सुभाषितानि ।

यतो धर्मस्ततो जयः ।

वित्तस्य सारं किल पात्रदानम् ।

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।

धर्मस्य त्वरिता गतिः ।

परोपकाराय सतां विभूतयः ।

परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ।

महाजनो येन गतः स पंथाः ।

मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ।

शिवमस्तु सर्व जगतः, परहितनिरता भवंतु भूतगणाः।
दोषाः प्रयांतु नाशं, सर्वत्र सुखीभवंतु लोकाः ॥

પ્રસ્તાવના.

એ તો નિ મશય છે કે પ્રાય હરેક પુસ્તકોનો ઉદ્દેશ કોઇને કોઇ પ્રકારે જનસમૂહને સન્માર્ગ દર્શાવી ઉત્તમ પ્રકારે સદ્વૃત્તિ ધારણ કરાવી સુખ પ્રાપ્ત કરાવવાનો હોય છે. આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ પણ તેજ છે. હવે વાચકવર્ગે વિચારવાનુ એ છે કે સુખ એટલે શુ ? મહાન્ દિગ્વિજયી થઇ ભરતાદિક ચક્રવર્તિની પેઠે અનેક માડલિક રાજાઓપર આધિપત્ય ભોગવવુ તે સુખ ? અથવા અખૂટ લક્ષ્મીથી ભરેલા ભડારાના સ્વામી બની લલિતલલનાઓથી નાનાપ્રકારના ભોગો ભોગવવા તે સુખ ? યા તો દીર્ઘાયુષી થઇ અનેક વિનયવાળા શૌર્યવાન્ પુત્રોનો સમૂહ આજ્ઞાનુ પાલન કરતો હોય તે સુખ ? વાસ્તવિક રીતે આ સર્વમા અવલોકન કરનાર વિબુધજનને જણાશે કે ઉપરોક્ત એકે બાબતમા વાસ્તવિક સુખ લેશમાત્ર પણ નથી, કેમકે તે પુદ્ગલિક હોઇ નાશવત સ્વભાવવાળા છે. જે માટે ભગવન્ મહાવીરસ્વામીના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય ધર્મદાસ ગણી ઉપદેશમાળામા કહે છે કે—

कह तं भन्नइ सुखं, सुचिरेणवि जस्स दुखमुल्लिअइ ॥
ज च मरणावसाणे, भवसंसाराणुबंधि च ॥ १ ॥

અર્થ —ઘણા કાળે પણ જેના પરિણામે દુ ખ વેઠવુ પડે તેને સુખ કેમ કહીએ ? અર્થાત્ ન જ કહીએ મરણ પછી નરકાદિગતિરૂપ સસારમા પરિભ્રમણ કરવુ પડે અથવા ગર્ભાવાસાદિ દુ ખ સહેવુ પડે તે સુખજ ન કહેવાય

તેત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્યવાળા અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોના જેટલુ સુખ સસાર ની અદર અન્ય કોઇ ગતિમા નથી હોતુ તે સુખને દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત ભોગવ્યા પછી પણ પુન જન્મજરાદિનુ દુ ખ પ્રાપ્ત થાય છેજ, તો પછી તેવા સુખને સુખ કેમ કહેવુ ? અર્થાત્ નજ કહેવુ. ' ત્યારે વાસ્તવિક અવિચળ સુખ ક્યા છે ? અને કોને છે ? ' તેવુ સુખ તો કેવળ મોક્ષની અદર સિદ્ધભગવન્તોનેજ હોય છે

હવે તે સુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે સબધી કઇ કહેવુ એ આ સ્થળે અનુચિત નહિ ગણાય પરમોપકારી શ્રી તીર્થંકર મહારાજાઓએ તેવુ અનત અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના રૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મનુ સેવન કરવાનુ કહ્યુ છે. યથાર્થ રીતે એ ચતુર્વિધ ધર્મનુ સેવન કરનાર પ્રાણી અનુક્રમે ઉપરોક્ત સુખને ભોગવનાર થાય છે

આ ગ્રથની અદર (બીજા ભાગમા) ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારના ધર્મમા અન્તર્ભૂત થતા વીશસ્થાનકના તપને પ્રધાન સ્થાન આપવામા આવ્યુ છે એ ભિન્ન ભિન્ન વીશસ્થાનક પદ આરાધનાથી કોને કોને શુ ફળ પ્રાપ્ત થયુ ? તે સબધી દરેક પદને આરાધનાર મહાપુરૂષની કથા આપી યથાશક્તિ ગ્રથને રસિક બનાવવા યત્ન કર્યો છે તે વાચવાથી સ્વય અનુભવગોચર થશે

આ અવસર્પિણી કાળમા થયેલા ચોવીશ જિનેશ્વરોએ પોતાના પૂર્વભવમા આ સ્થાનકોનુ આરાધન કરી જિનનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતુ. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરે વીશે સ્થાનકનુ આરાધન કર્યું હતુ અને બાકીના બાવીશ જિનેશ્વરોએ તેમાનુ કોઇ પણ એક પદ આરાધી ત્રૈલોક્યવદ્ય તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતુ. તેવીજ રીતે જે કોઇ ભવ્ય પુરૂષ વીશસ્થાનક તપનુ આરાધન કરશે તે શ્રી જિનેશ્વરની અદ્ભુત લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરશે.

सुभापितानि ।

यतो धर्मस्ततो जयः ।

वित्तस्य सारं किल पात्रदानम् ।

उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् ।

धर्मस्य त्वरिता गतिः ।

परोपकाराय सतां विभूतयः ।

परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ।

महाजनो येन गतः स पंथाः ।

मन एव मनुष्याणां कारणं बंधमोक्षयोः ।

शिवमस्तु सर्व जगतः, परहितनिरता भवंतु भूतगणाः ।
दोषाः प्रयांतु नाशं, सर्वत्र सुखीभवंतु लोकाः ॥

પ્રસ્તાવના.

એ તો નિઃસંશય છે કે પ્રાયઃ હરેક પુસ્તકોનો ઉદ્દેશ હોઇને કોઇ પ્રકારે જનસમૂહને સન્માર્ગ દર્શાવી ઉત્તમ પ્રકારે સદ્વૃત્તિ ધારણ કરાવી સુખ પ્રાપ્ત કરાવવાનો હોય છે. આ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ પણ તેજ છે. હવે વાંચકવૃંદે વિચારવાનું એ છે કે સુખ એટલે શું ? મહાન્ દિગ્વિજયી થઇ ભરનાદિક ચક્રવર્તિની પેઠે અનેક માંડલિક રાજાઓપર આધિપત્ય ભોગવવું તે સુખ ? અથવા અખૂટ લક્ષ્મીથી ભરેલા ભંડારોના સ્વામી બની લલિતલલનાઓથી નાનાપ્રકારના ભોગો ભોગવવા તે સુખ ? યા તો દીર્ઘાયુષી થઇ અનેક વિનયવાળા શૌર્યવાન્ પુત્રોનો સમૂહ આજ્ઞાનું પાલન કરતો હોય તે સુખ ? વાસ્તવિક રીતે આ સર્વમાં અવલોકન કરનાર વિબુધજનને જણાશે કે ઉપરોક્ત એકે બાબતમાં વાસ્તવિક સુખ લેશમાત્ર પણ નથી, કેમકે તે પુદ્ગલિક હોઇ નાશવંત સ્વભાવવાળાં છે. જે માટે ભગવન્ મહાવીરસ્વામીના હસ્તદીક્ષિત શિષ્ય ધર્મદાસ ગણી ઉપદેશમાળામાં કહે છે કે—

क्रह तं भन्नइ सुखं, सुचिंरणवि जस्स दुसमुछिअइ ॥
जं च मरणावसाणे, भवसंसाराणुबंधि च ॥ १ ॥

અર્થઃ—ઘણા કાળે પણ જેના પરિણામે દુઃખ વેઠવું પડે તેને સુખ કેમ કહીએ ? અર્થાત્ ન જ કહીએ. મરણ પછી નરકાદિગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે અથવા ગર્ભાવાસાદિ દુઃખ સહેવું પડે તે સુખજ ન કહેવાય.

તેત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્યવાળા અનુત્તરવિમાનવાસી દેવોના જેટલું સુખ સંસારની અંદર અન્ય કોઇ ગતિમાં નથી હોતું. તે સુખને દીર્ઘ કાળ પર્યન્ત ભોગવ્યા પછી પણ પુનઃ જન્મજરાદિનું દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છેજ, તો પછી તેવા સુખને સુખ કેમ કહેવું ? અર્થાત્ નજ કહેવું. ‘ત્યારે વાસ્તવિક અવિચળ સુખ ક્યાં છે ? અને કોને છે ?’ તેવું સુખ તો કેવળ મોક્ષની અંદર સિદ્ધભગવન્તોનેજ હોય છે

હવે તે સુખ શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? તે સંબંધી કંઇ કહેવું એ આ સ્થળે અનુચિત નહિ ગણાય. પરમોપકારી શ્રી તીર્થંકર મહારાજાઓએ તેવુ અનંત અવ્યાબાધ સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે દાન, શીલ, તપ અને ભાવના રૂપ ચાર પ્રકારના ધર્મનું સેવન કરવાનું કહ્યું છે. યથાર્થ રીતે એ ચતુર્વિધ ધર્મનુ સેવન કરનાર પ્રાણી અનુક્રમે ઉપરોક્ત સુખને ભોગવનાર થાય છે.

આ ગ્રંથની અદર (બીજા ભાગમાં) ઉપર કહેલા ચાર પ્રકારના ધર્મમાં અન્તર્ભૂત થતા વીશસ્થાનકના તપને પ્રધાન સ્થાન આપવામાં આવ્યુ છે. એ ભિન્ન ભિન્ન વીશસ્થાનક પદ આરાધવાથી કોને કોને શું ફળ પ્રાપ્ત થયુ ? તે સબંધી દરેક પદને આરાધનાર મહાપુરૂષની કથા આપી યથાશક્તિ ગ્રંથને રસિક બનાવવા યત્ન કર્યો છે. તે વાંચવાથી સ્વયં અનુભવગોચર થશે.

આ અવસર્પિણી કાળમાં થયેલા ચોવીશ જિનેશ્વરોએ પોતાના પૂર્વભવમાં આ સ્થાનકોનું આરાધન કરી જિનનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરે વીશે સ્થાનકનું આરાધન કર્યું હતું અને બાકીના બાવીશ જિનેશ્વરોએ તેમાંનુ કોઇ પણ એક પદ આરાધી ત્રૈલોક્યવંદ્ય તીર્થંકરનામકર્મ ઉપાર્જન કર્યું હતું. તેવીજ રીતે જે કોઇ ભવ્ય પુરૂષ વીશસ્થાનક તપનું આરાધન કરશે તે શ્રી જિનેશ્વરની અદ્ભૂત લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરશે.

આ બુકના બે વિભાગ કરેલા છે. તેમાં પહેલા ભાગમાં શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ કૃત ચોવીશી શ્રીજ્ઞાનવિમળસૂરિકૃત બાળાવબોધ સહિત આપવામાં આવેલ છે. તેના પૃષ્ટ ૧૯૨ થયેલ છે.

બીજા ભાગમાં વીશ સ્થાનક સંબંધી તમામ બાબતોની શરૂઆત પ્રથમ શ્રી વજ્રપંજર સ્તોત્ર અર્થ સહિત આપી તે પછી કરેલ છે. તેના પ્રારંભમાં વીશે સ્થાનક આરાધનની વિધિ આપવામાં આવી છે. ત્યારપછી વીશ સ્થાનકની પૂજા શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિની કરેલી અર્થ સાથે આપેલ છે. ત્યારપછી તેના ચૈત્યવંદનો, સ્તવનો, સ્તુતિઓ અને સઝાયો મળી શકી તેટલી દાખલ કરેલ છે. પ્રાંતે વીશે સ્થાનકનું આરાધન કરનારની વીશ કથાઓ ક્રમસર આપવામાં આવી છે. તે કથાઓ ખાસ વાંચવા લાયક છે. શિવાય પરચુરણ પણ કેટલીક વસ્તુઓ ઉપયોગી જાણી તે દાખલ કરેલ છે.

વીશ સ્થાનકને અંગે મળતું તમામ સાહિત્ય દાખલ કરવાની ઇચ્છા છતાં વીશ સ્થાનકનો રાસ શ્રી જિનહર્ષકૃત છે તે દાખલ કરેલ નથી. તેમાં આવેલી વીશે કથાઓ આ બુકમાં આપવામાં આવી છે. વીશ સ્થાનકની પૂજાઓમાંથી શ્રી વિજયલક્ષ્મી સૂરિકૃત પૂજા અર્થ સાથે દાખલ કરી છે. બીજી બે પૂજા શ્રી રૂપવિજયજી મહારાજની કરેલી તેમજ શ્રી આત્મારામજી મહારાજની કરેલી છે તે પણ દાખલ થઇ શકેલ નથી. આ શિવાય તો પ્રાયે ઘણું ખરું દાખલ કરેલ છે.

આ બુક તૈયાર કરવામાં અમે ઘણી ખરી તો તૈયાર રસોઇનોજ ઉપયોગ કર્યો છે. આનંદઘનજી મહારાજની ચોવીશી ઝવેરી માણેકલાલ ઘેલાભાઇએ છપાવેલી તે ઉપરથીજ અક્ષરશઃ છપાવી છે. વીશ સ્થાનક તપનું આરાધન કરવાની વિધિ અને વીશે સ્થાનકના આરાધન કરનારની કથાઓ શા. હઠીસીંગ દામોદરદાસ અમદાવાદનિવાસીએ છપાવેલી વીશ સ્થાનક સંબંધી બુક ઉપરથીજ લીધેલ છે. વીશ સ્થાનકની પૂજાનો અર્થ અમે લખ્યો છે. અને બીજી બાબતમાં કથંચિત્ શુદ્ધિ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

વીશ સ્થાનકના આરાધન માટે ખમાસમણ દેતી વખતે જે જે ગુણ બોલીને ખમાસમણ આપવાના છે, તે છપાયા બાદ તેમાં કાંઇક અશુદ્ધિ લાગવાથી અને તે સંસ્કૃત ભાષાબદ્ધ હોવાથી તેનું (પૃષ્ટ ૪૦ નું) જ માત્ર શુદ્ધિપત્ર બનાવીને આ સાથે આપેલું છે. બીજા ગુજરાતી વિભાગમાં કથંચિત અશુદ્ધિ હશે પરંતુ તેનું શુદ્ધિપત્ર કરેલું નથી.

આ બુક છપાવવામાં પૂરતી આર્થિક સહાય અમદાવાદ નિવાસી સુપ્રસિદ્ધ શેઠજી જમનાભાઇ ભગુભાઇના સ્વર્ગવાસ પછી તેમના ધર્મપત્નિ બ્હેન માણેકબાએ પોતાના પતિના શ્રેયાર્થે તેમજ નામસ્મરણાર્થે આપેલી છે. તેમનો આભાર માનીએ છીએ. તેઓ તો આની નકલો ભેટજ આપવાના છે. પરંતુ જેમને ભેટ ન મળી શકે તેમને લાભ મળવા માટે અમે અમુક નકલો વધારે છપાવેલી છે.

આ બુકમાં મતિદોષથી અથવા દૃષ્ટિદોષથી રહેલી ભૂલચૂકને માટે ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છામિ દુક્કડં આપીએ છીએ.

શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા.

ભાવનગર.

સંવત ૧૯૮૨
વૈશાખ શુદિ ૧

अनुक्रमणिका.

વિભાગ પહેલો.

વિભાગ બીજો.

શુદ્ધિપત્ર.

પૃષ્ટ	પંક્તિ	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૨	૩	એ પદ નીચે વજ્ર શિલામય છે.	એ પદ અને પાદ નીચે વજ્રશિલામય [તળીયાંરૂપ છે.
૨	૫	ખાદિર	ખાદિરા
૪	૧૦	વીંજિત વ્યંજન	વીજિત વ્યજન
૪	૧૭	વાદીત્ર	વાદિત્ર
૪	૨૦	શ્રી સ્વપરા	શ્રીસ્વપરા
૫	૧૭ થી ૨૧	વરણીકર્મ	વરણીયકર્મ (દરેક પંક્તિમા)
૬	૧ થી ૫	વરણીકર્મ	વરણીયકર્મ (દરેક પંક્તિમા)
૬	૨–૩	ચક્ષુદર્શના—અચક્ષુદર્શના	ચક્ષુર્દર્શના—અચક્ષુર્દર્શના
૭	૨૩	શ્રી વર્ધિંકસ્યત્ર	શ્રી વર્ધકસ્યત્ર
૮	૧	ઉદ્ગમ સુત્રા	ઉદ્ગમસુત્રા
૮	૪	ગણીપિટકાય	ગણિપિટકાય
૮	૧૮	અપરિશ્રાવિ	અપરિસ્રાવિ
૧૫	૧૪	કુલિંગી મગવર્જન	કુલિંગી સગવર્જન રૂપ
૧૭	૩	ગૃહિન	ગૃહીન
૩૨	૨	દશવેકાલિક	દશવૈકાલિક
૪૦	૧	સુધપક્ષ	મધપુંજ

વીશસ્થાનકના ખમાસમણ દેતી વખતે બોલવાના દુહા.

(પ્રારંભના અંક પ્રમાણે પદ સમજવું.)

૧ પરમ પંચ પરમેષ્ઠીમાં, પરમેશ્વર ભગવાન;
ચાર નિક્ષેપે ધ્યાઇએ, નમો નમો જિનભાણ.

૨ ગુણ અનંત નિર્મળ થયા, સહજસ્વરૂપ ઉજાસ;
અષ્ટ કર્મમળ ક્ષય કરી, ભયે સિદ્ધ નમો તાસ. ૨

૩ ભાવામય ઔષધસમી, પ્રવચન અમૃત વૃષ્ટિ;
ત્રિભુવન જીવને સુખકરી, જયજય પ્રવચન દૃષ્ટિ. ૩

૪ છત્રીશ છત્રીશી ગુણે, યુગપ્રધાન મુણીંદ;
જિનમત પરમત જાણતા, નમો નમો તે સૂરીંદ. ૪

૫ તજી પરપરણિતિ રમણતા, લહે નિજ ભાવ સ્વરૂપ;
સ્થિર કરતા ભવિલોકને, જયજય સ્થવિર અનૂપ. ૫

૬ બોધ સુક્ષ્મવિણ જીવને, ન હોય તત્ત્વપ્રતીત;
ભણે ભણાવે સૂત્રને, જય જય પાઠક ગીત. ૬

૭ સ્યાદ્વાદ ગુણ પરિણમ્યો, રમતા સમતા સંગ;
સાધે શુદ્ધાનંદતા, નમો સાધુ શુભરંગ. ૭

૮ અધ્યાતમ જ્ઞાને કરી, વિઘટે ભવભ્રમભીતિ;
સત્ય ધર્મ તે જ્ઞાન છે, નમો નમો જ્ઞાનની રીતિ. ૮

૯ લોકાલોકના ભાવ જે, કેવળીભાખિત જેહ;
સત્ય કરી અવધારતો, નમો નમો દર્શન તેહ. ૯

૧૦ શૌચમૂળથી મહાગુણી, સર્વ ધર્મનો સાર;
ગુણ અનંતનો કંદ એ, નમો વિનય આચાર. ૧૦

૧૧ રત્નત્રયી વિણુ સાધના, નિષ્ફળ કહી સદિવ;
ભાવરયણનું નિધાન છે, જય જય સંયમજીવ. ૧૧

૧૨ જિનપ્રતિમા જિનમંદિરા, કંચનના કરે જેહ;
બ્રહ્મવ્રતથી બહુ ફળ લહે, નમો નમો શિયળ સુદેહ. ૧૨

૧૩ આત્મબોધવિણુ જે ક્રિયા, તે તો બાળક ચાલ;
તત્ત્વારથથી ધારીએ, નમો ક્રિયાં સુવિશાળ. ૧૩

૧૪ કર્મ ખપાવે ચીકણા, ભાવમંગળ તપ જાણ;
પચાસ લબ્ધિ ઉપજે, જય જય તપ ગુણખાણ. ૧૪

૧૫ છઠ છઠ તપ કરે પારણું, ચઉનાણી ગુણધામ;
એ સમ શુભપાત્ર કો નહી, નમો નમો ગોયમસ્વામ. ૧૫

૧૬ દોષ અઢારે ક્ષય ગયા, ઉપમા ગુણ જસ અંગ;
વૈયાવચ્ચ કરીએ મુદા, નમો નમો જિનપદ સંગ. ૧૬

૧૭ શુદ્ધાતમ ગુણમેં રમે, તજી ઇંદ્રિય આશંસ;
થિર સમાધિ સંતોષમાં, જય જય સંયમ વંશ. ૧૭

૧૮ જ્ઞાનવૃક્ષ સેવો ભવિક, ચારિત્ર સમકિત મૂળ;
અજર અમરપદ ફળ લહો, જિનવરપદવી ફુલ. ૧૮

૧૯ વક્તા શ્રોતા યોગથી, શ્રુત અનુભવ રસ પીન;
ધ્યાતા ધ્યેયની એકતા, જય જય શ્રુત સુખલીન. ૧૯

૨૦ તીર્થયાત્રા પ્રભાવ છે, શાસન ઉન્નતિ કાજ;
પરમાનંદ વિલાસતા, જયજય તીર્થ જહાજ. ૨૦

(આ દુહા શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિની કરેલી વીશસ્થાનકની પૂજાનાજ છે.)

श्री

આનંદઘન ચોવીશી.

॥ श्रीसद्गुरवे नमः ॥

મહાપુરૂષ શ્રી આનંદઘનજી મહારાજકૃત વીતરાગ સ્તુતિ.

શ્રી ઋષભદેવ ભગવાનનું સ્તવન.

ऋषभ जिनेश्वर प्रीतम माहरो रे, ओर न चाहुं रे कंत;
रीझ्यो साहेब संग न परिहरेरे, भांगे सादि अनंत. ऋषभ० (टेक) १.

શબ્દાર્થ.

ઋષભ=જેમને વૃષભનું ચિહ્ન છે એવા પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાન્ ઋષભદેવ, જિનેશ્વર=રાગાદિ શત્રુઓ જેમણે જીત્યા છે એવા સામાન્ય કેવળજ્ઞાની મહારાજો તે જિન તેમના ઈશ્વર, પ્રીતમ=પતિ, માહરોરે–મારા છે, (તેથી) ઓર=બીજો, ન ચાહુંરે=નથી ઇચ્છતી, (શું તો કે) કંત=પતિ, (કેમકે) રીઝયો=પ્રસન્ન થયેલો, (આ) સાહેબ=ભગવાન્, સંગ=સોબત, ન પરિહરે રે=નહિ છોડે, (કયાં સુધી) ભાંગે સાદિ અનંત=અનંત કાળસુધી=ભાંગે= પ્રકારે સાદિ=જેની આદિ છે તે, અનંત=જેનો અંત નથી તે, (અથવા સંગ કેવો તો કે) સાદિ અનંત ભાંગાવાળો સંગ તે નહિ છોડે.

ભાવાર્થ.

શુદ્ધ ચેતના શ્રદ્ધાને કહે છેઃ—રાગાદિ શત્રુઓ જેમણે જીત્યા છે તે જિન અને તેમના ઈશ્વર તે જિનેશ્વર એવા ઋષભ નામના જિનેશ્વર મારા પતિ છે;

તેથી હું અન્ય પતિને ઈચ્છતી નથી. પ્રસન્ન થયેલા એ મારા પતિ અનંતકાળ-સુધી મારો સંગ છોડનાર નથી.

પરમાર્થ.

શુદ્ધચેતનારૂપ અંતર્વૃત્તિ પોતાની શ્રદ્ધારૂપ સખીને કહે છે, એ પ્રકારે સ્થાપના કરી આનંદઘનજીએ સ્તુતિ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો છે. આ બન્ને શક્તિઓનો આત્માસાથે તાદાત્મ્યસંબંધ છે. તેથી ચૈતન્યશક્તિ પરમાત્મતાને પામેલા ઋષભદેવ સ્વામી સાથે પોતાનો સંબંધ કેવો છે તે જણાવે છે.

ચેતનાઃ—હું શુદ્ધ આત્મા વિના અન્યને ઇચ્છતી નથી. તેમજ પરમાત્મા ચૈતન્યશક્તિ વિના બીજા પરપદાર્થોથી પ્રસન્ન થતો નથી. જ્યારથી પરપદાર્થો તરફથી લક્ષ્ય વિરામ પામી પોતાના સ્વરૂપ તરફ લક્ષ લાગવારૂપ આત્માનું પ્રવર્ત્તન થાય છે; ત્યારથી ચૈતન્યની ચૈતન્યશક્તિથી આત્મપ્રસન્નતા થાય છે અને તે જ દિવસથી સ્વરૂપપ્રાપ્તિની આદિ ગણવામાં આવે છે.

આવી રીતે શુદ્ધાત્મપણું પ્રાપ્ત થયા પછી તેનો કોઇ પણ કાળે નાશ થતો નથી. તેથી સાદિ સાંત, સાદિ અનંત, અનાદિ સાંત અને અનાદિ અનંત, એ ચાર પ્રકારમાંથી બીજો પ્રકાર જે સાદિ અનંત છે તે પ્રકારે ચૈતન્યનો અને ચૈતન્યશક્તિનો સંબંધ રહે છે. જ્યારથી આત્માને પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપની પ્રાપ્તિરૂપ ભાન થયું ત્યારથી ગણાતી આદિનો કોઇ પણ કાળે અંત નથી થતો, તે સાદિ અનંત ભાંગે થયેલો સંબંધ જાણવો.

प्रीतसगाई रे जगमां सहु करेरे, प्रीतसगाई न कोय;
प्रीतसगाई रे निरुपाधिक कहीरे, सोपाधिक धन खोय. ऋषभ० २.

શબ્દાર્થ.

પ્રીતસગાઇરે=દોસ્તીનું સગપણ, જગમાં=જગત્માં=સંસારમાં, સહુ કરેરે=બધાએ કરે છે, (પણ તે) પ્રીતસગાઇ=દોસ્તીનું સગપણ, ન કોય=ન જાણવું. (કારણ કે) પ્રીત સગાઈરે=પ્રીતિનું સગપણ તો, નિરૂપાધિકં= ઉપાધિ રહિત, કહીરે=કહ્યું છે, (તેથી) સોપાધિક=ઉપાધિ સહિત જે પ્રીતિ તે તો ધન=આત્મઋદ્ધિ=આત્મત્વપણું, ખોય=ખોવારૂપ કાર્ય કરે છે.

ભાવાર્થ.

સંસારમાં પતિપત્નીના સંબંધરૂપ પુત્રપુત્રીનો વિવાહ કરી સગાઇ સંબંધ સર્વ કોઇ કરે છે; પણ તે રીતે કરેલી સગાઇ ખરેખરી પ્રીતસગાઇ નથી. કેમકે મહાત્માઓએ પ્રીતસગાઇ નિરૂપાધિક કહી છે. પૂર્વોક્ત પ્રીતસગાઇ સોપાધિક છે. અને તેથી આત્મઋદ્ધિરૂપ પોતાનું ધન ખોવારૂપ કાર્ય થાય છે.

પરમાર્થ.

ઋષભજિનનો અને મારો સંબંધ સોપાધિક નથી. આત્મદ્રવ્યવિના અન્યપુદ્ગલાદિકનો સંબંધ તે ઉપાધિ અને ઉપાધિએ સહિત તે સોપાધિક. ચૈતન્યશકિતનો અને ચૈતન્યનો સંબંધ તેવો નથી.

જગતના જીવો જે પ્રીતિ સંબંધ કરે છે, તે સોપાધિક છે. શરીરરૂપ ઉપાધિનો આશ્રય કરી રહેલું ચૈતન્ય તેવી જ ઉપાધિવાળા અન્ય ચૈતન્યની સાથે પોતાના સંબંધની કલ્પના કરે છે અને તેને પ્રીતસગાઇ ગણે છે.

આવી રીતની સગાઇ જ્યાં સુધી અનુકૂળપણું હોય ત્યાં સુધી રહે છે, અથવા વધારેમાં વધારે શરીરાદિકના સંબંધને લઇને સગાઇ થઇ હોય તે જ્યાં સુધી રહે ત્યાં સુધી રહે છે. શરીરાદિ નષ્ટ થતાં સગાઈ પણ નષ્ટ થાય છે; એટલે ઉપર જે ચાર પ્રકાર કહ્યા છે તેમાંના સાદિ સાંત પ્રકારે આ પ્રીતસગાઇ થયેલી જાણવી.

એથી અહિં ચેતનાશક્તિ કહે છે કે મારી અને ઋષભજિનની પ્રીતસગાઇ સાદિ અનંત ભાંગે છે. જે સગાઇ થયા પછી કોઇ પણ કાળે નષ્ટ થતી નથી. તેથી આ અલ્પકાળમાં નષ્ટ થવા રૂપ સોપાધિકપણાને લઇને થયેલી સગાઇ બરાબર નથી. આવી સગાઇથી તો આત્માની ઋદ્ધિશક્તિ ખોવારૂપ કાર્ય થાય છે.

कोइ कंत कारण काष्ट भक्षण करेरे, मळशुं कंतने धाय;
ए मेळो नवि कइये संभवेरे, मेळो ठाम न ठाय. ऋषभ० ३.

શબ્દાર્થ.

કોઇ=કેટલીક સ્ત્રીઓ અથવા કોઇક જન, કંત=પતિ (તેને મળવાને) કારણ=માટે, કાષ્ટ ભક્ષણ કરે રે=અગ્નિમાં બળી સતી થાય. (શા હેતુથી તો કે) મળશું=મળીશું, કંતને=પતિને, ધાય=દોડીને (પણ) એ મેળો= મેળાપ=એ મળવારૂપ કાર્ય તે, નવિ=નહિ, કઇયે=કદિએ=કયારે પણ, સંભવેરે=બની શકે, (કારણ કે) મેળો=મળવાની જગ્યા, ઠામ ન ઠાય= ઠામ=ચોક્કસ ઠેકાણું, ઠાય=ચોકસ ઠરાવ, તે વગરની તે ઠામ ન ઠાય= ઠર ઠેકાણા વગરની છે.

ભાવાર્થ.

કેટલીક સ્ત્રીઓ મરણદ્વારે પતિનો વિયોગ થતાં પતિને મળવા માટે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે (સતી થઇ પ્રાણત્યાગ કરે છે) અને તેમ કરતાં એમ સમજે છે કે

અમે પતિને તુરત મળીશું, પણ મળવાનું ઠામ ઠેકાણું ચોકસ ન હોવાથી આ મેળાપ સંભવી શકતો નથી.

વ્યંગ્યાર્થ.

પરબ્રહ્મને મળવા માટે કેટલાક અજ્ઞાનીઓ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે. ઉપલક્ષણથી પર્વત ઉપરથી પડીને, જળમાં ડુબીને, હિમાલય જઇ હિમમાં ગળીને અને કાશીમાં જઇ કરવત લઇને પ્રાણત્યાગ કરી પરબ્રહ્મરૂપ પતિને તુરત મળવાનું ધારે છે; પણ આ રીતે તેઓનો પરબ્રહ્મ સાથે મેળાપ થવાનો સંભવ નથી; કારણ કે જે નિત્યપ્રાપ્ત છે, અંતર્દશ્ય છે, તેની પ્રાપ્તિ બાહ્યકષ્ટ યા પ્રાણત્યાગથી કરવા ઇચ્છવું તે બરાબર નથી. તેથી ઉક્ત પ્રકારે તેમની ક્રિયાનું તેમજ પરબ્રહ્મને મળવાનું ઠામ ઠેકાણું નથી, તેથી પરબ્રહ્મ સાથે તેમનો મેળો સંભવતો નથી.

પરમાર્થ.

લૌકિક પ્રીતસગાઇ ટકાવવાને માટે જે પ્રાણત્યાગ કરવામાં આવે છે તે બરાબર નથી એમ સૂચવ્યું છે. કેમકે જે શરીરાદિકના સંબંધને લઇને તે પ્રીતસગાઇ થયેલી તે નષ્ટ થતાં તેની સગાઇ નષ્ટ થવી જોઇયે અને તેમ થાય તો તેને માટે કલેશ કરવો વ્યર્થ છે.

कोइ पतिरंजन अतिघणो तप करेरे, पतिरंजन तनताप;
ए पतिरंजन में नवि चित्त धर्युंरे, रंजन धातुमेळाप. ऋषभ० ४.

શબ્દાર્થ.

કોઈ=કેટલીક સ્ત્રીઓ, પતિ=ધણી=સ્વામી, (તેને) રંજન=પ્રસન્ન કરવાને, અતિ ઘણો=બહુ બહુ, તપ=તપસ્યા કરે છે, (અને) પતિરંજન= પતિને પ્રસન્ન કરવાને, તન=શરીર, (તેને) તાપ=તપાવવાનું શારીરિક કષ્ટ તે (કરે છે), (પણ) એ=પૂર્વે કહ્યું તે, પતિરંજન=પતિને પ્રસન્ન કરવાનો પ્રકાર, મેં=આનંદઘને અથવા શુદ્ધચેતનાએ, નવિ ચિત્ત ધર્યું રે=મનમાં ધાર્યું નથી. રંજન=પ્રસન્ન કરવું તે, ધાતુ=મૂળ વસ્તુ, (તેનો) મેળાપ=જોડાવું =ધાતેધાત મળી જવું (તે છે.)

ભાવાર્થ.

કેટલીક સ્ત્રીઓ પતિને પ્રસન્ન કરવાને ઘણા પ્રકારના તપ કરે છે, તેમ વળી શારીરિક કષ્ટોથી જ પતિ પ્રસન્ન થશે–એમ ધારી પતિની પ્રસન્નતા માટે અનેક પ્રકારે શરીરકલેશ સહન કરે છે.

પણ આ પ્રકારે પતિને રંજન કરવાનું મેં ચિત્તમાં ધાર્યું નથી. પતિને રંજન કરવાનો ઇલાજ તો માત્ર ધાતુમેળાપ એટલે પતિની મૂળ પ્રકૃતિ સાથે મળવું તેજ છે.

વ્યંગ્યાર્થ.

કેટલાક અજ્ઞાની જનો સ્વરૂપપ્રાપ્તિને માટે વા પરબ્રહ્મરૂપ પતિને મળવા માટે અનેક પ્રકારના તપ કરે છે અને મુક્તિ મેળવવા શારીરિક કષ્ટોથી શરીરને તપાવે છે, પણ તેમ કરવું મને ઉચિત લાગતું નથી. એટલે માત્ર તપ કરી નિરંજનરૂપ પતિને મળવાનું મેં ચિત્તમાં ધાર્યું નથી.

નિરંજનરૂપ પતિની મૂળપ્રકૃતિ જે શુદ્ધ આત્મસત્તા તે રૂપ ધાતુ તે મળ ધાતુ, તેની સાથે મેળાપ થવાથી અથવા નિરંજનમાં ઐક્યરૂપતાપણે પોતાનો મેળાપ થવો તે જ પતિરંજન છે, કે જે પ્રમાણે એકવાર પતિરંજન થવાથી અનંતકાળ સુધી તે કાયમ રહે છે.

પરમાર્થ.

આ વિષય અનુભવનો છે. નિરંજનરૂપ પતિને મળવાનો જેમનો ખરેખરો અનુભવ હોય તેજ આ વિષયને યથાર્થ દર્શાવી શકે તેમ છે. માટે સદ્ગુરૂથી આ ગાથાના અર્થને વિશેષ સ્પષ્ટ કરી ચિત્તમાં બેસાડવો. અત્રે માત્ર અક્ષરોપર લક્ષ આપી સામાન્યપણે ભાવાર્થ લખ્યો છે.

कोइ कहें लीलारे अलख अलख तणीरे, लख पुरे मन आश;
दोष रहितने लीला नवि घटेरे, लीला दोपविलास. ऋषभ० ५.

શબ્દાર્થ.

કોઇ કહે=કેટલાકો કહે છે કે, (આ) લીલારે=ક્રીડા છે. (ક્રીડા કેવી છે તો કે) અલખ=કળી ન શકાય તેવી, (કોની તે ક્રીડા છે તો કે) અલખ તણીરે=પરમેશ્વરની, (વળી આ ક્રીડા) લખ=લાખો, પૂરે=સંપૂર્ણ કરે, મન આશ=મનની આશાઓ, (એવી છે તો પણ) દોષરહિતને=જેમને દોષો નથી તેમને, લીલા= ક્રીડા, નવિ ઘટે=યોગ્ય નથી, (કારણ કે) લીલા=ક્રીડા તે, દોષવિલાસ=દોષોની રંગભૂમિરૂપ છે=દોષરૂપ છે.

ભાવાર્થ.

વળી કોઇક કહે છે કે ઉપર સંકલ્પો કર્યા તે બરાબર નથી. આ જગત્ પરમેશ્વરની લીલારૂપ છે અને તે લીલા જાણવામાં આવે તેવી નથી. પરમેશ્વરજ લોકોના મનની લાખો આશા પૂરે છે માટે ઇશ્વરપરાયણ રહેવું એજ યોગ્ય છે. પતિરંજનના બીજા અનેક ઉપાયોની જરૂર નથી.

આ કહેવું પણ બરાબર નથી. કેમકે દોષરહિત ઇશ્વરમાં લીલા કરવારૂપ સ્વભાવ ઘટતો નથી. કારણ ઇશ્વર નિર્દોષ હોવા જોઇયે અને લીલા કરવી તે તો દોષનો વિલાસ છે—દોષરૂપ છે.

પરમાર્થ.

પરમાત્માપણું પામવાના માર્ગમાં નિરૂદ્યમી થઇ ગએલા અને માત્ર ईश्वरेच्छा बलीयसी અથવા " જેવું ભાવી હશે તેવું બનશે " એમ વિચારી પતિરંજનરૂપ આત્મસ્વરૂપ મેળવવામાં નિરૂદ્યમી થયેલાઓને પુરૂષાર્થ કરવાની પ્રેરણા કરવારૂપ આ ગાથાનો વ્યઆર્થ સમજવાનો છે.

જેઓ માત્ર એમજ કહે છે કે કર્ત્તા હર્ત્તા ઇશ્વર છે, આપણે માત્ર તેને આધીન રહેવું, પછી જે થાય તે ખરૂં, તેમને ઉદ્યમી કરવા આ પ્રયાસ છે કે જગત્ ઈશ્વિરે ક્રીડા કરવા કર્યું નથી ને ક્રીડા કરે તે ઇશ્વર નહિ. તેથી તમે પોતે પુરૂષાર્થ કરીને છૂટા થાઓ.

चित्त प्रसन्ने रे पूजनफळ कह्युं रे, पूजा अखंडित एह;
कपट रहित थइ आतमअरपणा रे, आनंदघनपदरेह. ऋषभ० ६.

શબ્દાર્થ.

ચિત્ત=મન, (તેની) પ્રસન્ને રે=પ્રસન્નતા=રાજી થવાપણું=એકતા થવા યોગ્ય ખુશી તે, પૂજન=ભગવાનની પૂજા, (તેનું) ફળ કહ્યું રે=ફળ કહેલું છે. (અને તે) પૂજા=ભગવાનની ભક્તિ, અખંડિત=નહિ ખંડન થાય=નહિ નાશ થાય એવી, એહ=આ રીતે છે:—કપટ=છળ=માયા, (તેથી) રહિત થઇ=વિનાના થઇને, આતમ=પોતાની=જીવની, અરપણા રે=અર્પણ કરવું તે (ખરી પૂજા છે) (અને એવી પૂજા) આનંદઘનપદરેહ=મોક્ષપદની રેખા છે.

ભાવાર્થ.

પતિના ચિત્તની પ્રસન્નતા એ જ પતિસેવનનું ફળ છે. અને તે જ અખંડિત સેવના જાણવી કે જે કપટ રહિત થઇ ભિન્નભાવ છોડી પતિને નિષ્કપટપણે આત્માર્પણ કરાય અને ત્યારેજ ચિત્ત પ્રસન્નતારૂપ પૂજાફળ થાય અને ત્યારેજ આનંદના સમૂહરૂપ પદનો મેળાપ થાય.

પરમાર્થ.

ચેતના અને ચૈતન્યનો તાદાત્મ્ય સબંધ છે, એમ પ્રથમ ગાથામાંજ કહેલું છે. એટલે પતિના ચિત્તની પ્રસન્નતા તે જ આત્મપ્રસન્નતા જાણવી અને પૂજાનું ફળ પણ તેજ સમજવું.

અષ્ટ પ્રકારી, સત્તર પ્રકારી, વીશ પ્રકારી આદિ અનેક પ્રકારની દ્રવ્ય પૂજાઓ અથવા તપ-

ઇંદ્રિયદમન–આદિ અનેક ક્રિયાઓ દ્વારા પૂજાની કલ્પના કરી પૂજા માનવામાં આવે છે, પણ તે દ્રવ્ય પૂજા છે. ખરેખરી ભાવપૂજા તો નિર્દંભપણે આત્માર્પણ કર્યાથી જ થાય છે અને તેવી પૂજાનું ફળ ચિત્તની પ્રસન્નતા છે એટલે કે તેવી પૂજાથી જ ચિત્તને શાંતિ મળે છે.

કપટ એટલે માયા અને ઉપલક્ષણથી બીજા ત્રણ કષાય ક્રોધ, માન અને લોભ પણ ગણવા. તેથી નિષ્કપટ એટલે નિષ્કષાય થઇ પરમાત્મામાં આત્માર્પણ કરવું, (આ આત્માર્પણ પાંચમા સુમતિનાથ ભગવાનના સ્તવનમાં કહેવાશે) તે જ પતિરંજનરૂપ પૂજા છે અને તેનાથી જ આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે આનંદના સમૂહનું પદ મેળવી શકાય છે.

શ્રી અજિતનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

पंथडो निहालुं रे बीजा जिनतणो रे, अजित अजित गुणधाम;
जे तें जीत्यारे तेणे हुं जीतिओ रे, पुरूष किस्युं मुज नाम. पंथडो० १.

શબ્દાર્થ.

પંથડો=રસ્તો–માર્ગ, નિહાલું રે=જોઉં, બીજા જિનતણોરે=આ ચોવીશીમાં થયેલા બીજા પ્રભુનો, (તે બીજા પ્રભુ કોણ તો કે) અજિત=કોઈનાથી જીતી ન શકાય તે અજિત, (એવા કોણ કે) અજિત=અજિતનાથ નામના ભગવાન્, (કેવા કે) ગુણધામ=ગુણો–સદ્દગુણોના, ઘરરૂપ–રહેવાના સ્થાન જેવા (છે) જે=જે કષાયો–ષડ્રિપુ, તેં=અજિતનાથ ભગવાને, જીત્યારે =જીત્યા છે, તેણે, તે કષાયોએ–ષડ્રિપુએ, હું=મને, જીતિઓરે=જીતી લીધો છે. (તેથી) પુરૂષ=પૌરૂષગુણયુક્ત જાતિવાચક, કિસ્યું=કેવું, મુજ=મારૂં, નામ–ફક્ત નામ (શોભે ? અપિતુ ન શોભે.)

ભાવાર્થ.

અંતર્ આત્મા સુમતિને કહે છેઃ—બાહ્ય અને અભ્યંતર વૈરીઓથી ન જીતી શકાય એવા બીજા તીર્થંકર અજિતનાથ ભગવાન્ જેઓ ભવ્યત્વવિનાના અન્ય જીવોથી ન મેળવી શકાય એવા આત્માના જ્ઞાન દર્શન વીર્ય અને સુખાદિ અનંત ગુણોના સ્થાનરૂપ છે તેવા બીજા જિનનો યુથથી ભ્રષ્ટ થયેલા મૃગની પેઠે હું માર્ગ જોઉં છું અર્થાત્ જે માર્ગે અજિતનાથ ભગવાને મુક્તતા પ્રાપ્ત કરી તે માર્ગ જોઉં છું.

હે સુમતિ ! અજિતનાથ ભગવાન્‌ની સાથે તાદાત્મ્ય સંબંધથી તેં જે રાગાદિ શત્રુઓને જીત્યા તે રાગાદિ (રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ વગેરે) શત્રુઓથી હું પરાજય પામ્યો છું. મારાથી હજુ સુધી સંપૂર્ણપણે તેમના ઉપર જય મેળવી શકાયો નથી; તેથી મારૂં પુરૂષ એવું નામ યોગ્ય નથી. જ્યારે અજિતનાથ ભગવાન્‌ની પેઠે હું કષાયોપર સંપૂર્ણપણે જય મેળવું, ત્યારેજ મારૂં પુરૂષ નામ યોગ્ય છે.

આત્મા અને આનંદઘન એ શબ્દો પુલ્લિંગી છે. તેમને લઇને પુરૂષનામ યોગ્ય નથી એમ કહ્યું છે.

પરમાર્થ.

જ્યારે કોઇ અર્થ સાધવો હોય અથવા વસ્તુ મેળવવી હોય ત્યારે બીજાઓ તે અર્થ સાધવા અથવા વસ્તુ મેળવવા કેવી રીતે પ્રવર્ત્યા હતા ? કેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો ? તે વિચારી તે માર્ગે પ્રવર્ત્તવુ એ બુદ્ધિવાનોનો ધર્મ છે.

અજિતનાથ ભગવાને સંપૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે, એમ જાણી સંપૂર્ણ સુખના ઇચ્છક આ સ્તવના કરનાર આનંદઘનજી પોતાની મતિ સાથે વિચાર કરે છે કે અજિતનાથ ભગવાને પુરૂષાર્થ કરી જે રીતે મુક્તતારૂપ સપૂર્ણ સુખ મેળવ્યું તે રીતે તે માર્ગે પ્રવર્ત્તન કરી હું પણ મુક્તતારૂપ સંપૂર્ણ સુખ મેળવું તેને માટે અજિતનાથ ભગવાનની અને પોતાની સરખામણી કરે છેઃ—

અજિતનાથ ભગવાન્ પણ શુદ્ધ આત્મા હોવાથી તે શબ્દ પુલિંગવાચી છે, તેમજ હું પણ આત્મા હોવાથી પુલિંગવાચી છું; આ પ્રમાણે જો કે હું પુરૂષવાચી છું તોપણ તે મારૂં પુરૂષનામ યોગ્ય નથી.

જેમ અજિતનાથ ભગવાને કષાયાદિ શત્રુઓને જીત્યા તેમ હું પણ જો પુરૂષાર્થવડે કષાયોને જીતું તો નામ પ્રમાણે ગુણ પ્રાપ્ત થતાં મારૂં પુરૂષ નામ સાર્થક થઇ શકે; પણ આ તો તેથી ઉલટું છે.—જે કષાયોને અજિતનાથ ભગવાને જીત્યા, તે કષાયોએ મને જીત્યો છે, તેથી ખેદ સહિત જેમ મૃગના ટોળાથી જુદો પડેલો મૃગ, મૃગોનુ ટોળું કઇ દિશાએ નિર્ભય સ્થાનકે ગયું—તે પોતાના ટોળાના માર્ગને જુએ, તેમ હું અજિતનાથ ભગવાનનો માર્ગ જોઉં છું.

चरमनयणकरी मारग जोवतां रे, भूल्यो सयल संसार;
जेणे नयणे करी मारग जोइयेरे, नयण ते दिव्य विचार. पंथडो० २.

શબ્દાર્થ.

ચરમનયણ=ચામડાની આંખો—બાહ્યચક્ષુઓ, (તેણે) કરી=તેવડે, મારગ=રસ્તો, જોવતાં=જોતાં, ભૂલ્યો=ભૂલીગયો=ચૂકયો, સયલ=સઘળો,

સંસાર=લોકોનો સમુદાય=જગત્, (કારણ કે) જેણે=જે નયણે કરી=આંખો-વડે કરીને, મારગ=રસ્તો, જોઇએ રે=જોવો જોઈએ, નયણ તે=તે આંખો, (કેવી જોઈએ તો કે) દિવ્ય વિચારં=અલૌકિક ચક્ષુઓ (જોઇએ. એમ હે સુમતિ! તું) વિચારજે=ધ્યાનમાં રાખજે, અથવા દિવ્ય વિચાર એટલે અલૌ-કિક વિચાર રૂપ જ્ઞાનચક્ષુ જોઈએ. [એમ પણ અર્થ થઇ શકે.]

ભાવાર્થ.

અજિતનાથ ભગવાન્ મુક્તતા પામ્યા તે માર્ગને બાહ્યચક્ષુથી જોતો અને તે જ સત્ય ધારતો આખો સંસાર ભૂલ્યો છે.

હું ધારૂં છું તેમ પરમાત્મપણું પામવારૂપ માર્ગ જોવાને દિવ્ય વિચારરૂપ જ્ઞાનચક્ષુજ જોઈએ અને તોજ આ અજિતનાથ ભગવાનનો માર્ગ જણાય તેમ છે.

પરમાર્થ.

અજિતનાથ ભગવાનનું આવુ પ્રવર્તન હતું, આમ ઉપદેશ દેતા, આમ આહાર લેતા, આવાં વસ્ત્ર હતા વા દિગંબર હતા-વગેરે બાહ્ય પ્રવર્તનને બાહ્યચક્ષુએ જોઇ નિશ્ચય કરનાર જગતના લોકો ભૂલ કરે છે.

ભગવાનની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ઉપર નજર ન રાખતાં આત્મા સાથે અનાદિ સંબધમાં આવેલા કર્મસમહુનો નાશ કરી તે ભગવાન્ નિરિચ્છકપણે આત્મામાં જ સ્થિતિ કરી કેવી રીતે પરમાત્મપણું પામ્યા, એ આદિ દિવ્ય વિચાર રૂપ જ્ઞાનચક્ષુએ પરમાત્મપણું પામવાનો માર્ગ જોવો.

મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ રાખી મહાત્માઓનો સત્સંગ કરતાં તેમણે આપેલા દિવ્ય વિચારરૂપ જ્ઞાન-ચક્ષુથી ભગવાનનો માર્ગ જોનારજ ખરેખરો માર્ગ પામી શકે છે; બાકી જાતિ, કુળ, વેષવગેરે પર મમત્વ રાખનાર કદી પણ ભગવાનનો માર્ગ જાણવાને સમર્થ થનાર નથી.

पुरुषपरंपर अनुभव जोवतांरे, अंधो अंध पळाय;
वस्तु विचारेरे जो आगमे करीरे, चरण धरण नहि ठाय. पंथडो० २

શબ્દાર્થ.

પુરૂષપરંપરા=એક પછી એક થતા પુરૂષો અથવા એક આચાર્યની પછી તેના પદ ઉપર નિમાયલા બીજા આચાર્યો, (તેમનો) અનુભવ=માર્ગ-રીતિ-જ્ઞાન, જોવતાં રે=જોતાં, અથવા અનુભવથી વિચાર કરી પુરૂષપરંપરા

જોતાં અંધોઅંધ પળાય=આંધળાની પાછળ આંધળો દોડ્યો જાય એવું છે. વસ્તુ=તત્ત્વ, (તેને) વિચારે રે જો આગમે કરી રે=જો આગમ એટલે જૈન સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે (કોઇ) વિચારી જુએ તો, ચરણધરણ–પગ મુકવાનું નહિ=નથી, ઠાય=ઠેકાણું.

ભાવાર્થ.

જો ગુરૂપરંપરાથી ચાલતો આવેલો તેજ માર્ગ એમ વિચારીએ છીએ તો ગચ્છ અને મતાવલંબીઓની પરંપરા નજરે પડે છે, એટલે પુરૂષપરંપરાથી પણ માર્ગ નિરધાર કરવાનું સાધન નથી. ઉલટું જેમ કોઇ અંધપુરૂષે આગેવાન થઇ બીજા અંધપુરૂષને માર્ગ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો હોય અને એ વાત સત્ય માની, પહેલાની પાછળ બીજો અને બીજાની પાછળ ત્રીજો, એમ આંધળાઓની શ્રેણિ ચાલતી હોય તેવું થયેલું છે એટલે તે રીતે માર્ગપ્રાપ્તિ કઠિન છે.

વળી આગમને આધારે વા શાસ્ત્રને આધારે તત્ત્વનો વિચાર કરીએ, અને શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે અજિતનાથ ભગવાનનું પ્રવર્તન જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે વર્તવા ઇચ્છા કરીએ તો તેમ પણ બનતું નથી; કારણ ભગવાન્ જે રીતે પ્રવર્ત્યા તે માર્ગે પ્રવર્તવાની વાત તો બાજુપર રાખીએ પણ તે માર્ગમાં પગ મુકવાનું ઠેકાણું પણ નથી, અર્થાત્ તે માર્ગમાં પગ મુકવાનું પણ મારૂં સામર્થ્ય નથી.

પરમાર્થ.

હું અમુક ગચ્છનો છું, અમારી અમુક ગુરૂપરંપરા છે, અને તે પરંપરાને આધારે અમે જે ક્રિયા કરીએ છીએ તેજ સત્ય છે, બીજા નિન્હવ છે–મિથ્યાત્વી છે–એવું કહી અન્યની નિંદામાં પ્રવૃત્તિ કરનાર રાગદ્વેષાધીન વૃત્તિથી પ્રવર્તનારે ચલાવેલા ગચ્છો તથા મતોને મૂળ પ્રમાણમાં લઇ તેવા મતના આગ્રહી એક આચાર્ય પછી બીજા આચાર્ય અને ગુરૂ પછી બીજા ગુરૂથી ચાલતા આવેલા સંપ્રદાયના ક્રિયાકાંડ–એજ ભગવાનનો માર્ગ છે. એમ ધારી પ્રવૃત્તિ કરનારને અજિત-નાથનો સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત થતો નથી, અને તે માત્ર અંધપરંપરા પ્રમાણે વર્તી ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.

જો સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે ભગવાનનો માર્ગ વિચારીએ છીએ તો કષાયોનો નાશ કરી આત્મસ્થૈર્ય પ્રાપ્ત કરી ભગવાને વર્તન કર્યું હતું તે પ્રમાણે કષાયોનો નાશ કરવો અતિ કઠણ છે, એટલે આગમ પ્રમાણે ભગવાનનો માર્ગ વિચારતાં તે માર્ગે પ્રવર્તવાનું તો શું પણ પગ મુકવાનું સામર્થ્ય પણ દેખાતું નથી.

तर्क विचारे रे वादपरंपरा रे, पार न पहुंचे कोय;
अभिमत वस्तु रे वस्तुगते कहे रे, ते विरला जग जोय. पंथडो० ४.

શબ્દાર્થ.

તર્ક=કલ્પના, (તેના) વિચારેરે=વિચારવાથી, (શું થાય છે તો કે) વાદપરંપરા રે=વાદની પરંપરા ચાલે છે-પૂર્વપક્ષ ઉત્તરપક્ષ થયે જાય છે, (પણ તે રીતે) પાર ન પહુંચે કોય-કોઇ પણ પાર પામી શકતો નથી. વાદનીતિથી એક તર્કમાંથી બીજો તર્ક નીકળ્યા જ કરે છે.

અભિમત=ઇચ્છિત પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય, વસ્તુ રે=તત્ત્વ, (તે) વસ્તુગતે જે પ્રમાણે યથાયોગ્ય છે તે પ્રમાણે કહેરે-કહી બતાવે, તે-તેવા મહાત્માઓ વિરલા-થોડા ક્વચિત્, જગજોય-જગત્માં દેખાય છે.

ભાવાર્થ.

પોતાની મેળે તર્કથી વિચાર કરતાં એટલે તર્કોથી શંકા અને સમાધાન કરતાં એક શંકામાંથી બીજી અને બીજીમાંથી ત્રીજી એમ પરંપરા ચાલ્યાજ કરે છે, તેથી તેવી રીતે કોઈ પણ પાર પહોંચી શકતો નથી.

પામવા યોગ્ય વસ્તુ (ભગવાનનો માર્ગ) જેમ સિદ્ધાન્તમાં છે તેમ કહેનાર જગત્માં કોઇક વિરલા દેખાય છે.

પરમાર્થ.

અજિતનાથ ભગવાનનો માર્ગ તર્કો કરીને નિશ્ચય કરીશું એમ કોઇ કહે તો તે પણ બને તેમ નથી, કારણ કે શંકાઓ એટલી બધી છે કે એક શંકાનું સમાધાન તર્કવડે કરતાં તેમાંથી બીજી શંકા ઉત્પન્ન થાય છે અને બીજીમાંથી ત્રીજી, એમ થતાં વિવાદ હમેશ ચાલ્યા કરે છે, તેનો છેડો આવતો નથી.

આયુષ્ય ઓછું છે, જ્ઞાનની મંદતા છે, તર્કોનો છેડો લાવનાર તેવા જ્ઞાનીમહારાજ દેખાતા નથી માટે વિવાદ અને તર્કોથી માર્ગ પ્રાપ્ત થાય તેમ લાગતું નથી.

વળી વિચાર કરીએ કે "કદિ તર્કોથી ભગવાનનો માર્ગ ન મળ્યો તો સિદ્ધાન્તથી ભગવાનનો તે માર્ગ મળશે-કારણ વાદી પ્રતિવાદીથી થયેલો નિશ્ચય તે સિદ્ધાંત એમ કહેવાય છે. ગણધરોએ અને પૂર્વાચાર્યોએ આવા અનેક સિદ્ધાન્તો કર્યા છે અને પુસ્તકોમાં લખ્યા છે. તે સાંભળી વા વાંચી માર્ગનો નિશ્ચય કરીશું." આમ બનવું પણ કઠણ છે.

પામવા યોગ્ય એવી વસ્તુ (જિન માર્ગ) સિદ્ધાન્તોમાં જેમ છે, તેમ તથાપ્રકારથી કહેનાર પણ જગત્માં ક્વચિતજ જોવામાં આવે છે. બાકી રાગદ્વેષથી જેમનાં ચિત્ત દૂષિત છે, અને જેઓ મતના આગ્રહરૂપ ગ્રાહથી ગ્રસાયલા છે, તેમના પાસેથી શાસ્ત્રશ્રવણ કરી ભગવાનનો માર્ગ પામવો તે સર્પની પાસેથી અમૃત અને મર્કટની પાસેથી શાન્તતા મેળવવા જેવું છે.

वस्तु विचारे रे दिव्यनयनतणो रे, विरह पड्यो निरधार;
तरतम जोगेरे तरतम वासना रे, वासित बोध आधार. पंथडो० ५

શબ્દાર્થ.

વસ્તુ=તત્ત્વ, (તેના) વિચારેરે=વિચારવામાં-શોધવામાં, દિવ્યનયણ તણોરે=દિવ્યચક્ષુનો-જ્ઞાનચક્ષુનો, વિરહ પડ્યો=સંબંધ છુટી ગયો-તથા-પ્રકારના જ્ઞાની પુરૂષો મળતા નથી તે રૂપ વિરહ પડ્યો, નિરધાર=નક્કી.

(બાકી આપણુને હાલમાં તો) તરતમ=યથા વિશેષપણે મળતા, જોગેરે=સંયોગોના અનુસારે, તરતમ=યથાવિશેષણુપણે થતી, વાસનારે-જ્ઞાનરૂપ સુવાસ (તેનાથી) વાસિત-વાસવાળો થયેલ, (જે) બોધ=જ્ઞાન, (તે જ) આધાર=અવલંબ રહેલો છે.

અર્થાન્તર.

તરતમ-યથાવિશેષ, જોગેરે-મન, વચન, કાયાનું સામર્થ્ય તે યોગ તેનાથી, તરતમ-યથાવિશેષ, વાસનારે-જ્ઞાનરૂપ સુવાસ, (તેનાથી) વાસિત-વાસવાળો થાય અથવા બોધવાળો થાય, (કોણ થાય ?) બોધાધાર-બોધના આધારરૂપ જે આત્મા તે.

ભાવાર્થ.

વસ્તુરૂપ ભગવાનનો માર્ગ વિચારવામાં દિવ્યનયણનો વિરહ છે એટલે જ્ઞાનરૂપ નેત્ર નથી. બાકી સંયોગો પ્રમાણે જેવો જેવો સંસ્કાર થાય છે તેના અનુસારે જે બોધ પ્રાપ્ત થાય છે તેજ આજકાલ આધાર રહેલ છે, તેથી હમણાં ને હમણાંજ ચોક્કસ નિર્ણય થવો બહુ દુર્લભ છે

દ્વિતીય ભાવાર્થ

જેમ જેમ મન વચન કાયાના યોગમાં તારતમ્ય એટલે યથાવિશેષપણું થાય છે, તેમ તેમ બોધના આધારરૂપ આત્મા પણ વાસનાથી વિશેષ વાસિત થાય છે.

તૃતીય ભાવાર્થ.

ભગવાનનો માર્ગ વિચારવારૂપ વસ્તુનો વિચાર કરવામાં દિવ્ય નયણવાળા અપ્રમત્ત મુનિરાજ અથવા તેવાજ બીજા મહાત્માઓ અથવા ઉત્કૃષ્ટપણે વિચારીએ

તો કૈવલ્યજ્ઞાની મહારાજનો વિરહ પડેલો છે, તેથી તે દ્વારાએ પણ વસ્તુ વિચારરૂપ માર્ગ પ્રાપ્ત થતો નથી. મહાત્માના યોગમાં જેટલી તરતમતા–વિશેષતા હોય એટલે કે મહાત્માઓનો ઉપયોગ વિશેષ હોય તેમ તેવા બોધના આધારરૂપ આત્મામાં વિશેષ શ્રદ્ધા થઈ શકે, તોપણ તે નિઃસંદેહ જ્ઞાન કહેવાય નહિ. તેથી દિવ્યચક્ષુ વિના ભગવાનનો માર્ગ યથાર્થ જાણવો અતિ કઠણ છે.

પરમાર્થ.

વિચાર કરતાં તેવાં સાધનોના અભાવે ભગવાનનો તથારૂપ માર્ગ મળવો અતિ કઠણ છે, એમ બતાવી બુદ્ધિની તીક્ષ્ણતાથી અથવા કોઇ મહાત્માઓના સંગથી ભગવાનનો માર્ગ વિચારે તો જેટલું યોગમાં તારતમ્ય એટલે યથાવિશેષપણું હોય, તેટલો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય, પણ તેથી તે નિશ્ચય બરાબર સંપૂર્ણજ છે એમ કહેવાય નહિ. કારણ અપ્રમત્ત અવસ્થાવાળા મહાત્મા શિવાય તેવા અનુભવનો કોઇ સાક્ષી નથી.

काळलब्धि लई पंथ निहालशुंरे, ए आशा अवलंब;
ए जन जीवेरे जिनजी जाणजोरे, आनंदघन मत अंब. पंथडो० ६

શબ્દાર્થ.

કાળલબ્ધિ લઈ=વખત મળે, પંથ=માર્ગ, નિહાળશુંરે=જોઇશું, એ આશા=બીજે વખતે તેવા જ્ઞાની મળતાં માર્ગ જોઇશું એ રૂપ આશાને, અવલંબ=આધારે, એ જન=હું, જીવેરે–જીવું છું, (એમ) જિનજી=હે જિનેશ્વર ભગવાન (આપ), જાણજોરે=જાણો, (આપ કેવા છો કે) આનંદઘન=આનંદના સમૂહવાળા, મત=દર્શન–અભિપ્રાય, (તેના) અંબ–આમ્રવૃક્ષ સમાન, (આપ જાણજો.).

ભાવાર્થ.

યોગ્ય સમય પ્રાપ્ત થયે ભગવાનનો માર્ગ જોઈશું એવી આશાનો આધાર લઇ મારા જેવા આયુષ્ય પૂર્ણ કરે છે, એવું હે જિનેશ્વર ભગવાન્, હે આનંદના સમૂહના મોટા આમ્રવૃક્ષ, આપ જાણજો; અથવા આનંદઘનજી કહે છે કે—હે જિનેશ્વર ભગવાન્, હે શુદ્ધ સ્યાદ્વાદમતના આમ્રવૃક્ષ, અમે ભવિષ્યમાં સમય પ્રાપ્ત થયે આપનો માર્ગ પામીશું એ આશાથી જ માત્ર જીવીએ છીએ એવું આપ જાણજો; બીજો અમારે આધાર નથી.

પરમાર્થ.

ઉપર સ્તવનમાં કહ્યું તે પ્રમાણે ભગવાનનો તથારૂપ માર્ગ પ્રાપ્ત થવાનું સાધન દેખાતું નથી, તેથી જ્ઞાની મહાત્માઓનો યોગ આ ભવમાં અથવા ભવાન્તરમાં મળશે ત્યારે આપનો માર્ગ પામીશુ, એવી આશાથીજ માત્ર મારા જેવા જનો પોતાનુ આયુષ્ય પૂર્ણ કરે છે એમ આપ જાણજો

અને આપ આમ્રવૃક્ષ જેવા છો, એટલે જેમ રસ્તે ચાલનારને ગ્રીષ્મઋતુમાં આમ્રવૃક્ષ પ્રાપ્ત થતાં ફળસહિત શીતળતા મળવાથી આનંદ થાય છે અને ત્યાં આરામ કરી સુખપૂર્વક માર્ગમા પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે, તેમ હે પ્રભુ ! અમો સંસારના તાપથી તપેલા છીએ, માટે અમારી દયાજનક સ્થિતિ ઉપર નજર કરી આપની છાયાનો આશ્રય આપી આપને માર્ગે પ્રવર્તાવામાં સહાય કરશો.

શ્રી સંભવનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

संभवदेवं ते धुर सेवो सवे रे, लही प्रभु सेवन भेद;
सेवन कारण पहेली भूमिकारे, अभय अद्वेष अखेद. संभव०(टेक) १

શબ્દાર્થ

સંભવદેવ=આ ચોવીશીમાં થયેલા ત્રીજા શ્રી સંભવનાથ ભગવાન, તે=તેમને, ધુર=પ્રથમ, સેવો=સેવા કરો (ભજો) સવેરે=સર્વ પ્રાણીમાત્ર, (શી રીતે ?) લહી=પામી–જાણી (શું ? તો કે) પ્રભુ=ભગવાન, (તેમની) સેવનભેદ=સેવા કરવાનો ભેદ, (જાણીને પ્રભુને સેવો.)

સેવનકારણ=સેવા કરવામાં, પહેલી=પ્રથમ, ભૂમિકારે=ભૂમિ (પગથિયું) (શું છે ? તો કે) અભય, અદ્વેષ, અને અખેદ. (આ ત્રણે પદનો વિશેષ અર્થ આગળ સમજાવ્યો છે તે જુઓ.)

ભાવાર્થ.

અંતર્ આત્મ—હે ભવ્ય પુરૂષો ! સેવાનુ રહસ્ય સમજીને પ્રથમ સંભવનાથ સેવા કરો !

આ સેવાની પહેલી ભૂમિકા તે અભયપણું, અદ્વેષપણું અને અખેદપણું જાણવું

પરમાર્થ.

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! જો તમારે તમારૂં સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો, (અર્થાત્ અનંત અને અવ્યાબાધ સુખરૂપ મુક્તપણું પ્રાપ્ત કરવું હોય તો) શ્રી સંભવનાથ ભગવાનની પૂજાનું રહસ્ય સમજીને પ્રથમ તેમની સેવા કરો ! તેમણે પોતાનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે અને તેથી તેમને મુક્તપણું પ્રાપ્ત થયું છે, તમે પણ તેમનું સેવન કરશો તો પોતાનું સ્વરૂપ જાણી મુક્તપણું પામશો.

આ ભગવાનની સેવામાં પ્રથમ આત્મામાં અભયપણું, અદ્વેષપણું, અને અખેદપણું એ રૂપ ત્રણ ગુણો પ્રાપ્ત કરવા અને જ્યારે એ ત્રણે ગુણો આત્મામાં પ્રકટ થાય, ત્યારે ભગવાનની સેવા કરવાની ભૂમિકાની પહેલી ભૂમિકા પ્રાપ્ત થઇ છે એમ સમજવું.

આ ત્રણે ગુણોનું વર્ણન આગળ સ્તવનમાં વિસ્તારથી બતાવ્યું છે. તેના ઉપર બરાબર લક્ષ્ય આપી વિચાર કરવાથી એ ગુણો પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થશે; અર્થાત્ એ ગુણોનો વારંવાર વિચાર કરવાથી અને ઇચ્છાથી આત્મામાં પોતાની મળે પ્રકટ થશે.

भय चंचळता हो जे परिणामनी रे, द्वेष अरोचक भाव;
खेद प्रवृत्ति हो करतां थाकिये रे, दोष अबोध लखाव. संभव०२

શબ્દાર્થ.

ભય=બ્હીક, (પણ અહિંયાં આ પદમાં જ ભયનો અર્થ કર્યો છે તે આ પ્રમાણે) ચંચળતા=ચપળતા, (અસ્થિરપણું) (શાનું ?) પરિણામનું=મનનું, (મનનું અસ્થિરપણું અથવા ચપળપણું તે ભય.) દ્વેષ= અપ્રીતિ તે, અરોચક ભાવ=વસ્તુ ન ગમવી, (વસ્તુપર અપ્રીતિ થવી અથવા વસ્તુ ન રૂચવી તે દ્વેષ).

ખેદ=થાક, પ્રવૃત્તિ=કાંઇ પણ કરવું, (કાર્ય કરવામાં ગુંથાયેલા રહેવું તે પ્રવૃત્તિ) (તે) કરતાં=તેમ કરતાં, થાકિયેરે=જે થાકી જવું તે. (શ્રમિત થવું તે) (ખેદ એ રૂપ) દોષ=અવગુણ, (તે) અબોધ=અજ્ઞાનતા છે, (એમ) લખાવ=સમજાવ, (અથવા એ દોષો અબોધને ઓળખાવે છે.)

ભાવાર્થ.

પરિણામની ચંચળતા એટલે ચપળપણું તે ભય; અરોચક ભાવ એટલે મનમાં વસ્તુનું જે અપ્રિય લાગવાપણું અથવા ન રૂચવાપણું તે દ્વેષ; પ્રવૃત્તિ કરતાં અથવા ક્રિયા કરતાં થાકિયે તે ખેદ; આ ત્રણે દોષો સ્વરૂપના અજાણપણાથી થાય છે.

પરમાર્થ.

ભગવાનના ગુણોના વિચારાદિ ચિંતવનમાંથી ચિત્ત ચળી જઇ અન્ય વિષયપર લાગવું તે અથવા ચિત્તની અસ્થિર સ્થિતિ (ચિત્તનું ચાપલ્ય) તે ભય. આવી ભયની સ્થિતિ હોવાથી ધ્યાન થઇ શકતુ નથી; માટે ભગવાનની સેવા ઇચ્છનારે પ્રથમ ચિત્તમાંથી ચાંચલ્યતા દૂર કરી અભય થવું.

જ્યારે એક વસ્તુ વારવાર પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે, અથવા કર્મબંધથી અનાદિથી કષાયના પ્રવૃત્તિ કરતાં પ્રતિકૂળ એટલે શુભ કાર્ય કરવાનું હોય છે ત્યારે તેવુ પ્રવર્તન જીવને રૂચતુ નથી; તેથી તેવા પ્રવર્તન ઉપર દ્વેષ થાય છે, અને દ્વેષ થવાથી શુભ ધ્યાન કરતાં તેના ઉપર અભાવ થવાથી ત્યાંથી ચિત્ત ચળી જાય છે, માટે દ્વેષ ત્યાગવા યોગ્ય છે; એટલે ચિત્તમાં સંકલ્પ કરેલા શુભ વિષયો તરફ જેમ અરૂચિ ન થાય તેમ કરવુ.

ધ્યાન તથા જ્ઞાનાદિના અભ્યાસમાં પ્રવૃતિ કરતાં થાકી જવુ તે ખેદ; એટલે કે પરમાત્માના વા પોતાના સ્વરૂપ ચિંતવન તરફ અરૂચિ ન થાય, અને ચિત્ત પણ ચપળતા રહિત હોય; આ બે ગુણો છતાં પણ અમુક વખત પછી શરીરને વા મનને શ્રમ પહોચે, અને તે શ્રમને લીધે ધ્યાનાદિ ક્રિયાથી વિરમવું પડે તેને, એટલે આવી પ્રવૃત્તિ કરતાં થાકવાના ક્રિયાને ખેદ કહેવાય છે.

પૂર્વોક્ત ત્રણે ગુણો અવસ્ય પ્રાપ્ત કરવાના છે, અને તે જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ભગવાનની સેવાની પ્રથમ ભૂમિકા પ્રાપ્ત થઇ એમ ગણવુ; અને જ્યાં સુધી ભય, દ્વેષ અને ખેદ હોય ત્યાં સુધી સ્વરૂપનો બોધ થઇ શકે નહિ.

चरमावर्त हो चरम करण तथा रे, भवपरिणति परिपाक;
दोष टळे वळी दृष्टि खुले भली रे, प्राप्ति प्रवचन वाक्. संभव०३

શબ્દાર્થ.

ચરમાવર્ત=છેલ્લો ફેરો, ચરમકરણ=છેલ્લુ કરણ, (યથાપ્રવૃત્તિ અપૂર્વ અને અનિવૃત્તિ, એમાંનું છેલ્લું ત્રીજું કરણ) (તે) ભવ= સંસાર, (તેની) પરિણતિ=સ્વભાવ, (સંસારમાં ભય થવાનો સ્વભાવ તે ભવપરિણતિ, તેનો) પરિપાક=પૂર્ણ થવાપણું તે, (તે જેને થયું હોય તેના) દોષ ટળે=અવગુણો દૂર થાય, વળી=અને, દૃષ્ટિ ખુલે=આંખો ઉઘડે, (જ્ઞાન ચક્ષુ પ્રાપ્ત થાય–શુદ્ધ દ્રષ્ટિ થાય) ભલી=સારી, (અને) પ્રાપ્તિ=મળે, (પામે) (શું ?) પ્રવચન=સિદ્ધાન્ત, (શાસ્ત્ર) (તેની) વાક્=વાણીરહસ્ય. (અર્થાત્ શાસ્ત્રનું રહસ્ય પામે અને શ્રદ્ધા થાય.)

ભાવાર્થ.

જેમને અભયપણું, અદ્વેષપણું અને અખેદપણું પ્રાપ્ત થયું છે, તેમને ભવભ્રમણ કરવાની છેલ્લી ઉત્સર્પિણી અથવા અવસર્પિણી બાકી રહે છે. તથા તેમને ચરમકરણ (અપૂર્વકરણ ને અનિવૃત્તિકરણ) કર્યું છે. અને એવી રીતે તેમને ગત્યાગતિનો અભાવ કરવારૂપ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થયું છે એમ સમજવું અને ત્યારેજ દોષ ટળવાથી ઉત્તમ દૃષ્ટિ ખુલે છે, અને સિદ્ધાંતનાં વાકયોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

પરમાર્થ.

કેટનાક એમ કહે છે કે, જ્યારે ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થશે ત્યારે મુકિત થશે. ઇત્યાદિ આલસ્ય વધારનાર પ્રમાદરૂપ વાકયો બોલી પ્રાણીઓને પુરૂપાર્થ કરતાં રોકે છે તે બરાબર નથી એમ બતાવ્યું છે.

પુરૂપાર્થ કરીને જેમણે અભય, અદ્વેષ અને અખેદપણું પ્રાપ્ત કર્યું છે તેમના ભવસ્થિતિ પરિપક્વ થઇ છે, અને તેમણે ગત્યાગતિનો અભાવ કરવારૂપ સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે એમ જાણવું.

તેજ પ્રમાણે તેમનું ચરમાવર્ત બાકી છે, વળી તેમણેજ અપૂર્વકરણ ને અનિવૃત્તિકરણ કર્યું છે એમ જાણવું. ઉપર પ્રમાણે જેમને અભયપણું, અદ્વેષપણું, અને અખેદપણું પ્રાપ્ત થાય, તેમની દૃષ્ટિ ખુલે છે, અને તેમને સિદ્ધાંતનાં વાકયો પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે સિદ્ધાંતનાં વાકયોપર તેમનેજ ખરેખરી શ્રદ્ધા હોય છે.

परिचय पातिकघातक साधुशुं रे, अकुशळ अपचय चेत;
ग्रंथ अध्यातम श्रवण मनन करीरे, परिशीलन नय हेत. संभव० ४

શબ્દાર્થ.

પરિચય=સંબંધ, (કોનો ?) પાતિકઘાતક=પાપોનો નાશ કરનાર, સાધુશું રે=સાધુઓથી, (સાધુઓ સાથે) (તેથી શું થાય ?) અકુશળ=અકલ્યાણકારી, મલીનતાનો અપચય=નાશ થાય, (શાની મલીનતાનો નાશ થાય ? તો કે) ચેત=ચિત્તની (મનની) (અર્થાત્ મનમાંથી મલીનતા દૂર થાય) ગ્રંથ=શાસ્ત્રો, અધ્યાતમ=અધ્યાત્મનો વિષય જેમાં મુખ્ય હોય તેવાં; શ્રવણ=સાંભળવું, મનન=મનમાં વિચારવું; તેમ કરીને, (શાને માટે ?) પરિ=સમસ્ત પ્રકારે શીલન=મળવું તે પરિશીલન, નય=નયોનું (તેના) હેતુ=માટે.

ભાવાર્થ.

અંતર્ આત્મા—પાપના નાશ કરનાર સાધુ પુરૂષોનો પરિચય થતાં ચિત્તની અકલ્યાણકારી સ્થિતિનો નાશ થાય, તેથી આધ્યાત્મિક ગ્રંથના શ્રવણ અને મન નવડે પોતાનું આત્મસ્વરૂપ સમસ્તપણે પ્રાપ્ત થાય.

પરમાર્થ.

પ્રથમ અભય, અદ્વેષ અને અખેદપણું પ્રાપ્ત થવાથી ત્રીજી ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે છેવટે સિદ્ધાંતનાં વાક્યોપર શ્રદ્ધા થાય.

સિદ્ધાન્તનાં વાક્યોપર શ્રદ્ધા થતાં, પાપોનો નાશ કરનારા જે સંતપુરૂષો હોય છે, તેમનો સત્સંગ થાય. સાધુ પુરૂષોના સમાગમમાં આવ્યાથી અકલ્યાણકારી અશુદ્ધ શ્રદ્ધા ચિત્તમાંથી દૂર થાય અથવા ચિત્ત શુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળું થાય; અને તેમ થતાં આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રોનુ શ્રવણ મનન કરે અને નય તથા હેતુ વિચારતાં ભગવાનના સ્વરૂપ સાથે પોતાના આત્મસ્વરૂપનું સમસ્ત પ્રકારે સરખાપણું લાગી પોતાને પોતાનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થાય. (અર્થાત્ પોતાના સ્વરૂપનો મેળાપ થાય.)

कारण जोगे हो कारज निपजे रे, एमां कोइ न वाद;
पण कारणविण कारज साधिये रे, ए निज मत उनमाद. सं०५

શબ્દાર્થ.

કારણ=જેનાથી કાર્ય થાય તે, જોગેરે=મળવાથી, કારજ=કાર્ય (કામ) નિપજેરે=થાયે રે, એમાં=એ વાતમાં, કોઇ ન વાદ=કોઇ પણ પ્રકારનો વિવાદ એટલે તકરાર નથી. પણ કારણ વિણ=જેનાથી કાર્ય થાય એવું કારણ મેળવ્યા વિના, કારજ=કામ, સાધિયે રે—જે સિદ્ધ કરવા જઈએ, એ—તો નિજ=પોતાની, મત=મતિનો, ઉનમાદ=ગાંડાપણું જાણવું.

ભાવાર્થ.

કાર્ય કરવામાં, કારણ એટલે જેનાથી કાર્ય થઈ શકે તે સાધન મળે તો કાર્ય થાય, એમાં કાંઈ વાદ નથી.

પણ કારણ મેળવ્યા વિના કાર્ય કરવાનું ધારવું, તે માત્ર પોતાના મતનો ઉન્માદ એટલે ગાંડાપણું ધારવું. મતલબ કે જો કારણ મેળવ્યાં હોય તોજ કાર્યની સિદ્ધિ થાય.

પરમાર્થ.

જો ઘડો કરવો હોય તો તે ઘટરૂપ કાર્ય કરવામાં ઉપાદાન કારણ માટી અને નિમિત્ત

કારણ દંડ ચક્રાદિ. એ મળે તો કર્તા (ઘડો કરનાર કુંભાર) ઘડો બનાવી શકે. કોઇ એમ ધારે અથવા એમ જો કોઇ કહે તો તેમાં વાદ નથી, એટલે તેમ બનવું સંભવિત છે; પણ તેથી જે કોઇ ઉલટું જ કહે કે માટી, ચાક અને દંડ વિના ઘડો બનાવુ, તો તે ધારવું એ માત્ર ગાંડાપણું જ છે એમ સમજવુ.

સ્વસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવારૂપ, અથવા મુક્તતા પ્રાપ્ત કરવારૂપ કાર્ય કરવાનુ છે. આ કાર્ય જો પરમેશ્વરના સ્વરૂપ સાથે પોતાના સ્વરૂપનુ મળવુ થાય તો જ થાય તેમ છે અને તેને માટે ભગવાનની સેવા કરવી યોગ્ય છે.

ભગવાનની સેવા એ મુક્તતારૂપ કાર્ય સાધવાના કારણરૂપ છે; તેથી જો કોઇ ભગવાનની સેવારૂપ કારણ મેળવે, તો મુક્તતારૂપ કાર્ય કરી શકે છે, એમાં વાદ નથી. પણ ભગવાનની સેવાદિરૂપ કારણ મેળવ્યા વિના મુક્તતા મેળવવા ધારે, તો તેમ કરવું તે માત્ર ગાંડાપણું છે એમ ધારવું. તેથી ભગવાનની સેવામાં પણ અનુક્રમે અભય, અદ્વેષ અને અખેદીપણું પ્રાપ્ત કરી ક્રમવડે ભગવાનની સેવા મેળવી મુક્તતા પ્રાપ્ત કરવી.

मुग्ध सुगम करी सेवन आदरे रे, सेवन अगम अनूप;
देजो कदाचित सेवक याचना रे, आनंदघन रसरूप. सं० ६

શબ્દાર્થ.

મુગધ–ભોળા પ્રાણીઓ, સુગમ=સહેલી, કરી=ધારી, સેવન=ભગવાનની સેવાને, આદરેરે=આદરે છે (કરવા માંડે છે, પણ) સેવન=ભગવાનની જે સેવા તે, અગમ=ન સમજાય તેવી અને, અનૂપ–જેની બીજાને ઉપમા ન આપી શકાય તેવી છે; (તેથી) દેજો=આપજો, કદાચિત=કાંઈ વખતે (શું?) સેવક=ચાકર, તેની યાચના=માગણી, (શાની માગણી ? તો કે ભગવાનની સેવાની) (કોણ આપજો ? તો કે) હે આનંદઘનરસરૂપ !=હે આનંદના ઘાટા રસરૂપ પ્રભુ ! (કોઇ વખત સેવા આપજો.)

ભાવાર્થ.

અંતર આત્મા—ભોળા લોકો સંભવનાથ ભગવાનની સેવા સુગમ છે એમ ધારે છે અને તેમ ધારી સેવાને આદરે છે.

પણ ભગવાનની સેવાની તો ઉપમા પણ કોઇને આપી ન શકાય તેવી છે, એટલે તે (સેવા) અનુપમ અને અગમ્ય છે.

તેથી હે આનંદના સમૂહરૂપ (આનંદઘન) પ્રભુ ! મને કોઇક વખતે પણ આપની તેવી સેવા આપજો ! એવી મારી (આપના સેવકની) વિનંતિ છે.

પરમાર્થ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારે અભય, અદ્વેષ અને અખેદીપણારૂપ પ્રથમ ભૂમિકાવાળી ભગવાનની સેવા અગમ અને નિરૂપમ છે, છતાં પણ ભોળા લોકો, તે ભગવાનની સેવા સુગમ છે એમ ધારીને તે કરવા માંડે છે, એ તેમની કેટલી મોટી ભૂલ છે, તે બતાવવા આનંદઘનજી જેવા મહાત્મા પણ ભગવાનની વિનંતિ કરી યાચના કરે છે કે હે પ્રભુ ! આ ભવમાં અથવા ભવાન્તરમાં પણ આપનો સેવક જે હું, તેને આપની સેવા આપજો ! અર્થાત્ મને આપની સેવા પ્રાપ્ત થજો ! અને ભગવાનની સેવા એકવાર પ્રાપ્ત થઇ તો મુક્તતાનું કારણ મળવાથી મુક્તતારૂપ કાર્ય થવામાં સંદેહ નથી; એમ ખાત્રી હોવાથીજ ભગવાનની પાસે સેવા આપવાની આનંદઘનજી મહારાજે વિનંતિ કરી છે.

તેથી મહાત્માઓથી ભગવાનની સેવા જાણી તે પ્રાપ્ત કરવાનો મુમુક્ષુ જનોએ પ્રયત્ન કરવો યોગ્ય છે. મતિકલ્પનાથી કલ્પેલી સેવાનો આગ્રહ મોક્ષનું કારણ થાય એમ સમજવું નહિ.

શ્રી અભિનંદન જિન સ્તવન.

अभिनंदन जिन दरिसण तरसिये, दरिसण दुर्लभ देव;
मतमत भेदेरे जो जइ पूछिये, सहु थापे अहमेव. अभिनंदन० १(टेक)

શબ્દાર્થ.

અભિનંદન=ચોથા તીર્થંકર શ્રી અભિનંદન નામના ભગવાન્ જિન= રાગાદિ શત્રુઓ જેમણે જીત્યા છે તેમનું, દરિસણ=મત, શાસ્ત્ર, અથવા જોવું, તેના પ્રતિ, તરસિયે=ઇચ્છા કરીએ છીએ. (તૃષ્ણા કરીએ છીએ) (ખરેખરી રીતે પ્રબળ ઇચ્છા થવી તે, દરિસણ, મત, માર્ગ અથવા દેખવું તે) દુર્લભ=અતિ કઠણ છે. (દુઃખે કરી પામીએ તેવું છે) (કોનું દર્શન તેવું છે ? તો કે) દેવ=અભિનંદન ભગવાનનું.

મતમત ભેદેરે=જુદા જુદા દર્શનોવાળાને, જો=કદાપિ, જઈ પૂછિયે= જઇને પૂછીએ કે, (અમારે ભગવાનનાં દર્શન કરવાં છે અથવા ભગવાનનો

ખરેખરો માર્ગ શું ? તે જાણવો છે, તો) સહુ=બધા, થાપે=સ્થાપન કરે (શું સ્થાપન કરે ? તો કે) અહમેવ=અમારો માર્ગજ ભગવાનનો માર્ગ છે.

ભાવાર્થ.

અંતર્ આત્મા—હું અભિનંદન ભગવાનનું સ્વરૂપપ્રાપ્તિના માર્ગરૂપ દર્શન જોવા ખરેખરો આકાંક્ષી છું. (ખરેખરો ઇચ્છક છું) પણ ભગવાનનું દર્શન (માર્ગ) ઘણું દુર્લભ છે, અર્થાત્ દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થાય તેવું છે. જૂદા જૂદા મતોમાં જઇને પૂછીએ કે, પ્રાપ્ત થાય તેવું ભગવાનનું દર્શન કયું છે ? તો દરેક જણ કહે છે કે અમારૂં દર્શન એટલે મત છે તેજ મોક્ષપ્રાપ્તિનો માર્ગ છે અને તેજ ભગવાનનું દર્શન છે.

વ્યંગાર્થ.

હું અભિનંદન ભગવાનનું એટલે શુદ્ધ આત્માનું દર્શન કરવા ઇચ્છું છું, પણ તે આત્માનું દર્શન અતિ દુર્લભ છે.

જૂદા જૂદા મતોમાં જઇને જો પૂછીએ છીએ તો દરેક મતવાળા કહે છે કે અમારા મતમાંજ યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવાથી તમને આત્મદર્શન થશે એમ સૌ પોતાના મતની વિશેષતા સ્થાપન કરે છે,

પરમાર્થ.

ભવ્ય પ્રાણીઓ અથવા મુમુક્ષુ જનો હમેશાં શુદ્ધ માર્ગ પામવાની તીવ્ર અભિલાષાવાળા હોય છે. તે માટે અભિનંદન ભગવાનનું દર્શન, અર્થાત્ જિનદર્શન પામવાને ઇચ્છે છે; પણ યથાર્થ રીતે જિનદર્શન પ્રાપ્ત થવું અતિ કઠણ છે.

જે જે ગચ્છોમાં અને મતોમાં જઇને પૂછીએ છીએ કે ભગવાનનો માર્ગ કયો ? ખરૂં જૈનદર્શન કયું ? તો દરેક મતવાળા અને દરેક ગચ્છવાળા પોતાનીજ વાત અથવા ગચ્છની પરંપરાને સ્થાપન કરે છે; એટલે કહે છે કે, અમે જે જૈનદર્શન પામ્યા છીએ અને પ્રવૃત્તિ કરીએ છીએ તેજ જૈનદર્શન છે; પણ નિષ્પક્ષપાતપણે ખરૂં જૈનદર્શન બતાવતા નથી.

सामान्ये करी दरिसण दोहिलुं, निरणय सकल विशेष;
मदमें घेर्यो रे अंधो केम करे, रवि शशी रूप विलेख. अभिनंदन० २.

શબ્દાર્થ.

સામાન્યે=સામાન્ય પ્રકારવડે, દરિસણ=આપનો માર્ગ અથવા ભગવાનનું દેખવું, દોહિલું=કઠણ છે અને નિરણય=નિશ્ચય, સકળ=સમસ્ત

(સંપૂર્ણ) વિશેષ=વિશેષ રીતે થવો (તે કઠણ હોયજ) (જેમકે) મદમેં=મદ ચઢવાથી (અથવા નીશો ચઢવાથી થયેલી સ્થિતિ) તેમાં, ઘેર્યોરે=ઘેરાયેલો, એવો (કોણ ?) અંધો=આંધળો માણસ, કેમ કરે=શી રીતે કરી શકે ? (શું શી રીતે કરી શકે ? તો કે) રવિ=સૂર્યનું, શશી=ચંદ્રમાનું, રૂપ=સ્વરૂપનું, વિલેખ=ચીતરવુ તે અથવા જાણવું તે.

ભાવાર્થ.

અતરૂ આત્મા–સામાન્ય પ્રકારે વિચારતાં અથવા જોતાં આપનું દર્શન પામવું કઠણ છે, અને સમસ્ત પ્રકારે વિશેષપણે (દર્શનનો) નિર્ણય થવો તે અતિ કઠણ છે.

કેમકે મદમાં ઘેરાયેલો આંધળો માણસ સૂર્ય અને ચન્દ્રનું સ્વરૂપ કેવી રીતે જાણી શકે ?

પરમાર્થ.

સામાન્યપણે અનેક મતમતાન્તરોના ભેદોથી આપના શુદ્ધ જૈનદર્શનનું પામવું કઠણ છે. તેમ સમસ્ત નય, નિક્ષેપ અને પ્રમાણ આદિથી ભગવાને ધર્મનું સ્વરૂપ વિશેષ પ્રકારે કહેલું છે, તેમ સમજાવું પણ કઠણ છે. સામાન્યપણે અને વિશેષપણે જૈનદર્શનનો નિશ્ચય કરવાનો માર્ગ જો મતવાદીઓ અને ગચ્છવાદીઓને પૂછવા ધારીએ તો, મૂળે જન્માંધ અને તેમાં વળી મદિરા પીધાથી ઉન્મત્ત થયેલો માણસ જેમ સૂર્યચન્દ્રનું સ્વરૂપ જાણી શકે નહિ, અથવા ચિતરી શકે નહિ, તેમ મતવાદીઓ મૂળે તો મિથ્યાતી અને અજ્ઞાની, અને તેમા વળી તેમણે મત અથવા ગચ્છના આગ્રહરૂપ મદિરા પીધેલી, તેથી તેમનાથી નિષ્પક્ષપાતપણે આપનું દર્શન પ્રાપ્ત કરાવી શકાય નહિ. એટલે પૂર્વે કહેલાં કારણોથી તેઓ આપના દર્શનને જાણતા નથી, તેથી સામાન્ય પ્રકારે તેમજ વિશેષ પ્રકારે જૈનદર્શન પામવું અતિ કઠણ છે.

हेतु विवादे हो चित धरी जोइए, अति दुरगम नयवाद;
आगमवादे हो गुरुगम को नहि, ए सबळो विषवाद. अभिनंदन० ३

શબ્દાર્થ.

હેતુ=કારણ બતાવી, વિવાદે હો=પૂર્વપક્ષ, ઉત્તરપક્ષ કરવો તેનાવડે, ચિત્ત ધરી=મનમાં વિચારીને, જોઈએ=જો જોઇએ છીએ તો, અતિ દુરગમ= અત્યંત કઠણ લાગે છે, (શું ? તો કે) નયવાદ=સાતે નયોમાંના દરેક નયનું પ્રતિપાદન.

આગમવાદે=આગમો એટલે સિદ્ધાન્તો, અથવા જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી શિક્ષાઓના મૂળ પાઠો જેમાં છે, તેના વાદ એટલે વિચારથી જો જોઇએ તો, ગુરૂગમ=ગુરૂએ બતાવેલી કુંચી અથવા ગુરૂએ કહેલું આગમોનું રહસ્ય કહિ બતાવનાર કો નહિ=કોઇ નથી. એ–વિવાદ કઠણ છે તે, અને આગમવાદ બતાવનાર ગુરૂ નથી તે) સબળો વિષવાદ=મોટા ખેદની વાત છે.

ભાવાર્થ.

અંતર્આત્મા–સાધવા યોગ્ય કાર્યની જેનાવડે પ્રાપ્તિ કરે તે હેતુ; અથવા હેતુ એટલે કારણ. આ કારણનો વિવાદ જો ચિત્તમાં ધારી જોઇએ અથવા વિચારી જોઈએ તો નયવાદ એટલે નયોવડે અપેક્ષાથી કહેલાં વચનો સમજવામાં આવવાં ઘણાં કઠણ છે.

વળી આગમોનાં વચનો વિચારવામાં ગુરૂ મળતા નથી, એ મોટો ખેદ છે.

પરમાર્થ.

ભગવાનનું દર્શન અથવા આત્મદર્શન હેતુઓ વિચારીને કરશું, એમ કોઇ ધારે તો તેમ થાય તેવું નથી. કેમકે સાતે નયોની સમજણ, અને વચનની સાપેક્ષતાદિકના સમજણ પડવી અતિ કઠણ છે. એટલે અનુભવથી જણાય એવું આત્મદર્શન અથવા જૈનદર્શન માત્ર હેતુઓનો વિચાર કરી પ્રાપ્ત કરાય તેમ નથી.

આગમો વાંચીને અને વિચારીને દર્શન પામી શકાશે એમ જો ધારીએ છીએ તો આગમોના સત્ય અર્થો કહેનારા ગુરૂ કોઇ દેખાતા નથી. આગમો સમજાવવાનો પ્રયત્ન કેવો છે ? તો કે એકથી દશ સુધીના આંકનું જેણે જ્ઞાન મેળવ્યું છે, તેવા પાસે ગણિતશાસ્ત્ર સમજવાનો પ્રયત્ન કરવા જેવું છે. મતલબ કે વ્યાકરણ અને કોષાદિ જાણનારથી આગમોનું રહસ્ય કહેવાય તેમ નથી. એ અર્થ તો માત્ર ગુરૂપરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલો હોવો જોઇએ; અને તેમ હોય તોજ તે જૈનદર્શન પામવાના સાધનરૂપ થઇ શકે. નહિ તો અનેક શંકાઓ ઉત્પન્ન કરી, જો કાંઇ શ્રદ્ધા હોય તો તેથી ભ્રષ્ટ કરવાના સાધનરૂપ થાય તેવું છે. વળી જેમને ગુરૂપરંપરાથી આગમનું રહસ્ય પ્રાપ્ત થયું હોય, તેવા ગુરૂ પણ જણાતા નથી. ઉપર કહેલી બંને રીતિથી જૈનદર્શન પ્રાપ્ત થવાનાં સાધનો જણાતાં નથી એ મોટી ખેદની વાત છે.

દુર્લભ મનુષ્યભવ અને તથાપ્રકારની ધર્મની જીજ્ઞાસા છતાં ધર્મપ્રાપ્તિનું સાધન નથી મળતું જેથી બળવાન્ ખેદે કરીને મન અસ્વસ્થ થાય છે.

घाती डुंगर आडा अति घणा, तुज दरिसण जगनाथ;
धीठाइ करि मारग संचरूं, सेगु कोइ न साथ. अभिनंदन० ४

શબ્દાર્થ.

ઘાતી=ઘાત કરનારા–વિઘ્ન કરનારા, ડુંગર=પર્વત, આડા=વચ્ચે, અતિ ઘણા=ઘણા વધારે છે (શામાં ? તો કે) તુજ=તારા–તમારા, દરિસણ=દર્શન કરવારૂપ કાર્યમાં, અથવા તમારો મત જાણવારૂપ કાર્યમાં, જગનાથ=હે જગતનાના સ્વામી !–ભગવાન્ ! ધીઠાઇ=પક્કાઇ–ખંધાઇ–બેદરકારી, કરી= કરીને જો, મારગ=આપે કહેલો એવો મોક્ષ પામવાનો રસ્તો તેમાં સંચરૂ= ચાલું તો, સેગુ=સોબતી–રસ્તો બતાવનાર એવો કોઇ ન સાથ=કોઇ સાથે નથી.

ભાવાર્થ.

અંતરૂ આત્મા–હે ત્રણ જગતના નાથ ! તમારૂં દર્શન પામવામાં ઘાત કરનારા– વિઘ્નોરૂપે આડા આવનારા ઘણા પર્વતો છે.

છતાં પણ હઠ કરી જો આપના માર્ગમાં હું પ્રવૃત્તિ કરૂં, તો રસ્તો બતાવે તેવો કોઈ સંઘાત પણ સાથે નથી.

દ્વિતીય ભાવાર્થ.

આત્મદર્શન થવામાં અંતરાય કરનારા ઘાતીકર્મરૂપ ડુંગરો ઘણા આડા પડેલા છે. જ્યાં સુધી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય, એ ચાર કર્મોનો ક્ષય ન થાય ત્યાંસુધી સત્ય રીતે આત્મદર્શન થાય તેમ નથી.

વળી હઠ કરી આ કર્મોનો ક્ષય કરવાના માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરનાર કોઇ જાણીતો સોબતી સાથે નથી.

પરમાર્થ.

જેમ કોઇને કંઇ વસ્તુ જોવી હોય, અને જોવામાં વચ્ચે કંઇપણ આડું ન હોય–એવા અંતરાય ન હોય, તો તે વસ્તુ તેને દેખાય છે. તેમ ભગવાનનું દર્શન કરવાની ઇચ્છાને રોકનારાં પૂર્વે કર્યાં તેવાં તથાપ્રકારનાં સાધનો ન મળવારૂપ વિઘ્નોરૂપી પર્વતો ઘણા ઘણા આડે આવે છે; તેથી તે વિઘ્નોરૂપી પર્વતો જ્યાં સુધી દૂર ન થાય ત્યાં સુધી ભગવાનનું દર્શન થવું કઠણ છે.

વિઘ્નોરૂપી પર્વતોને ઓળંગી આપનું દર્શન કરીશ; એમ ધારી દઢ કરીને જો હું વિઘ્નો દૂર કરવા રૂપ પર્વતો ઓળંગવાના યોગમાર્ગે પ્રવર્તું તો માર્ગનો જાણનાર કોઇ સોબતી ભોમીઓ સાથે નથી તેથી ખેદ થાય છે.

दरसण दरसण रटतो जो फरूं, तो रणरोझ समान;
जेहने पिपासा हो अमृत पाननी, किम भांजे विषपान. अभिनंदन ०५

શબ્દાર્થ.

દરસણ=દર્શન (ભગવાનનો માર્ગ, અથવા આત્માનું અવલોકન થવું તે ખરૂં દર્શન, પણ ફક્ત) દરસણ=દર્શન શબ્દ માત્ર, રટતો=બોલતો-વારવાર બોલતો, જો ફરૂં=જો ફર્યા કરૂં તો, રણરોઝ=જંગલના રોઝ જનાવર, સમાન=જેવો હું થાઉં. (અર્થાત્ માત્ર શબ્દોચ્ચારથી સિદ્ધિ નથી) કેમકે, જેહને=જેને, પિપાસા હો=તૃષા-તરસ, અમૃત પાનની=અમૃત પીવાની હોય, તે તરસ, કેમ ભાંજે=શી રીતે મટે? (શાથી, તો કે) વિષપાન=ઝેર પીવાથી.

ભાવાર્થ.

અતઃ આત્મા-" દર્શન દર્શન " આ શબ્દ માત્ર જો હું બોલતો ફરૂં, તો જંગલી રોઝ નામના જનાવરની ઉપમાને પામું, પણ તેથી કંઇ આપનું દર્શન પ્રાપ્ત થઇ શકે નહિ

જેને અમૃત પીવાની ઇચ્છા હોય તે ઝેર પીધે શી રીતે તૃપ્ત થાય ?

પરમાર્થ.

હે અભિનંદન પ્રભુ ! આપના દર્શનના પૂર્વોક્ત પ્રકારે અપ્રાપ્તિ જાણીને વેષધારી જૈન દર્શનીઓથી અથવા અન્ય દર્શનીઓથી આપનું જૈનદર્શન પ્રાપ્ત કરવા પૂછતો ફરૂં તો (જૈન દર્શનાભાસરૂપ મત પ્રકટ છતાં પણ) મને જિન દર્શન થતું નથી એમ ધારી લોકો મને રણના રોઝની ઉપમા આપે

અને આ રીતે જૈનદર્શન સત્ય પ્રકારે પ્રાપ્ત થવાને બદલે, અન્ય મતવાદીઓ અથવા જૈનદર્શનાભાસ રૂપ વેષધારીઓ મારા મનમાં નયોની ભગજાળ અથવા અન્ય પ્રકારે કાંઇ શલ્ય બેસાડી આપે તો હાલમાં મારી જે શ્રદ્ધા છે તેના બદલે અશ્રદ્ધા થાય અને અન્ય મતને આદરી જૈન મતની નિંદા અથવા હેલના કરવારૂપ કાર્યમાં જો પ્રવર્તું, તો તે રૂપ ઝેર પીવાથી દર્શનપ્રાપ્તિ રૂપ અમૃત પીવાની તરસ છીપે નહિ તેથી " દર્શન દર્શન " એમ ઠેકાણે ઠેકાણે પૂછવાથી અથવા બોલતા ફરવાથી પણ કાંઇ વળે તેમ નથી

तरस न आवे हो मरण जीवनतणो, सीजे जो दरिसणकाज;
दरिसण दुर्लभ सुलभ कृपाथकी, आनंदघन महाराज. अभिनंदन० ६

શબ્દાર્થ.

તરસ=ત્રાસ=દુઃખ, ન આવે હો=ન થાય, મરણ જીવનતણો=મરવાનો

કે જન્મવાનો, (શાથી ત્રાસ ન થાય ?) સીજે જો=થાય જો,(શું થાય ? તો કે) દરસણ કાજ=ભગવાનનું દર્શન થવા રૂપ કામ થાય તો (મરણ જીવનનો ત્રાસ ન આવે).

દરિસણ=ભગવાનનું દર્શન, દુર્લભ=દુઃખે પામવા યોગ્ય=કઠણ છે, પણ સુલભ=સુખે પામવા યોગ્ય થાય છે. (શાથી ? તો કે) કૃપાથકી=માત્ર મહેરબાનીથી, (કોની કૃપાથી ? તો કે) આનંદઘન મહારાજ=આનંદના સમૂહરૂપ ભગવાનની.

ભાવાર્થ.

અંતર આત્મા—હે પ્રભુ ! જો આપનું દર્શન પ્રાપ્ત થાય તો મરણનો અને જીવનનો (જન્મનો) ત્રાસ ન આવે.

જો કે પૂર્વોક્ત પ્રકારે દર્શન પામવું કઠણ છે તોપણ માત્ર આપની કૃપાથી દર્શન પ્રાપ્ત થાય તેમ છે. (માટે હે આનંદઘન પ્રભુ ! મને આપનું દર્શન પ્રાપ્ત કરાવો.)

પરમાર્થ.

હે જ્ઞાનાનંદના સઘનપણા સહિત આનંદઘન પ્રભુ ! જો આપના કૃપાથી સ્વરૂપજ્ઞાન થાય તો તે જૈનદર્શનથી અભેદ છે; એટલે સ્વરૂપજ્ઞાન થાય તો જૈનદર્શન પ્રાપ્ત થયું જાણવું અને એકવાર જો જૈનદર્શન પ્રાપ્ત થાય તો જન્મમરણનો ભય મટે અને મુક્તતા પ્રાપ્ત થાય. જો કે બીજી રીતે દર્શન પામવું કઠણ છે, પણ જો આપની કૃપા થાય તો જૈનદર્શન પામવું સુલભ છે; અને તે વિના બીજો રસ્તો નથી. માટે હે પ્રભુ ! આપને વિનતિ કરૂં.છું કે મને આપનું દર્શન કરાવો. (એવો વ્યગ્યાર્થ છે.)

—✻◎✻—

શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

सुमति चरणकज आतम अरपणा, दरपण जिम अविकार; सुग्यानी॰
मतितरपण बहु संमत जाणीए, परिसरपण सुविचार.
सुग्यानी॰ (टेक) १

શબ્દાર્થ.

સુમતિ=પાંચમા તીર્થંકર ભગવાન્ સુમતિનાથ મહારાજના, ચરણકજ=

ચરણકમળમાં, આતમ=આત્માની, અરપણા=અર્પણ કરવું તે, (યોગ્ય છે.) (ભગવાન કેવા છે ? તો કે) દરપણ=આરસી, જિમ=જેવા, અવિકાર=વિકાર-રહિત છે. મતિ=બુદ્ધિની, તરપણ=તૃપ્તિ, બહુસંમત=ઘણા જણા માને છે, જાણીએ=એમ જાણીએ છીએ, પણ આ વિચારથી, પરિસરપણ=પાછા ઓસરવું, તે પણ, સુવિચાર=સારો વિચાર છે.

અર્થાન્તર.

સુમતિ=પાંચમા તીર્થંકર સુમતિનાથના, ચરણકજ=ચરણકમળમાં, આતમ અરપણા આત્માનું અર્પણ કરવું તે, (ચરણકમળ કેવા છે ? તો કે) દરપણ જિમ=આરસીની માફક, અવિકાર=વિકાર રહિત છે. (એવા ચરણકમળમાં આત્માનું અર્પણ કરવું; તેથી) મતિ=બુદ્ધિનું તરપણ=તૃપ્તિ–પુષ્ટિ (થાય છે, એ વાત) બહુસંમત=ઘણા જણાઓએ માન્ય રાખેલી છે, એમ, જાણીએ=જાણવું. (વળી) પરિસરપણ=ફેલાવો, (થાય છે. કોનો ? તો કે) સુવિચાર=સારા વિચારોનો.

ભાવાર્થ.

દર્પણ જેવા અવિકારી સુમતિનાથ ભગવાનના ચરણકમળમાં આત્મઅર્પણ કરવું (યોગ્ય છે.)

બુદ્ધિની તૃપ્તિ એ “ આત્મઅર્પણ ” એમ ઘણાઓનું માનવું છે, પણ આ વિચારથી પાછા હઠવું તેજ સારો વિચાર છે.

દ્વિતીય ભાવાર્થ.

સુમતિનાથ ભગવાન જેમ કેવલ્યજ્ઞાનથી આરિસાની પેઠે સમસ્ત પદાર્થોનું પોતામાં પ્રતિબિંબિત થયેલ જાણે છે અથવા આરિસામાં શુભાશુભ, શીત, ઉષ્ણ વિગેરે પદાર્થોનું પ્રતિબિંબ પડતા આરિસો જેમ વિકારવાન થતો નથી, તેમ ભગવાન પણ વિકારવાન થતા નથી. આવા સુમતિનાથ ભગવાનના ચરણકમળમાં આત્માનું અર્પણ કરવુ (યોગ્ય છે;) એટલે તદાકાર થઇ આવા સુમતિનાથ ભગવાનના ચિંતવન અથવા ધ્યાનવડે સ્વરૂપ વિચારવું યોગ્ય છે, અને તેજ આત્મઅર્પણ કહેવાય છે.

બુદ્ધિની તૃપ્તિ, તે આત્મઅર્પણ; તેવું બહુસંમત કહેતાં ઘણા મતવાળાઓને કબુલ છે, અર્થાત ઘણા મતવાળાઓ બુદ્ધિની તૃપ્તિ એટલે (બુદ્ધિનો છેવટે

આત્મામાં લય) તેને આત્મઅર્પણ કહે છે એમ જાણીએ છીએ; તેથી તે વિચારથી પાછા હઠવું, એટલે તે વિચાર બરાબર નથી એમ જે જાણવું તે સારો વિચાર છે.

તૃતીય ભાવાર્થ.

સુમતિનાથ ભગવાનના આરસી જેવા સ્વચ્છ ચરણકમળમાં આત્માને અર્પણ કરવામાં બુદ્ધિની તર્પણા એટલે પુષ્ટિ થાય છે, તેથી તે બુદ્ધિ ઘણા લોકોને સંમત એટલે માનવા યોગ્ય થાય છે, તથા સારા વિચારોનું પરિસરપણ એટલે ફેલાવો થતો રહે છે.

પરમાર્થ.

સુમતિનાથભગવાનના ચરણકમળમાં આત્મઅર્પણ કરવું તેજ મુક્તતા પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન છે. આ આત્મઅર્પણ શી રીતે કરવું તે સ્તવનામાં આગળ બતાવશે; પણ બીજાઓ જે પ્રકારે આત્મઅર્પણ ધારે છે તે પ્રકાર બરાબર નથી એમ આ ગાથામાં બતાવ્યું છે. હવે આત્માના પ્રકારો બતાવી તેનો માર્ગ બતાવશે.

દ્વિતીય પરમાર્થ.

સુમતિનાથના ચરણકમળરૂપ આરસીમાં આત્મઅર્પણ કર્યાથી મતિ સુધરે છે અને ઉત્તમ પ્રકારના વિચારનો ફેલાવો થવા પામે છે; કારણ કે મૂળે આત્મદ્રવ્ય પ્રકાશમય છે, અને તે આરસી જેવા પ્રકાશવર્ધક ચરણકમળમાં અર્પિત થાય છે, એટલે તેનાં મતિ તથા વિચારરૂપી કિરણો વધુ ફેલાવો પામેજ.

त्रिविध सकल तनुधर गत आतमा, बहिरातम धुरि भेद; सुग्यानी०
बीजो अंतर आत्मा तीसरो, परमातम अविछेद. सुग्यानी० २

શબ્દાર્થ.

ત્રિવિધ=ત્રણ પ્રકારનો, સકળ=બધા, તનુધર=શરીરને ધારણ કરનાર પ્રાણીઓમાં, ગત=રહેલો, આત્મા=જીવાત્મા છે. બહિરાતમ=બહિરાત્મા નામનો ધુરિ=પહેલો, ભેદ=પ્રકાર છે. બીજો અંતર આત્મા=બીજો ભેદ તે અંતર આત્મા, તીસરો=ત્રીજો ભેદ પરમાત્મા=પરમાત્મા નામે, અવિછેદ=વિભાગ વિનાનો જાણવો.

ભાવાર્થ.

શરીરને ધારણ કરનારા દેહધારીઓનો આત્મા ત્રણ પ્રકારનો છે. તેમાં

બહિરાત્મા છે તે પેહેલો ભેદ; બીજો અંતર આત્મા, અને ત્રીજો ભેદ પરમાત્મા છે કે જે અવિચ્છેદ એટલે અવિનાશી છે.

પરમાર્થ.

મુક્તતા પ્રાપ્ત થયા પહેલાં બધા આત્મા શરીરવાળા હોય છે; અને તે શરીરવાળા આત્માને આશ્રી ભેદો કહેવામાં આવે છે. સ્વરૂપયુક્ત આત્મા અથવા સિદ્ધ ભગવાનનો આત્મા સ્વરૂપથી એક હોવાથી, તેમાં ભેદના કલ્પના નથી, તેથી શરીરવાળા આત્મામાં બહિરાત્મા, અંતરઆત્મા, અને પરમાત્મા એ ત્રણ ભેદો કહ્યા છે.

आतमबुद्धे कायादिक ग्रह्यो, बहिरातम अघरूप; सुग्यानी०
कायादिकनो साखीधर रह्यो, अंतर आतम रूप. सुग्यानी० ३

શબ્દાર્થ.

આતમ=આત્માની, બુદ્ધે=બુદ્ધિથી, કાયાદિક=શરીર આદિ, ગ્રહ્યો=ગ્રહણ કરાયો .(અર્થાત્ શરીર એજ આત્મા છે એમ જે સમજે છે તે.) બહિરાતમ=બહિરાત્મા, (કેવો ? તો કે) અઘરૂપ=પાપરૂપ જાણવો.

કાયાદિકનો=શરીર આદિકનો, સાખીધર રહ્યો=સાક્ષી થઇ રહેલો, (શરીર આદિકથી ભિન્ન, પણ તેમાં સાક્ષીરૂપે રહેલો જે જાણે, તેને) અંતર આતમરૂપ જાણવો.

ભાવાર્થ.

હે સુમતિ ! આત્માની બુદ્ધિથી જેણે કાયાદિકનું ગ્રહણ કર્યું તે પાપરૂપ બહિરાત્મા જાણવો.

પણ આત્મા કાયાદિકનો સાક્ષીદાર થઇને રહેલો છે એમ જે જાણે છે તે અંતર આત્મારૂપ છે.

પરમાર્થ.

જે શરીરને જ આત્મા માને છે, એટલે શરીરથી આત્માને જૂદો માનતો નથી તે પાપરૂપ બહિરાત્મા છે. શરીરે સુખી તો પોતે સુખી છે અને શરીરે દુઃખી તો પોતે દુઃખી છે તે માત્ર શરીરને અર્થે પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને પ્રવૃત્તિથી મુક્ત થવાને બદલે બંધાય છે, એટલે પોતે મિથ્યાજ્ઞાનથી પાપરૂપ થાય છે. માટે બહિરાત્માને પાપરૂપ ગણેલો છે. દશ્ય (દ્રવ્ય) દેહથી વ્યતિરિક્ત આત્મા, એવો અન્ય પદાર્થ ન માનનાર સ્વર્ગ, નરક કઇ રીતે માની શકે ? અને બળી ગયેલા અથવા અત્ર નષ્ટ થઇ ગયેલા દેહનો પુનર્ભવ પણ કેમ કલ્પી શકે ? આમ હોવાથી પાપપુણ્યનો

વિવેક પણ આવા દેહાત્મવાદી એટલે દેહને આત્મા માનનારને હોતો નથી; તેથી બહિરાત્મા પાપરૂપ છે એમ કહેવું યથાર્થ લાગે છે.

જે પ્રાણી શરીરથી આત્માને ભિન્ન માની શરીરની ક્રિયાનો તેને સાક્ષી માને છે, એટલે અહંકારથી પોતાને કાર્યનો કર્તા માનતો નથી, પણ પોતાને પૂર્વોપાર્જિત કર્મો ભોગવતાં તટસ્થ સાક્ષી તરીકે માને છે તે પોતે અંતરઆત્મરૂપ છે.

અંતરઆત્મપણું પ્રાપ્ત થવું તે ખરેખરૂં કઠણ છે. જેમ સાક્ષીદાર, વાદી પ્રતિવાદીથી જૂદો હોવાથી તેને શરીરના જય–પરાજયથી હર્ષ–શોકનું પ્રબળપણું હોતું નથી, તેમ અંતર આત્મા પોતાને શરીરને સુખે સુખી, તેમજ શરીરને દુઃખે દુઃખી માનતો ન હોવાથી જીવતાં થકાં જીવન મુક્તતાનું સુખ ભોગવી, મરણ બાદ જો આયુષ્યનો બંધ પડ્યો ન હોય તો વિદેહમુક્ત થાય છે; અથવા કાંઇક કર્મો જો ભોગવવાનાં બાકી રહી ગયેલાં હોય તો, બીજે અથવા ત્રીજે ભવે અવશ્ય પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પામે છે.

આ પ્રમાણે જે પ્રાણી આત્માને કાયાદિકનો સાક્ષી અને કાયાદિકથી ભિન્ન માને છે તેને અંતરાત્મા જાણવો.

કેટલીક વખતે આવું અંતરઆત્મપણું પામેલા (યોગીઓ) યોગ ક્રિયાથી બ્રહ્મરંધ્ર અથવા દશમે દ્વારે આત્માને સ્થાપે, અને પછી મારા વિના આ શરીર સજીવ છે કે નિર્જીવ છે? તે *(ભ્રાન્તિ પામી જુએ) અને પોતાને ભિન્ન જાણી કાયાદિકથી નિર્મમત્વી રહે. આવો સ્વસ્વરૂપનો જ્ઞાતા તે અંતર આત્મા જાણવો.

ज्ञानानंदे हो पूरण पावनो, वर्जित सकल उपाधि; सुग्यानी०
अतींद्रिय गुणमणि आगरू, ईम परमातम साध. सुग्यानी० ४

શબ્દાર્થ.

જ્ઞાનાનંદે હો=વિદ્યાનો આનંદ=પરમાનંદ, તેનાથી, પૂરણ=સંપૂર્ણતાને પામેલો, પાવનો=પવિત્ર, વળી વર્જિત=વિનાનો, (શા વિનાનો ? તોકે) સકળ=સમગ્ર–બધી, ઉપાધ=જેનાથી દુઃખ થાય–સંકલેશ થાય, એવી તમામ પૌદ્ગલિક વસ્તુઓ=એટલે આત્મા સિવાયની અન્ય શરીરાદિક વસ્તુઓ તે ઉપાધ, (તેણે કરી રાહત, એવો) વળી, અતીંદ્રિય=ઇંદ્રિયોથી ન જણાય તેવો ગુણગણમણિ=ગુણોના સમૂહરૂપી જે મણિઓ, તેનો, આગરૂ=આગર–ખાણ, ઈમ=એવો જે આત્મા, તે, પરમાતમ=પરમાત્મા–પરમેશ્વર–ભગવાન, સાધ=જાણ–સિદ્ધ કર–મેળવ.

* આ ઉપર જણાવ્યા તેમાના છેલ્લા વિચારો ટબાકાર શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિજીના વિચારને અનુસરી ટાંક્યા છે.

ભાવાર્થ.

જ્ઞાન થવાથી થયેલા આનંદવડે કરીને પરિપૂર્ણ, પવિત્ર, તેમ બાહ્ય અને અભ્યંતરની સમસ્ત ઉપાધિઓથી અળગો થયેલો, તેમજ ઇંદ્રિયોથી પણ દૂર થયેલો, તે અતીંદ્રિય, તેમજ ગુણોનો સમૂહ, તેની ખાણ, તેમને પરમાત્મા જાણી, અને હે ચૈતન્ય ! તું આ પૂર્વોક્ત ગુણોવાળું પરમાત્મપણું સાધ

પરમાર્થ

બહિરાત્મપણે શરીરને આત્મા માની, ઇંદ્રિયજનિત અથવા મનકલ્પિત સુખથી જે આનંદ થાય, તે અલ્પ ક્ષણિક હોય છે અને તેથી હમેશા સુખ આનંદ મેળવવાની તૃષ્ણા રહ્યા કરે છે તેટલા માટે પોતામાં પરિપૂર્ણપણું કદી પણ ભાસતું નથી પણ જ્યારે સ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે પોતામાંજ તમામ ઐશ્વર્ય દેખાય છે અને કંઇ પણ અન્ય વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છા રહેતી નથી તેમ આત્મામાં આનંદ અથવા અનંત સુખ નામનો જે ગુણ છે તે પ્રગટે છે એટલે સ્વરૂપના જ્ઞાનથી થયેલો આત્માનંદ અથવા બ્રહ્માનંદ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી કોઇ પણ અન્ય વસ્તુની ઇચ્છા રહેતી નથી તેમ જ્ઞાનાનંદથી પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે અને તેવી પરિપૂર્ણતાવાળો પવિત્ર ગણાય છે વળી જેને જ્ઞાનાનંદ પ્રાપ્ત થયો છે તેવા પરિપૂર્ણતા પામેલા પ્રાણીને ઉપાધિ હોવાનો સંભવજ રહેતો નથી કારણ કે જે ઉપાધિવાન્ હોય તે જ્ઞાનાનંદે પરિપૂર્ણ હોઇ શકે નહીં, તેથી પરમાત્મા સર્વ પ્રકારની ઉપાધિથી રહિત હોય છે

શબ્દ રૂપ રસ ગંધ સ્પર્શ ઇત્યાદિ ઇંદ્રિયજનિત ગુણોના અભાવથી જ્ઞાન દર્શનાદિ અતીંદ્રિય ગુણો પ્રગટે છે અને અતીંદ્રિય ગુણો અનંત છે તેથી પરમાત્મા અતીંદ્રિય ગુણોના સમૂહરૂપ મણિઓની ખાણ છે

આવા ગુણોએ કરીને જે યુક્ત હોય તે પરમાત્મા હે સુમતિ ! હે અંતરઆત્માપણું પામેલા મુમુક્ષુ ! આવું પરમાત્મપણું સિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે અને એ પરમાત્મપણું સિદ્ધ કરવાને તું—આત્મા જ યોગ્ય છે

बहिरातम तज अंतर आतम, रूप थई थीर भाव; सुग्यानी०
परमातमनुं हो आतम भाववुं, आतम अरपण दाव. सुग्यानी० ५

શબ્દાર્થ.

બહિરાતમ=શરીરને આત્મા માનવારૂપ બહિરાત્મપણું તે તજ=ત્યાગ કરી (શી રીતે બહિરાત્મપણું તજાય ? તે કહે છે કે) અંતર આત્મરૂપ થઇ કાયાનો સાક્ષી થવું, શરીરથી આત્માને ભિન્ન માનવો, તે રૂપ થઇ એટલે શરીરથી ભિન્ન આત્મારૂપે થઇને બહિરાત્મપણું તજ. (પછી) પરમાતમનું

જે ઉપલી ગાથામાં કહ્યું તે પરમાત્માનું, આતમ=સ્વરૂપ, (પોતાના આત્મામાં) ભાવવું=વિચારવું—હું પરમાત્મા જેવો છું એમ વિચારવું તે, આતમઅરપણ=આત્માર્પણ, દાવ=ઉત્તમ ઉપાય કરવારૂપ કાર્ય જાણવું.

ભાવાર્થ.

બહિરાત્મપણું તજી અંતરઆત્મારૂપ થઇ, સ્થિર ભાવથી પરમાત્માનું સ્વરૂપ પોતાના આત્મામાં ભાવવું તે આત્મા અર્પણનો ઉપાય છે.

પરમાર્થ.

બહિરાત્મપણું એટલે શરીરને આત્મા માનવાપણું, તે છોડી દઇને, શરીરથી આત્મા ભિન્ન છે એમ નિશ્ચયપૂર્વક પોતાને શરીરના ક્રિયાનો અથવા કાયાદિકનો સાક્ષી માનવો, અને દરેક ક્રિયા કરતાં, અહંતા તથા મમતાના ત્યાગપૂર્વક પોતે પોતાને તટસ્થ સાક્ષી તરીકે ગણવો આ આદિ ગુરૂગમથી વિશેષ જ્ઞાન જાણી તે પ્રમાણે અંતરઆત્મારૂપ થઇ પૂર્વોક્ત પ્રકારે પરમાત્માના ગુણો અથવા પરમાત્માનુ સ્વરૂપ પોતાના આત્મામાં ચિંતવવું. આ કામ કરવાથી પરમાત્માપણુ પ્રાપ્ત થશે એટલે પરમાત્મામાં આત્માનું અર્પણ થશે, આત્મ અર્પણ કરવાનો આજ ઉત્તમ ઇલાજ છે.

आतम अरपण वस्तु विचारतां, भरम टळे मतिदोष; सुग्यानी०
परम पदारथ संपत्ति संपजे, आनंदघनरस पोष. सुग्यानी० ६

શબ્દાર્થ.

આતમઅરપણ=આત્માને ભગવાનને અરપણ કરવારૂપ, વસ્તુ=તત્વ—પદાર્થને વિચારતાં—વિચાર કરતાં ભરમ ટળે સંશય મટે, (સંશય એ શું છે! તો કે) મતિ=બુદ્ધિ, તેના, દોષ=દૂષણ છે. (અને તેથી) પરમપદારથ=મોક્ષ તે રૂપ સંપત્તિ=ઋદ્ધિ, સંપજે=પ્રકટે. (કેવી ઋદ્ધિ પ્રકટ થાય ? તો કે) આનંદઘનરસ=આત્માનંદ સમુદાય, તેનો રસ, તેને પોષ=પોષનારી પ્રાપ્ત થાય.

ભાવાર્થ.

પૂર્વોક્ત આત્મઅર્પણ રૂપ વસ્તુનો વિચાર કરતાં ભ્રમરૂપ બુદ્ધિનો દોષ ટળે અને તેથી પરમ પદાર્થ જે મોક્ષ તે રૂપી સંપત્તિ ઉત્પન્ન થાય અને તેથી આનંદના સમુહરૂપ રસનું પોષણ થાય.

પરમાર્થ.

પ્રથમ આત્મઅર્પણ કરવા માટે આત્માના ત્રણ ભેદ, [illegible] શરીરને આત્મા માનવાપ

બુદ્ધિનો દોષ ટળે અથવા આત્માથી પરવસ્તુને પોતાની માનવારૂપ, અહંતા મમતાથી ઉત્પન્ન થયેલી તૃષ્ણાને વારે. અનેક વસ્તુઓના સંબંધથી સુખની કલ્પના કરવારૂપ બુદ્ધિની ભ્રાન્તિ ટળી જાય અને એ રીતે અંતરઆત્મપણું પ્રાપ્ત થતાં કહેલા પ્રકારે આત્મામાં પરમાત્માનું ભાવવું થવાથી આત્મા પરમાત્મરૂપ થાય અને તેથી આનંદરસના સમૂહની પુષ્ટિરૂપ જે પરમ પદાર્થ–અનિર્વચનીય મુક્તતા–અથવા મોક્ષ તે ઉત્પન્ન થાય (મુક્તતા પ્રાપ્ત થાય.) માટે આત્મઅર્પણરૂપ વસ્તુ વિચારવા યોગ્ય છે એ તાત્પર્ય સમજવો.

—※—

શ્રી પદ્મપ્રભ ભગવાનનું સ્તવન.

पद्मप्रभ जिन तुज मुज आंतरुंरे, किम भांजे भगवंत ?
करमविपाके कारण जोईनेरे, कोई कहे मतिमंत. पद्म० (टेक) १

શબ્દાર્થ.

પદ્મપ્રભજિન=હે છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભ નામના જિનેશ્વર ભગવાન, તુજ=આપનું, અને મુજ=મારૂં, આંતરૂંરે=આંતરો–ફેર, કિમ=કઇ રીતે ? ભાંજે=ભાંગે; ભગવંત=હે ભગવન્ ! (શી રીતે તમારા અને મારા વચ્ચેનો ફેર મટે ?)

કરમવિપાક--પૂર્વે મન, વચન અને કાયાવડે કરેલી ક્રિયાથી આત્મપ્રદેશ સાથે, તે તે ક્રિયાનું ફળ આપવારૂપ મળેલા કાર્મણ પુદ્ગલો તે ફળ આપવા તત્પર થાય, અને ફળ આપી રહે, તેને કર્મવિપાક કહીએ. તેનાવડે કારણ જોઇને=તે કર્મપુદ્ગલના સંબંધરૂપ કારણને જોઇને, કોઇ કહે મતિમંત= કોઇ જ્ઞાની બુદ્ધિવાને ઉપરના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપ્યો કે, કર્મવિપાક ભગવાનનું અને તમારૂં અંતર ભાંગે.

ભાવાર્થ.

અંતરઆત્મા—હે પદ્મપ્રભુ પરમેશ્વર ! તમારા અને મારા વચ્ચે જે અંતર પડ્યો છે તે શી રીતે ભાંગે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કોઈ બુદ્ધિવાન કારણને જોઇને એમ કહે છે કે કર્મવિપાકે આ અંતર ભાંગે.

પરમાર્થ.

છઠ્ઠા પદ્મપ્રભ તીર્થંકર ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં પરમાત્મપણું પામવાના ઇચ્છક, એવા આનંદઘનજી મહારાજ પ્રશ્ન કરે છે કે, આત્મત્વપણે ભગવાન્ અને હું સરખા છતાં ભગવાન્ કૃતકૃત્ય થઇ જન્મમરણના ભયથી છુટી અનંત ઋદ્ધિ પામ્યા—અર્થાત્ પરમાત્મપણું પામ્ય; અને હું તો જેવો ને તેવો ભવભ્રમણ કરતો રહ્યો. ભગવાનના અને મારી વચ્ચે જે અંતર પડ્યો છે, તે કઇ રીતે ભાગે ? એટલે કે હું પરમાત્મપણું કઇ રીતે પામું ?

કારણ ઉપરથી કાર્યનું અનુમાન કરનાર એવો કોઇ બુદ્ધિવાન્ આ પ્રશ્નનો એવો ઉત્તર આપે છે કે કર્મનો વિપાક થયે છતે તમારું અને ભગવાનના વચ્ચેનું અંતર મટી જાય; એટલે કે જ્યાંસુધી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ હોય ત્યાંસુધી કર્મબંધ છે અને ભગવાનને પૂર્વોક્ત ચારે કર્મબંધનનાં કારણો નથી; તેથી જ્યારે તમારાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ બાંધેલાં કર્મોનો ક્ષય થશે, અને નવાં કર્મો બાંધવાનાં કારણો નાશ પામશે, ત્યારેજ તમારા અને ભગવાનના વચ્ચેનો અંતર ભાંગી જશે.

पयइ ठिंई अणुभाग प्रदेशथीरे, मूळ उत्तर वहु भेद;
घाती अघाती हो वंधोदय उदीरणारे, सत्ता करम विच्छेद. पद्म० २

પયઈ=પ્રકૃતિ,–કર્મનો સ્વભાવ, ઠિઇ=સ્થિતિ–કર્મ ઉદય આવવામાં અથવા ઉદયમાં રહેવાનું કાયમાન, અણુભાગ=રસ–કર્મનું જોર, પ્રદેશ=કર્મ-સમુદાયનો વિભાગ, મૂળ=મુખ્ય, ઉત્તર=પેટાના, બહુ=ઘણા, ભેદ=વિભાગો છે. વળી ઘાતી=આત્માના મૂળ ગુણનો નાશ કરે તે, અઘાતી હો= મૂળ ગુણનો નાશ ન કરે તેવાં, બંધ=આત્મપ્રદેશ સાથે કર્મપુદ્ગળનું મળવું, ઉદય=આત્મા સાથે મળેલાં કર્મપુદ્ગલોનો ફળ આપવાનો પ્રવૃત્તિકાળ. ઉદીરણા=કર્મપુદ્ગલોને ફળ આપવા માટે પ્રવર્તવાની પ્રેરણા કરવી તે, સત્તા=કર્મપુદ્ગલો ફળ આપ્યાવિના આત્મા સાથે જોડાઇ રહેલા હોય તે. (છેલ્લે સરવાળે આવા બધી સ્થિતિવાળા) કર્મ=આઠે કર્મોનો વિચ્છેદ=નાશ, (જ્યારે થાય ત્યારે ટળી જશે.)

ભાવાર્થ.

કર્મની પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અણુભાગ, અને પ્રદેશબંધ, તેમાં પણ મૂળભેદ અને ઉત્તરભેદ ઘણા છે. વળી તેમાં પણ ઘાતીકર્મો અને અઘાતીકર્મોનો ભેદ, આ બધાના બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા એમ ભેદ પડે છે. તે બધાંનો જ્યારે વિચ્છેદ થાય ત્યારે પદ્મપ્રભુ ભગવાનનું અને તમારું અંતર ભાંગે એમ મતિમાનો કહે છે.

પરમાર્થ.

પ્રકૃતિ એટલે સ્વભાવ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશનો સમુદાય. આ ત્રણેના ભેગા થવાથી કર્મની ફળ આપવાની જૂદી જૂદી શક્તિ પ્રમાણે તેના જૂદા જૂદા પ્રકાર થાય છે. આવા અનંત પ્રકારો થઇ શકે છે, પણ મુખ્યતાએ તેવા આઠ પ્રકારો કહ્યા છે, અને ઉત્તર પ્રકૃતિ અથવા પ્રકાર ૧૫૮ થાય છે.

સ્થિતિ એટલે કર્મનો બંધ રહેવાનો કાળ. કોમળ અથવા તીવ્ર આદિ અધ્યવસાય વિશેષથી ગ્રહણ કરેલાં કર્મદળો જેવા અધ્યવસાયથી ગ્રહણ થયાં હોય તેવા પ્રમાણમાં રહી શકે છે. જેમકે તીવ્ર અધ્યવસાય વા પરિણામથી બંધાયેલ કર્મની સ્થિતિ એટલે કાળમાન લાંબું હોય છે. આ કાળમાનને સ્થિતિ કહે છે. (સ્થિતિ એટલે કાળમાન.)

અનુભાગ એટલે રસ. કર્મપુદ્‌ગલમાં શુભ અથવા અશુભ ફળ આપવાની શક્તિ; અથવા અન્ય ગુણનો ઘાત કરવાની અથવા ઘાત કર્યા વિના રહેવાની શક્તિરૂપ રસ તે અનુભાગ.

પ્રદેશ, એટલે સ્થિતિ અને રસ, એ બેની અપેક્ષા વિના કર્મપુદ્‌ગલના દળનું જે ગ્રહણ તે પ્રદેશ—એટલે કર્મપુદ્‌ગલનો સૂક્ષ્મ વિભાગ. આવા સૂક્ષ્મ વિભાગો કોઇ કર્મમાં વિશેષ હોય અને કોઇમાં અલ્પ હોય તેને પ્રદેશ કહીએ.

કર્મબંધના ચાર પ્રકારો જાણવા. તેનાં મૂળ ૮ ભેદ, અને ઉત્તર ભેદ ૧૫૮ કર્મપ્રકૃતિના જાણવા.

આ મૂળ આઠ ભેદોમાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય–આ ચારે આત્મગુણનો ઘાત કરનાર હોવાથી તેમને " ઘાતી " એવી સંજ્ઞા આપેલી છે.

આ શિવાયના વેદનીય, આયુ, નામ અને ગોત્ર, એ ચારેને આત્મગુણનો ઘાત કરનાર ન હોવાથી " અઘાતી " એવું નામ આપેલુ છે.

આ શિવાય આત્માના શુભાશુભ અધ્યવસાયથી કર્મફળનું ગ્રહણ થાય છે. જ્યારે પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશથી કર્મ બંધાય છે, ત્યારે તેને " બંધ " કહે છે.

આ બાંધેલાં કર્મો જ્યારે ફળ આપે છે, ત્યારે કર્મનો ઉદય છે એમ કહેવાય છે; અર્થાત ફળ આપવાને પ્રવર્તેલાં કર્મો ઉદયવાળાં કહેવાય છે.

જ્યારે કર્મો ફળ આપવાને પ્રવર્તેલાં ન હોય, ત્યારે સ્વસ્થ બેઠેલા સિંહને શિકારીઓ જેમ છેડીને યુદ્ધને માટે પ્રવર્તાવે છે, તેમ કર્મોને ફળ આપવા પ્રવર્તાવવાં, અથવા કર્મોને નિવૃત્ત કરવા માટે ભોગવી લેવાને પ્રેરણા કરી સન્મુખ કરવાં તેને ઉદીરણા કહે છે. (ઉદીરણા એટલે પ્રેરણા, કર્મોને ફળ આપવાની પ્રેરણા કરવી, તે ઉદીરણા કરી એમ કહેવાય છે.)

જ્યારે કર્મો ફળ આપવાને ન પ્રવર્ત્યા હોય, અને તેમને તેમ કરવાની પ્રેરણા પણ ન થઇ હોય, તેવી સ્થિતિમાં રહેલાં અને ફળ આપવાની શક્તિવાળાં કર્મોની સ્થિતિ, તે " સત્તા " કહેવાય છે.

આ કર્મોના વર્ણનનું મુખ્ય શાસ્ત્ર જે " કર્મગ્રંથ " તેનાથી વિશેષ વિસ્તાર જાણી લેવો

પૂર્વોક્ત પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, અનુભાગ અને પ્રદેશ તેમના મૂળ અને ઉત્તર ભેદો તથા ઘાતી, અઘાતી, તેમજ બંધ, ઉદય, ઉદીરણા અને સત્તા, એ પ્રકારનાં કર્મોથી સમસ્ત પ્રકારે જેમને વિચ્છેદ એટલે જૂદા થવાપણું થયું છે, અથવા સમસ્ત કર્મો જેમનાથી જૂદાં થયા છે એવા પદ્મપ્રભ ભગવાનનો અને તમારો અંતર ભાંગવાનો માર્ગ પણ તેજ છે; એટલે ભગવાનની સાથેનો અંતર જે તમારે ભાંગવો હોય તો સમસ્ત પ્રકારનાં કર્મોનો વિચ્છેદ થવો જોઇએ.

कनकोपलवत् पयडी पुरुषतणीरे, जोडी अनादि स्वभाव;
अन्य संजोगी जिहां लगे आतमारे. संसारी कहेवाय. पद्म० ३.

શબ્દાર્થ.

કનક=સોનું, ઉપલ=પથ્થર, વત્=પેઠે—પ્રમાણે કનકોપલવત્ એટલે સોનું અને પથ્થર અથવા માટી જેમ સાથે મળેલાં ખાણમાંથી નિકળે છે, તે પ્રમાણે, પયડી=કર્મ પ્રકૃતિ, અને પુરૂષતણીરે=આત્માની, જોડી=જોડાણ મળેલું છે. (ક્યારથી ? તો કે) અનાદિ=અનાદિ કાળથી, સ્વભાવ=સ્વભાવથીજ મળેલ છે. અન્ય=પુદ્ગળ સાથે, સંજોગી=સંયોગવાળો, જિહાં લગે=જ્યાંસુધી, આતમારે=જીવ હોય ત્યાંસુધી, સંસારી=સંસારવાળો—સંસારમાં રહેનારો, કહેવાય=બોલાય—ગણાય.

ભાવાર્થ.

જેમ સુવર્ણ અને પાષાણ અનાદિથી ખાણમા જોડાયેલા (મળેલા) છે તેમ પુરૂષ (અને કર્મની) પ્રકૃતિ (એટલે જીવ અને કર્મ) અનાદિથી જોડાયેલા છે, અને જ્યાંસુધી અન્ય એટલે પુદ્ગલ અથવા કર્મદળના સંયોગવાળો આત્મા છે, ત્યાંસુધી તે સંસારી કહેવાય છે.

પરમાર્થ.

બીજી ગાથામાં કહ્યું કે કર્મોનો વિચ્છેદ થવાથી ભગવાનની સાથેનો અંતર ભાગે, તેનુંજ આ ગાથામાં સમાધાન છે.

જે વસ્તુનો સંયોગ હોય તેનો વિયોગ થાય એવું હોવાથી આત્માનો અને કર્મનો સંયોગ ક્યારથી અને શાથી થયો ? એવો પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય તેનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે

જેમ અનાદિ કાળથી ખાણમાં પાષાણ સાથે સુવર્ણનો સંયોગ છે તેમ પ્રકૃતિ પુરૂષનો સંયોગ અથવા જીવ અને કર્મનો સંયોગ અનાદિ કાળથી છે

આ જગાએ કાળ અને કારણની શંકા કરવી નહીં કારણ કે, " અનાદિ " એ બન્નેનો ઉત્તર છે. છતાં જીવને પ્રથમ કર્મો ક્યારે બંધાયાં ? એમ જો પૂછો તો તમારા એ પ્રશ્નની યોજના જ ઘટતી નથી. કારણ કે અમોએ તો અનાદિથી સંબંધ છે એમ કહ્યું છે.

ત્યારે તમે એમ પૂછો કે જીવને કર્મો શાથી બંધાયાં ? તો આ પ્રશ્ન તો ત્યારે થાય કે જ્યારે જીવને કોઇ પણ વખત કર્મસંબંધથી રહિત માની, પછીથી કર્મબંધ માનવામાં આવે ત્યારે, પણ તેનું એ સમાધાન અનાદિ શબ્દથી છે; એટલે અનાદિથીજ જીવનો અને કર્મનો સંબંધ છે એમ કહેવું છે.

હવે બીજી શંકા એમ થાય કે, જ્યારે જીવનો અને કર્મનો સંબંધ અનાદિથી છે, તો તે સંબંધ છૂટે કેમ ? ત્યારે તેનું દૃષ્ટાન્ત આપવામાં આવ્યું છે કે, સુવર્ણનો અને પાષાણનો અનાદિથી સંબંધ છે, પણ તે સંબંધ જ્યારે તૂટે છે, ત્યારે બન્ને જૂદા થાય છે. તેજ પ્રમાણે જીવ અને કર્મો જૂદાં થાય છે.

જ્યાંસુધી અન્ય સંયોગી એટલે કર્મોના સંબંધવાળો આત્મા હોય છે, ત્યાંસુધી તે સંસારી કહેવાય છે; અને પછીની એટલે કર્મના સંબંધ રહિતપણાની અવસ્થાને પદ્મપ્રભુ ભગવાનની અવસ્થા અથવા સિદ્ધાવસ્થા કહે છે. તેથી તે અવસ્થા પામવાને તેવા થવું જોઇએ એ ઉપદેશ છે.

कारण जोगे हो बांधे बंधनेरे, कारण मुगति मुकाय;
आश्रव संवर नाम अनुक्रमेरे, हेय उपादेय सुणाय. पद्म०४

શબ્દાર્થ.

કારણ જોગે હો=જે વસ્તુ મેળવવાનું અથવા ઉત્પન્ન કરવાનું જેનાથી થાય તે કારણ, તેને, જોગેહો=સંયોગે, બાંધે=બંધ કરે, (શું બાંધે ?) બંધનેરે=કર્મના બંધનને આત્મા સાથે બાંધે. કારણ=તેવાંજ કારણોથી, મુગતિ=નિર્જરા–કર્મનું મૂકી દેવું તે, અથવા કર્મથી છૂટયા પછીની અવસ્થા તે મૂકાય=થાય–અર્થાત્ કર્મોને દૂર કરાય.

આશ્રવ સંવર નામ=જેનાથી બંધ બંધાય તેનું નામ આશ્રવ, અને જેનાથી મૂકાય તેનું નામ સંવર, તે આશ્રવ અને સંવર, એ નામો, અનુક્રમેરે=અનુક્રમે કરી, હેય=તજવા લાયક, અને ઉપાદેય=ગ્રહણ કરવા લાયક, સુણાય=સંભળાય છે–કહેલાં છે.

ભાવાર્થ.

કારણો મળવાથી (આત્મા) કર્મોનો બંધ બાંધે છે. તેજ પ્રમાણે કારણો મેળવવાથી (આત્મા) કર્મોની નિર્જરા કરી મુક્ત થાય છે—બંધથી છુટો પડે છે.

અનુક્રમે પ્રથમ બંધ કરવાના કારણોનું નામ આશ્રવ છે અને મુક્ત થવાના કારણોનું નામ સંવર છે.

વળી તેમાંનો પ્રથમ આશ્રવ તજવા યોગ્ય છે; અને સંવર ગ્રહણ કરવા લાયક છે. આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે તો ભગવાન સાથેનો અંતર ભાંગે તેમ છે, અને ત્યારે જ ભગવાનની સમાનતા પામે.

પરમાર્થ.

મિથ્યાત્વ, અવિરતિપણું, કષાય અને યોગ આ ચાર કારણોથી કર્મબંધ થાય છે. જ્યાં સુધી ભગવાને કહેલાં તત્ત્વોમાં રૂચિ નથી, અથવા શરીરાદિકથી ભિન્ન સ્વકર્મ કર્તા તથા ભોક્તા આદિ લક્ષણોવાળો આત્મા છે, એમ જાણ્યું અને અનુભવ્યું નથી, ત્યાં સુધી મિથ્યાત્વ છે અને આવું મિથ્યાત્વ હોવાથી જે જે પ્રવૃત્તિ થાય તે આત્માને બંધન કરવા રૂપજ થાય છે.

મિથ્યાત્વનો ત્યાગ થયા પછી કોઇક પ્રકારાન્તરે અન્ય વસ્તુઓપર રહેલી રૂચિ કિંવા ઇચ્છાનો ત્યાગ તે વિરતિપણું છે. જ્યાં સુધી જુદી જુદી ઇચ્છા થાય ત્યાં સુધી તે પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નોનો પણ સંભવ છે અને તેથી આવી ઇચ્છાનું મૂળરૂપ અવિરતિપણું તે કર્મબંધનનો હેતુ જ હોય છે.

મિથ્યાત્વ અને ઇચ્છાના મૂળરૂપ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ, આ ચારેને કષાય કહેવાય છે અને જ્યાં સુધી કષાયો હોય છે ત્યાં સુધી કર્મબંધ થાય છે તેથી કષાયો એ બંધનનું કારણ છે.

યોગ—મન, વચન અને કાયાનો સંબંધ તે યોગ છે. આ યોગમાં જ્યાં સુધી આત્મા હોય ત્યાં સુધી તે અત્યંતપણે સ્થિરતા પામતો નથી એટલે યોગના સંબંધથી કાંઇ પણ ક્રિયા થાય છે, અને તેવી ક્રિયા જ્યાં સુધી થાય ત્યાં સુધી કર્મ બંધ થવાનો જ.

કદિ કોઇ એમ શંકા કરે કે કેવળી ભગવાનને પણ શરીરનો યોગ તો હોય છે, તેથી તેમને પણ કર્મબંધનો પ્રસંગ આવશે, અને આમ અતિ સૂક્ષ્મના હશ્તાં મુક્ત થવાની વાત જ નાશ પામશે તો તેનું શી રીતે ? આ શંકાનું સમાધાન એવું છે કે ખરેખરા ભવભ્રમણના હેતુ એવા મિથ્યાત્વ, અવિરતિપણું, અને કષાયરૂપ કારણને અભાવે ભગવાનને થતો કર્મબંધ માત્ર નામનો છે. તે અતિ સૂક્ષ્મ કાળ એટલે એક સમયની સ્થિતિવાળો હોવાથી માત્ર નામનો બંધ છે. જ્યાં પણ " એક કોડીની પુંછ તે કંઇ પુંછ નથી " એ પ્રમાણે બંધરૂપ થઇ શકતો નથી એટલે તે મોક્ષનો પ્રતિબંધક થઇ શકતો નથી. વળી કેવળી ભગવાન યોગોનું રૂંધન કર્યા પછી મુક્ત થાય છે એટલે મુક્ત થવામાં બાધ આવતો નથી.

મિથ્યાત્વનો અભાવ અથવા ભગવાનના વચનપર શ્રદ્ધા અથવા આત્મતત્ત્વની યથાસ્થિત ઓળખાણ અથવા જડ ચૈતન્યની ઓળખાણ અને આત્માનો અનુભવ તે સમ્યક્ત્વ. ઇચ્છાનો ત્યાગ તે વિરતિપણું અને કષાયોનો ત્યાગ તે અકષાયીપણું.

આ મુક્તતા પ્રાપ્ત કરવાનાં કારણો છે એ કારણો મળે તો કર્મબંધ નથી.

જેનાથી કર્મબંધ થાય એવાં કારણોનું નામ આશ્રવ છે. તે હેય એટલે તજવા યોગ્ય છે અને જેનાથી કર્મબંધ થતો અટકે તેનું નામ સંવર છે અને તે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.

આ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તોમાં સાંભળ્યું છે; તેથી આ હેય અને ઉપાદેયના વિવેકપૂર્વક વર્તન થાય તો પદ્મપ્રભુભગવાનનું અને તમારૂં અંતર ભાંગે.

યુંજન કરણે હો અંતર તુજ પડ્યો રે, ગુણ કરણે કરી ભંગ;
ગ્રંથ ઉક્તે કરી પંડિતજન કહ્યો રે, અંતર ભંગ સુઅંગ૦ પદ્મ. ૫.

શબ્દાર્થ.

યુંજન કરણે હો-(કર્મ સંઘાતે)જોડાવાથી, અંતર=ભેદ, તુજ=તમારો પડ્યો રે=પડેલો છે. (તેવો) ગુણકરણે=ગુણરૂપ થવાથી, કરી ભંગ=ભાંગીને (તમે ભગવાન્ અને તમારી વચ્ચેનું અંતર ભાંગો.) ગ્રંથ ઉક્તે કરી=ગ્રંથના આધારથી=શાસ્ત્રાધારથી, પંડિતજન કહ્યો રે=પંડિત પુરૂષોએ અથવા જ્ઞાની પુરૂષોએ કહ્યું છે. (શું કહ્યું છે? તોકે) અંતર ભંગ=અંતર ભાંગવાનો, સુઅંગ=સારો ઉપાય એજ કહ્યો છે.

ભાવાર્થ.

કર્મસંઘાતે મળવું તે યુંજનકરણ, અને એ યુંજનકરણ કરવાથી તમારે અને પ્રભુને અંતર પડ્યો છે. તે અંતર ગુણકરણે એટલે ગુણરૂપ આત્મા થતાં ભાંગે અને અંતર ભાંગવાનો એજ સારો ઉપાય છે એમ પંડિત પુરૂષોએ ગ્રંથોના અને આગમોના પ્રમાણથી આનંદઘનજીને ઉત્તર આપ્યો.

પરમાર્થ.

આત્માનો કર્મ સાથે સંબંધ કરવારૂપ ક્રિયાને યુંજનકરણ કહે છે, અને અનાદિ કાળથી તે ક્રિયા કરતો થકો આત્મા કર્મબંધ કર્યા કરે છે તેથી તે મુક્ત થઇ શકતો નથી.

આત્માના જ્ઞાન અને દર્શનાદિ ગુણો છે તે ગુણ કરણે એટલે આત્મા કેવળ ગુણરૂપ-જ્ઞાનદર્શનરૂપ થઈ જાય, અથવા ગુણોમાં આચરણ કરે તો, જ્ઞાનદર્શન તે આત્મા, અને આત્મા તે જ્ઞાનદર્શન, એમ કાર્યકારણભાવના અભેદોપચારીપણાથી આત્મા શુદ્ધ જ્ઞાનદર્શન-

મય થાય. અને ભગવાન્ સાથેનો અંતર ભાંગે. ભગવાન્ સાથે અંતર ભાંગવાનો આજ સારો ઉપાય છે.

પંડિતોએ સિદ્ધાન્તો અને ગ્રંથોના પ્રમાણ સહિત આ ઉપાય આનંદઘનજીને કહ્યો.

तुज मुज अंतर अंतर भाजसेरे, वाजसे मंगल तूर;
जीव सरोवर अतिशय वाधसेरे, आनंदघन रसपूर० पद्म० ६

શબ્દાર્થ.

તુજ=તમારૂં, મુજ=મારૂં, અંતર=ભેદ–છેટું, (જે છે તે) અંતર એટલે ભેદ, અથવા મારૂં અંતઃકરણ, તેવડે તે છેટું, ભાજસેરે=ભાંગશે. અથવા તુજમુજ અંતર એટલે તારામારા વચ્ચે (રહેલો) ભેદ જ્યારે ભાંગશે (ત્યારે) વાજસે=વાગશે, મંગળ=માંગળિક, તૂર=વાજાં, (અને તેથી) જીવ= આત્મારૂપ, સરોવર=તળાવ, અતિશય=ઘણું વધારે, વાધસેરે=વધશે–પ્રસન્ન થશે–ભરાશે, (શાથી ? તોકે) આનંદઘનરસ–આનંદના સમુહનો જે રસ, તેનું, પૂર=ભરતી ચઢ્યાથી.

ભાવાર્થ.

હે પ્રભુ ! હું આશા ધરૂં છું કે આપની અને મારી વચ્ચેનો અથવા આપનો અને મારો ફરક ભાંગશો; અને જ્યારે તેમ થશે ત્યારે, માંગળિક વાજાં વાગશે, અને જીવરૂપ સરોવર આનંદ સમૂહના રસના પૂરથી અત્યંત વૃદ્ધિ પામશે.

પરમાર્થ.

જ્યારે પૂર્વોક્ત પ્રકારે આત્મા ગુણકરણે પ્રવૃત્તિ કરશે ત્યારે મારા અંતરમાંથી ધ્યાતા અને ધ્યેયરૂપ જે ભિન્નપણું છે તે ટળશે એટલે, પ્રભુ કે જે મારે હાલ ધ્યેય છે, તેમાં હું તદાકાર થઇશ. એટલે પછી પ્રભુ સાથે મારે જુદાપણું રહેશે નહીં.

આ ધ્યાતા ધ્યેયની ઐક્યતા થતા પહેલાં યોગશાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે અનાહત નાદ પ્રગટ થાય છે, અને તે અંતરમાં પ્રગટેલો અનાહત નાદ સર્વ પ્રકારનાં માંગળિક વાજાંના નાદનો આનદ આપે છે. તેથી માંગળિક વાજાં વાગશે એમ કહ્યું છે.

અને આવું થવાથી મૂળ સ્વભાવે જીવ જ્ઞાનમય છતાં, જ્ઞાનાવરણીથી જે હાલ યત્કિંચિત રસવાળો થઇ આ જીવરૂપ સરોવર શુષ્ક દેખાય છે, તે જીવરૂપ સરોવર જ્ઞાનાવરણ ટળી જવાથી અનંત જ્ઞાન, અનત દર્શન, અનંત વીર્ય અને અનંત સુખરૂપ થને, એટલે અનત વેદતાથી જે આલ્હાદરૂપ રસ ઉપજશે તેથી આત્મા અથવા જીવરૂપ સરોવર આનંદના સમૂહરૂપ રસથી અત્યંત વધશે–પરિપૂર્ણ થશે.

શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

श्री सुपासजिन वंदीए, सुख संपत्तिनो हेतु; ललना.
शांत सुधारस जलनिधि, भवसागरमां सेतु. ललना. श्रीसुपास. (टेक) १

શબ્દાર્થ.

સુપાસજિન=સાતમાં તીર્થંકર ભગવાનને, વંદીએ=અમો વંદના કરીએ છીએ. (શા માટે ? તો કે) સુખસંપતિને હેતુ=સુખ એટલે સમાધિ-સાતા તથા સંપત્તિ એટલે આત્માની ઋદ્ધિ, (તે મેળવવાને) હેતુ એટલે કારણ છે-માટે, (ભગવાન્ કેવા છે ? તો કે) શાન્ત=(ક્રોધાદિક કષાયોના નાશથી થયેલી) શાન્તતારૂપ, સુધારસ=અમૃત (તેના) જલનિધિ=સમુદ્ર અને ભવ=સંસાર તે રૂપ સાગર=સમુદ્ર તેમાં સેતુ=પૂલજેવા છે.

ભાવાર્થ.

સુખ અને સંપત્તિ પામવા માટે શ્રી સુપાર્શ્વ નામના સાતમા તીર્થંકર મહારાજને વંદના કરીએ છીએ. હે સુમતિ ! આ સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુ ભવરૂપી સમુદ્રમા પૂલ અથવા પાજના જેવા છે તથા શાંતરસરૂપ અમૃતના સમુદ્ર છે.

પરમાર્થ.

હે સુમતિરૂપ સ્ત્રી ! અહીંઆ અંતરઆત્મા સુમતિરૂપ લલના એટલે સ્ત્રીને ઉદ્દેશીને આ સ્તવનનો પ્રારંભ કરે છે

હે સુમતિ ! આત્મસંપત્તિ અને અવ્યાબાધ એટલે જેનો કોઈ પણ કાળે ક્ષય ન થાય તેવું સુખ મેળવવું હોય તો શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનને નમસ્કાર કરો આ વંદના ક્યારે થાય ? તો કે જ્યારે ભગવાન્ અવ્યાબાધ સુખના આપનાર છે, એમ ખાત્રી થાય ત્યારે

આથી ભગવાને જે જે વચનો કહ્યા હોય તેના પર શ્રદ્ધા કરવી એ વાત પણ કહેવામા આવી છે. (એવો વ્યંગ્યાર્થ જાણવો)

'જેની-પોતાની પાસે ધન હોય, તેજ બીજાને આપી શકે' એવું હોવાથી શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન્ કેવા છે ? તે કહે છે.

નવે રસોમાં શાન્તરસ રમરાજ કહેવાય છે અને એ પ્રભુ તો શાન્તરસરૂપી જે અમૃત તેના સમુદ્ર છે, એટલે ભગવાન્ કેવળ શાન્તરસમયજ છે

વળી સંસારરૂપી સમુદ્રની પાર જનારને ભગવાન પુલરૂપ છે, એટલે અતિ વેગવાળી નદીને લોકો પુલનો આશ્રય લેઇ જેમ સહજ ઓળગી શકે છે, તેમ ભવભ્રમણ કરતા પ્રાણીઓ ભગવાનનો આશ્રય લઇ સંસારના પારને પામે છે, તેથી સંસારરૂપી સમુદ્રમાં ભગવાન પુલ અથવા સેતુ જેવા છે.

सात महाभय टाळतो, सप्तम जिनवर देव; ललना.
सावधान मनसा करी,धारो जिनपद सेव. ललना. श्रीसुपास० २

શબ્દાર્થ.

સાત મહાભય=સાત મોટા ભય—બીક—ડર, તેને, ટાળતો=દૂર કરતો, (કોણ ? તો કે) સપ્તમ=સાતમો જિનવર દેવ=શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુ, સાવધાન=સાવધ, મનસા કરી=મને કરીને, ધારો=કરો, જિનપદ=જિનેશ્વર ભગવાનના જે ચરણકમળો, તેની સેવ=સેવા.

ભાવાર્થ.

સાતમા જિનેશ્વર પ્રભુ સાતે મોટા ભયને ટાળનાર છે, માટે મનથી સાવધાન થઇ આ ભગવાનના ચરણકમળની સેવા કરો.

પરમાર્થ

આ જગતમાં પ્રાણીમાત્રને અનેક પ્રકારના ભયો ઉપજે છે, પણ તેમાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે મુખ્ય સાત ભયો છે. કામ, ક્રોધ, મદ, હર્ષ, રાગ, દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ. આ સાત અથવા આ સાતે ભયોને તે ટાળનાર છે.

આ અવસર્પિણીમાં થયેલા ચોવીશે તીર્થંકર ભગવાનોમા આ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન સાતમા છે.

હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! બહિરાત્મપણું તજવા માટે મનથી સાવધાન થઇ મનની એકાગ્રતાએ આ પ્રભુના ચરણકમળનું આરાધન કરો

शिवशंकर जगदीश्वरू, चिदानंद भगवान् ; ललना.
जिन अरिहा तिरथंकरु, ज्योतिस्वरूप असमान. ललना. श्रीसुपास.३

શબ્દાર્થ.

શિવ=કર્મોપદ્રવ નિવારક, શંકર=સુખનો કર્તા, જગદીશ્વર=જગત્‌ના સ્વામી-ઐશ્વર્યવાન્, ચિદાનંદ=જ્ઞાનાનંદરૂપ, ભગવાન્[1]-ઐશ્વર્યવાન, જિન=રાગાદિ શત્રુઓને જીતનાર, અરિહા=કર્મશત્રુને હણનાર, તિત્થંકરૂ=ધર્મતીર્થના પ્રવર્તાવનાર, જ્યોતિસ્વરૂપ=શુભચૈતન્યરૂપ, અસમાન=જેમના જેવું બીજું કોઇ નથી.

ભાવાર્થ.

આ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુની આરાધના કરવાનું જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુમાં, આ ગાથામાં જે નામો કહ્યાં છે તે બધા નામોની સત્તા છે; એટલે શિવપણું, શંકરપણું, જગદીશ્વરપણું, ચિદાનંદપણું, ભગવાનપણું, અરિહંતપણું, તીર્થંકરપણું અને જ્યોતિસ્વરૂપપણું તેમનામાં અર્થથી છે; તેથી આ ભગવાન આરાધ્ય છે. (આ પછીની ગાથાઓમાં પણ આજ પ્રમાણે ઉપાસ્ય દેવોનાં પર્યાય નામો છે, તેથી ત્યાં પણ આ પ્રમાણે સમજવું.

પરમાર્થ.

જે આપણે ઉપદ્રવોને નિવારવા હોય, સુખ પ્રાપ્ત કરવું હોય, ઐશ્વર્ય સત્તા અને જ્ઞાનાનંદ કે બળવીર્ય મેળવવા હોય, રાગાદિ શત્રુઓનો વિજય કરવો હોય, યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી હોય, માર્ગસ્થાપના કરવી હોય, આત્મસ્વરૂપ મેળવવું હોય, અથવા સર્વોત્કૃષ્ટ થવું હોય તો આ સુપાર્શ્વનાથ ભગવાને તે બધું મેળવેલું છે; માટે તેમનો દાખલો લઇ, એટલે કે તેમણે શી રીતે ચાલીને તે બધું મેળવ્યું ? તે જાણી લઇને તે પ્રમાણે વર્તવું.

અલખ નિરંજન વચ્છલુ, સકળ જંતુ વિસરામ; લ૦
અભયદાન દાતા સદા, પૂરણ આતમરામ. લલના. શ્રીસુપાસ૦૯

શબ્દાર્થ.

અલખ=લખ્યો ન જાય તે, નિરંજન=અંજન એટલે લેપ, અને લેપ નહિ તે નિરંજન, વચ્છલુ=સર્વ પ્રાણીઓને હિતકારી, સકળજંતુ વિસરામ=સર્વ પ્રાણીઓને પરમ સતા પામવાના સ્થાનક, અભયદાન દાતા=હમેશાં ભયથી બચાવનાર પૂરણ=સંપૂર્ણપણું પામેલા, આતમરામ=આત્મામાં રહેલા.

---

૧ ભગ શબ્દના બાર અર્થો છે, તેમાંથી યોનિવાચી અને સૂર્યવાચી અર્થ ન કરતાં બાકીના સઘળા ગુણો ભગવાન્ શ્રીસુપાર્શ્વનાથમાં છે.

ભાવાર્થ.

સર્વ બહિરાત્માઓથી પ્રભુનું સ્વરૂપ જાણી શકાતું નથી, તેથી પ્રભુ અલખ છે કર્મરૂપ લેપનું પડ પ્રભુ ઉપર નથી, તેથી પ્રભુ નિરંજન છે વિશ્રામ એટલે વિસામાનું સ્થાનક, અર્થાત્ આ ભવરૂપી સમુદ્રમાં ભમતા થકા કોઈ પણ ગતિમાં વિશ્રાંતિ નથી, એટલે જ્યાં જ્યાં પ્રાણી જન્મ લે, ત્યાં ત્યાં મરણ તો છેજ અને રોગાદિથી થતો પરિતાપ તો વળી જુદો આ પ્રમાણે પ્રાણીઓને હમેશાં જન્મમરણ થયા કરે છે, તેથી જંતુઓ ભગવાનનું શરણ લે છે જે ભગવાનનું શરણ લે છે, તેને જન્મમરણ કરવું પડતું નથી, અને તે હેતુથી ભવભ્રમણ કરતા થકા ભગવાન ખરેખર વિસામાતુલ્ય છે આ ભગવાન્ નાત, જાત, વર્ણ વિગેરેના પક્ષપાતથી રહિત છે, એવું બતાવવાને " સકલ જંતુ " એવું વિશેષણવાચક પદ લખ્યું છે, કેમકે પ્રભુ તો સકળ એટલે સમગ્ર જંતુ એટલે પ્રાણીઓને ખરેખર વિશ્રામરૂપ છે

વળી સંસારના જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક આદિ ભયથી ભય પામેલા પ્રાણીઓને આ ભગવાન્ અભયદાન આપનારા છે જેમ શત્રુથી ભય પામેલો માણસ બીજાનું શરણ લે છે, તેમ ભવ્ય પ્રાણીઓ પ્રભુના ચરણોનું શરણ લેઈ યથાર્થ બોધ પામી સઘળા ભયોથી નિર્ભય થાય છે તેથી ભગવાન્ અભયદાનના દાન આપનારા છે

વળી અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત વીર્ય અને અનંત સુખથી પ્રભુ પરિપૂર્ણ છે જેમને કાંઈપણ પ્રાપ્ત કરવાનું હોય તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે તેની ઇચ્છા પૂર્ણ થાય પણ ભગવાનને ઇચ્છાજ નથી સર્વ આત્મગુણ પ્રકટ થયા છે તેથી ભગવાન્ પૂર્ણ છે

આત્મામાં રમે તે આતમરામ બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપરથી વૃત્તિ ખસી જઈ હમેશાં જેમની આત્મામાં જ રમણતા હોય તે આતમરામ

પરમાર્થ.

શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાન અલખ અને નિરંજન છતાં સઘળા જંતુઓને હમેશાં અભયદાન આપતા થકા તેમના વિશ્રામરૂપ થઈ પૂર્ણાત્મભાવ મેળવી રહ્યા માટે બીજાએ પણ જો પૂર્ણાત્મભાવ મેળવવો હોય તો તેજ પ્રમાણે કરવું

वीतराग मद कल्पना, रीत अरति भय सोग; ललना.
निद्रा तंद्रा दुरंदसा. रहित अबाधित योग. ललना. श्रीसुपास०५

શબ્દાર્થ.

વીતરાગ=ગયો છે રાગ જેમનો તે વીતરાગ, તથા, મદ=ગર્વ, કલ્પના=મનથી સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા તે, રતિ–પ્રીતિ, અરતિ–પીડા તેમાં દ્વેષનો પણ ભાવ આવે છે. ભય=ભીતિ–બ્હીક–અમુક વસ્તુથી બ્હીવું તે; તથા સોગ=પ્રિય વસ્તુના વિરહથી અને અપ્રિયની પ્રાપ્તિથી થતો ખેદ તે સોગ. નિદ્રા=ઉંઘ, તંદ્રા=આળસ, દુરંદસા=દુષ્ટ સ્થિતિ, (આ પૂર્વોક્ત) મદ, કલ્પના, રતિ, અરતિ, ભય, સોગ, નિદ્રા, તંદ્રા અને દુરંદસાથી રહિત=રહિત હોવાથી જેમના, અબાધિત યોગ=મન, વચન અને કાયાના ત્રણે યોગ અબાધિત છે. (તે શ્રી સુપાર્શ્વનાથને વંદના કરો.)

ભાવાર્થ.

આ ગાથામાં જે મદ, કલ્પના, રતિ, અરતિ, ભય, શોક એવા માનસિક વિકારો, તેમજ નિદ્રા, તંદ્રા, દુર્દશા એ શારિરીક વિકારો દેખાડ્યા, તેથી રહિત આ પ્રભુ છે, એમના યોગો અબાધિત છે; એટલે ભગવાન્ અબાધિત યોગી છે, એમ દર્શાવ્યું છે.

પરમાર્થ.

રાગ, મદ, કલ્પના, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, નિદ્રા, તદ્રા, દુર્દશાનો યોગ, બાધા, એ બધા બહિરાત્મ દશામાં સંભવે, પણ જ્યારે પરમાત્મભાવ પ્રકટે, ત્યારે તે બધા નાશ પામે છે, કારણ કે તેઓ કંઇ આત્માના સ્વભાવ રૂપ નથી, કિંતુ વિભાવ છે, માટે વિભાવો ટાળીને સ્વભાવમા રમણ કરવુ જોઇએ

परम पुरुष परमातमा, परमेश्वर परधान; ललना.
परम पदारथ परमेष्ठी, परम देव परमान. ललना. श्रीसुपास०६

શબ્દાર્થ.

પરમપુરૂષ=પુરૂષોમાં પરમ એટલે જે ઉત્કૃષ્ઠ–શ્રેષ્ઠ તે, પરમાતમા=તમામ બાહ્ય આત્મા અને અંતર આત્માથી જે ઉત્કૃષ્ઠ–શ્રેષ્ઠ તે પરમાત્મા. પરમાત્મા છતાં પરમેશ્વર=ઉત્કૃષ્ટ ઐશ્વર્યવાળા છે. પરધાન=શ્રેષ્ઠ પ્રધાન પણ એજ ભગવાન્ છે. પરમપદારથ=મોક્ષ–મુક્તિ પણ એજ પ્રભુ છે. પરમેષ્ઠી–સર્વોત્કૃષ્ટ–ઇષ્ટ અથવા પરમાં રહેલા તે પરમેષ્ઠિન, પરમદેવ=શ્રેષ્ઠ દેવ તે પરમદેવ

આ સુપાર્શ્વનાથ ભગવાન્ છે. વળી પરમાન=સ્વસંસિદ્ધ પ્રમાણરૂપ છે; અથવા એમ પરમાન એટલે પ્રમાણ કરો ! માનો !

ભાવાર્થ.

આ ગાથામાં પરમ શબ્દને વિશેષ પ્રકારે આણ્યો છે. બાકી બધા અર્થો સ્પષ્ટ છે.

પરમાર્થ.

પરમત્વ એટલે આત્મદ્રવ્યની સર્વોત્કૃષ્ટતા તેને આ શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાન પામ્યા છે. માટે દરેક આત્માએ તથારૂપ થવા પ્રયત્ન કરવો.

विधि विरंचि विश्वंभरु, हृषीकेश जगनाथ; ललना.
अघहर अघमोचन धणी.मुक्ति परमपद साथ.ललना. श्रीसुपास०७

શબ્દાર્થ.

વિધિ=વિધાતા, વિરંચિ=બ્રહ્મા, વિશ્વંભરુ=વિશ્વને ભરે=પોષણ કરે તે. હૃષીકેશ=હૃષીક—ઈંદ્રિયો, (તેને વશ રાખનાર હોવાથી) તેના ઈશ એટલે માલેક. જગનાથ=જગતના નાથ તે જગનાથ. અઘહર=પાપોને હરે—કહેતાં લઇ લે તે. (શંકર) તેજ પ્રમાણે અઘમોચન=પાપોને તોડે તે અઘમોચન, ધણી=સ્વામી, મુકિત=મુકાવુ—છુટા થવું તે—શુદ્ધ આત્માપણું તે મુક્તિ. પરમપદ=મોક્ષ, તે રૂપ ઉત્તમપદ, તે ઠેકાણે જવાના સાથ=સંઘાત, તેને "પરમપદ સાથ" કહીએ (એવા શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનને વંદન કરો !)

ભાવાર્થ.

જગતના પ્રાણીઓનું શુભાશુભ નિર્માણ કરનાર તે વિધિ કે વિધાતા કહેવાય છે. આ વિધાતાનું નિર્માણ કરેલું ફરતું નથી એવી ખ્યાતિ છે. જે પ્રાણીઓ પ્રભુને સેવે છે, તેનું નિશ્ચયે કરીને શ્રેય થાય છે, અને જેઓ પ્રભુને સેવતા નથી, તેનું શ્રેય થતું નથી, પ્રભુસેવાથી થયેલા શુભબંધ અને ન સેવવાથી થયેલા અશુભબંધ પ્રમાણે પ્રાણીઓ સુખદુઃખ પામે છે માટે પ્રભુ જ નિમિત્ત કારણરૂપ વિધાતા છે.

દરેક સંસારી જીવ પોતાની સૃષ્ટિનો કર્ત્તા છે. આ ભગવાન્ અને સંસારી જીવો સત્તાએ એક છે, તેથી આ ભગવાન્ પણ વિરંચિ એટલે બ્રહ્મદેવ છે, અથવા જગતનાં રહેલા પદાર્થોમાંથી જેમ બ્રહ્માથી સૃષ્ટિ રચવાનું કહેવાય છે તેમ પદાર્થમા-

ત્રનું સ્વરૂપ જાણીને તેની થવા યોગ્ય વ્યવસ્થા અથવા સ્વરૂપ બતાવવાથી ભગવાન્ તેના કર્ત્તા છે, તેથી વિરંચિ નામ યોગ્ય છે.' (ભગવાન્ ઋષભદેવજીએ આ અવસર્પિણી કાળના ચોથા આરાની આદિમાં જગતના તમામ વ્યવહાર,હુન્નર, કળા વગેરે પ્રવર્તાવ્યા તેથી તેઓ અનેક જાતની તૃષ્ણાથી ઇચ્છાવાન્-આતુર થયેલા જગતના પ્રાણીઓની ઇચ્છા પૂરે છે એટલે કે તેમને કંઇ પણ ઇચ્છવાનું રહેતું નથી.) આ પ્રકારે વિશ્વને ભરે છે, તેથી વિશ્વંભર અથવા વિશ્વના આધારરૂપ છે-સંસારી જીવોની તૃષ્ણાને તોડવાના આધારરૂપ છે, તેથી વિશ્વંભર છે.

હૃષીક એટલે ઇંદ્રિયો, તેમને વશમા રાખનાર હોવાથી ભગવાન્ હૃષીકેશ કહેવાય છે.

વળી પ્રભુ જગતના નાથ છે, તેથી જગન્નાથ તેમજ પાપરૂપ જે અઘબંધ તેને પ્રભુ લઇ લે છે, એટલે કે જેઓ પ્રભુને શરણે જાય તેના અશુભબંધ નાશ પામે છે ને નવો થતો નથી. તેથી તે " અઘહર " છે.

પૂર્વે થયેલો બંધ પણ પ્રભુસેવાથી નષ્ટ થાય છે, યા ઢીલો થઇ જાય છે, તેથી તે " અઘમોચન ધણી " છે,

વળી મુક્તિ એટલે મોક્ષરૂપ પરમપદે પહોંચવામા પ્રભુ સાથી છે; તેથી " મુક્તિ પરમપદ સાથ " એવા ભગવાન્ શ્રીસુપાર્શ્વનાથને જાણવા.

પરમાર્થ.

જુદા જુદા દેવોના નામોનો અન્વર્થ લઇએ તો, તે આ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનમાં ઘટિત થાય છે; માટે ખરેખરી રીતે તો તે નામોનો વાચ્ય પદાર્થ અન્ય રાગાદિ સહિત દેવો નહિ પણ વીતરાગ પ્રભુ જ છે.

एम अनेक अभिधा धरे, अनुभव गम्य विचार; ललना.
जे जाणे तेहने करे, आनंदघन अवतार. ललना. श्रीसुपास० ८

શબ્દાર્થ

એમ=પૂર્વોક્ત પ્રકારે, આ ભગવાન્, અનેક અભિધા=અનેક નામોને ધરે=ધારણ કરે છે. (આ બધો વિચાર) અનુભવગમ્ય=અનુભવ=સ્વસંવેદન, તેવડે ગમ્ય એટલે જણાય તેવો, વિચાર=આ બધો વિચાર છે. જે જાણે=અને જે આ વિચારને જાણે છે, તેહને=તેને, કરે=કરે છે, આનંદઘન અવતાર=આનંદના સમૂહનો અવતાર એટલે પોતા સરખો (પ્રભુ) કરે છે.

અથવા આ સ્તવન કરનાર શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, જે અનુભવગમ્ય વિચારને જાણે છે તેને પ્રભુ પોતા જેવો કરે છે.

ભાવાર્થ.

આ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાનમાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે અનેક શક્તિઓ છે, અથવા તેઓ અનેક ધ્યેયપણાની સત્તાવાળા છે, અથવા ઉપર કહ્યા પ્રમાણે પ્રભુના અનેક સાર્થક નામો છે

આ પ્રભુના નામોની સત્તા જાણવી, અથવા બીજી રીતે પ્રભુને ઓળખવા એ વિચાર અનુભવગમ્ય છે. તે માત્ર કહેવાથી, લખવાથી અથવા સાંભળવાથી સમજાય તેવો નથી તેનો જો આત્મામાં અનુભવ થાય તોજ સમજાય તેવો છે

પરમાર્થ.

જેમને આ અનુભવગમ્ય વિચાર આત્મામાં જાણવામાં આવ્યો, તેને પછી શોક રહેતો નથી, આત્માનંદ પ્રકટે છે, અને તેનો આખો અવતાર આનંદમય થાય છે. મતલબ કે તે જીવનમુક્તિના સુખને અનુભવે છે.

શ્રી ચંદ્રપ્રભ ભગવાનનું સ્તવન.

देखण दे रे, सखी मुने देखण दे, चंद्र प्रभु मुखचंद; सखी०
उपशमरसनो कंद, स० गत कलिमल दुःखदंद. स० १

શબ્દાર્થ.

(આત્મા અથવા આનંદઘનજી કહે છે). દેખણદેરે=જોવાદે, સખી મુને દેખણદે=હે સખી ! મને જોવા દે. ચંદ્રપ્રભુ મુખચંદ્ર=ચંદ્રપ્રભુ ભગવાનના મુખરૂપી ચંદ્રને જોવા દે, ઉપશમ=શાન્તરસનો, કંદ=મૂળ છે. ગત કલિમલ દુઃખદંદ=વળી જેમાંથી ગત એટલે ગયું છે, પાપરૂપ કલિમલ એટલે કીચડ અને દુઃખરૂપ દ્વંદ્વ એટલે જોડું, તે શ્રીચંદ્રપ્રભુ ભગવાનનું મુખ મને જોવા દે.

ભાવાર્થ.

આનંદઘનજી અથવા આત્મા—શુદ્ધ ચૈતન્ય ધર્મ ધર્મિત શુદ્ધ ચૈતન્ય શક્તિને

કહે છે કે, મને જોવાદે, જોવાદે. (આ ઠેકાણે પુનરૂક્તિ દોષ સમજવો નહિ) કેમકે, વારંવાર "જોવાદે જોવાદે" કહેવું, તેથી જોનારની પ્રબળ ઇચ્છા અને વસ્તુનું અપૂર્વપણું જણાય છે.

આ શ્રી ચન્દ્રપ્રભુ ભગવાનનું મુખ કેવું છે ? તે કહે છે. રાગદ્વેષના રહિત-પણાથી ઉત્પન્ન થયેલો જે શાન્તરસ તેના કંદ સરખું છે. કંદની ઉપમા એટલા માટે આપી કે, જેમ કંદમાંથી અનેક અંકુરો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમ ભગવાનનું જે મુખ છે, તે શાન્તરસના અંકુરોને ઉત્પન્ન કરવાને મૂળરૂપ જણાયેલું છે.

વળી જેમાંથી પાપ અને દુઃખનો દ્વંદ્વ ગયો છે, એટલે કર્મક્ષયથી જેમાં મુદ્દલ પાપ રહ્યું નથી, તેમજ દુઃખનો દ્વંદ્વ પણ રહેલો નથી એવું નિર્મળ છે.

જ્ઞાનસાગરજી મહારાજે આ ઠેકાણે એવો અર્થ કર્યો છે કે, પ્રભુને સેવનાર દેવતા તથા મનુષ્યના સમુદાયનો પાપ અને દુઃખનો દ્વંદ્વ ગયો છે, માટે મને જોવા દે, કે જેથી મારાં પાપ અને દુઃખના દ્વંદ્વ જાય.

પરમાર્થ.

શ્રી ચન્દ્રપ્રભ સ્વામીનો મુખરૂપી ચન્દ્ર પરમ શાન્ત અને પરમ નિર્મળ હોવાથી, તેને વારવાર જોવાથી આપણને વધુ ને વધુ આનંદ મળે છે, માટે આનંદઘનજી આત્મા કહે છે કે, તે મને વારવાર જોવા દે.

सुहम निगोदे न देखीओ, स० बादर अतिहि विशेस; स०
पुढवी आउ न लेखियो, स० तेउ वाउ न लेस. स० २

શબ્દાર્થ.

સુહમનિગોદે=(મેં) સૂક્ષ્મ નિગોદમાં, ન દેખીઓ=પ્રભુનું મુખ દીઠું નથી, બાદર=બાદર નિગોદમાં, અતિહિ વિશેસ=અત્યંતપણે ભગવાનનું મુખ દીઠું નથી.

પુઢવી=પૃથ્વી, આઉ=જળ અથવા અપ્કાય કહેવાય છે તે (ત્યાં પણ) ન લેખિયો=ન જાણ્યો (તેજ પ્રમાણે,) તેઉ=તેજ અથવા અગ્નિકાય, ત્યાં અને, વાઉ=પવન અથવા વાયુકાય, ત્યાં પણ ન લેસ=લેશમાત્ર પણ પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ.

ભાવાર્થ.

પ્રભુનું મુખ જોવાનું વારંવાર શામાટે કહેવામાં આવે છે? તેનું કારણ નીચલી બીજી, ત્રીજી, ચોથી અને પાંચમી ગાથાઓમાં દર્શાવ્યું છે કે, આ ચેતન અનાદિ કાળથી આ સંસારમાં અનેક યોનિઓમાં દેહ ધારણ કરે છે, પણ તેને ભગવાનનું દર્શન થવાનો અવકાશ મળ્યો નથી; માટે "જોવા દે, જોવા દે" તેમ કહે છે આ વખત જો ચુકાશે તો વળી અનંત કાળ સુધી રખડવું પડશે માટે ભગવાનનું મુખ 'જોવા દે.' એમ કહ્યું છે.

પરમાર્થ.

પ્રથમ જીવ માત્ર આત સૂક્ષ્મપણે જે સ્થિતિમાં હોય છે તે સ્થિતિને સૂક્ષ્મ નિગોદ કહે છે. આ સૂક્ષ્મ નિગોદ આખા લોકમાં જ્યાં સુધી ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય છે, ત્યાં સુધી એટલે લોકની છેવટની મર્યાદા સુધી વ્યાપી રહેલ છે. આ કેવળ અજ્ઞાત અવસ્થા જેવી સ્થિતિ છે. આ સ્થિતિમાં દશ્ય રૂપનો અસંભવ છે, તેથી ચક્ષુ હોવાનો સંભવ નથી; તેથી પ્રભુનું મુખ દીઠું નથી એમ જણાવ્યું છે.

બાદર નિગોદ એ પણ ઉપરની સ્થિતિને લગભગ મળતીજ સ્થિતિ છે. અહીથી આત્માનું પ્રથક્પણું સહજ સમજાય છે. અતિ સૂક્ષ્મપણુ તથા અજ્ઞાન જેવીજ અવસ્થા આ સ્થિતિમાં છે. ચક્ષુનો સંભવ આ સ્થિતિમાં પણ નથી, એટલે મેં પ્રભુનું મુખ આ સ્થિતિમા પણ દીઠું નથી એમ જણાવ્યું છે.

ત્રીજી સ્થિતિ પુઢવી એટલે પૃથ્વીકાયની છે. આ સ્થિતિમાં હું છુ, એટલે પૂર્વની સ્થિતિના અવ્યક્ત જ્ઞાન કરતાં કંઇક વિશેષ માત્ર સ્પર્શેન્દ્રિયજન્ય અવ્યક્ત જ્ઞાન હોય છે. તેમજ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું શરીર હોય છે, તેથી સૂક્ષ્મપણુ અને ચક્ષુનો અભાવ હોવાથી, હે ચૈતન્ય શક્તિ! મે આ સ્થિતિમાં લાખો ને કરોડો વર્ષો ગાળ્યાં પણ પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ.

આ પૃથ્વીકાયના પેઠેજ જળ, અગ્નિ અને વાયુના શરીરવાળી સ્થિતિમાં પણ મને પ્રભુનું મુખ જોવાનું સાધન નહોતુ; તેથી હવે મને ભગવાનનુ મુખ જોવા દે.

वनसपति अति घण दिहा, स० दीठो नहीं दीदार; स०
बि ति चउरिंदि जळलीहा, स० गत सन्नी पण धार- स०३

શબ્દાર્થ.

વનસપતિ=વૃક્ષ, કંદ, ભાજી વિગેરેની કાયા એટલે વનસ્પતિનું શરીર, (ધારણ કરી) અતિ=અત્યંત, ઘણદિહા=ઘણા દિવસ (રહ્યો) પણ (પ્રભુનો દેહ) દીઠો નહિ=જોયો નહિ, દીદાર=ચેહેરો–મુખકમળ,

બિ=બે, તિ=ત્રણ, ચઉરિંદિ=ચાર ઇંદ્રિયોવાળું શરીર ધારણ કર્યું પણ જળલીહા=પાણીમાં કાઢેલી લીંટીની પેઠે નિષ્ફળ થયું; અર્થાત્ પ્રભુનું મુખ ન દીઠું. (જબલીહા—એવો પાઠ માનીએ તો, જ્યારે તે શરીર લીધું—ધારણ કર્યું ત્યારે પણ પ્રભુનું મુખ ન દીઠું. ગતસન્ની=સંજ્ઞારહિત—અસંજ્ઞી, પણ=પંચેદ્રિયપણામાં (પણ પ્રભુ મુખ ન જોયું) ધાર=એમ જાણવું.

ભાવાર્થ.

આ ગાથામાં ઘણા શબ્દો સાંકેતિક જેવા છે; તેથી સંબંધને લક્ષ્યમાં રાખી અર્થ કરવાનો છે.

ચોથી સ્થિતિ વનસ્પતિકાય ધારણ કરવારૂપ છે. આત્મા પ્રથમ સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નિકળી, બાદરનિગોદમાં આવી, ત્યાંથી ચાર સ્થાવરપણું પામી અનુક્રમે પ્રત્યેક વનસ્પતિરૂપ પાંચમું સ્થાવરપણું પામે છે.

આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, વનસ્પતિનું શરીર કરી મેં ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો, પણ ત્યાં જ્ઞાન અને ચક્ષુને અભાવે પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ.

પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ, માત્ર એક સ્પર્શેન્દ્રિયવાળાં જ હોય છે.

ત્યારપછી સ્પર્શેન્દ્રિય અને રસેન્દ્રિયવાળું અળસિયાં, કૃમિ વિગેરેનું શરીર પામ્યો; તેમજ સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને ઘ્રાણેન્દ્રિયવાળું કીડી, માંકડ વિગેરેનું શરીર હું પામ્યો અને ત્યાં પણ ચક્ષુને અભાવે મેં પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ.

ત્યારપછી સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય અને ચક્ષુરિન્દ્રિયવાળું વીંછી, ભમરા વિગેરેનું શરીર પામ્યો, ત્યાં પણ પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ.

ચૌરિન્દ્રિયપણામાં આંખો છતાં પ્રભુનું મુખ (સ્વરૂપ) કેમ દીઠું નહીં ? એમ પૂછવામાં આવે તો મનને અભાવે પ્રભુને ઓળખવા માટે પૂરૂં જ્ઞાન નહોતું, તેથી પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ; અને પાણીમાં કાઢેલી લીંટીથી પાણીના જેમ વિભાગ થતા નથી, અને લીંટી કાઢવાનો શ્રમ જેમ ફોકટ જાય છે તેમ મને ચક્ષુ તો મળ્યાં, પણ પ્રભુનું મુખ દીઠા વિના ફોગટ ગયાં.

વળી અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયપણામાં મનના અભાવે પ્રભુનું દર્શન થઈ શક્યું નહિ.

પરમાર્થ.

આ પ્રમાણે સત્યજ્ઞાનના અભાવે કરીને મનરહિત પચેન્દ્રિયપણું પામ્યો, છતાં પણ પ્રભુનું મુખ દીઠું નહિ, તેથી હે શુદ્ધ ચેતના ! મને પ્રભુનું મુખકમળ જોવા દે.

सुर तिरी निरय निवासमां, स० मनुज अनारज साथ; स०
अपज्जता प्रतिभासमां, स० चतुर न चढीओ हाथ. स० ४

શબ્દાર્થ.

સુર=દેવ, તિરિ=તિર્યંચ-જળચર, ખેચર, ભૂચર, પશુ, પક્ષ્યાદિ, નિરય=નારકી—સપ્ત નરકમાં ઉત્પન્ન થતા જીવો, તેમના નિવાસમાં=રહેવાના સ્થાનમાં, તેમજ મનુજ=મનુષ્યો, અનારજ=અનાર્ય મનુષ્યો સાથ=સંગાતમાં—અનાર્ય દેશમાં.

(ઉપર જે ભેદો ગણાવ્યા, તેના બે ભેદ એક જે યોનિમાં ઉત્પન્ન થાય, તે યોનિને યોગ્ય સમગ્ર સામગ્રી શરીર, મન વિગેરે પામ્યા પછી મરણ પામે તે પર્યાપ્ત; અને બીજા તે સમગ્ર સામગ્રી પામ્યા વિના મૃત્યુ પામે તે અપજ્જતા=અપર્યાપ્ત, તે રૂપ પ્રતિભાસમાં=ધર્માધર્મરૂપ વિવેકના રહિતપણાથી, ચતુર=એવા પ્રભુ, અથવા શુદ્ધ ચેતન, ન ચઢીઓ=ચઢ્યો નહિ, હાથ=(મારે) હાથ. મતલબ એ કે મને પ્રભુનું દર્શન થયુ નહિ.

ભાવાર્થ.

દેવગતિમાં વિષયાસક્તપણાથી, તિર્યંચગતિમાં વિવેકના વિકળપણાથી, નરકગતિમાં દુઃખમાં નિમગ્નપણુ હોવાથી, અને અપર્યાપ્તરૂપ પ્રતિભાસમા તથા અનાર્ય મનુષ્યોની સંગતમાં મારાથી પ્રભુનું મુખ જોવાયું નથી, માટે મને તે જોવા દે.

પરમાર્થ.

જ્યારે ઘણીજ પુણ્યરાશિ વધે, ત્યારે સંજ્ઞીપચેંદ્રિયપણું પમાય છે. છતા ત્યાં પણ જ્યાં સુધી પરમ ભાગ્ય ખુલે નહિ ત્યાં સુધી પ્રભુનું દર્શન થતું નથી

इम अनेक थळ जाणीए, स० दरिसण विणु जिणदेव; स०
आगमथी मत जाणीए, स० कीजे निरमळ सेव. स० ५

શબ્દાર્થ.

ઇમ=એમ-પૂર્વોક્ત રીતે, અનેક=ઘણાં, થળ=સ્થળ-ઠેકાણાં, જાણીએ=

અનુભવીએ, (શા વિના !) દરિસણવિણુ=(તમારૂં) દર્શન પામ્યા વિના, (કાળ ગયો) જિણદેવ=હે જિનેશ્વર ભગવાન્ !

(હવે) આગમથી=શાસ્ત્રોથી, (ભગવાન્‌ની પૂજા અને દર્શનનો) મત=અભિપ્રાય, જાણીએ=સમજીએ, (સમજીને) કીજે=કરીએ. નિરમળ= શુદ્ધ-તથાપ્રકારે, (ભગવાન્‌ની) સેવ=સેવા.

ભાવાર્થ.

તથા પ્રકારની જોગવાઈ અને જ્ઞાનને અભાવે, હે શુદ્ધ ચેતના ! મારાથી ભગવાન્‌નું મુખ જોવાયું નથી. હવે કેવે પ્રકારે ભગવાનની સેવા કરૂં ? .

આનો ઉત્તર શુદ્ધ ચેતના આપે છે કે, પૂજાનું રહસ્ય સિદ્ધાન્તથી જાણીને ભગવાનની શુદ્ધ ચિત્તે સેવા કરો, અથવા શુદ્ધ સેવા કરો.

પરમાર્થ.

- તથાવિધ ગુરુનો યોગ થવાથી, અથવા વીતરાગભાષિત આગમનાં વાક્યો કર્ણગોચર થઇ જ્યારે અતરાત્માને જગાડે ત્યારેજ પ્રભુદર્શન થાય છે. માટે જેને તે થયું હોય, તેણે તો નિર્મળ રીતે પ્રભુ સેવા બજાવવી.

निरमळ साधु भगति लही, स० योग अवंचक होय; स०
क्रिया अवंचक तिम सही, स० फळ अवंचक जोय. स० ६

શબ્દાર્થ.

નિરમળ=નિર્મળ-શુદ્ધ, એવી, સાધુ=મોક્ષમાર્ગ સાધે તે સાધુ, તેમની એટલે કે સાધુ પુરૂષોની, ભગતિ=ઉપાસના, લહી=પામીને તેથી, યોગ અવંચક =મન, વચન, અને કાયના યોગની પ્રવૃત્તિ આત્મગુણોને ન ઠગનારી, તે અવંચક, હોય=થાય; પછી જે જે ક્રિયા=કાર્ય થાય તે, અવંચક=અઠગાઇરૂપ થાય, (અને) તિમ=તે રીતે, સહી=નક્કી, ફળ-શુદ્ધ આત્મતત્વની પ્રાપ્તિરૂપ ફળ, અવંચક=અઠગાઇ રૂપ (થતું). જોય=જોઇ લેવું.

ભાવાર્થ.

સાધુ પુરૂષોની ભક્તિ કરવાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય, અને તેથી ત્રણે યોગોની પ્રવૃત્તિ શુદ્ધ થાય એટલે ક્રિયા પણ શુદ્ધ અઠગાઇ રૂપ થાય; અને તેમ થતાં ફળ પણ શુદ્ધ મળે એટલે ભગવાનનું દર્શન પ્રાપ્ત થાય. પોતે સહજ આત્મસ્વરૂપ થાય.

પરમાર્થ.

વિષય અને ભાવ, એ બન્ને જ્યારે શુદ્ધ હોય, ત્યારેજ ફળસિદ્ધિ થાય; નહિ તો બધું બીજાને ઠગવારૂપ જાણવું.

प्रेरक अवसर जिनवरू, स० मोहनीय क्षय जाय; स०
कामितपूरण सुरतरू, स० आनंदघन प्रभु पाय. स० ७.

શબ્દાર્થ.

પ્રેરક=પ્રેરણા કરનાર (થાય છે) અવસર=યોગ્ય સમયે, જિનવરૂ= જિનેશ્વર ભગવાન, (તેમની સાથે તદાકારપણે આત્મા પ્રવર્તે તેથી) મોહનીય=મોહનીય કર્મનો, ક્ષય=નાશ, જાય=થાય. માટે હે શુદ્ધ ચેતના ! મને પ્રભુનું મુખ જોવા દે.

(પ્રભુના ચરણકમળ કેવા છે ? તો કે) કામિત=મનોવાંછિત, પૂરણ= પૂરવાને, સુરતરૂ=કલ્પવૃક્ષ જેવા છે. (એવા કોણ ? તો કે) આનંદઘન પ્રભુ પાય=આનંદથી ભરપૂર થયેલા ભગવાનના ચરણો છે.

અથવા આનંદઘનજી મહારાજ પ્રભુના ચરણકમળની સેવા ઇચ્છે છે.

અથવા પ્રભુના ચરણકમળ આનંદના સમૂહરૂપ, અને મનોવાંછિત પૂરવાને સુરતરૂ જેવા છે; તેથી મને પ્રભુનું મુખ જોવા દે.

ભાવાર્થ.

પોતાનું સ્વરૂપ બતાવી તે પ્રમાણે વર્તવાની વ્યંગ્યાર્થે પ્રેરણા કરનાર ભગવાન્ પ્રેરક છે; અને તે પ્રેરણા પ્રમાણે વર્તનાર આત્મા પ્રેર્ય છે.

ભગવાનનું દર્શન પામી સહજ આત્મસ્વરૂપ પામેલો આત્મા, ભગવાન્માં અથવા પોતામાં રમણ કરે છે. અને તેથી મોહનીયકર્મનો ક્ષય થાય છે. મોહનીય કર્મ બધા કર્મોમાં બળવાન્ અને આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર છે; તેથી અત્રે મોહનીય કર્મ લખ્યું છે. ઉપલક્ષણથી તો બીજાં સાતે કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે. એમ જાણવું.

પ્રભુના ચરણકમળ આનંદના સમૂહરૂપ અને મનોવાંછિત પૂરવાને કલ્પવૃક્ષ જેવા છે.

પરમાર્થ.

જ્યારે મોહનીય કર્મનો ઉછાળો મંદ પડે છે, અને તેનો સ્થિતિબંધ કમતી થાય છે ત્યારે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનનો ઉપદેશ આત્માને રૂચે છે; તેથી તે અવસરથી જિનેશ્વર ભગવાન્ આત્માને આત્મગુણ પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રેરકરૂપે ગણી શકાય છે; અને પ્રભુના ચરણો ઇચ્છિત પૂરવા માટે કલ્પવૃક્ષ સમાન હોવાથી પ્રભુના ચરણોના સેવા કરતાં કરતાં તમામ મોહનીય ક્ષય થઇ પરમાત્મતા પ્રાપ્ત થાય છે.

શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

सुविधि जिणेसर पाय नमीने, शुभ करणी एम कीजे रे;
अति घणो उलट अंग धरीने, प्रह उठी पूजीजेरे. सुविधि० १

શબ્દાર્થ.

સુવિધ=સુવિધિનાથ નામના નવમા, જિણેસર=ભગવાનને, પાય નમીને=પગે લાગીને, શુભ કરણી=જેનાથી શુભબંધ થાય અથવા જે ક્રિયા કરવાથી શુભ ગતિ થાય તે, એમ=જેમ કહીશું તેમ, કીજેરે=કરીએ.

અતિઘણો=અતિશય, ઉલટ=ઉલ્લાસ, અંગ=શરીરમાં, ધરીને=ધારણ કરીને, (ભગવાનને) પ્રહ ઉઠી=સવારના પહોરમાં ઉઠીને પૂજીજે રે=પૂજવા.

ભાવાર્થ.

શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનની સ્તવના કરતાં તમામ પૂજાની વિધિ આ સ્તવનામાં બતાવી છે, અતિશય ઉલ્લાસસહિત સવારમાં ઉઠીને ભગવાનની પૂજા કરવી.

પરમાર્થ.

આ પૂજા કેમ કરવી ? તે નીચે બતાવ્યું છે, વળી આ પૂજા શુભકરણી છે; એટલે તેનાથી શુભબંધ થાય છે, એમ બતાવ્યું છે. પૂજા કરવી યોગ્ય છે એમ પણ વ્યંગાર્થથી સૂચવ્યું છે.

द्रव्य भाव शुचि भाव धरीने, हरखे देहरे जईएरे;
दह तिग पण अहिगम साचवतां, एकमना धुरि थईएरे. सुवि० २

શબ્દાર્થ.

દ્રવ્ય=દ્રવ્યથી–શરીરથી અથવા વસ્ત્રથી, ભાવ=ભાવથી અથવા મનનાં પરિણામથી, શુચિભાવ=પવિત્રપણુ–નિર્મળતા, ધરીને=ધારણ કરીને, હરખે હર્ષસહિત–ઉલ્લાસપૂર્વક, દેહરે=જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાજીની જ્યાં સ્થાપના કરેલી હોય ત્યાં, જઈએરે=જઇએ.

દહતિગ=જેમાં ત્રણવાર કંઈ કરવાનું હોય તે ત્રીક, આવી દશ ત્રીક જે ભાષ્યમાં કહી છે તે, તથા પણ=પાંચ, અહિગમ=અભિગમ, સાચવતાં= સંભાળતા થકા સાચવી કરીને, એકમના=એકાગ્ર મનવાળા–જિનપૂજામાં જ મન રાખનાર, ધુરિ=પ્રથમમાં, થઈએરે=થવું જોઇએ.

ભાવાર્થ.

નહાવાથી તથા શુદ્ધ વસ્ત્રો પહેરવાથી શરીરની અપવિત્રતા દૂર કરી અનેક જાતના સંકલ્પ–વિકલ્પોના ત્યાગથી થયેલા શુદ્ધ મનથી ભાવશુદ્ધિ કરી, અપૂર્વ વસ્તુનો લાભ થતા જેમ ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે તેમ, જિનપૂજાનો સમય મળ્યો છે એમ જાણી ખુશી થઇને દેહેરે જઇએ

જે ક્રિયા કરવી હોય તેમાં જ ધ્યાન રાખવાથી તે કાર્ય સારૂ થાય છે, તેથી પૂજાની ક્રિયા તરફ જ વૃત્તિઓને એકાગ્ર કરી દેરાસરજીમા પ્રવેશ કરવો

પ્રવેશ કરતા જોડા, છત્ર, ચામર, મુકુટ, અને ફુલના હાર વિગેરે બહાર મૂકવારૂપ દેવવંદન ભાષ્યમા લખ્યા પ્રમાણેના પાચ અભિગમો સાચવવા

ત્યારપછી ત્રણ નિસ્સિહી, ત્રણ પ્રદક્ષિણા, ત્રણ પ્રણામ એવી દશ ત્રીક કરવી.

(આ સંબંધી વિશેષ વર્ણન દેવવંદનભાષ્ય, શ્રાદ્ધદિનકૃત્ય વિગેરે ગ્રંથોથી જાણવુ.

પરમાર્થ.

હૃદયનો ઉલ્લાસ, અને એકાગ્રતા, તથા પ્રભુતરફ બહુમાનની લાગણી, એજ પ્રભુભક્તિમા પ્રધાનભૂત અંગ ગણાય છે દ્રવ્યભાવથી શુચિભાવ ધારણ કરવાથી હૃદયનો ઉલ્લાસ સાધ્ય છે દશ ત્રીક સાચવવાથી મનની એકાગ્રતા સિદ્ધ થાય છે, અને પાચ અભિગમો સાચવવાથી પ્રભુ તરફ બહુમાનની લાગણી સિદ્ધ થાય છે માટે તેમ કરવા જણાવ્યુ છે

कुसुम अक्षत वर वास सुगंधी, धूप दीप मन साखीरे;
अंगपूजा पण भेद सुणी इम, गुरुमुख आगम भाखीरे. सुविधि० ३

શબ્દાર્થ.

કુસુમ=ફુલ, અક્ષત=ચોખા, વર=પ્રધાન, વાસસુગંધો=સારી વાસવાળો -ખુશબોદાર વાસક્ષેપ, ધૂપ=અષ્ટાંગ, દશાંગ નામના સુગંધી પદાર્થો-ભગવાનની આગળ અગ્નિમાં જે બાળવામાં આવે છે તે ભૂકો, દીપ=દીવો, (આ પ્રમાણેની અંગપૂજા=જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમાના શરીરની પૂજા, પણ ભેદ =પાંચભેદે, સુણી=સાંભળી છે. ઇમ=એ રીતે, (કોને મ્હોડેથી ? તો કે) ગુરૂમુખ=ગુરૂમહારાજને મ્હોડેથી, અને આગમભાખીરે=સિદ્ધાન્તોમાં કહેલી-સાંભળી છે.

ભાવાર્થ.

આ ગાથામાં પાંચે પૂજાને અંગપૂજા ગણી છે, પણ વાસક્ષેપની તથા ફુલોની પૂજા અંગપૂજા છે. બાકી ધૂપ, દીપ, અને અક્ષતની પૂજા, તે અગ્રપૂજામાં ગણાય છે. (એમ અમારી સમજ છે.) (કોઇક પ્રકારે આ બધી પૂજાને શાસ્ત્રમાં અંગપૂજા ગણી હશે તે બહુશ્રુત જાણે.)

પરમાર્થ.

આ બધી પૂજા કરતા મનને સાક્ષી રાખવાનું કહ્યું છે : તેનો અર્થ એટલોજ કે જો મન બીજે ઠેકાણે ભમતું હશે અને તમે પૂજા કરશો તો નિરર્થક જશે. તેથી મનને સ્થિર રાખી પૂજા કરવી.

મનને સ્થિર રાખી જે પૂજા થાય તેજ ખરેખર પૂજા જાણવી.

एहनुं फळ दोय भेद सुणीजे, अनंतर ने परंपररे;
आणापालण चित्तप्रसन्नी, मुगति सुगति सुरमंदिररे. सुविधि० ४

શબ્દાર્થ.

એહનું=પૂર્વે કહી તે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાનની પૂજાનું ફળ=ફળ, દોય ભેદ= બે પ્રકારે, સુણીજે=સાંભળ, (એક) અનંતર=અંતર રહિત-તુરત, ને=અને, (બીજું) પરંપરરે=છેવટે-એક પછી બીજું, પછી ત્રીજું, એમ થતાં છેવટ થાય તે. આણાપાલણ=આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી, ચિત્તપ્રસન્ની=ચિત્તની પ્રસન્નતા રૂપ, (અનંતર ફળ) અને મુગતિ=અંતે મોક્ષગતિ,(અને વચ્ચે) સુગતિ=સારી

ગતિ-મનુષ્ય વિગેરેની અને સુરમંદિર=વૈમાનિક પ્રમુખની દેવગતિ પ્રાપ્ત થાય તે પરંપર ફળ જાણવું.

ભાવાર્થ.

પૂજા કરવાથી શું ફળ થાય તે દર્શાવી, પૂજા ઉપર દ્રઢતા કરાવવાનો ઉપદેશ દે છે.

જિનની પૂજામાં તદાકારપણે-સ્વામીસેવક સંબંધે અનંતર અને પરંપર એ બે પ્રકારે ફળ બતાવ્યાં છે.

જિનને પરમોપકારી જાણી એકાગ્ર ચિત્તે જે જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરે, તેના ચિત્તમાં ભગવાને આપેલો ઉપદેશ રૂચશે અને તેથી પોતામાં અનંત બળ, અનંત ઋદ્ધિ વગેરે આત્મસ્વરૂપ ઓળખવાથી પોતાનું ચિત્ત પ્રસન્ન થતાં ભગવાનની આજ્ઞામાં પ્રવર્તશે. (આ ફળ તુરત મળશે.)

અને ત્યારપછી કદાચ ભવસ્થિતિ પાકી નહિ હોય-મતલબ કે પ્રથમ આયુષ્યનો બંધ કર્યો હશે, અથવા નિકાચિત બાંધેલાં ભોગવવાનાં કર્મો બાકી હશે, તો બીજા ભવમાં દેવપણું અથવા મનુષ્યપણું પામી, ધર્મનું આરાધન કરી મુક્તિ પામશે. (ભગવાનની પૂજાનું આ પરંપર ફળ જાણવું.)

પરમાર્થ.

અનંતર ફળ સિદ્ધ થયાથી પરંપર ફળ પોતાની મેળે જ મળે છે, માટે અનંતર ફળ જે ચિત્તપ્રસન્નતા તે મેળવવા ખાતર ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કરવું.

फुल अक्षत वर धूप पइवो, गंध नैवेद्य फल जळ भरीरे;
अंग अग्रपूजा मळी अडविध, भावे भविक शुभ गति वरीरे. सु० ५

ફુલ=કુસુમ, અક્ષત=ચોખા, વર=શ્રેષ્ઠ ધૂપ=બાળવાનો સુગંધીદાર પદાર્થ, પઇવો=દીવો, ગંધ=કેસર, સુખડ આદિ સુગંધી પદાર્થો, નૈવેદ્ય=પ્રભુની આગળ મુકવા માટે જે પકવાન્ન વિગેરે રસોઈ તૈયાર કરેલી હોય તે. ફળ=કેળાં નાળીએર વિગેરે, જળ=પાણી, (આમાં દુધ, દહીં વગેરે પંચામૃતનો પણ સમાસ જાણવો.) ભરી=જળના કળશ ભરીને, આ પ્રમાણે અંગ=ભગવાનની પ્રતિમાને જે સ્પર્શ કરવાથી થાય તે, તથા અગ્રપૂજા=પ્રતિમાજી આગળ મુકાય તે, મળી=મળીને, અડવિધ=આઠ પ્રકારની પૂજા (જાણવી.)

ભાવે=એકાગ્ર ચિત્તથી–શુભમન પરિણામે; ભવિક=ભવ્યપ્રાણી, (જો ભગવાનની પૂજા કરે તો) શુભગતિ વરીરે=સારી એવી દેવની અથવા મનુષ્યની ગતિ પામે, (અને પરંપરાએ મુક્તતા પામે.)

ભાવાર્થ.

પ્રથમ જે પાંચ પ્રકારની પૂજા કહી તેવી આ આઠ પ્રકારની પૂજા છે.

આમાં ત્રણ અંગપૂજા છે. જળ, ગંધ અને ફુલની તથા ધૂપ, દીપ, અક્ષત, ફળ અને નૈવેદ્યની તે અગ્રપૂજા છે. અંગપૂજા અને અગ્રપૂજા એ બન્ને મળીને કુલ પૂજાના આઠ પ્રકાર થાય છે. અને એ આઠ પ્રકારે જે ભવ્ય પ્રાણીઓ સારો ભાવ રાખી ભગવાનનું પૂજન કરે છે તે સારી ગતિ પામે છે. અને પરંપરાએ યાવત્ મુક્ત પણ થઇ શકે છે.

પરમાર્થ.

ભાવ એટલે પ્રભુ તરફ ભક્તિભાવ, તે સહિત જો પૂજા કરાય, તોજ શુભ ગતિ મેળવી શકાય. ભાવ વિનાની પૂજા તથાવિધ ફળ આપી શકે નહિ; માટે પૂજાના તમામ પ્રકારો સાચવતાં સાથે સંપૂર્ણ ભક્તિભાવ અથવા ઉપયોગ રાખવો જોઇએ.

सत्तर भेद एकवीस प्रकारे, अठोत्तर सत भेदेरे;
भावपूजा बहुविध निरधारी, दोहग दुरगति छेदेरे. सुविधि० ६

શબ્દાર્થ.

સત્તર ભેદ=સત્તર પ્રકારની, એકવીસ પ્રકારે=એકવીશ પ્રકારથી, અઠોત્તરસત=એકસો ને આઠ, ભેદે=પ્રકારે, (દ્રવ્યપૂજા) શાસ્ત્રમાં કહી છે.

ભાવપૂજા=ભાવપૂજા તો, બહુવિધ=ઘણા પ્રકારે, નિરધારી=કહી છે. (તે કરનાર) દોહગ=દુર્ભાગ્ય તે દુઃખની પ્રાપ્તિરૂપ, અને દુરગતિ=નરકગતિ અને તિર્યંચની ગતિ, (તેને) છેદેરે=કાપે છે.

ભાવાર્થ.

પ્રથમ પાંચ પ્રકાર તથા આઠ પ્રકાર સવિસ્તર બતાવ્યા તેજ પ્રમાણે અંગપૂજા અને અગ્રપૂજાના કેટલા પ્રકાર છે તે બતાવે છે. સત્તર પ્રકાર, એકવીશ પ્રકાર અને એકસો આઠ પ્રકારે અંગ–અગ્રપૂજા થાય છે. આ ઠેકાણે આદિ પદ જોડવું; કારણ કે ઉપલક્ષણથી ચોસઠ પ્રકારી, નવાણુંપ્રકારી વગેરે પૂજા કરવાની

વિધિઓ પ્રસિદ્ધ છે. આ વિધિઓમાં ન્યૂનાધિક પણું થઇ શકે છે; તેથી મૂળ ગાથામાં માત્ર ઉપર જણાવ્યા છે તેજ પ્રકારો લીધા છે.

ભાવપૂજા અનેક પ્રકારે થાય છે, તે ગુરૂગમથી અને શાસ્ત્રાંતરથી જાણવી. અમે તો એટલુંજ કહીએ છીએ કે જે જિનેશ્વર ભગવાનની અંગપૂજા, અગ્રપૂજા અને ભાવપૂજા કરશે, તે દુર્ગતિમાં પડતો બચશે. આ પૂજાઓ દુર્ગતિનો છેદ કરનારી છે; અને ઉપરની ગાથાઓમાં બતાવ્યા પ્રમાણે શુભ ગતિને આપનારી છે. એ કહેવાનું તાત્પર્ય છે.

અથવા અંગપૂજા અને અગ્રપૂજા તે અષ્ટપ્રકારી પૂજા જાણવી; અને સત્તર પ્રકારી, એકવીશ પ્રકારી, એકસો આઠ પ્રકારી વિગેરે બહુ પ્રકારે જે પૂજા કરવામાં આવે છે, તેમાં કેટલીક પ્રવૃત્તિ ભાવસૂચક હોવાથી, ત્યાં ભાવને પ્રધાન ગણી, અપેક્ષા ભેદથી તેવી પૂજાઓને અહીંઆ ભાવપૂજા ગણી હોય તો એ રીતે અર્થ કરતાં શબ્દાન્વય બહુ સારી રીતે સચવાય છે.

પરમાર્થ.

ભાવને પ્રધાન ગણ્યો એટલે તેને કાયમ રાખી અનેક પ્રકારે દ્રવ્યપૂજા કરી શકાય છે; તેથી તે દ્રવ્યપૂજાઓ છતાં ભાવવર્ધક અથવા ભાવપૂર્વક હોવાથી મનોવાંછિત ફળ આપે છે.

तुरिय भेद पडिवत्ती पूजा, उपशम खीण सयोगीरे;
चउहा पूजा इम उत्तरज्झयणे, भाखी केवळ भोगीरे, सुवि० ७

શબ્દાર્થ.

તુરિયભેદ=ચોથો ભેદ તે, પડિવત્તી પૂજા=પ્રતિપત્તી પૂજા, (પડિવજવું=અંગીકાર કરવું-એટલે કે, પોતાનું સ્વરૂપ અંગીકાર કરવું તે રૂપ) પૂજા=સેવા, (આ પૂજા કયારે થાય ? તો કે) ઉપશમ ખીણ સયોગી રે=અગીઆરમે ગુણસ્થાનક આત્મા હોય એટલે ઉપશાંતમોહ થયો હોય ત્યારે, તથા બારમે ગુણસ્થાનકે ક્ષીણમોહ થયો હોય ત્યારે, તથા તેરમે ગુણસ્થાનકે સયોગી-શુદ્ધતા પામેલા ચૈતન્યને માત્ર યોગ રહેલા હોય તેવી દશામાં આ પડિવત્તી પૂજા થઇ શકે. ચઉહા પૂજા ઇમ ઉત્તરઝયણે=આ ચાર પ્રકારની પૂજા ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં ભાખી-કહી છે. કેવળભોગીરે-કેવલ્યજ્ઞાનવાન એવા ભગવાને કહી છે. (સમ્યકત્વ પરાક્રમ નામના અધ્યયનમાં કહી છે.)

ભાવાર્થ.

આ ચોથા ભેદનું સ્વરૂપ અનુભવ વિના લખવાને હું લાયક નથી. તેથી તેનો વિશેષ અર્થ ગુરૂમુખે ધારવા યોગ્ય છે

પરમાર્થ.

પોતાના સ્વરૂપને યથાર્થ રીતે જાણીને, ભગવાનની આજ્ઞાનો જે સાર તેને જ અંગીકાર કરવો, એટલે સમસ્ત પરવસ્તુને પરરૂપ જાણી, તેના ઉપરથી મમત્વનો ત્યાગ કરવો, અને કેવળ આત્માનેજ આદરવો એવો સબંધ લાગે છે.

વિશેષ ઉત્તરાધ્યયનના સમ્યક્ત્વ પરાક્રમ અધ્યયનથી જાણવુ.

इम पूजा वहु भेद सुणीने, सुखदायक शुभ करणी रे;
भविक जीव करशे ते लेशे, आनंदघनपद धरणी रे. सुविधि०८

શબ્દાર્થ

ઈમ=પૂર્વે કહ્યા તેમ, પૂજા=પૂજાના, બહુ ભેદ=બહુ પ્રકારો, સુણીને=સાંભળીને, સુખદાયક=મોક્ષને આપનારી, શુભ કરણી રે=સારી ક્રિયા, ભવિક જીવ=જે ભવ્ય પ્રાણી, કરશે=બજાવશે, તે લેશે=તે પામશે. (શુ ? તો કે) આનંદઘનપદ ધરણી રે=આનંદસમૂહના સ્થાનરૂપ ધરણી એટલે પૃથ્વી=મોક્ષ (પામશે)

અથવા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે જે ભવ્ય પ્રાણી પૂજા કરશે તે મોક્ષદશાને પામશે.

ભાવાર્થ

એમ પૂજાના ઘણા ભેદો કહ્યા, એટલે અંગ, અગ્ર, ભાવ અને પડિવત્તી પૂજા તે જે ભવ્ય પ્રાણી કરશે તે મોક્ષસુખ પામશે

પરમાર્થ

શુભ ક્રિયા કરીએ તો શુભ ફળ થાય એવો સિદ્ધાંત છે, અને આ ચારે પ્રકારની પૂજા શુભ ક્રિયા છે માટે તે મુક્તિની આપનારી છે

ઇતિ શ્રી સુવિધિનાથ જિન સ્તવન.

શ્રી શીતલનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

शीतल जिनपति ललित त्रिभंगी, विविध भंगी मन मोहे रे;
करुणा कोमलता तीच्चणता, उदासीनता सोहे रे. शीतल० १

શબ્દાર્થ.

શીતલ=શીતલનાથ નામના દશમા, જિનપતિ=જિનેશ્વરની, લલિત=મનોહર, ત્રિભંગી=ત્રણ પ્રકારવાળી, વિવિધ=જુદી જુદી, ભંગી=ભંગમાળા, મન=ચિત્ત (તેને) મોહે રે=મોહ પમાડે છે—ખેંચે છે.

કરૂણા કોમળતા,=કરૂણારૂપ કોમળતા (અથવા) કરૂણા તે જ કોમળતા તીક્ષણતા=કર્કશતા, ઉદાસીનતા=અલિપ્તતા, સોહે રે=શોભે છે.

ભાવાર્થ.

શીતલનાથ નામના દશમા ભગવાનની ત્રિભંગી, અને વળી તેના જુદા જુદા પ્રકારો મનને આનંદ આપે છે.

તે ત્રણે પ્રકારોમાં એક કરૂણારૂપ કોમળતા, બીજો તીક્ષણતા અને ત્રીજો ઉદાસીનતા જાણવો.

પરમાર્થ.

શ્રી શીતલનાથ ભગવાનમાં મનોહર ત્રણ પ્રકારો જોવામાં આવે છે. આ પ્રકારના વળી ઘણા પ્રકારો થાય છે, જે જાણવાથી મનને આનંદ થાય તેવું છે.

ભગવાનમાં જે ત્રિભંગી કહી છે તે નીચે પ્રમાણે છે—

પ્રથમ કરૂણા અથવા કોમળતા. આ કોમળતાની સાથે તાક્ષ્ણતા હોવાનો સંભવ નથી પણ તે ભગવાનમાં છે; વળી તેની સાથે ઉદાસીનતા પણ છે. આ પરસ્પર વિરોધવાળા ગુણો છે; મતલબ કે પ્રત્યક્ષ વિરોધ ભાસે છે, તેથી આ ત્રિભંગી મનોહર છે.

सर्व जंतु हितकरणी करूणा, कर्मविदारण तीच्चण रे;
हानादान रहित परिणामी, उदासीनता वीच्चण रे. शीतल० २

શબ્દાર્થ

સર્વ=બધા, જંતુ=પ્રાણી, (તેમને) હિત=ફાયદાકારક, (જે)

કરણી=ક્રિયા, (તે) કરૂણા=કરૂણા જાણવી. કર્મ વિદારણ=કર્મોને ચીરી નાખવાં; (તે) તીક્ષણરે=તીક્ષ્ણતા જાણવી.

હાનાદાન=ત્યાગ અને ગ્રહણ (તેણે કરીને) રહિત, પરિણામી=પરિણામવાળાપણું=રહિત પરિણામ (તે) ઉદાસીનતા=ઉદાસીનતા, વીક્ષણ રે=એવી-જાણવી.

ભાવાર્થ

સર્વ પ્રાણીઓનું હિત કરનારી વૃત્તિ તે કરૂણા જાણવી. આત્માના સંબંધમા રહેલાં કર્મ પુદ્ગલો અનેક પ્રકારનાં છે. તેના મુખ્ય આઠ પ્રકાર છે. તેને જે વિદારવાં એટલે ચીરી નાખવાં તે તીક્ષણતા જાણવી. છોડવું અને ગ્રહણ કરવું, તે બેથી જે રહિત પરિણામપણું, તેને ઉદાસીનતા જાણવી; અર્થાત્ ગ્રહણ કરવાની અને ત્યાગવાની જે બુદ્ધિ તેથી જે રહિતપણું તેને ઉદાસીનતા જાણવી.

પરમાર્થ.

પ્રભુમાં ત્રણે વૃત્તિઓ કેવી રીતે રહે છે તે બતાવે છેઃ—

સમગ્ર પ્રાણીમાત્રનું હિતચિંતન કરનાર પ્રભુ છે, તેથી તેમનામાં કરૂણાનો ગુણ તો સુપ્રસિદ્ધજ છે.

ઘોર તપસ્યા કરીને અને ધ્યાનાગ્નિથી સમસ્ત કર્મસમૂહનો નાશ કરવામાં પણ જેમની પ્રવૃત્તિ થાય છે, એટલે કરૂણાને અને તીક્ષ્ણતાને પરસ્પર વૈર છતાં પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે બન્ને ગુણો પ્રભુમાં જોવામાં આવે છે.

જેમને પામવા યોગ્ય આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું છે, એટલે જગતના અન્ય પદાર્થોપરથી જેમની ઇચ્છા સ્વાભાવિકપણે નષ્ટ થઇ ગઇ છે, તેથી ત્યાગવાનું અને ગ્રહણ કરવાનું કંઇ રહેતું નથી. માટે ઇષ્ટ અનીષ્ટ વસ્તુને અભાવે આખા જગતપર ભગવાનને ઉદાસીનતા છે. પ્રભુને સ્વભાવિક વસ્તુ ત્યાગવાનાં અને ગ્રહણ કરવાનાં પરિણામ થતાં જ નથી, તેથી તે તેનાથી રહિત છે. આવી રીતે તે ત્રણે ગુણો પ્રભુમા રહેલા છે.

परदुःख छेदन इच्छा करूणा, तीक्षण परदुःख रीझे रे;
उदासीनता उभय विलक्षण, एक ठामे केम सीजे रे. शी० ३

શબ્દાર્થ.

પરદુઃખ=બીજાનાં દુઃખ, (તેમનું) છેદન=કાપવું, (તેની) ઇચ્છા વાંચ્છા, (તે) કરૂણા=કરૂણા નામે પહેલો પ્રકાર. તીક્ષણ=તીક્ષ્ણતા નામે બીજો પ્રકાર (તે) પરદુઃખ=બીજાના દુઃખમાં=બીજાને દુઃખ પડતાં જોઇ

રીઝરે=ખુશી થાય-ખુશી થવું તે (છે.) (અને) ઉદાસીનતા=ઉદાસીનતા નામે ત્રીજો પ્રકાર તે ઉભયવિલક્ષણ=કરૂણા અને તીક્ષ્ણતા, તે બન્નેથી જુદીજ સ્થિતિ-અર્થાત્ તટસ્થવૃત્તિ=મધ્યસ્થપણું, (આ ત્રણે પ્રકાર) એકઠામે= એક ઠેકાણે, કેમ=શી રીતે ? સીઝેરે=સિદ્ધ થઇ શકે ?-હોઈ શકે ?

ભાવાર્થ.

અન્ય સંસારી પ્રાણીઓના દુઃખછેદનની જે ઇચ્છા તે કરૂણા. પોતાના આત્માસાથે રહેલાં જે જડ પુદ્ગલો તેને દુઃખે રીઝવું એટલે હર્ષ પામવું તે તીક્ષ્ણતા.

અને ભવસ્થિતિ પરિપાક થયા વિના દૂરભવ્યને બોધ ન લાગ્યો, તેમજ પુદ્ગલો જડ છે, તેને કંઈ થતું નથી, માટે તેવે પ્રસંગે કરૂણા અને તીક્ષ્ણતા, તે બન્નેથી વિલક્ષણ જે સમતા જેવાં પરિણામ તે ઉદાસીનતા.

તે ત્રણ (પ્રભુવિના) એક ઠામે એટલે એક વ્યક્તિમાં શી રીતે હોય ? અથાત્ બીજામાં ન હોય, પણ પ્રભુમાંજ હોઇ શકે.

પરમાર્થ.

અન્ય સંસારી જીવો રાગ, દ્વેષ અને અજ્ઞાનથી અથવા પુદ્ગલના સંબધથી, અથવા પોતાનુ સ્વરૂપ ભૂલી જવાથી જે દુઃખી થાય છે, તેમને દુઃખમાંથી છોડવવાની જે ઇચ્છા તે કરૂણા અને આ કરૂણાથી ભગવાન્ ઉપદેશ કરે છે.

પોતાના સબધમાં રહેલો જે કર્મસમૂહ અથવા શરીર આદિ પુદ્ગલ, તેને સ્વરૂપનો બોધ થતાં દૂર થવા રૂપ અથવા પરિષહ સહન કરવારૂપ થતી પીડાથી ખુશી થવું. શરીર વગેરેને પોતાનુ માની પ્રથમ જે દુઃખ ભોગવ્યુ તે મિથ્યા હતું, અને આ જડ પુદ્ગલોને ગમે તે થાય, અથવા ભલે તે દુખી થઇ મારો સબંધ છોડે એવો જે ભાવ તે તીક્ષ્ણતા

આ ઉભયથી વિલક્ષણ જે ભાવના, તેનુ નામ ઉદાસીનતા છે. જેમની ભવસ્થિતિ પરિપકવ થઈ નથી, તેના જીવોપર કરૂણાથી કરેલો ઉપદેશ, અથવા કરૂણા કરવાથી કઇ ઉપયોગ નથી, એ રૂપ માધ્યસ્થવૃત્તિ, તેમજ જડ કે જે જ્ઞાન રહિત છે, તેને સુખદુઃખનુ ભાન નથી, એટલે મારા સંબંધમાં રહેલા પુદ્ગલને દુઃખી થયે રીઝવું તે પણ ઠીક નથી. તે રૂપ તીક્ષ્ણતા ઉપર પણ માધ્યસ્થ વૃત્તિ આવવી. આ દશાને ઉદાસીનતા જાણવી.

આ વૃત્તિઓ એક સ્થળે કેવી રીતે મેળવી શકાય ? માત્ર જેમને આત્માનંદ પ્રાપ્ત થયો હોય, એવા પ્રભુમાંજ તે મળે એ વ્યંગ્યાર્થ જાણવો

अभयदान तिम लच्चण करुणा, तीच्चणता गुण भावे रे;
प्रेरण विण कृति उदासीनता, इम विरोध मत्ति नावे रे. शी० ५

શબ્દાર્થ.

અભયદાન=નિર્ભયતા આપવી–જીવિત આપવું તે, તિમ=પૂર્વોક્ત રીતે, લક્ષણ કરૂણા=કરૂણાનું લક્ષણ (છે.) તીક્ષણતા=તીક્ષ્ણતા છે તે, ગુણ ભાવેરે=ગુણોને વિચારવામાં (અથવા) ગુણ અને ભાવમાં (છે.) પ્રેરણ= પ્રેરણાસંકલ્પ, (તેના) વિણ=વિનાની, (જે) કૃતિ=ક્રિયા તે, ઉદાસીનતા= ઉદાસીનતા છે. ઇમ=એ રીતે, વિરોધમતિ=વિરોધનો વિચાર–વિરોધભાવ, નાવે રે=ન આવે–નહિ આવે.

ભાવાર્થ.

જન્મ, મરણ, રોગ, તથા શોક આદિનો ભય સમસ્ત સંસારી જીવોને છે. તે ભય દૂર કરવારૂપ જ્ઞાન આપવું તેના ચિન્હરૂપ કરૂણા જાણવી

આત્માના ગુણો જે જ્ઞાનદર્શનાદિ તે વિચારવાથી તીક્ષ્ણતા થાય છે

(ઇષ્ટ અનિષ્ટ સંયોગથી) પ્રેરણાવિના જે ભાવ રહે, તે કરેલી–થયેલી ઉદાસીનતા જાણવી

એવી રીતે પૂર્વે જે કહ્યું તેમ વિચારતાં આ ત્રણે ભાવો સાથે રહેવામાં બુદ્ધિમાં વિરોધ ન આવે

પરમાર્થ.

વળી કરૂણા, તીક્ષ્ણતા અને ઉદાસીનતા પ્રભુમાં કેવી રીતે રહી શકે ? તે બતાવે છે —

ભવ્ય પ્રાણીઓને ભગવાનના સ્વરૂપનો બોધ કરાવી, સંસારની મોહજાળથી બચાવી, પ્રભુ જે અભયદાન આપે છે તે કરૂણાનો ભાવ ભગવાનમાં છે

પોતાના સ્વરૂપનો બોધ થતાં, મળબંધમાં રહેના પુદ્ગલસમૂહપર સ્વાભાવિક તીક્ષ્ણતા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે તેનાથી છૂટવાની ઈચ્છા, અથવા કર્મસમૂહને દૂર કરવારૂપ ભાવ, પોતાના ગુણને ભાવવાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે તીક્ષ્ણતા ભગવાનમાં હોય છે

જ્યાંસુધી જગતમાં યથાર્થ પદાર્થોનું સ્વરૂપ ન જાણ્યું હોય ત્યાંસુધી આ પદાર્થ ઇષ્ટ છે, અને આ અનિષ્ટ છે એવી બુદ્ધિ થાય છે, અને તે બુદ્ધિના પ્રેરણાથી રાગદ્વેષ થાય છે, પણ ભગવાનને તો વસ્તુમાત્રનું સ્વરૂપ વિદિત છે, તેથી ઇષ્ટ અનિષ્ટરૂપ બુદ્ધિજ થતા નથી તેથી પ્રેરણા થયા વગર સમસ્ત જગત્ ઉપર ઉદાસીનતા છે

આવી રીતે વિચારતાં ભગવાનમાં ત્રિભંગીની પરસ્પર વિરોધતા આવતી નથી

शक्ति व्यक्ति त्रिभुवनप्रभुता, निर्ग्रंथता संयोगे रे;
योगी भोगी वक्ता मौनी, अनुपयोगी उपयोगे रे. शीतल० ५

શબ્દાર્થ.

શક્તિવ્યક્તિ=સામર્થ્ય પ્રકાશ–સામર્થ્યનો આવિર્ભાવ, (તેના હિસાબે) ત્રિભુવનપ્રભુતા=ત્રણે ભુવનોની ઠકુરાઇ–મોટાઈ (દર્શાવે છે) (અને) નિર્ગ્રંથતા=પરિગ્રહ રહિતપણું તે, સંયોગેરે=સંયોગના હિસાબે છે; અર્થાત્ પાસે રાખવાના હિસાબમાં તો તેઓ તદ્દન અકિંચન છે, (આ એક વિરોધાભાસ, બીજો એ કે તેઓ) યોગી=(મન, વચન, કાયારૂપ) યોગવાળા છે, (અને) ભોગી= (શુદ્ધાત્મ પરિણતિ સાથે) રમણ કરનાર પણ છે, આ બીજો વિરોધાભાસ છે. (ત્રીજો વિરોધભાસ એ કે તેઓ) વક્તા=બોલનાર છે, (અને) મૌની= મૌનધારી પણ છે. (ચોથો વિરોધાભાસ એ છે કે, તેઓ) અનુપયોગી=કૃતકૃત્ય હોવાથી ઉપયોગ વગરના–પ્રયોજન વગરના છે, અને ઉપયોગેરે=ઉપયોગમાં–જ્ઞાનદર્શનોપયોગમાં વર્તે પણ છે.

ભાવાર્થ.

શક્તિ એટલે આત્માના સ્વગુણ પર્યાયને ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્યપણું, તથા વ્યક્તિ એટલે શક્તિથી આત્માના ગુણોને પ્રગટ કરવા તે.

આત્માનો સ્વગુણ ગ્રહવામાં સામર્થ્ય શેનું ? તેમજ આત્માના ગુણો છે તે પ્રગટે તેમાં વ્યક્તપણું તે શેનું ? એમ વિચારવાથી શક્તિ અને વ્યક્તિથી ભિન્ન અશક્તિ અને અવ્યક્તિરૂપ એક ગુણ જાણવો. આ રીતે શક્તિ, વ્યક્તિ અને અશક્તિ અવ્યક્તિ રૂપ ત્રિભંગી થઈ.

વળી ત્રણે ભુવનના પ્રાણીઓ એટલે ઇંદ્રાદિકોને પણ પ્રભુ પૂજનિક છે; તેથી પ્રભુમાં ત્રિભુવનની પ્રભુતા છે, તેમજ પ્રભુની પાસે કાંઇ પણ પરિગ્રહ રૂપ ગ્રંથી નથી, એટલે પ્રભુ નિર્ગ્રંથ છે એમ બન્ને ગુણો પ્રભુમાં છે.

ત્રિભુવનની પૂજ્યતાની ઈચ્છા પ્રભુને નથી, તેમજ નિર્ગ્રંથપણે ફરવાની ઈચ્છા પણ પ્રભુને નથી. તે ઉપર જણાવેલા બંને ગુણોથી વિલક્ષણ અત્રિભુવનપૂજ્યતા અને અનિર્ગ્રંથતારૂપ ત્રીજો ગુણ પણ પ્રભુમાં છે, એટલે આ પણ ત્રિભંગી થઇ.

ઉપરના પરસ્પર વિરોધી ગુણોનો પણ સંયોગ પ્રભુમાં દેખાય છે, તેથી આ પરસ્પર સંયોગ ન અને તેવા ગુણોના સંયોગે એ ત્રિભંગી થઇ.

મન, વચન અને કાયાના આત્માને યોગ છે તેથી યોગવાળા તે યોગી છે.

આત્મગુણને ભોગવે છે તેથી સ્વગુણના ભોગી છે.

કર્મનો ક્ષય થવાથી જેમને યોગ બાધા પમાડી શકતો નથી. યોગ છતાં પણ પ્રભુ અયોગી છે; તેમજ પોતે પોતાનાં ગુણમાં રમણ કરવું તે ભોગ છતાં પણ અભોગી છે; તેથી યોગી ભોગી સાથે અયોગી અને અભોગીપણુ પણ પ્રભુમાં દેખાય છે.

વળી પ્રભુ દ્વાદશાંગી રૂપ શાસ્ત્રના કહેનાર છે, તેથી વકતા છે.

આશ્રવ સબંધી, પાપ સંબંધી વચન ન બોલનાર હોવાથી મૌની છે.

આ બન્ને ગુણોથી ભિન્ન અવકતા એટલે અનેક ભગવાનોએ પૂર્વે કરેલો ઉપદેશ જ નિરિચ્છકપણે પ્રભુએ કરેલો છે, એટલે વકતા છતાં અવકતા છે.

તેમજ તીર્થપ્રર્વતન સમયે દ્વાદશાંગી શબ્દવર્ગણાએ કહેવી પડી, માટે પ્રભુ અમૌની પણ છે. એવી રીતે આ ચોથી ત્રિભંગી જાણવી. " વકતા, મૌની, અવકતા અમૌની. "

સામાન્ય જ્ઞાનવાનને જ્યારે કાંઇ પદાર્થ જાણવો હોય ત્યારે જ્ઞાનનો ઉપયોગ તે તરફ મૂકવો પડે, તોજ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય, પણ ભગવાન્ કૈવલ્ય જ્ઞાનવાન્ હોવાથી ઉપયોગ મૂકયા વિના પણ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણી શકે છે; તેથી તેઓ અનુપયોગી છે.

આટલું છતાં પણ કેવળ જ્ઞાનના ઉપયોગ સાથે કેવળ દર્શનનો પણ ઉપયોગ હોય છે, માટે ઉપયોગી પણ છે. આ બન્ને ગુણો જ્ઞાન અને દર્શનને લઇને ભિન્ન થયા છે.

વળી યોગરૂંધન થયા પછી જ્ઞાનનો તેમજ દર્શનનો ઉપયોગ, અનુપયોગ ઠરવાનું પ્રયોજન હોતું નથી, તેથી ઉપરના બન્ને ગુણોથી ભિન્ન એવા ત્રીજા ગુણની સંભાવના થાય છે.

આ પ્રમાણે પાંચ ત્રિભંગી પ્રભુમાં જ સંભવી શકે છે.

इत्यादिक बहुभंग त्रिभंगी, चमतकार चित देतीरे ;
अचरिजकारी चित्र विचित्रा, आनंदघनपद लेतीरे. शीतल० ६

શબ્દાર્થ.

ઇત્યાદિક=એ વિગેરે, બહુભંગ=ઘણા ભાંગાઓની-ઘણા પ્રકારોની, ત્રિભંગી=ત્રિભંગીઓ, ચમતકાર=અજાયબી ભરેલી ખુબી, ચિત=ચિત્તમાં-મનમાં, દેતીરે=આપે છે-પેદા કરે છે. (એ ત્રિભંગીઓ કેવી છે ? તો કે) અચરિજકારી=આશ્ચર્યકારક (છે), ચિત્રવિચિત્રા=જુદા જુદા રૂપની (છે), (અને) આનંદઘન=આનંદથી વ્યાપ્ત--આનંદથી ભરપૂર (એવા) પદ=મુકિતપદ-મોક્ષસ્થાન, (તેને) લેતીરે=લાવી આપનાર છે.

ભાવાર્થ.

ઇત્યાદિક પૂર્વે કહી તે, તથા બીજી બહુ પ્રકારની ત્રિભંગીઓ મનને ચમત્કાર પમાડે છે. અને તે આશ્ચર્યકારી ત્રિભંગીઓ જુદા જુદા પ્રકારોની છે. વળી જેમનામાં તે ત્રિભંગીઓ, કેવળજ્ઞાન ને કેવળદર્શનને આશ્રયે હોય છે, તે ત્રિભંગીવાળા મોક્ષપદ પામે છે.

પરમાર્થ.

ઇત્યાદિક એટલે ઉપર કહી તે શિવાયની બીજી ત્રિભંગીઓ છે એમ સમજવું.

જેઓને કૈવલ્યજ્ઞાન અને કૈવલ્યદર્શન પ્રાપ્ત થયું છે, તેમને આશ્રયે સમસ્ત ગુણો રહે છે એટલે તેમનામાં અનેક પ્રકારના ગુણો પરસ્પર વિરોધી પણ હોઈ શકે છે. ઉપર કહ્યા છે તે શિવાય નીચે લખેલા પરસ્પર વિરોધી ગુણો પણ સાપેક્ષપણે પ્રભુમાં દેખાય છે.

જેમ કે કામ એટલે ઇચ્છા, અને સ્વરૂપ ગ્રહણ કરવાની જેમને ઇચ્છા છે તે કામી. મોહાદિક મનોવિકારરૂપ શત્રુઓને હણનારા તે ક્રોધી. આ મોહાદિક શત્રુઓ મહા બળવાન્ છે; માટે તેમનાપર જો ખરેખરો અભાવ ન આવે, અને તેમનો નાશ કરવાની જો પ્રવૃત્તિ ન થાય તો, તેઓનો નાશ થાય તેમ નથી, માટે ક્રોધી પણ ખરા.

જ્યારે મોહનો ક્ષય થાય છે સ્વસ્થસ્થિતી એટલે સંજ્વલન નામના લોભનો નાશ કરીને આત્મામાં બારમું ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે કામ અને ક્રોધ હોતા નથી. માટે નિઃકામી, નિઃક્રોધી.

આવી રીતે અનંત ગુણો ભગવાનમાં પ્રગટે ત્યારે અનેક ત્રિભંગીઓ થઇ શકે છે.

પરસ્પર વિરોધી ગુણો જ્યારે એક સ્થળે જોવામાં આવે છે ત્યારે ચિત્તમાં ચમત્કાર થાય છે.

કદી કોઇ બીજામાં પણ આવા કોઇ ગુણો દેખાય તો તે કલ્પના માત્ર જાણવા. આ ત્રિભં-

ગીઓ આનંદઘન એટલે મોક્ષપદને લે છે. અથવા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે પરમ આનંદપદને લે છે; એટલે આવી ત્રિભંગીવાળો પરમાનંદ પદને પામે છે.

ઇતિ શીતળનાથ જિન સ્તવન.

શ્રી શ્રેયાંસ ભગવાનનું સ્તવન.

श्री श्रेयांस जिन अंतरजामी, आतमरामी नामी रे;
अध्यातम मत पूरण पामी, सहज मुगतिगतिगामीरे. श्री श्रे० १

શબ્દાર્થ.

શ્રીશ્રેયાંસ=શ્રીમાન્ શ્રેયાંસ નામે અગીઆરમા, જિન=જિનેશ્વર ભગવાન્, અંતરજામી=અંતર્યામી–હૃદયના ભાવને જાણી લેનાર (છે,) આતમરામી= આત્મારામ–આત્મસ્વરૂપમાં રમનાર છે, નામીરે=ઉત્તમ નામવાળા અથવા કર્મશત્રુઓને નમાવનાર (છે.) અધ્યાતમમત=અધ્યાત્મમત–આત્મા સંબંધી વિનિશ્ચય (તેને), પૂરણ=સંપૂર્ણ રીતે–પૂરેપૂરૂં, પામી=પ્રાપ્ત કરીને, સહજ= વગર કષ્ટે, મુગતિ=ગતિ–મુક્તિરૂપ પંચમ ગતિ, (તેના) ગામીરે=જનાર છે.

ભાવાર્થ.

શ્રી શ્રેયાંસ નામના તીર્થંકર પ્રભુ હૃદયના ભાવને જાણનારા છે. તથા આત્મારામ નામના ઉત્તમ નામવાળા છે. આત્મા સંબંધી નિશ્ચયને સંપૂર્ણ રીતે પામીને વગર પ્રયાસે મોક્ષે જનારા છે.

પરમાર્થ.

શ્રી શ્રેયાંસનાથ નામના ભગવાન્ કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનથી વસ્તુમાત્રનું ગુહ્ય સ્વરૂપ જાણી શકે છે, માટે અંતરજામી કહેવાય છે; તેથીજ તેમનુ નામ આત્મારામ છે. અથવા આત્મામાંજ જેમનું રમણ છે, તેથી આત્મારામ નામવાળા છે.

આ પ્રભુ સ્વરૂપ સંબંધી સંપૂર્ણતા પામી, અથવા આત્માજ જેમાં અધિકપણે વર્તે છે, તેવો મત પૂર્ણપણે પામી સહજ મુક્તિગતિ પામનાર છે; અથવા સહજ મોક્ષે જનાર છે.

सयल संसारी इंद्रियरामी, मुनि गुण आतमरामीरे;
मुख्यपणे जे आतमरामी, ते केवळ निःकामीरे. श्रीश्रेयांस० २

शબ્દાર્થ.

સયલ=સકલ-સર્વ, સંસારી=સંસારમાં ખુંચેલા પ્રાણીઓ, ઇંદ્રિયરામી=ઇંદ્રિયસુખમાં રમનાર છે. મુનિ=મુનિમહારાજ-સાધુ પુરૂષો, ગુણ આતમ=આત્મગુણ-આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણ, (તેમાં) રામીરે=રમનારા (હોય છે.) મુખ્યપણે=મુખ્યત્વે કરીને, જે=જે પુરૂષો, આતમરામી=આત્મસ્વરૂપમાં રમણ કરનાર (હોય છે.) તે=તે પુરૂષો, કેવળ=તદ્દન, નિઃકામીરે=નિષ્કામ-નિઃસ્પૃહ-લોભ લાલચ વગરનાજ (હોય છે.)

ભાવાર્થ.

સકળ સંસારમાં રહેલા ચારે ગતિમાં ભ્રમણ કરનારા જીવો, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શથી ઉત્પન્ન થતા ઇંદ્રિયોના સુખમાં તદાકારપણે પ્રવર્તનારા હોય છે; અને સાધુ પુરૂષો આત્મગુણમાં રમણરૂપી સ્વરૂપને ભજનારા હોય છે.

મુખ્યપણે જે આત્મામાં રમનાર હોય છે તે કેવળ પુદ્ગલની અભિલાષા વિનાના હોય છે.

પરમાર્થ.

સઘળા સંસારી જીવો ઇંદ્રિયોના સુખમાં રમનાર હોય છે; અને મુનિમહારાજો આત્મગુણમાં રમનાર હોય છે, તેથી તે મુનિઓ ઇચ્છા રહિત હોય છે.

निजस्वरूप जे किरिया साधे, तेह अध्यातम लहियेरे;
जे किरिया करी चउगति साधे, ते न अध्यातम कहियेरे. श्री० ३

શબ્દાર્થ.

નિજસ્વરૂપ=સ્વસ્વરૂપ-પોતાનું સ્વરૂપ, જે=જે જાતની કિરિયા=ક્રિયા-જ્ઞાનધ્યાનાદિ યોગાભ્યાસ, (તેને) સાધે=સિદ્ધ કરે, તેહ=તે ક્રિયા, અધ્યાતમ=અધ્યાત્મ-અધ્યાત્મ શબ્દવાચ્ય-આત્માને લગતી, લહિયેરે=લેવી-જાણવી.

(પણ) જે=જે જાતની. કિરિયા=ક્રિયા, કરી=કરીને, ચઉગતિ=ચતુ-

ગતિ—ચારે ગતિ, સંસાર સાધે=સધાય, તે—તે ક્રિયા, ન=નહિ, અધ્યાતમ= અધ્યાત્મ શબ્દવાચી, કહિયેરે=કહી શકાય.

ભાવાર્થ.

પોતાના આત્મસ્વરૂપની જે પ્રાપ્તિ તેને માટે, અથવા તેમા રમણ કરવા રૂપ જે આવશ્યકાદિક ક્રિયા તેનુ જે સાધન તેને અધ્યાત્મ કહીએ

પણ જે ક્રિયા કરી દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકીની ગતિ સાધે, એટલે એ ગતિઓમા જવા યોગ્ય કર્મનો બધ કરે તેને અધ્યાત્મ ન કહીએ.

પરમાર્થ.

આત્મસ્વરૂપે રમતા જે પ્રાણી પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ ગાવે, અને તેનો આત્મ અવિ એટલે મુખ્યતાએ વર્તે, તેને જ અધ્યાત્મ કહેવુ

પણ પોતાના સ્વરૂપના જ્ઞાનને અભાવે જે પ્રાણીઓ ક્રિયા કરી ચારે ગતિઓમા ભ્રમણ કરનારૂપ કર્મોના દળ ઉપાર્જન કર તેને અધ્યાત્મ કહેવુ નહિ

જેમ કોઇ સાધુ શુભ કરણી કરી, દેવઆયુ બાધે, અથવા મનુષ્યગતિને સિદ્ધ કરે અથવા અશુભ ક્રિયા કરી નરક, તિર્યંચગતિને સિદ્ધ કરે તેને અધ્યાત્મ કહેવુ નહિ

नाम अध्यातम ठवण अध्यातम, द्रव्य अध्यातम छंडोरे;
भाव अध्यातम निजगुण साधे, तो तेहशुं रढ मंडोरे. श्री श्रे० ४

શબ્દાર્થ.

નામ અધ્યાતમ=નામ માત્રથી અધ્યાત્મ, ઠવણ અધ્યાતમ=સ્થાપનામાત્રથી અધ્યાત્મ, દ્રવ્ય અધ્યાતમ=દ્રવ્ય માત્રથી અધ્યાત્મ, (અધ્યાત્મ ભાવ વગરના ફક્ત ઉપર ટપકાના અધ્યાત્માભાસના નામ, સ્થાપના, ને દ્રવ્ય) (તેને) છંડોરે=ત્યાગ કરો.

(કારણકે) ભાવ અધ્યાતમ=ભાવથી અધ્યાત્મપણુ—ખરૂં અધ્યાત્મપણુ, નિજગુણ=(અનંતજ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ) પોતાના ગુણને, સાધે= સિદ્ધ કરે, તો=તે માટે, તેહશું=તેના સાથે, રઢ=રટના—પ્રીતિ, મંડોરે=માંડો.

ભાવાર્થ.

અર્થ વિનાનો નામ માત્ર અધ્યાત્મ શબ્દ, તે નામ અધ્યાત્મ, તથા શબ્દ

લખેલો અથવા અમુક વસ્તુને અધ્યાત્મ છે, એમ કલ્પના કરવી, તે સ્થાપના-અધ્યાત્મ; અધ્યાત્મ જેવો દેખાવ, પણ મુખ્યતા આત્મામાં નહિ તે દ્રવ્યઅધ્યાત્મ; તે ત્રણે અધ્યાત્મનો ત્યાગ કરો.

જેમાં સમસ્ત ક્રિયાઓમાં આત્મા મુખ્યતાએ વર્તે, અને આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટેજ ક્રિયા હોય, અથવા આત્માના હિતને માટેજ ક્રિયા હોય, તેને ભાવ-અધ્યાત્મ જાણવું; અને તે ભાવઅધ્યાત્મથી આત્મગુણ સધાય છે. માટે તે ભાવ-અધ્યાત્મ સાથે પ્રીતિ કરો, અર્થાત્ ભાવ અધ્યાત્મને સાધો.

પરમાર્થ.

કોઇ પુરૂષ પોતે અધ્યાત્મનો લેશમાત્ર ન જાણવા છતા, પોતાને અધ્યાત્મી કહેવરાવે તે નામ અધ્યાત્મી છે.

જેમ કોઇ વસ્તુને તેમાં ગુણ ન છતા ગુણી માનવામાં આવે છે તેમ, ગુણ ન છતા કોઈ પુરૂષ બીજાને અધ્યાત્મી છે એમ માને તેને સ્થાપના અધ્યાત્મ જાણવું.

બહારથી યોગની સાધના કરી પ્રાણાયામ વિગેરે ધ્યાન કરે, દેખાવ અધ્યાત્મીનો રાખે અને અંદરખાને વિષયોની વાંછના હોય તે દ્રવ્ય અધ્યાત્મી કહેવાય છે.

બાહ્ય તથા અભ્યંતરની પણ એક સરખી પ્રવૃત્તિ હોય, તથા સ્વરૂપની મુખ્યતા સહિત ક્રિયામા પ્રવૃત્તિ હોય—જેમા આત્માની અધિકતા શિવાય બીજું કાંઇ ન હોય, તો ભાવ અધ્યાત્મ જાણવું. તેની રચના કરવીજ યોગ્ય છે, અને આ છેલ્લા શિવાયના ઉપરના ત્રણે અધ્યાત્મ છાંડવા યોગ્ય છે.

शब्द अध्यातम अर्थ सुणीने, निर्विकल्प आदरजोरे;
शब्द अध्यातम भजना जाणी, हान ग्रहण मति धरजोरे. श्रीश्रे० ५

શબ્દાર્થ.

શબ્દ અધ્યાતમ=અધ્યાત્મ શબ્દ, (તેનો) અર્થસુણીને=અર્થ સાંભળીને, નિર્વિકલ્પ=નિર્વિકલ્પપણે—નિઃશંકપણે,—બેલાશક, (તેને) આદરજોરે=આદર આપજો.

(પણ) શબ્દ અધ્યાતમ=(અર્થ વગરનો ફક્ત) અધ્યાત્મ શબ્દ=નામ માત્રથી અધ્યાત્મ, (તેમાં) ભજના=ખરાપણું હોય પણ, ને નહિ પણ હોય, એમ વિકલ્પ=શક—શંકા (રહેલી છે) (માટે તે) જાણી=જાણીને—ચોક્કસ રીતે તેના ખરાખોટાપણાનો નિશ્ચય મેળવી કરીને (ત્યારબાદજ) હાનગ્રહણ=તેને છોડી દેવું કે ગ્રહણ કરવું (તેની) મતિ=ધારણા ધરજોરે=કરજો.

ભાવાર્થ.

અધ્યાત્મ શબ્દનો અર્થ સાંભળીને, આત્મામાંથી વિકલ્પપણાથી રહિત થઇને, એટલે એક શુદ્ધ આત્મા શિવાયના વિકલ્પ માત્રને દૂર કરીને નિર્વિકલ્પપણું સ્વીકારજો.

કેવળ અધ્યાત્મ શબ્દમાં સ્વરૂપ અધ્યાત્મિકપણું નથી એમ જાણીને તેમાં ત્યાગવાની મતિ ધરજો; અને પ્રથમ કહેલા અધ્યાત્મ શબ્દનો અર્થ ગુરૂદ્વારાએ સાભળી તે ગ્રહણ કરવાની મતિ ધરજો.

પરમાર્થ.

શબ્દ અધ્યાત્મનો અર્થ સાભળી તેવી આત્માની નિર્વિકલ્પ દશા આદરજો, પણ અધ્યાત્મ શબ્દમા માત્ર મોહ પામશો નહિ. અધ્યાત્મ શબ્દમાં તો અધ્યાત્મની ભજના માત્ર જાણીને તેને ત્યાગ કરવાની મતિ રાખજો.

અમે અધ્યાત્મી છીએ, એમ કહીને ગમે તે પ્રવૃત્તિ કરનાર શુષ્ક વેદાંતીઓના જેવા ન થવાને આ ગાથામા ઉપદેશ કરેલો છે કે, માત્ર "અહં બ્રહ્માસ્મિ" અથવા "સોહ" એવા શબ્દોમા મોહ પામશો નહિ પણ તે શબ્દોના ભાવાર્થ તરફ લક્ષ્ય આપી પ્રવૃત્તિ કરવાનુ કરજો.

अध्यातम जे वस्तु विचारी, बीजा जाण लबासीरे;
वस्तुगते जे वस्तु प्रकाशे, आनंदघन मत वासीरे. श्री श्रेयांस० ६

શબ્દાર્થ.

અધ્યાતમ=(ખરેખર) અધ્યાત્મી પુરૂષો (તેજ કે) જે=જેઓ, વસ્તુ=મૂળ વસ્તુ-આત્મતત્ત્વની યથાર્થતા, (તેના) વિચારી=વિચારનાર, (હોય) (બાકી મૂળ વસ્તુના વિચારહીન) બીજા-નામમાત્રથી અધ્યાત્મી બની બેઠેલા લોકો, જાણ=નક્કીપણે સમજો કે, લબાસીરે=લબાડ છે.

(માટે) વસ્તુગતે=યથાર્થપણે, જે=જે પુરૂષો, વસ્તુ એટલે તત્ત્વ, પ્રકાશે= જણાવે-સમજાવે, (તેજ પુરૂષો) આનંદઘન=આનંદથી ભરપૂર રહેલ જે જિનેશ્વર ભગવાન્ (તેનો) મત=માર્ગ, (તેમાં) વાસીરે=વસનાર અથવા તેનાથી વાસિત થયેલા (જાણવા).

ભાવાર્થ.

ઉપર કહ્યા તે શિવાયના આત્મતત્ત્વની વિચારણા નહિ કરનારા જે મતમમત્વીઓ તેમને લબાડ જાણવા. આગમમાં રહેલું જે તત્ત્વ, તે પ્રમાણે અથવા જેમ આગમમાં કહ્યું છે તે પ્રમાણેનું આત્મતત્ત્વ જેઓ શિષ્યાદિકોને કહે, તે કૈવલ્યજ્ઞાની મહારાજના મતના વાસી થાય; અર્થાત્ જિનમતના વાસિત થાય. અથવા આનંદઘનજી મહારાજના મતવાળા થાય.

પરમાર્થ.

જે માત્ર આત્મતત્ત્વનોજ વિચાર કરનાર છે તે અધ્યાત્મી કહેવાય. તે શિવાયના મોઢેથી અધ્યાત્મની વાતો કરનારા, અને નિશ્ચય નયનું આલંબન લઈ વિષયકથામાં પ્રવૃત્તિ કરનારા મમત્વીઓને લબાડી જાણવા. આગમમાં કહ્યા પ્રમાણે આત્મતત્ત્વ જાણનારા અને પ્રરૂપનારા, તેજ જિનમતવાળા જૈની, અથવા આનંદઘન મહારાજના મતના છે એમ જાણવું. બાકી તિલક કરનાર, અથવા શ્વેત, પીત વસ્ત્ર પહેરનાર અથવા નગ્ન રહેનારને જિનેશ્વર ભગવાન્ સાથે સંબંધ નથી એમ જાણવું. તેઓ માત્ર વેષધારી છે, માટે તેઓના તરફ દયાની દ્રષ્ટિથી જોવું.

શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવાનનું સ્તવન.

वासुपूज्य जिन त्रिभुवन स्वामी, घननामी परनामी रे;
निराकार साकार सचेतन, करम करम फळ कामीरे. वासु० १

શબ્દાર્થ.

વાસુપૂજ્ય=વાસુપૂજ્ય નામના બારમા, જિન=ભગવાન, ત્રિભુવન સ્વામી=ત્રણે લોક એટલે સ્વર્ગલોક, મનુષ્યલોક અને પાતાલલોકના ધણી છે. ઘનનામી=ઘણા નામોવાળા છે. પરનામીરે=પર જે રાગાદિ શત્રુઓ, તેમને નમાવનાર છે; અથવા પર=ઉત્કૃષ્ટ-શ્રેષ્ઠ નામવાળા છે અથવા પરનામી= એટલે પરિણામી=પરિણતિવાળા—આત્મ પરિણતિએ પરિણત છે. નિરાકાર—ચૈતન્યરૂપે આકાર રહિત છે. સાકાર—શરીરવાળા હોવાથી આકાર સહિત પણ છે. સચેતન=ચેતનામય-કેવળજ્ઞાને પરિપૂર્ણ છે. કરમ=ક્રિયા કરમફળ—ક્રિયાનાં જે ફળો (તેના) કામીરે=ચાહના કરનારા છે.

ભાવાર્થ.

શ્રી વાસુપૂજ્ય નામના બારમા ભગવાન સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ એ ત્રણે ભુવનના સ્વામી છે. ઘણા નામોવાળા છે અને નામ પ્રમાણે પરિણામી છે.

અંતર આત્મા સામાન્ય ઉપયોગે નિરાકાર છે અથવા ભગવાન ચૈતન્ય નિરાકાર છે; અને વળી અંતર આત્મા વિશેષ ઉપયોગ લક્ષણે સાકાર છે; અથવા ભગવાન શરીર સહિત આકારવાળા છે. વળી નિરાકાર અને સાકાર લક્ષણવાળા છતાં ચેતનાના જે જ્ઞાનાદિ ગુણો તે સહિત છે, એટલે સચેતન છે.

સામાન્ય શુભાશુભ ઉપયોગે પ્રવર્તતો ચેતન, ક્રિયાના ફળરૂપ પુણ્ય અને પાપ પ્રકૃતિના ફળનો અભિલાષી છે એમ જાણવું.

પરમાર્થ.

દેવલોકના ઇંદ્રો, મૃત્યુલોકના ચક્રવર્તીઓ, ભુવનપતિ તથા વ્યંતર લોકના ઇંદ્રોએ ભગવાનનું વંદન, પૂજન વિગેરે કરવાથી તેમજ સમગ્ર આત્મઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાથી, અને જેમને કંઇ પણ પ્રાપ્ત કરવાનું બાકી નથી, તેથી ભગવાન ત્રણે ભુવનના સ્વામી છે.

ભગવાનનાં ઘણાં નામો છે અને તે નામ પ્રમાણે પરિણામવાળા છે.

વળી ભગવાન નિરાકાર છે; તેમ સાકાર પણ છે, અને સચેતન છે.

કૈવલ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પૂર્વે તમામ આત્મા કર્મના કર્તા છે, અને તેથી શુભાશુભ કર્મથી થયેલાં પુણ્ય પાપરૂપ ફળના ભોક્તા તથા ઇચ્છક છે.

निराकार अभेद संग्राहक, भेदग्राहक साकारोरे;
दर्शन ज्ञान अभेद चेतना, वस्तु ग्रहण व्यापारोरे. वासु० २

શબ્દાર્થ.

નિરાકાર=આત્માનું નિરકારપણું, (શી રીતે ? તો કે) અભેદ સંગ્રાહક=અભેદ ગ્રાહિ—સર્વ આત્માઓને એકાત્મભાવથી જોનાર નય (તેના હિસાબે છે) ભેદગ્રાહિક=ભેદગ્રાહી (નયોવડે તો) સાકારોરે=સાકારપણું (રહેલું) છે.

દર્શન=દેખવું, જ્ઞાન=જાણવું, (એમ) દુભેદ=બે ભેદ (તે) ચેતન= ચેતના કહેવાય. (તે શું છે ? તોકે) વસ્તુગ્રહણ વ્યાપારોરે=વસ્તુને ઓળખવાનો જે વ્યાપાર—ઉપયોગ (તેજ ચેતના) છે.

ભાવાર્થ.

સર્વ આત્માઓને એકાત્મભાવથી જોનારો જે નય તે નિરાકાર અને ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપે ગ્રહણ કરનાર તે સાકારોપયોગ આ પ્રમાણે દર્શન અને જ્ઞાન એ બે ભેદો થાય છે; અને આત્મસ્વરૂપને ઓળખવાને, અથવા જડથી ભિન્ન ચૈતન્યને ઓળખવાને તે રૂપ જે ક્રિયા તે જ્ઞાન અને દર્શનથી થાય છે.

પરમાર્થ.

આકાર રહિત એવું આત્મતત્વનું લક્ષણ છે તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરતાં અભેદ એટલે જૂદાપણું ભાસતું નથી. તેથી જૂદાપણારહિતનુ ગ્રહણ થાય છે, સામાન્યપણે દર્શન ઉપયોગથી ભેદરહિત નિરાકાર આત્મસ્વરૂપ સમજાય છે.

ભેદવાળુ સ્વરૂપ ગ્રહણ કરવું તે સાકારથી થાય છે. આકારે કરીને સહિત હોય, અને તેવીજ રીતે ગ્રહણ કરે તોજ ભેદગ્રહણ થાય છે.

આ વિશેષ વાત છે. વિશેષ પ્રકારે આત્માનું સ્વરૂપ જાણવાનું છે તે જ્ઞાનોપયોગથી જણાય છે.

આ પ્રમાણે ચૈતન્યશક્તિ બે પ્રકારની છે. સામાન્યોપયોગ તે દર્શન, અને વિશેષોપયોગ તે જ્ઞાન. જો કે વિશેષમા સામાન્ય આવી જાય છે, તોપણ પ્રથમ સામાન્ય જ્ઞાન થયા પછી વિશેષ જ્ઞાન થાય છે, તેથી બે અવસ્થાનાં બે નામો છે.

कर्त्ता परिणामी परिणामो, कर्म जे जीवे करियेरे,
एक अनेक रूप नयवादे, नियते नर अनुसरियेरे. वासु० ३

શબ્દાર્થ.

કર્ત્તા=(આત્મા) કર્તા પણ છે, (કોને ? તોકે) પરિણામી= પરિણામ પામતા (જ્ઞાનદર્શનરૂપ) પરિણામો=જે પરિણામો (તેનો), (વળી પૂર્વે કહેવામાં આવ્યુ છે કે, ભગવાન્ કર્મ અને કર્મફળના કામી છે, ત્યાં કર્મ તે શું ? તે બતાવે છે.) કર્મ જે જીવે કરિયેરે=જીવ જે કરે–ક્રિયા કરે, તે ક્રિયા તે કર્મ. (વળી) એક અનેક રૂપ નયવાદે=આત્મા, નયવાદની અપેક્ષા લેતાં એક પણ છે, અને અનેકરૂપ પણ છે. (એમ) નિયતે=નિશ્ચય પૂર્વક, નર=આત્મા છે, (તેને એમ) અનુસરિયેરે=માનવું જોઈએ.

ભાવાર્થ.

આત્મામાં કર્મનું કર્તાપણું વ્યાપક પરિણામે છે, વાસ્તવિક નથી.

નયવાદે આત્મા એક અને અનેકરૂપ કહેવાય છે. પણ હે પુરૂષ ! નિશ્ચય નયને અનુસરીએ તેજ બરાબર છે.

પરમાર્થ.

આત્મામાં કર્તાપણાનાં પરિણામો માત્ર વ્યાપીને રહેલાં છે અને આવાં પરિણામોથી જીવ જે કરે, અથવા જીવથી જે ક્રિયા કરાય, તે કર્મ કહેવાય. નિશ્ચય નયથી આત્મામાં કર્તાપણું નથી.

જૂદા જૂદા નયોના મત પ્રમાણે આત્મા એક પણ કહેવાય છે અને અનેક પણ કહેવાય છે. પણ હે મનુષ્ય ! તું નિશ્ચય નયનું આલંબન ગ્રહણ કરી, તે પ્રમાણે શુદ્ધતા પ્રાપ્ત કરવા પ્રવર્ત; એટલે તું ભગવાનનું પદ પામીશ, અને શુદ્ધ આામત્પણું પણ પ્રાપ્ત કરીશ.

दुःख सुख रूप करम फळ जाणो, निश्चय एक आनंदोरे;
चेतनता परिणाम न चूके, चेतन कहे जिनचंदोरे. वासु० ४

દુઃખ=આત્મા જેનાથી અસાતા ભોગવે છે તે, સુખ=આત્મા જેનાથી સાતાનો અનુભવ કરે છે તે (તે) રૂપ=તદાકાર, કરમફળ જાણો=આત્માએ કરેલાં કર્મોનાં ફળો જાણવાં. નિશ્ચય=નિશ્ચય નયને મતે, એક=એકજ, આનંદો રે=આત્મામાં આનંદ છે. ચેતનતા=ચૈતન્યપણું, તદ્રૂપ, પરિણામ=ભાવ, ન ચૂકે=ભૂલે નહિ તો તેને, ચેતન શુદ્ધ આત્મા, કહે=કહે છે, (કોણ ? તો કે) જિનચંદોરે=જિનેશ્વર ભગવાન્.

ભાવાર્થ.

દુઃખ અને સુખ એ બંને કર્મનાં ફળરૂપ જાણો. નિશ્ચય નયથી તો એક આનંદ જ છે. એવું કેવળી ભગવાનોમાં ચંદ્ર સમાન એવા શ્રી તીર્થંકર મહારાજ કહે છે. જે આત્મા કોઈ પણ દશામાં ચૈતન્યપણાને મૂકતો નથી તે ચૈતન્ય છે, અને નિશ્ચય નયથી તે આનંદરૂપ છે.

પરમાર્થ.

જ્યારે ચૈતન્યમાં નિશ્ચય નયથી કર્તાપણું નથી, ત્યારે સુખ દુઃખ એ શું છે એમ શંકા થાય તેનું સમાધાન કહે છેઃ—

સુખ અને દુઃખ એ માત્ર કર્મનાં ફળો છે. આ કર્મનું કર્તાપણું ઉપરની ગાથામાં કહ્યું તેમ નિશ્ચય નયથી આત્મામાં નથી, પણ વ્યવહારથી વ્યાપીને રહેલુ છે, તેથી નિશ્ચય નય પ્રમાણે આત્મામાં સુખ દુઃખપણું નથી; પણ આત્મા આનંદમય છે.

તેથી જિનેશ્વર ભગવાન્ કહે છે કે, આવી ઉપચારિક અત્યંત સુખ અને દુઃખના દશામાં પણ ચૈતન્ય ચેતનતા ચૂકતો નથી. ચૈતન્ય તો ચૈતન્યરૂપે જ રહે છે. કહ્યું છે કેઃ—

ધર્મી અપને ધર્મકું, ન તજે છીનો કામ;
આત્મા ન તજે જ્ઞાન ગુણ, જડ કિરિયાકી ચાલ.

આ પ્રમાણે આત્મા પોતાના ચૈતન્યના જ્ઞાનગુણને તજતો નથી; અને જ્યારે સમય પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે વિભાવનો ત્યાગ કરી, સ્વભાવમાં પ્રવૃત્તિ કરી આત્મા પોતાનું પદ પ્રાપ્ત કરે છે.

परिणामी चेतन परिणामो, ज्ञान करम फळ भावी रे;
ज्ञान करम फळ चेतन कहीए, लेजो तेह मनावी रे. वासु० ५

શબ્દાર્થ.

પરિણામી=અદલ બદલ થતાં છે, (કોણ ? તો કે) ચેતન પરિણામો=જ્ઞાન, દર્શનરૂપ ચૈતનાનાં પરિણામો તે. (અને) જ્ઞાન=આત્માને એવું જ્ઞાન (રહેલું છે કે) કરમફળ=ક્રિયાનાં ફળ,ભાવીરે=અવશ્ય થનારજ છે; (ત્યારે) જ્ઞાન કરમ ફળ=કર્મનાં ફળનું જે જ્ઞાન તે (જ્ઞાનરૂપે) ચેતન=ચૈતનાવંત આત્મા, કહીએ=કહેવાય છે. (માટે) લેજો તેહ મનાવીરે=(કર્મફળ શાંતપણે ભોગવવા માટે) તે આત્માને સમજાવી લેવો જોઇએ.

ભાવાર્થ.

(ચેતનતા ધર્મે) વ્યાપી રહેલો જે જીવ, તેનાં પરિણામો તે ધર્મસ્વરૂપનું જાણવાપણું તે જ્ઞાન; તે પૂર્વક જે કરવું તેનું ફળ આગામી કાળે સ્વરૂપપ્રાપ્તિથી થાય છે. જ્ઞાન કહેતાં સ્વસ્વરૂપનું જ્ઞાન અથવા આત્મજ્ઞાન, તેનું કરમ એટલે કરવું-પ્રગટ કરવું-પ્રયુંજવું, તેનું ફળ તે સ્વરૂપપ્રાપ્તિ અને તેનેજ ચેતન કહીએ. જાણપણાવાળા ચેતનને લક્ષણ સહિત અને અજ્ઞાની ચેતનને લક્ષણ રહિત ચેતન કહેવું. એવું શાસ્ત્રોમાં કહેલું છે.

હે ભવ્યો ! આ (લક્ષણ સહિત) ચેતનને મનાવી લેજો, એટલે આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેજો-સ્વરૂપમાં પ્રવર્તજો; એટલે સ્વરૂપ ચિંતવન વિના અન્ય ચિંતવન કરશો નહિ.

પરમાર્થ.

જે ચૈતન્ય પોતાને દેહાદિકમાં વ્યાપી રહેલો સમજે છે, વળી જડથી પોતે ભિન્ન છે, એમ સમજે છે તે ચૈતન્યતા ધર્મયુક્ત જાણવો; અને જો કે સર્વ જીવો ચૈતન્યતા ધર્મથી યુક્ત હોય છે, પણ જેમને સ્વરૂપજ્ઞાન હોતું નથી, તે લક્ષણ સહિત ચેતન કહેવાતા નથી. માત્ર સ્વરૂપ જ્ઞાનવાળા ચેતનને જ આગમમાં લક્ષણ સહિત ચેતન કહેલા છે.

આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, તમે આવું લક્ષણ સહિત ચૈતન્યપણું મનાવી લેજો–પ્રાપ્ત કરી લેજો.

આ લક્ષણ સહિત ચેતનપણું કેમ પ્રાપ્ત થાય ? અથવા કયાંથી પ્રાપ્ત થાય ? એવો ભય રાખશો નહિ; કેમકે તેને માટે આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં કહેલું છે કે,

જ્ઞાન એટલે સ્વરૂપનું જ્ઞાન, એટલે હું ચેતન છું, અને આ દેહાદિ જડ છે. જેમનો સડન, પડન અને વિધ્વંસન ધર્મ છે, તેમાં હું વ્યાપી રહેલો છું. આવું જ્ઞાન ચોક્કસ અનુભવપૂર્વક થાય છે અને પછી તે જે કર્મ કરે છે તેનું ફળ સ્વરૂપપ્રાપ્તિ થાય છે.

આવા જ્ઞાનીનું જે કંઇ કર્મ કરવું અથવા પ્રયુંજવું, તેને જ એટલે તેના ફળને આત્મજ્ઞાન કહીએ; અને તેજ ચેતનપણું જાણવું. અર્થાત્ આ લક્ષણસહિત ચૈતન્યપણું પોતામાં જ છે, તેનું યથાયોગ્ય જ્ઞાન સદ્‌ગુરૂદ્વારા પ્રાપ્ત થવું જોઇએ. આમાં અનુભવનો કેટલોક વિષય છે, તેથી વધારે અર્થ કોઈ મહાત્માથી ધારી લેવો.

आतमज्ञानी श्रवण कहावे, बीजा तो द्रव्यलिंगीरे;
वस्तुगते जे वस्तु प्रकाशे, आनंदघन मत संगीरे. वासु० ६

શબ્દાર્થ.

(આ રીતે) આત્મજ્ઞાની=આત્મસ્વરૂપનો જાણનાર (જે હોય તે) શ્રમણ=સાધુ, કહાવે–કહી શકાય (બાકી) બીજા તો=આત્મજ્ઞાનશૂન્ય મત. મમત્વાઓ તો, દ્રવ્યલિંગીરે=સાધુનો વેષ માત્ર પહેરતા હોવાથી દ્રવ્યલિંગ-ધારી (જાણવા).

માટે વસ્તુગતે–વસ્તુસ્વરૂપને જાણીને, (તે પ્રમાણે) જે–જે પુરૂષો, વસ્તુતત્વ, પ્રકાશે=જણાવે, (તેઓજ) આનંદઘન–આનંદથી ભરપૂર એવા (ભગવાનના) મત–માર્ગના, સંગી–પ્રેમધારી હિમાયતીઓ (છે.)

ભાવાર્થ.

આત્માના જાણનાર જે આત્મજ્ઞાની તેજ મુનિ કહેવાય. આત્મજ્ઞાન વિનાના રજોહરણ, મુખવસ્ત્રિકા વિગેરેને ધારણ કરનાર દ્રવ્યલિંગવાળા હોવાથી દ્રવ્યલિંગી સાધુ કહેવાય. આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ જે પ્રકટ કરે છે, તે આનંદઘનરૂપ જે આત્મા, તેની બુદ્ધિ અથવા તે રૂપ સુમતિના સહચારી થાય; અથવા આનંદઘનજી જે ગ્રંથકર્તા, તેમના મતના સહચારી–સોબતી થાય.

પરમાર્થ.

ખરેખરા ભાવસાધુ તે આત્મજ્ઞાનવાન્ મુનિ જાણવા. ગમે તેટલી ક્રિયા કરતો હોય અથવા ગમે તેવો તપસ્વી હોય તેને ભાવસાધુ કહેવાય નહિ. પણ જો તે યથાર્થ લિંગ ધારણ કરતો હોય તો તેને દ્રવ્યસાધુ કહેવાય.

જે આત્મા જેવો છે તેવો પ્રકાશે, એટલે પોતે જાણે અને લોકોને સમજાવે. તેજ માત્ર આનંદઘનજીના સહચારી થવાને યોગ્ય જાણવા, એટલે કે તેજ મુમુક્ષુ અથવા અધ્યાત્મી. આત્માનો જે સમૂહ, તેની મતિના (એટલે તે પ્રાપ્ત કરવાની બુદ્ધિવાળા) જાણવા, અર્થાત્ તેમનેજ આત્માનંદ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ સમજવું.

—❀(◎)❀—

શ્રી વિમલનાથ ભગવાનનું સ્તવન.

दुःख दोहग दूर टल्यांरे, सुखसंपदशुं भेट;
धींग धणी माथे कियोरे, कुण गंजे नरखेट विमल जिन.
दीठां लोयण आज, मारां सीधां वांछित काज. विमल०-१

શબ્દાર્થ.

દુઃખ દેહાગ=દુઃખદૌર્ભાગ્ય, દૂરે=વેગળાં, ટલ્યાંરે=જતાં રહ્યાં, (અને) સુખસંપદશું=સુખ અને સંપદાઓ સાથે, ભેટ=મેળાપ (થયો છે.) (કારણ કે) ધીંગ=ધીંગો–જોરાવર, ધણી=નાયક, માથે કીયોરે=સ્વીકાર્યો છે–તેની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી છે. (માટે) કુણ=કોણ–કયો, ગંજે=ગાંજી શકે–જીતે, નરખેટ=નરરાક્ષસ–નરાધમ, (જે માટે) વિમલજિન=તેરમા શ્રી વિમલનાથ ભગવાન્ દીઠા=(મેં) જોયા, લોયણ=લોચનોવડે–(મારાં) અંતર ચક્ષુવડે, આજ=આજે–હમણાં, (તેથી) મારા=મારાં આત્માનાં, સીધાં=સિદ્ધ થઇ ચૂકયાં, વાંછિત કાજ=મનવાંછિત કામો.

ભાવાર્થ.

દુઃખ અને દૌર્ભાગ્ય વેગળાં ગયાં, અને સુખ તથા સંપદાની સાથે મેળાપ થયો. આજે શ્રી વિમલનાથ નામના જિનેશ્વર ભગવાનને દીઠા તેથી ઉપર પ્રમાણે થયું.

વળી મારાં મનોવાંછિત કાર્યો સિદ્ધ થયાં અને આવા સામર્થ્યવાન્ પ્રભુને મેં માથે ધણી કર્યા છે, તો હવે મોહાદિક કષાયોમાંથી મને કોણ ગાંજી શકે તેમ છે? એટલે જીતી શકે તેમ છે? અપિતુ–અર્થાત્ કોઈ નહિ.

પરમાર્થ.

મેં શ્રીવિમળનાથ ભગવાનનાં દર્શન કર્યાં, તેથી મને પોતાનામાં આત્મત્વ ભાસ્યું; તેથી અજ્ઞાનથી હું જે અનેક કલ્પનાઓ કરી દુઃખી થતો હતો તે અજ્ઞાન મટવાથી દુઃખ અને દૌર્ભાગ્ય પણ દૂર ગયાં.

આમ થવાથી મને મારામાં અનન્ત અવ્યાબાધ સુખ ભાસ્યું, અને આત્મસંપદાથી મારો મેળાપ થયો.

જેમના દર્શન માત્રથી આમ બન્યુ તેમનુ શરણું લેવું યોગ્ય ધારીને આ પ્રભુનો હું દાસ થયો; એટલે પ્રભુને મેં મારે માથે ધણી કર્યા છે. તેથી નરખેટ–હલકા પુરુષોનો અથવા કષાયાદિ કોઇનો મને ભય રહ્યો નથી; કેમકે તેઓ મને ગાંજી જાય તેમ નથી–મારે માથે પ્રભુ સમર્થ છે.

चरणकमळ कमळा वसेरे, निर्मळ थिर पद देख;
समळ अथिरपद परिहरेरे, पंकज पामर पेख. वि० दी० २

શબ્દાર્થ.

ચરણકમળ=(શ્રી વિમળનાથ ભગવાનના) ચરણરૂપ કમળ–પંકજમાં, કમળા=લક્ષ્મી–શ્રી દેવી, વસેરે=નિવાસ કરે છે, (શું જોઈને ? તો કે) નિર્મળ=મળરહિત, થિર=સ્થિર–દ્રઢ, પદ=સ્થાન, દેખ=દેખીને–જોઈને, (અને એ લક્ષ્મી) સમળ=મળ સહિત–મળમાંથી પેદા થયેલા, અથિર=અસ્થિર–સહેજ પવનથી પણ કંપતા, પદ=સ્થાન, (તેને) પરિહરેરે=છોડી દે છે, (એવું સ્થાન તે કયું ? તો કે) પંકજ=પંકમાંથી પેદા થયેલું કમળ તેને, પામર=તુચ્છ–હલકું, પેખ=જોઇને–વિચારીને.

ભાવાર્થ.

કમળને મેલવાળું તથા થોડા વખતમાં નાશ પામનારૂં એવું પામર જોઇને લક્ષ્મી મેલ રહિત અને સ્થિર એવા ભગવાનના ચરણરૂપી કમળમાં વાસ કરે છે.

પરમાર્થ.

ભગવાનના ચરણકમળની સેવા કરનારને લક્ષ્મી પણ સહજ પ્રાપ્ત થાય છે, કેમકે કાદ-

વથી જેના ઉત્પત્તિ છે એવુ મેલવાળા, અને અલ્પકાળમાં જેનો નાશ થઇ જાય છે એવા કમળ પુષ્પનો ત્યાગ કરી લક્ષ્મી ભગવાનના ચરણકમળ, કે જે કર્મરૂપ રજથી મુક્ત છે, તેમજ જેમને આત્મપદ પ્રાપ્ત હોવાથી અવિનાશી સ્થિરતા પ્રાપ્ત થઇ છે, તેમાં તે લક્ષ્મી વાસ કરે છે; તેથી ભગવાનના સેવકોને તે તુરત પ્રાપ્ત થાય છે (એ વ્યંગ્યાર્થ છે.)

मुज मन तुज पदपंकजेरे, लीनो गुण मकरंद;
रंक गणे मंदरधरारे, इंद्र चंद्र नागेंद्र. वि० दी० ३

શબ્દાર્થ.

મુજ=મારૂં, મન=ચિત્ત, તુજ=તારા, પદ=પગ, (તે રૂપ) પંકજેરે=કમળોમાં (જ), લીનો=લીન થયેલ છે, ગુણ–ગુણરૂપ, મકરંદ=પુષ્પરજ–પરાગ, (તે જોઇ ને); રંક=જેમ એક રાંક જેવી, ગણે=ધારે–માની લે છે. (શેને?) મંદર ધરા=મેરૂ પર્વતની જમીનને તેમજ ઇંદ્ર=ઇંદ્રલોક, ચંદ્ર=ચંદ્રલોક, નાગેંદ્ર=નાગલોક, (તેને) (તેમ જોઇને હું પણ તમારાં ચરણોમાંજ લયલીન બન્યો છું.)

અથવા (મારૂં મન) મેરૂ પર્વતની ધરા તથા ઇંદ્રાદિ લોકને (હવે) રંક એટલે કમ વગરના ગણે છે.

ભાવાર્થ.

હે ભગવાન્! મારા મનરૂપી (ભમરો) આપના ગુણોરૂપી પરાગવાળા ચરણકમળપ્રત્યે લીન થયો છે; તેથી તે મેરૂપર્વતની પૃથ્વીને, ઇંદ્રલોકને, ચંદ્રલોકને તથા નાગેંદ્રલોકને પણ રાંક જેવા ગણે છે.

પરમાર્થ.

જ્યારે પ્રભુના અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોનું જ્ઞાન થવાથી તેમનામાં ચિત્ત લાગે છે ત્યારે બીજી બધી વસ્તુઓ તુચ્છ ભાસે છે; અને મન એવું મોટું થાય છે કે તે કોઇપણ નાશવંત વસ્તુને તુચ્છ ગણે છે. તેજ વાત ગાથામાં બતાવી છે કે, મારા મન રૂપી ભમરો પ્રભુના પદપંકજના ગુણથી તેમાં લીન થઈ ગયો છે; તેથી મને મેરૂ પર્વતની સુવર્ણમય ભૂમિ તેમજ ઇંદ્ર, ચંદ્ર અને નાગેંદ્ર વિગેરે રાંક જેવા લાગે છે.

ઇંદ્ર, ચંદ્ર, નાગેંદ્ર વિગેરે, જેમને મહત્ પદ પ્રાપ્ત થયું છે, તે પુણ્યના યોગે પ્રાપ્ત થયું છે; અને પુણ્ય [illegible] થતાં તે તે પદનો પણ ક્ષય થનાર છે; પણ મારૂં મન જે પ્રભુના ચરણકમળમાં લાગ્યું અને દોષને મનના એકાગ્રતાથી મને જે પ્રભુનું પદ મળવા રૂપ અતિ હર્ષ પ્રાપ્ત થયો છે, તેથી વિમુદ્ધ કે આ વિનાશી પદના ધારક પુદ્ગલમાં જ મોહ પામેલા ઇંદ્ર ચંદ્રાદિક મને રાંક જેવા [illegible] છે.

साहेव समरथ तुं धणीरे, पाम्यो परम उदार;
मन विसरामी वालहो रे, आतमचो आधार. वि० दी० ४

શબ્દાર્થ.

સાહેબ=હે સાહેબ—હે વિમલનાથ પ્રભુ ! સમરથ=પૂરા સામર્થ્યવાળો, તું ધણીરે=તું નાયક (તેને હું) પામ્યો=પામી ચૂકયો છું. (તું કેવો છે ? તો કે) પરમ ઉદાર=અતિશય ઉદારતાવાળો (છે,) (વળી) મનવિસરામી= મન—(સેવકોનું મન) વિશ્રાંતિ પામી શકે જ્યાં (એવો તું) (છે,) વાલહો રે=મારો વાલો છે—મારો ઈષ્ટનાથ છે, (માટે તુંજ) આતમચો=(મારા) આત્માનો, આધાર=આધારરૂપ છે.

ભાવાર્થ.

હે પરમેશ્વર ! તમે મારા શક્તિમાન્ સ્વામી છો. વળી જેમના જેવા બીજા કોઇ દાતાર નથી એવા તમે છો; કારણ કે ભગવત્ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ કરાવનારા છો, એવા તમે પ્રભુ મને મળ્યા છો. વળી આપ મારા મનને સ્થિર થવાના સ્થાનરૂપ એટલે વિસામાની જગ્યારૂપ છો. મનને પ્રભુમાં સ્થિર કરવાથી જ તે વિરામ પામી શકે છે. અન્ય પદાર્થોમાં સ્થિરતા પામી શકતું નથી. પદાર્થના ક્ષણિકપણાથી મન પણ એક પદાર્થ ઉપરથી બીજા પદાર્થ ઉપર જાય છે. તેથી પ્રભુ જ ખરેખરા મનના વિસામા તુલ્ય છે; અને એજ હેતુથી પ્રભુ મને વહાલા છે. વળી તે પ્રભુ મારા આત્માના આધારરૂપ છે. આવા પ્રભુને હું પામ્યો છું—મને આવા પ્રભુ મળ્યા છે.

પરમાર્થ.

ઉપર કહેલા ગુણોવાળા પ્રભુ મળ્યા છે એમ કહી વ્યંગ્યાર્થથી એમ સૂચવ્યું છે કે, હે મન! હવે તું અન્ય વસ્તુઓમાં ભમવાનું મૂકી દઇ માત્ર પ્રભુને શરણેજ રહેજે.

પ્રભુ સમર્થ છે, પરમ ઉદાર છે, મનને સ્થિર થવાના સ્થાનરૂપ છે, મુમુક્ષુ જનોને પ્રિય છે, અને આત્માના આધાર છે; માટે તેમનું શરણું લેવાથી તારૂં કાર્ય સિદ્ધ થશે, અને પછી કર્મનો ભય રહેશે નહિ.

दरिसण दीठे जिनतणुंरे, संशय न रहे वेध;
दिनकरकरभर पसरंता रे, अंधकार प्रतिषेध. वि० दी० ६

શબ્દાર્થ.

દરિસણ દીઠે જિનતણું રે=(વિમલનાથ) જિનનું દર્શન=દેખવા યોગ્ય મુખારવિંદ દીઠાથી, સંશય=શક, ન રહે=નહિ રહે, (તેમજ) વેધ=વિરોધરૂપ વેધ પણ નહિ રહે (કારણકે) દિનકર=સૂર્ય, (તેનાં) કર=કિરણો, (તેનો) ભર=સમુદાય (તે) પસરંતારે=ફેલાવો પામતાં, અંધકાર=અંધારૂં, તેનો પ્રતિષેધ=અટકાવ, (થાયજ, તેમાં શું કહેવાનું છે ?)

ભાવાર્થ.

શ્રી વિમળનાથ ભગવાનનું દર્શન થવાથી (પ્રભુના સ્વરૂપમાં અને પોતાના સ્વરૂપમાં સરખાપણારૂપ) વાંધો કે સંશય રહે નહિ; કેમકે સૂર્યના કિરણોના સમૂહનો ફેલાવો થતાં અંધકારનો વિનાશ થાય છે. તેની પેઠે ભગવાનના દર્શનથી આત્મામાંથી સંશય દૂર થાય છે.

પરમાર્થ.

જેમ સૂર્યના કિરણોનો પ્રસાર થતાં અંધકાર નાશ પામે છે, તેમ પ્રભુના દર્શનથી પોતામાંથી અનાત્મપણાની ભ્રાંતિ દૂર થાય છે, અને પોતાને પોતાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ સમજાય છે.

પોતાનું સ્વરૂપ સમજવાથી પોતાની અને પ્રભુના સ્વરૂપની ઐક્યતા ભાસેછે; તેથી મનનો સંશય નાશ પામી કોઈ પણ પ્રકારનો વેધ એટલે વાંધો રહેતો નથી, અને કેવળ મન નિઃસંશયપણાને પ્રાપ્ત થઈ ઉત્તરોત્તર પરમાનંદનો અનુભવ લેવા સમર્થ થાય છે.

अमियभरी मूरति रचीरे, ओपमा न घटे कोय ;
शांत सुधारस झीलतीरे, निरखत तृप्ति न होय. वि० दी० ६

શબ્દાર્થ.

અમિયભરી=અમૃતથી ભરેલી—અમૃત પરિપૂર્ણ, મૂરતી=મૂર્તિ (તમારી) પ્રતિમા, રચીરે=બનાવવામાં આવી છે, (તેનું વર્ણન કરતાં) ઓપમા ન ઘટે કોય=કોઇ પણ ઉપમા ઘટી શકતી નથી—ઉપમેય અતિ ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી તેને યોગ્ય ઉપમાજ મળતી નથી.

(તમારી મૂર્તિ કેવી છે? તો કે) શાંત=શાન્ત રસરૂપ જે, સુધારસ=

અમૃતરસ, (તેમાં) ઝીલતીરે=ઝીલે છે (તેને) નિરખત=જોતાં થકાં, તૃપ્તિ=સંતોષ (જ) ન હોય-થતો નથી.

ભાવાર્થ.

હે શ્રી વિમળનાથ ભગવાન્! આપના શરીરની આકૃતિ અથવા આપની પ્રતિમા જોતાં મને એમ લાગે છે કે, જાણે તે અમૃતનો સાર કાઢીને કરેલી હોય નહિ ? તેવી આપની મૂર્તિ છે. વળી શાન્તરસરૂપ જે અમૃત, તેમાં જાણે સ્નાન કરતી હોય નહિ ? એવી આપની મૂર્તિ છે. તે મૂર્તિને કોઇ પણ જાતની ઉપમા ઘટી શકતી નથી; અર્થાત્ બીજા જે ઉપમેય પદાર્થો છે, તેમાં હીનત્વ હોવાથી આપની મૂર્તિને કોઇની પણ ઉપમા આપી શકાય તેમ નથી. વળી આપની મૂર્તિને જોતાં થકાં તૃપ્તિ જ થતી નથી. જ્યારે કોઇ પણ વસ્તુ જોવામાં આવે છે, અને તેનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે, અથવા વારંવાર જોવામાં આવે છે, ત્યારે તે વસ્તુ જોવાથી આંખ કંટાળે છે, પણ પ્રભુની મૂર્તિની અપૂર્વતા એવી છે કે જેને જોતાં બિલકુલ કંટાળો આવતો નથી, અને જોવાનું મન થયાજ કરે છે.

પરમાર્થ.

રાગ દ્વેષ જવાથી અને સમપરિણામીપણું પ્રાપ્ત થવાથી પ્રકટ થયેલો એવો જે શાન્ત નામનો નવમો રસ, તેમાં જાણે સ્નાન કરતી ન હોય અને જાણે અનુપમ અમૃતનીજ બનેલી ન હોય ? એવી ભગવાનની મૂર્તિ જોતાં મારા મનને તૃપ્તિ થતી નથી, તદાકાર થવાનું સ્થાન એ ભગવાનની મૂર્તિ છે, તેથી તેની તુલ્યતા કોઇનાથી થાય તેમ નથી.

एक अरज सेवकतणी रे, अवधारो जिन देव;
कृपा करी मुज दीजिये रे, आनंदघन पदसेव. वि० दी० ७

શબ્દાર્થ.

એક=ઝાઝી નહીં પણ ફક્ત એક, અરજ=વિનતિ, સેવકતણીરે=આપના દાસની, અવધારો=લક્ષમાં લ્યો, જિનદેવ=હે જિનેશ્વર પ્રભુ ! કૃપા=કરુણા, કરી=કરીને, મુજ=મને, દીજીયેરે=દેજો-આપજો, આનંદઘન=આનંદથી ભરપૂર, (એવા જે તમો તેમની) પદસેવા=ચરણોપાસના.

ભાવાર્થ.

હે પ્રભુ ! મારી એટલે આપના સેવકની એક વિનતિ છે તે આપ સ્વીકારો,

એટલે કૃપા કરીને મને આપ જે આનંદના સમૂહરૂપ છો તેના ચરણકમળની સેવા આપો.

પરમાર્થ.

સ્તવનકર્તા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, મેં તો શ્રી વિમળનાથ ભગવાનને માગ સ્વામી કર્યા છે અને હું તેમનો સેવક છું. સ્વામી પાસે સેવક કંઇ માગણી કરે તો તે સ્વામી આપે એમ હોવાથી સેવકો જે જે વસ્તુની ચાહના રાખી સેવા કરતા હોય તે તે વસ્તુ, જેવી કે સંપત્તિ, સ્વર્ગલોક, મણિ, મંત્ર, વિદ્યા ઇત્યાદિની માગણી કરે છે, પણ મારે કોઇ પર વસ્તુ એટલે પૌદ્ગલિક વસ્તુ જોઇતી નથી. પણ જેનાથી મે મારૂં સ્વરૂપ જાણ્યું છે, જેનાથી મારા કર્મરૂપ શત્રુનો ભય દૂર થયો છે, એવા પ્રભુના ચરણકમળની સેવાજ મારે જોઇએ છીએ; અને તેજ હું માગું છું. હે પ્રભુ ! આપ મારાપર પ્રસન્ન થઇ આપના ચરણકમળની સેવા આપવા રૂપ મારી એક અરજી સ્વીકારો. વળી બીજો અર્થ એ છે કે, હે પ્રભુ ! આનંદઘનપદ જે મુક્તિ તેનું સેવન આપવાની મારી એક અરજ તમે સ્વીકારો.

શ્રી અનંતનાથ જિન સ્તવન.

धार तरवारनी सोहली दोहली, चौदमा जिनतणी चरणसेवा;
धारपर नाचता देख वाजीगरा, सेवनाधारपर रहे न देवा. धार० १

શબ્દાર્થ.

ધાર તરવારની=તરવારની ધાર, સોહલી=સુલભ છે. (એટલે કે તેના પર હજુ ચાલી શકાય છે.) (પણ) દોહલી=દુર્લભ–મુશ્કેલ છે, (શું ? તો કે) ચૌદમા જિનતણી=ચૌદમા શ્રી અનંતનાથ ભગવાનની, ચરણસેવા=ચરણોની સેવા, (કારણ કે) ધારપર=તરવારની ધાર ઉપર તો, નાચતા દેખ બાજીગરા= જુઓ બાજીગર–ખેલાડીઓ નાચી શકે છે. (પણ) સેવના=(પ્રભુ ચરણની) સેવના રૂપ, ધારપર=ધાર ઉપર–અખંડ ચાલુ પ્રભુપદના ધ્યાનની ધાર ઉપર ન રહે=રહી શકે નહીં, (કોણ ? તો કે) દેવા=દેવતાઓ પણ.

ભાવાર્થ.

ખડ્ગની ધાર તો સહેલી છે, કેમકે તેનાપર હજુ ચાલી શકાય છે; પણ ચૌદમા

તીર્થંકર જે શ્રી અનંતનાથ ભગવાન્ તેમના ચરણકમળની સેવા કઠણ છે. ખડ્ગ ની ધારપર તો નાચતા એવા ઘણા બાજીગરો દેખાય છે, પણ પ્રભુની સેવારૂપી ધારપર તો દેવો પણ રહી શકતા નથી.

પરમાર્થ.

ઉપરની સ્તવનામાં ભગવાનની પાસે આનંદઘનજીએ ભગવાનના ચરણકમળની સેવા માગી છે, તો કોઇને શંકા થાય કે એમાં તે શું માગ્યું ? કેમકે ભગવાનની સેવા તો માગ્યા વગર પણ મળી શકે તેવી છે. તેમનો સંશય દૂર કરવા માટે કહેવામાં આવે છે કે ભગવાનની સેવા મેળવવી તે કંઇ સહજ વાત નથી. ભગવાનની સેવા તો અતિશય કઠણ છે. તે બતાવે છે કે, તરવારની ધારપર ચાલવું તે અતિશય કઠણ છે; કેમકે તેમાં ભૂલ થતાં પ્રાણ જવારૂપ પણ સંકટ આવે તેવું છે; છતાં પણ કોઇ તરવારની ધારપર ચાલી શકે છે પરંતુ ભગવાનની સેવારૂપ ધારપર ચાલવું તો તેથી પણ અતિશય કઠણ છે.

દ્રષ્ટાંત કહે છે કે, જેમને અભ્યાસ છે, એવા બાજીગરો એટલે નટ લોકો તરવારની ધારપર ચાલી શકે છે, પણ ભગવાનની સેવા એટલે કે માત્ર ધૂપ, દીપ, અક્ષત, ફળ, નૈવેદ્યનીજ સેવા ન જાણવી, પણ ભગવાનની આજ્ઞા પાળવી તે રૂપ ખરી સેવા ગણાય છે. અને વિષયોને જીતવા, તથા વ્રતો ગ્રહણ કરવાં, તે રૂપ સેવા દેવોથી પણ થઇ શકતી નથી: તેથી કહ્યું છે કે, આજ્ઞા પાળવા રૂપ સેવાના ધારપર દેવો પણ રહી શકતા નથી.

एक कहे सेविये विविध किरिया करी, फळ अनेकांत लोचन न देखे;
फळ अनेकांत किरिया करी वापडा, रडवडे चार गतिमांहे लेखे.
धार० २

શબ્દાર્થ.

એક=કેટલાએક [ક્રિયાવાદીઓ], કહે=બોલે છે કે, સેવિયે=(ભગવાનને) સેવવા, (શી રીતે ? તો કે) વિવિધ=અનેક પ્રકારની, કિરિયા=ક્રિયા—(જાણ્યા સમજ્યા વગરની કાયાને કલેશ દેનારી) તપશ્ચર્યા વિગેરે ક્રિયાઓ, કરી=બનાવીને, (પણ ક્રિયાનું) ફળ=ફળ થવું તે તો, અનેકાંત=એકાંત એટલે નક્કી થાય તેવું અને તેવું નહીં તે અનેકાંત છે. થાય પણ ખરૂં ને ન પણ થાય તેવું છે, (તેથી આવી જ્ઞાન વગરની ક્રિયાનું કાયકલેશ શિવાય બીજું ફળ થનાર નહીં માટે ધારેલું ફળ) લોચન=આંખોવડે, ન દેખે=દેખનાર નથી. (માટે) ફળ અનેકાંત કિરિયા કરી બાપડા=બાપડા (અજ્ઞાન પ્રાણીઓ) તેવી અનેકાંત=અનિશ્ચિત ફળવાળી ક્રિયાઓ કરીને (શા હાલ પામશે ? તો કે) રડ-

વડે=ભટકશે, (કયાં ? તો કે) ચારગતિમાંહે=ચારે ગતિઓમાં, લેખે=હિસાબે (તેમની વર્તણુકના) હિસાબના અનુસારે=પરિણામે.

ભાવાર્થ.

એક મતવાળા કહે છે કે, આચરણ, તપ, અનુષ્ઠાન વિગેરે જૂદી જૂદી ક્રિયા કરી ભગવાનની સેવા કરીએ.

(પણ આવું કહેનારા) તે ક્રિયાના અનેકાંત ફળ એટલે અનેક ક્રિયાનાં જે અનેક ફળો તેને આંખે દેખતા નથી.

અને આવી અનેકાંત ફળવાળી ક્રિયાઓ કરીને તે બિચારા મનુષ્ય, તિર્યંચ, દેવતા અને નારકીરૂપ ચારે ગતિઓમાં ભમ્યા કરે છે.

પરમાર્થ.

કેટલાક એમ કહે છે કે ભગવાનની આજ્ઞા પાળવામાં ક્રિયા પણ છે, એટલે અમે અનેક પ્રકારની ક્રિયાઓ કરી ભગવાનની સેવા કરીશું, અને તેમ કરતાં અનેક પ્રકારનાં વ્રતો તપસ્યા વિગેરે કરવાની તથા સંયમ પાળવાની ક્રિયાઓ કરે છે. તેમને ગ્રંથકર્તા કહે છે કે, જૂદી જૂદી ક્રિયાઓના જૂદા જૂદા થનારા અનેકાંત ફળને તેઓ દેખતા નથી. એટલે જે ક્રિયા કરે તેનું ફળ તો થવાનુંજ. શુભ ક્રિયાનું શુભ ફળ અને અશુભનું અશુભ ફળ; પણ એ ફળ ભોગવવા માટે ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે; તેથી માત્ર ક્રિયા કરી ભગવાનની સેવા કરવાનું ધારનાર ભૂલ કરે છે.

ભગવાનની સેવાનું ફળ નિર્વાણ અથવા મુક્તતા પ્રાપ્ત થવારૂપ હોવું જોઇએ. ચિત્તશુદ્ધિ કરવા માટે અથવા મનનો અને ઇંદ્રિયોનો નિરોધ કરવા માટે જો ક્રિયાઓ થતી હોય, તો તેથી વિપરીત પરિણામ આવતું નથી. પણ માત્ર ક્રિયાકાંડમાંજ અટકનારને મુક્તતા પ્રાપ્ત થતી નથી.

गच्छना भेद बहु नयण नीहालतां, तत्त्वनी वात करतां न लाजे;
उदरभरणादि निज काज करता थका, मोह नडिया कळिकाळ राजे. धार० ३

શબ્દાર્થ.

ગચ્છના=સમુદાયના–ટોળાંના, ભેદ–પ્રભેદો–તપા, ખરતર, લોંકા વિગેરે, બહુ=અનેક, (તેને) નયણ નીહાળતાં=આંખોવડે જોતા રહે છે, (અને

ઓજ પાછા) તત્ત્વની=આત્મતત્ત્વની, વાત=વાર્તા, કરતા=મોઢે કહેતા થકા, ન લાજે=શરમાતા નથી, ઉદરભરણાદિ=પેટ પોષણ વિગેરે, નિજ=પોતાના સ્વાર્થ ભરેલાં, કાજ=કામો, કરતા થકા=સાધતા થકા, મોહ નડિયા=મોહે કનડેલા–મોહ સુભટે પકડેલા છે, કળિકાળ રાજે=આ કળિકાળના રાજ્યમાં.

ભાવાર્થ.

તપા, ખરતર, લોંકા વિગેરે ગચ્છના ઘણા ભેદોને આંખોથી અથવા વિચાર-ચક્ષુથી જોતાં, (અને પાછા) આત્મતત્ત્વની વાત કરતા થકા તે ગચ્છવાદીઓ શરમાતા નથી.

પેટ ભરવા વિગેરેનું પોતાનુ કાર્ય કરતા થકા તેઓને આ દુષમકાળમાં મોહસુભટે પોતાના વશમાં લીધેલા છે.

પરમાર્થ.

એક તરફ મત અથવા ગચ્છનો મમત્વ, અને બીજી તરફ નિર્મળ આત્મતત્ત્વની વાત કરવી એ બનતુ નથી. જ્યા મતનો મમત્વ હોય ત્યા આત્મતત્ત્વનુ જાણપણુ હોતું નથી, છતા સમુદાય અથવા તપા લોકાદિ ગચ્છના ભેદોમા ગુંથાયેલા એવા તેઓ તત્ત્વની વાતો કરતાં શરમાતા નથી

વૃક્ષના મળમા અગ્નિ બળતો છતા વૃક્ષ લીલુ રહે તે સભવિત નથી, તેમ મમત્વ અને તત્ત્વની વાત તેને વિસવાદ છે, એટલે મમત્વીઓ યથાર્થ તત્ત્વ જાણે, અને કહે તે ઉપર કહેલા વૃક્ષના દૃષ્ટાત જેવું છે.

આ ગચ્છ અને તેના પ્રતિભેદોમા ગુથાયેલા મમત્વીઓ શુ કરે છે ? અને તેમની એવી સ્થિતિ કેમ છે તે કહે છે.

આવા મમત્વીઓને કળિકાળરૂપી રાજાએ, અથવા કળિકાળના રાજ્યમા મોહરાજાએ નડતર કરી છે, અર્થાત્ મોહરાજાએ તેઓને પોતાના તાબામા લીધેલા છે, તેથી કષાયપૂર્વક તેમની કરણી હોય છે, તેથી તેઓ ઉદર પોષણ વિગેરે કામ કરે છે, અને પરમાર્થથી વગળા છે. સામાન્ય મનુષ્યોને મોહે કોઇને કેડ સુધી તો કોઇને ગરદન સુધી ગ્રહેલા છે, એટલે સામાન્ય મનુષ્યમા કષાય જો કે ઓછા જોવામા આવે છે, પણ આ વધારી મતવાદીઓને તો મોહરાજાએ પગથી તે માથા સુધી ગ્રહણ કરેલા છે, એટલે તેમનામા તો કષાયની પ્રબળતા જણાય છે. તેઓ બાપડા દયાપાત્ર છે. કહ્યુ છે કે—

દુહો.

ભાખે નિરપેક્ષક વચન, ક્રિયા દેખાવે ક્રૂર,
વકિા તપ સંયમ સરવ, કિયો કરાયો ધૂર. ૧

માટે જે એકાંતપક્ષી, ગમે તો દયાપક્ષી હોય, વા ભક્તિપક્ષી હોય, વા ક્રિયાપક્ષી હોય કે "ગુરૂ ગુરૂ જપના, ઓર સબ સુપના" એમ કહેનાર ગુરૂપક્ષી હોય, તો પણ નિરપેક્ષ વચન બોલનાર કષાયવાન્ ચારે ગતિઓમાં ભ્રમણ કરે છે.

वचन निरपेक्ष व्यवहार जूठो कह्यो, वचन सापेक्ष व्यवहार साचो;
वचन निरपेक्ष व्यवहार संसार फळ, सांभळी आदरी कांइ राचो.
धार० ४

શબ્દાર્થ.

વચન=જિનવચન અથવા અનેકાંતવાદ (તેને), નિરપેક્ષ=તેની અપેક્ષા નહીં રાખનાર, વ્યવહાર=બાહ્ય આચરણ તે, જૂઠો કહ્યો=જૂઠો જાણવો. (અને) વચન સાપેક્ષ=જિનવચનને અનુસરતો, વ્યવહાર=પ્રવર્તન તે, સાચો=ખરો (જાણવો). (વળી) વચન નિરપેક્ષ=જિનવચનથી ઉપરાંઠો, વ્યવહાર=પ્રવર્તન, તે સંસારફળ=સંસાર વધારવારૂપ ફળવાળો છે, (એમ) સાંભળી=શ્રવણે સુણી કરીને પણ, (તેવો વ્યવહાર) આદરી=પકડી રાખીને, કાંઈ રાચો=શું ખુશી થાઓ છો!

ભાવાર્થ.

જિનવચન એટલે અનેકાંતવાદની અપેક્ષા વિનાના જે બાહ્ય આચરણ તે જૂઠાં જાણવાં, પણ જેમ પુત્રની અપેક્ષાને લઇને પિતા કહેવાય તેમ અપેક્ષાસહિત એવો જે વચનવ્યવહાર તેનેજ સાચો જાણવો. જિનવચનની અપેક્ષા વિનાનું જે પ્રવર્તન તે સંસારને વધારવારૂપ ફળવાળું છે. તેવું સાંભળીને પણ નિરપેક્ષ વ્યવહારને પકડી રાખી શા માટે ખુશી થાઓ છો?

પરમાર્થ.

જે મતવાદી અથવા ગચ્છવાદી હોય તેનાથી પ્રાયે તમામ વચનો સાપેક્ષ બોલાય જ નહીં કારણ કે મતના આગ્રહને લઇને તેવે મમતને કેકાણે નિરપેક્ષ વચન બોલે અને તેથી તે ગમે તેવી ક્રિયા કરતો હોય, પણ તેનું ફળ તો સંસારની વૃદ્ધિ કરનારૂપજ થાય; માટે નિરપેક્ષ વચનવાળો

વ્યવહાર જાૂઠો કહ્યો છે. જેને ગચ્છનો એટલે મનનો આગ્રહ ન હોય, એવા આત્મજ્ઞાનીજ સાપેક્ષ અનેકાંત વચન બોલે, અને તેઓજ આ સંસારના પારને પામવાને યોગ્ય થઇ શકે; માટે સાપેક્ષ વચનવાળો વ્યવહાર સાચો જાણવો. આવું સિદ્ધાંતમાં અને જ્ઞાની પુરૂષો પાસે સાંભળતાં છતાં તમે નિરપેક્ષ વચનવાળો વ્યવહાર શા માટે આદરો છો ? અર્થાત્ તે રસ્તે શા માટે પ્રવૃત્તિ કરો છો ? તેથી સંસારની વૃદ્ધિ થશે, માટે તે આદરીને શું ખુશી થાઓ છો ? તેવું ખુશી થવું વ્યર્થ છે; માટે સાપેક્ષ વચનવાળો વ્યવહાર આદરો એમ કહેવાનો ભાવાર્થ છે.

देव गुरु धर्मनी शुद्धि कहो केम रहे, केम रहे शुद्ध श्रद्धान आणो;
शुद्ध श्रद्धान विण सर्व क्रिया करे, छारपर लींपणुं तेह जाणो. धार०५

શબ્દાર્થ.

દેવ=જેનાથી પોતાના ઉદ્ધારનો માર્ગ પ્રથમ પ્રવર્ત્યો હોય, તે પરંપરાએ પ્રથમ ઉપકાર કરનાર, ગુરૂ=તત્ત્વોપદેષ્ટા-જેનાથી તત્ત્વનો ઉપદેશ મળ્યો હોય તે ધર્મગુરૂ, જેનાથી કુળની સ્થિતિનો ઉપદેશ મળે તે કુળગુરૂ, અને વિદ્યા શિખવે તે વિદ્યાગુરૂ, અને સામાન્યપણે શિખામણ આપનાર વૃદ્ધ જનોને પણ ગુરૂજનો જાણવા; આ ઠેકાણે માત્ર ધર્મગુરૂ સમજવા. ધર્મ= દુર્ગતિમાં પડતા જીવને ધારણ કરે તે, અથવા દેવે કહેલો અને ગુરૂએ બતાવેલો જે આત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિનો માર્ગ તે ધર્મ. તેની, શુદ્ધિ=શુદ્ધતા, કહો કેમ રહે=કહો કે શી રીતે રહી શકે ? (વળી) કેમ રહે=કઈ રીતે રહી શકે ? શુદ્ધ શ્રદ્ધાન=શુદ્ધ-તથાપ્રકારની શ્રદ્ધા-પ્રતીતી, (તેનું) આણો=અવધારણ-ધારણ કરો તો રહી શકે. (અને) શુદ્ધ શ્રદ્ધાન વિણ=તથાપ્રકારની વચનપર પ્રતીતિ ન હોય તો, સર્વ ક્રિયા કરે=બધી ક્રિયાઓ કરે તે, છાર=રાખોની, પર=ઉપર, લીંપણું=લીંપણ કર્યા બરાબર, તેહ=તે, જાણો=ધારો=માનો.

ભાવાર્થ.

જ્યાં હઠ કદાગ્રહ હોય ત્યાં દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની શુદ્ધ ઓળખાણ કેવી રીતે રહે ? અને શ્રદ્ધાનું અવધારણ પણ કેમ થઈ શકે ? શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિનાની સર્વ ક્રિયાઓ ધૂળ ઉપર લીંપણ કરે તેવી થાય એમ જાણો.

પરમાર્થ.

જ્યારે કોઇપણ વાતનો પક્ષ થાય છે ત્યારે તે પક્ષને મજબૂત કરવા વચન બોલવું પડે છે.

આવા પક્ષ ગ્રહણ કરેલાઓથી ખરેખરૂં બોલાતું નથી; તેથી જે પક્ષમાં પોતે હોય, તે પક્ષની પરંપરામાં જે દેવ, ગુરૂ અને ધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું હોય, તેજ તે કહે છે અને તેમ ન કરનાર અથવા ન માનનાર ઉપર આક્ષેપ પણ કરે છે. આવા પક્ષપાતીના વચનથી ખરેખરા દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ઓળખાણ થતી નથી; અને દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની શુદ્ધતા ન થઇ એટલે શુદ્ધ શ્રદ્ધા પણ રહેતી નથી.

જ્યારે શુદ્ધ શ્રદ્ધા ન રહી, ત્યારે સમ્યક્ત્વ ન રહ્યું, અને સમકિત વિનાની સર્વ ક્રિયાઓ ધૂળપર લીંપણ જેવી થઇ. જે તપ સંયમથી કર્મની નિર્જરા થઇ મુક્તપણું પ્રાપ્ત થવાનું હતું. તે તપ સંયમ અશુભ યા શુભ કર્મનો બંધ પાડનાર થયા અને તેથી સંસાર ઘટવાને બદલે ઉલટો વધ્યો, તેથી શુદ્ધ શ્રદ્ધા વિનાની ક્રિયા છારપર લીંપણ જેવી જાણવી.

पाप नहीं कोइ उत्सूत्र भाषण जीसां, धर्म नहीं कोइ जग सूत्र सरिखो;
सूत्र अनुसार जे भविक किरिया करे, तेहनुं शुद्ध चारित्र परिखो. धार०

શબ્દાર્થ.

પાપ=પાપ, નહિ=નથી, કોઇ=કોઇપણ, ઉત્સૂત્રથી=સૂત્રથી વિરૂદ્ધ, ભાષણ=બોલવું, (તેના) જીસો=જેવો, (અને) ધર્મ=ધર્મ, નહિ=નથી, કોઇ=કોઇપણ, જગ=જગતમાં, સૂત્ર=સૂત્રને, મળતું બોલવું (તેના) સરિખો=જેવો.

(માટે) સૂત્ર અનુસાર=સૂત્રમાં લખેલી રીત પ્રમાણે, જે ભવિક=જે ભવ્ય પુરૂષ, કિરિયા=વ્યવહાર ક્રિયા, કરે=આચરે, તેહનું શુદ્ધ ચારિત્ર પરિખો=તે પુરૂષનુંજ શુદ્ધ ચારિત્ર હોય એમ પરખવું જોઇએ.

ભાવાર્થ.

જગતમાં:જિનસિદ્ધાંતોથી વિરૂદ્ધ ભાષણ કરવા જેવું કોઇપણ પાપ નથી; અને સૂત્રમાં લખ્યા પ્રમાણે બોલવું, તેના જેવો કોઇ ધર્મ નથી. સૂત્રને અનુસારે જે ભવ્ય પ્રાણીઓ ક્રિયા કરે છે, તેનું શુદ્ધ ચારિત્ર હોય એવી પરીક્ષા કરો-ખરૂં જાણો.

પરમાર્થ.

સૂત્ર એટલે જિનાગમો—અનેકાંત વચનવાળાં શાસ્ત્રો, અથવા સાપેક્ષ વચનવાળાં શાસ્ત્રો, તેનાથી વિરૂદ્ધ બોલવું, અને તેમ કરી ભોળા પ્રાણીઓને ભ્રમાવી ધર્મને બદલે અધર્મ ઠગવવો તેના જેવું જગતમાં કોઇપણ પાપ નથી.

તેમજ લોકોને સૂત્ર પ્રમાણે ઉપદેશ કરી ખરો ધર્મ બતાવી સંસારસમુદ્રમાંથી તરવાનો ઉપાય બતાવવો તેના જેવો કોઇ ધર્મ નથી.

જે ભવ્ય પ્રાણીઓ સૂત્રને અનુસારે ક્રિયા કરે છે તેનુંજ ખરેખરૂં ચારિત્ર છે એમ જાણવું; અર્થાત્ ભગવાને કહેલાં સૂત્રો પ્રમાણે વર્તનારનુંજ શુદ્ધ ચારિત્ર છે એમ સમજવું.

एह उपदेशनो सार संक्षेपथी, जे नरा चित्तमां नित्य ध्यावे;
ते नरा दिव्य बहु काळ सुख अनुभवी, नियत आनंदघन राज पावे.
धार० ७

શબ્દાર્થ.

એહ=આ, ઉપદેશનો=બોધનો, સાર=પરમાર્થ, સંક્ષેપથી=સંક્ષેપરૂપે જે નરા=જે પુરૂષો, ચિત્તમાં=મનમાં, નિત્ય=હમેશાં, ધ્યાવે=વિચારે, તે નરા=તે પુરૂષો, દિવ્ય=મનોહર-દેવસંબંધી, બહુકાળ=ઘણા કાળ સુધી, સુખ અનુભવી=સુખ ભોગવીને, નિયત=નક્કી, આનંદઘન રાજ=આનંદથી ભરપૂર આત્મરાજ, પાવે=પામશે-મેળવશે.

ભાવાર્થ.

આ પૂર્વે જે ઉપદેશનો સાર કહ્યો છે તે ટુંકામાં કહ્યો છે. તે ઉપદેશના સારને જે માણસો હમેશાં મનમાં ધારશે તે માણસો ઘણા વખત સુધી દેવની સરખાં સુખો, અથવા સ્વર્ગનાં સુખો અથવા શાતાવેદનીયનો અનુભવ કરી ખરેખર આનંદના સમૂહનું જે મોક્ષરૂપ રાજ તેને પામશે.

પરમાર્થ.

ગચ્છના એટલે મતના મમત્વ વિના સૂત્રને અનુસારે જે પ્રવૃત્તિ કરવી, એટલે શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની ઓળખાણ કરી શ્રદ્ધાને શુદ્ધ કરવી એવી રીતના ઉપદેશનો જે સાર આ સ્તવનામાં કહેલો છે, તે સારને જે પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ, અગર જે પ્રાણીઓ પોતાના ચિત્તમાં હમેશાં ધારણ કરશે, તે પ્રાણીઓ ઘણા કાળ સુધી દિવ્યસુખ-શાતાવેદનીયનો અનુભવ કરી મોક્ષસુખ પામશે.

શ્રી ધર્મનાથ જિન સ્તવન.

धरम जिनेश्वर गाउं रंगशुं, भंग म पडशो हो प्रीत, जिनेश्वर !
बीजो मनमंदिर आणुं नहीं, ए अम कुलवट रीत, जिनेश्वर. धर्म०१

શબ્દાર્થ.

ધરમ જિનેશ્વર=ધર્મનાથ નામના પંદરમા તીર્થંકર ભગવાનને, ગાઉં રંગશું=આનંદથી સ્તવું છું. ભંગ મ પડશો હો પ્રીત જિનેશ્વર=હે જિનેશ્વર ભગવાન્ ! (તમારા પર રહેલી મારી) પ્રીતમાં (કોઇ પણ રીતે-કોઇ વેળા) ભંગ મા પડો; (કારણ કે) બીજો=બીજા કોઇને પણ, મનમંદિર=મારા મનરૂપી મંદિરમાં, આણું નહિ=હું દાખલ થવા દેનાર નથી. એ=આ, અમ=અમારી, કુલવટ રીત=કુલીનપણાની મર્યાદા–કુલપરંપરાગત ધોરણ છે.

ભાવાર્થ.

શ્રી ધર્મનાથ નામના પંદરમા તીર્થંકરને હું હર્ષયુક્ત થયો થકો સ્તવું છું. (આ મારી પ્રીતિમાં) હે જિનેશ્વર ભગવાન્ ! ત્રુટ ન પડશો, (એવું હું ઇચ્છું છું.) મારા મનરૂપી ઘરમાં હું બીજા કોઇ પણ દેવને આણતો નથી; કેમકે હે જિનેશ્વર ભગવાન્ ! શુદ્ધ દેવ વિના બીજા દેવને ધ્યાવવા નહિ એવી અમારા શુદ્ધ આત્માના કુળની રીતિ છે.

પરમાર્થ.

હવે હું આત્મસ્વરૂપ પામવાથી–પ્રભુને ઓળખવાથી અત્યંત ખુશીથી ધર્મનાથ નામના પંદરમા ભગવાનના સ્તવના કરૂં છું.

ભગવાનની સાથે આત્મત્વધર્મે મારે સરખાપણું હોવાથી પ્રીતિ થઇ છે, અને હવે તે પ્રીતિમાં ભંગાણુ ન પડે એવું હું ઇચ્છું છું: કેમકે જ્યારે હું બહિર્મુખ વૃત્તિઓથી મારો ધર્મ ભુલી જાઉ તો જ પ્રભુને ભૂલી શકું, અને તેમ થાય તો વળી હું અત્યંત દુઃખી થાઉં. તેથી પ્રભુ સાથેની પ્રીતિમાં ભંગ ન પડશો એવું હું અંતઃકરણપૂર્વક ઇચ્છું છું.

આ પ્રમાણે પ્રભુના સાથેની પ્રીત ત્રુટવાનું જે કારણ હોય તેને દૂર કરવું જોઇએ. એ વાત ધ્યાનમાં લેઇને કહેવામાં આવે છે કે અમારી:એટલે અંતર આત્મપણું પામેલા આત્માના કુળની જ એવી રીત છે. તે એ કે શુદ્ધદેવ વિના બીજાનું ધ્યાન કરતા નથી. તે રીત પ્રમાણે હું બીજા

સ્ત્રી, શસ્ત્ર, સૂત્ર અને અક્ષમાળા વિગેરે ધારણ કરનાર રાગી અને દ્વેષી દેવોને મારા મનમા લાવું તોજ પ્રીતિનો ભંગ થાય અને તેમ હુ કરતો નથી, એટલે રાગી દ્વેષી દેવોને હુ મારા મનમા લાવતો નથી; તેથી પ્રભુ સાથેની મારી પ્રીતિ અખંડ રહેશે

धरम धरम करतो जग सहु फीरे, धरम न जाणे हो मर्म; जिनेश्वर ! धरम जिनेश्वर चरण ग्रह्या पछी, कोइ न बांधे हो कर्म.जिनेश्वर०ध०२

શબ્દાર્થ.

ધરમ ધરમ કરતો જગ સહુ ફીરે=જગતમાં બધા માણસો " ધર્મ કરવો-ધર્મ કરવો " એમ મોઢેથી કહેતા ફરે છે. (પણ) ધરમ ન જાણે હો મર્મ=ધર્મનો અર્થ જાણતા નથી. (ત્યારે ધર્મનો મર્મ શું છે ? તેનો ઉત્તર એ કે) ધરમ જિનેશ્વર=ધર્મનાથ ભગવાનના, ચરણ ગ્રહ્યા પછી=ચરણોને ભાવપૂર્વક ફરસ્યા પછી, કોઇ ન બાંધે હો કર્મ=કોઈ પણ પ્રાણી કર્મથી બંધાય જ નહિ.

ભાવાર્થ.

જગતના સર્વ મનુષ્યાદિ પ્રાણીઓ " ધરમ, ધરમ " એમ શબ્દોચ્ચાર કરતા થકા ફરે છે, પણ હે પ્રભુ ! તેઓ ધર્મનુ રહસ્ય જાણતા નથી

શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનના ચરણકમળોનુ શરણ લીધા પછી અથવા ચરણ કમળમાં મન લગાડ્યા પછી (તેવો મન લગાડનાર) કોઇ પણ અતિ નિકાચીત કર્મબંધ કરતો નથી

પરમાર્થ.

હુ શૈવધર્મી છુ, હુ વૈષ્ણવધર્મી છુ, હુ બૌધધર્મી છુ, એમ " ધર્મ ધર્મ " એવો શબ્દોચ્ચાર કરતો, તથા જે ધર્મવાન પોતાને માનતો હોય, તે ધર્મના ક્રિયા વગેરે કરતા આખા જગતના લોકો સંસારમા ફરે છે, પણ વાસ્તવિક રીતે ધર્મનો મર્મ અથવા રહસ્ય તેઓ જાણતા નથી તે એ કે આત્મા કોઇ ધર્મી નહિ પણ પોતાના ધર્મવાળો છે

આ આત્માનો ધર્મ, તેજ ધર્મનાથ ભગવાનનો ધર્મ, કારણ કે શુદ્ધ આત્માપણુ પામેલા ધર્મનાથ ભગવાનમા બીજો ધર્મ હોઇ શકે નહિ, તેથી જેમણે ધર્મનાથ ભગવાનના ચરણકમળનુ શરણ ગ્રહણ કર્યુ, તેમણે આત્મધર્મનુ અવલંબન લીધુ, એટલે અંતરઆત્માપણુ પામી છેવટે તેઓ પરમાત્માપણુ પણ પામશે તેથી ધર્મનાથ ભગવાનનુ શરણ ગ્રહણ કરનાર, તથા તેમની આજ્ઞાનો સાર જાણનાર, સંસારમા ભ્રમણ કરાવનાર કોઇપણ નવા કર્મો બાંધશે નહિ, અથવા ભગવાનનું શરણુ લેનાર કોઇપણ ભવભ્રમણ કરાવનાર કર્મનો બંધ કરશે નહિ.

प्रवचन अंजन जो सद्गुरु करे. देखे परम निधान; जिनेश्वर !
हृदय नयन निहाळे जगधणी, महिमा मेरु समान. जिनेश्वर० ध०३

શબ્દાર્થ

પ્રવચન=જિનોપદેશ, (તદ્રૂપ) અંજન=નેત્રાંજન, જો સદ્ગુરૂ કરે=જો ગુરૂરાજ (કોઇની આંખોમાં) લગાવે, તો (ત્યારે તે પુરૂષ) દેખે=દેખી શકે, પરમનિધાન=ઉત્તમ ગુપ્ત ખજાનાને (આ ઠાંકણે) હૃદયનયણ=હૃદય-ચક્ષુથી, નિહાળે=જોઇ શકે, (કોને ? તો કે) જગધણી=જગતના ધણી (ધર્મનાથ ભગવાનને,) (એ ભગવાન કેવા છે? તો કે) મહિમા મેરૂ સમાન =મહિમા–મોટાઇ–તેનાં મેરૂ જેવા છે; એટલે કે અતિ મોટાઈવાળા છે.

ભાવાર્થ.

પ્રવચન એટલે સિદ્ધાંત, તેરૂપી અંજન જો સદ્ગુરૂ હૃદયરૂપી આંખમાં આંજે તો તે અંજન કરાવનાર માણસ આત્મારૂપી ગુપ્ત ખજાનાને જોઇ શકે, અને તે હૃદયરૂપી આંખોથી ભગવાનને દેખે પછી એવી રીતે જોનારનો યશ મેરૂ પર્વત જેટલો થાય

પરમાર્થ.

જો સદ્ગુરૂ મહારાજ પ્રવચનરૂપી અંજન કરે, તો પરમનિધાન જે આત્મદ્રવ્ય તે મુમુક્ષુના જોવામાં આવે. જેમ આંખમાં કોઇક પ્રકારનું અંજન કરવાથી જમીનની અંદર રહેલું ધન જોવામાં આવે છે, તેમ સદ્ગુરૂ જે આગમનો ઉપદેશ કરે અને તેરૂપી અંજન જો મુમુક્ષુના હૃદયરૂપી આંખમાં આંજે, તો અનાદિકાળથી ગુમ રહેલું આત્મદ્રવ્ય તેના જોવામાં આવે.

આ આત્મદ્રવ્યનું હૃદયમાં ભાન થાય એટલે કે આત્મા અરૂપી હોવાથી ચક્ષુ વિગેરે ઇંદ્રિયોનો વિષય થઇ શકતો નથી પણ તેના અસ્તિત્વાદિનો હૃદયમાં અનુભવ થાય છે, તેથી હૃદયરૂપી આંખોવડે જગતના ધણી ભગવાન તેમને અથવા તેમના સદૃશ આત્માને જોવાનું થાય.

આવી રીતે આત્મદર્શન કરનારનો મહિમા મેરૂપર્વત જેટલો થાય, કેમકે પુદ્ગલને ભિન્ન જાણી આત્મામાં અનંત ઋદ્ધિ જોવાથી અનંતુ સુખ પામે અને ભવના અંતને પામે તેથી મેરૂ જેટલો તેનો મહિમા થાય.

दोडत दोडत दोडियो, जेती मननी रे दोड; जिनेश्वर !
प्रेम प्रतीत विचारो ढुंकडी, गुरुगम लेजोरे जोड. जिनेश्वर. ध० ४

શબ્દાર્થ.

દોડત દોડત દોડત દોડિયો=દોડતાં દોડતાં એટલું દોડ્યો છું કે, જેતી મનનીરે દોડ=જેટલી મનની દોડ થઇ શકી—અર્થાત્ જ્યાં સુધી મન દોડે ત્યાં સુધી હું દોડી ચૂકયો છું. (પણ) પ્રેમ પ્રતીત=પ્રેમની પ્રતીતિ—ખાત્રી તો, વિચારો ઢુકડી—ઢુંકડે રહેવાથીજ થાય છે, એમ વિચાર કરી લ્યો. (અને તેની સાથે) ગુરૂગમ=ગુરૂ સમીપે રહ્યાથી માલમ પડતું તત્ત્વ (તે પણ) લેજોરે જોડ=જોડી લેજો—મેળવી લેજો.

ભાવાર્થ.

દોડતાં દોડતાં હું મારા મનની જેટલી શક્તિ હતી એટલું દોડ્યો. શા માટે ? તો કે પ્રભુના દર્શન માટે, પણ હે પ્રભુ ! પ્રેમની જે પ્રતીતિ એટલે ખાત્રી તે તો તેની પાસેજ છે એમ મને લાગ્યું. (પ્રભુજીની પ્રતીતિ પોતાની પાસે જ થાય, એમ શીરીતે જાણીએ ? એવા પ્રશ્નનો જવાબ આપે છે કે) પોતાની બુદ્ધિ સાથે ગુરૂએ આપેલી સમજ, અથવા તેમણે દેખડાવેલો માર્ગ તે જોડો એટલે પ્રભુની પ્રતીતિ ઢુંકડીજ થશે. પ્રભુત્વ પોતામાંજ ભાસશે.

પરમાર્થ.

અનેક તીર્થોમાં પ્રભુ હશે એમ ધારી, બાહ્ય દોડ કરી હુ અનેક સ્થળોમાં ભમ્યો. તેમજ વેદાંત, સાંખ્ય, ન્યાય, મિમાંસા વિગેરે દર્શનમાં મને સ્વરૂપપ્રાપ્તિ થશે, એમ ધારી મે મારા મનની જેટલી શકિત હતી, તેટલી દોડ કરી જોઇ—ફેરવી જોઈ. પણ યથાર્થ જ્ઞાનને અભાવે મને સ્વરૂપપ્રાપ્તિ ન થતાં ભગવાનનુ દર્શન થયું નહિ. (માટે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! તમે તેમ કરશો નહિ).

તમે વિચાર કરો, અને ગુરૂગમને સાથે જોડો; કારણ કે તમે એકાંત વિચારજ કરશો તો તમને કંઇ મળવાનું નથી. પ્રભુનુ દર્શન વા આત્મદર્શન થશે.નહિ; પણ જો તમે ગુરૂગમ એટલે સદ્ગુરૂએ આપેલો ઉપદેશ, તેને સાથે જોડીને વિચારશો તો તમને ભગવાનનુ દર્શન વા આત્મદર્શન ઢુકડું એટલે શરીરમાંજ થશે. પ્રેમપ્રતીત એટલે પ્રેમ કરવા યોગ્ય જે પ્રભુ, તેની પ્રતીત તે ઢુંકડેજ થશે. તેને માટે મનના કે તનની દોડ કરવાની જરૂર નથી.

एक पखी किम प्रीति परवडे, उभय मल्या होय संधि; जिने०
हुं रागी हुं मोहे फंदीओ, तुं निरागी निरबंध. जिनेश्वर० ५

શબ્દાર્થ.

એક પખી=એક પક્ષથી કરવામાં આવતી, કિમ=શી રીતે ? પ્રીતિ=

પ્રેમની લાગણી, પરવડે=પોસાય–સહી શકાય, (કેમકે) ઉભય=બે પાત્ર, મળ્યાં=મળતાં–મળે ત્યારેજ, હોય=થાય, સંધિ=મેળ–મેળાપ.

(હવે આપણી વચ્ચે જે પ્રીત છે તે એક પક્ષી શી રીતે છે ? તે બતાવે છે.)

હું રાગી=હું રાગવાળો અને, મોહે ફંદીઓ=મોહના ફંદમાં બંધાયેલો છું, (અને) તું=તું તો, નિરાગી=રાગરહિત–વીતરાગ તથા, નિરબંધ=વીતબંધ–બંધરહિત–વીતમોહ છો.

ભાવાર્થ.

એક પક્ષની પ્રીતિ કેવી રીતે પરવડે ?—ફાવે ? અથવા થાય ? બે મળવાથી સંધિ થાય. તેમાં પણ હું રાગી છું, તથા મોહવડે ફાંદામાં પડેલો છું, અર્થાત્ મોહવડે બંધાયેલો છું અને તમે તો રાગ રહિત છો, અને મોહાદિકના બંધનથી પણ રહિત છો એટલે આપણી પ્રીતિ શી રીતે થાય ?

પરમાર્થ.

એક પક્ષની પ્રીતિ કરવાની ઇચ્છા છે, અને બીજા પક્ષની તેવી ઇચ્છા નથી, તો એક પક્ષની ઇચ્છાથી પ્રીતિ કેવી રીતે થાય ? જો બંનેના મન મળે તોજ પ્રીતિ થાય. કેમકે જે સરખાં હોય તેમનાં મન મળે. "સમાને શોભતે પ્રીતિ" પણ આ તો તેથી ઉલટું છે; એટલે હું રાગવાળો છું, મને મોહનુ બંધન છે, અને તું તો નિરાગી એટલે વીતરાગ છો, તેમ તને કોઇ પણ પ્રકારનું બંધન નથી. આવી બંધનવાળાની અને નિર્બન્ધની પ્રીતિ કઇ રીતે થાય ?

परम निधान प्रगट मुख आगळे, जगत उल्लंघी हो जाय; जिने०
ज्योति विना जुओ जगदीशनी, अंधो अंध पुलाय.जिनेश्वर०६

શબ્દાર્થ.

પરમનિધાન=ઉત્તમ ગુપ્ત ખજાનો તે, પ્રગટ મુખ આગળે=મ્હોં સામે પ્રગટ છે, (છતાં) જગત=જગતના મોહમૂઢ પ્રાણીઓ, (તેને) ઉલ્લંઘી હો જાય=બેદરકાર થઇ તેને ઉલ્લંઘીને આગળ દોડ્યા જાય છે.

જ્યોતિવિના જુઓ જગદીશની=પરમેશ્વરની જ્યોતિ જે આત્મતત્ત્વ પ્રકાશ તે વિના, અંધો અંધ પુલાય=આંધળા પાછળ આંધળો દોડ્યો જાય છે, અથવા પૂરાય છે કે ભરાય છે.

ભાવાર્થ.

ઉત્કૃષ્ટ એવું જે દાટેલું ધન, તે મ્હોં આગળ ખુલ્લું પડેલું છે, પણ તેને જગતના પ્રાણીઓ ઓળંગીને ચાલ્યા જાય છે. ભગવાનની જ્યોતિ એટલે પ્રકાશવિના, જુઓ કે આંધળાની પાછળ આંધળો ચાલ્યો જાય છે.

પરમાર્થ.

લોકોને ધન મેળવવાની ઇચ્છા છે, અને મ્હોં આગળ ધન પડેલું છે, પણ તે જાણ્યા વિના મ્હોં આગળ પડેલા ધનને ઓળંગીને ધન મેળવવા માટે આઘે ચાલ્યા જાય છે. આત્માનું હિત કરવાની સર્વને ઇચ્છા છે. જો જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી જુએ તો આત્મા શરીરમાં ભિન્ન જણાય તેવું છે; પણ જગતના લોકો તેમ ન કરતાં આત્માની શોધમાં સ્થાને સ્થાને ભ્રમણ કરે છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે પૂછે છે કે આત્મા અથવા પરબ્રહ્મ કેવા છે ? કયાં છે ? શાથી તે પમાય ? આવા પ્રશ્નોનો ઉત્તર ન જાણનારા જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી રહિત પુરૂષો ગમે તેવો માર્ગ બતાવે છે અને અમુક ક્રિયા કરવાથી, અમુક તપ કરવાથી, તીર્થયાત્રા કરવાથી, દાન કરવાથી પરમાત્મતત્ત્વરૂપ નિધાન પ્રાપ્ત થશે એમ બતાવે છે, અને તે પ્રમાણે ગુરુ અંધ અને તેના ચેલા પણ અંધ. એમ આંધળે આંધળાનું ટોળું ચાલ્યું જાય છે, પણ સદ્ગુરૂથી મેળવેલી જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી હૃદયમાં વિચાર કરી પોતાના શરીરમાં રહેલું આત્મતત્ત્વરૂપ નિધાન પામી શક્તા નથી.

દ્વિતીય પરમાર્થ.

પોતે શુદ્ધ ચૈતન્ય છે, પણ વિભાવમાં પ્રવર્તતાં પુદ્ગળના સંગથી પોતાનું ભાન ભૂલ્યો છે અને તેથી પોતે પરમાત્મા સદ્દશ છતાં રંકની પેઠે પરમાત્માની શોધમાં ફરે છે; એટલે પરમનિધાનરૂપ આત્મતત્ત્વ પોતે છતાં, તેને ન જાણતાં તેને ઓળંગીનેજ જગતના લોકો બીજે પરમાત્માની શોધ કરવા જાય છે.

આ પ્રમાણે ભૂલ થવાનું કારણ જણાવે છે કે, જો કંઇ પણ વસ્તુ જોવી હોય તો તે પ્રકાશવાળી વસ્તુથી જોવાય છે. આત્મારુપ તત્ત્વ જોવાની જ્યોતિ, જગદીશ એટલે પરમાત્માની દિવ્ય જ્યોતિ હોવી જોઇએ. તે જ્યોતિવડેજ સ્વરૂપનું ઓળખાણ થાય. તે જ્યોતિ વિના અજ્ઞાનીઓના કથનરૂપ અજ્ઞાનદષ્ટિથી એક આંધળાની પાછળ બીજો આંધળો, એમ ચાલ્યા જાય છે પણ સુખ પામવાનો માર્ગ પ્રાપ્ત થતો નથી, તેથી સુખના સાધનરૂપ મ્હોં આગળ પડેલું નિધાન ઓળંગીને-જગત્ ચાલ્યું જાય છે.

निरमळ गुण मणि रोहण भूधरा, मुनिजन मानस हंस; जिनेश्वर०
धन्य ते नगरी धन्य वेळा घडी, माता पिता कुल वंश. जिनेश्वर० ७

શબ્દાર્થ.

(જગદીશ કેવા છે !) નિરમળ ગુણમણિરોહણભુધરા=નિષ્કલંક ગુણરૂપ મણિ માણિકયોના રોહણાચળ પર્વત સમાન છે, (વળી) મુનિજન માનસહંસ=મૌન યોગધારી યોગીજનના મનરૂપી માનસરોવરમાં હંસની

માફક રમનાર છે. ધન્ય તે નગરી= તે નગરી ધન્ય-ઉત્તમ ભાગ્યવંત જાણવી, વેળા ઘડી=તે સમય અને તે ઘડી પણ ઉત્તમ જાણવી. માતપિતા કુલવંશ= માતા, પિતા, કુળ, અને વંશ, એ બધા ઉત્તમ ભાગ્યશાળી જાણવા (કે જ્યાં ભગવાન જન્મ્યા.)

ભાવાર્થ.

(જગદીશ કેવા છે ? કે,) મેલ વિનાના ચોખા ગુણોવાળાં જે રત્નો, તેનુ ઉત્પત્તિસ્થાન જે રોહણાચળ પર્વત, તેના જેવા છે. વળી સાધુ પુરૂષોનાં મનરૂપી જે માન સરોવર તેમાં હંસ પક્ષી જેવા છે. વળી તે શહેર, તે વખત, તેમનાં માતા, પિતા, કુળ અને વંશને ધન્ય છે કે જેમાં પૂર્વોક્ત જગદીશ્વર ઉત્પન્ન થયેલા છે.

પરમાર્થ.

જ્ઞાનસાગરજી મહારાજે,નીચે પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે.

નિર્મળ એટલે ઉજ્વળ જ્ઞાનાદિક અનંત ગુણોનો આરોહણ એટલે સ્થાપનનો ઉપમાન કરતે છતે ભૂધરા કહેતાં પર્વતોપમ છે. વળી મુનિગણોના માનસ એટલે મન, તેને વિષે હંસતુલ્ય ઉજ્વળ ભાસે છે, અથવા મુનિરાજોનાં મનજ માનસરોવર ને હંસ છે, એટલે મુનિના મનમાં વશી રહ્યા છે. (ઇત્યાદિ)

આમાં મણિ શબ્દનો અર્થ જણાતો નથી, તેમજ રોહણ શબ્દ છે, અને આરોહણ એવું પદ નિકળતુ નથી માગ સમજ્યામાં ઉપર શબ્દાર્થમાં લખ્યા પ્રમાણેનો અર્થ ઠીક લાગે છે, તેથી વાંચનારે બહુશ્રુતપાસે વિચારી લેવું.

નિર્મળ ગુણવાળા મણિઓના ઉત્પત્તિસ્થાન રોહણાચળાદિ પર્વતો છે. તેમ ઉપર કહ્યા છે તેવા જગદીશ પરમેશ્વર પણ આત્માના નિર્મળ ગુણોરૂપી મણિના ઉત્પત્તિસ્થાન છે.

વળી મુનિગણના મનરૂપી માન સરોવરમાં ભગવાન્ હંસ છે. જેમ માન સરોવર હંસ રહિત હોતુ નથી, તેમ મુનિરાજોનુ મન પણ પ્રભુરૂપી હંસવિનાનું હોતું નથી, અર્થાત્ મુનિજનોના ધ્યાનમાં પ્રભુ ધ્યેયરૂપે છે.

આવા પ્રભુ જે માતા પિતાથી જન્મ્યા હોય તેમને ધન્ય છે. તેમજ જે વખત, જે નગરી અને જે વેળાએ જન્મ્યા હોય તેને પણ ધન્ય છે; કારણ જેમનુ આલંબન ગ્રહણ કરી અનેક ભવ્ય પ્રાણીઓ પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય છે; અને આવા જગદીશની જ્યોતિથી આત્મા પરમનિધાન રૂપ પોતાના ગુણોને ન જાણતા જે ભ્રમણ કરે છે, તે મટે છે, અને પ્રભુના સ્વરૂપને પામે છે.

मन मधुकर वर कर जोडी कहे, पदकज निकट निवास; जिनेश्वर०
घननामी आनंदघन सांभळो, ए सेवक अरदास. जिनेश्वर० ८

શબ્દાર્થ.

મન મધુકર=(મારો) મનરૂપી ભ્રમર, વર કરજોડી કહે=રૂડી રીતે હાથ જોડીને કહે છે કે, પદકજ=ચરણરૂપ પંકજ–કમળ, (તેની) નિકટ=સમીપે, નિવાસ=વાસ (થજો,) (હે) ઘનનામી=બહુ નામવાળા, આનંદઘન=આનંદથી ભરપૂર ભગવાન્, સાંભળો=સાંભળજો, એ=તમારા પદપંકજમાં નિવાસ મળવા રૂપ, સેવક=મુજ સેવકની, અરદાસ=વિનંતિ છે.

ભાવાર્થ.

શ્રેષ્ઠ એવો મનરૂપી ભ્રમર હાથ જોડીને કહે છે કે હે ઘણા નામવાળા આનંદના સમૂહરૂપ પ્રભુ! આ પૂર્વે કહેલી એવી મારી સેવકની વિનંતિ સ્વીકારો, અને મને આપના ચરણકમળની પાસે રહેવાનું સ્થાન આપો, અર્થાત્ આપ જેમ કર્મોના સમૂહ નાશ કરી લોકાગ્રે સ્થિત થયા છો, તેમ મને પણ ત્યાં રહેવા દ્યો એટલે મને મુક્તતા આપો.

પરમાર્થ.

મારા મનરૂપી શ્રેષ્ઠ ભ્રમર આપને હાથ જોડી વિનંતિ કરે છે કે, આનંદઘન પ્રભુ! હે ઘણા નામવાળા પરમાત્મા! મને આપના ચરણકમળની સમીપે રાખો અને તેટલી મારી અરજ સ્વીકારો.

સ્તવન રચનાર શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ વિનતિ કરે છે કે, આપની સાથે પ્રીતિ થવાનાં અથવા પ્રીતિ ન થવાનાં કઇ પણ સાધન નથી; માત્ર આપ કૃપા કરો તો જ—મારો નિસ્તાર થાય તેમ છે; તેથી સંસારથી થાકીને મોક્ષાભિલાષી થયેલો એવો મારો મનરૂપી શ્રેષ્ઠ ભમરો આપના ચરણકમળમાં નિવાસ કરવાની ઇચ્છાથી હાથ જોડીને વિનંતિ કરે છે કે હે ઘણા નામવાળા પ્રભુ! મારી એટલે આપના સેવકની આ વિનતિ સ્વીકારો અને જેમ ભ્રમર અન્ય કમળમાં નિવાસ કરે છે, તેમ મારા મનરૂપી ભ્રમરને આપના ચરણકમળમાં રહેવાની જગા આપો.

—⁂—

શ્રી શાંતિનાથ જિન સ્તવન.

शांतिजिन एक मुज विनति, सुणो त्रिभुवनरायरे;
शांति स्वरूप केम जाणीए, कहो मन किम परखायरे. शांति० १

શબ્દાર્થ.

શાંતિજિન=હે શાંતિનાથ નામના સોળમા ભગવાન્ ! એક=એકાદ, મુજ=મારી, વિનતિ=અરજ, સુણો=સાંભળો. ત્રિભુવન રાયરે=હે ત્રણ ભુવનના રાજા !–ત્રણ લોકના સ્વામી ! શાંતિ=મનની શાંતતા (તેનું) સરૂપ=સ્વરૂપ, કેમ=શી રીતે, જાણીએ=સમજી શકીએ, (અને) કહો=જણાવો કે, મન=અંતઃકરણની વૃત્તિ તે, કિમ=શી રીતે, પરખાયરે=ઓળખી શકાય ?

ભાવાર્થ.

હે શાંતિનાથ નામના સોળમા પ્રભુ ! તથા સ્વર્ગલોક, મૃત્યુલોક અને પાતાળલોકના રાજા ! મારી એક વિનંતિ સાંભળો.

આપનું સ્વરૂપ અથવા શાંતતા અથવા જે શાંતરસ તેનું સ્વરૂપ હું કેવી રીતે જાણી શકું ? મારા મનવડે તેની કેવી રીતે પરીક્ષા કરી શકું ? તે આપ કૃપા કરી મને કહો !

પરમાર્થ.

આ સ્તવન પ્રશ્નોત્તર રુપે છે. તેમાં આનંદઘનજી મહારાજ પ્રભુનું સ્વરૂપ જે કેવળ શાંતરસમય છે, તે જાણવાને અને તેની પરીક્ષા થઇ શકે તેને માટે શાંતિનાથ ભગવાન્ જેઓ પરમ શુદ્ધ ચૈતન્યતાને પામ્યા છે તેમને વિનંતિ કરે છે કે હે પ્રભુ ! મને આપનું સ્વરૂપ કેમ જણાય ? તે કહો, કે જેથી હું, જે સંસારના ત્રિવિધ તાપથી તપેલો છું, તે પણ પરમ શાંતતાને પામું અને મારા મનની પણ સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી શકું.

धन्य तुं आतम जेहने, एहवो प्रश्न अवकाशरे;
धीरज मन धरी सांभळो, कहुं शांति प्रतिभासरे. शां० २

શબ્દાર્થ

ધન્ય તું આતમ=હે આત્મા ! તું ધન્ય છે–ભાગ્યશાળી છે–નશીબદાર છે, (કે) જેહને=જેને, એહવો=એવો, પ્રશ્ન અવકાશ=પ્રશ્ન કરવાનો વિચાર સ્ફુર્યો છે. (માટે) ધીરજ મન ધરી=મનમાં ધીરજ ધારીને, સાંભળો=સાંભળ, કહું (હું તને) કહી બતાવું છું, શાંતિ પ્રતિભાસરે=શાંતિ સ્વરૂપ.

ભાવાર્થ.

હે આત્મા ! તને ધન્ય છે, કેમકે જેને પ્રથમ ગાથામાં કર્યો છે તેવો પ્રશ્ન કરવાને અવકાશ છે–જિજ્ઞાસા થઈ છે.

મનમાં ધીરજ રાખીને સાંભળો. શાંતિનાથ ભગવાને કહેલો તે પ્રતિભાવ રહસ્યરૂપે અથવા પ્રતિભાસ એટલે તાદ્રશ્ય તેવુંજ હું કહું છું.

પરમાર્થ.

શાંતિનાથ ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણવાની અને શાંતતા પ્રાપ્ત કરવાની જેને ઇચ્છા થઇ છે તેવા તને ધન્ય છે, કારણ કે આવી ઇચ્છા થવી એ પણ ખરેખર ભાગ્યોદયના વાત છે. જ્યારે ઇચ્છા થાય છે ત્યારે તે ઇચ્છા પરિપૂર્ણ કરવા માટે પ્રવૃત્તિ થાય છે. આવું શાંતતાનું સ્વરૂપ જાણવાનો પોતાના મનમાં અભિલાષ થયો છે તેથી પોતેજ પોતાના આત્માને કહે છે કે તને ધન્ય છે !

વળી કહે છે કે, હે આત્મા ! ધૈર્ય રાખીને સ્વસ્થ ચિત્ત કરીને જે પ્રમાણે શાંતિનાથ ભગવાને શાંતતાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે તે તમો સાંભળો ! આમ કહેવાનો અર્થ એટલો જ છે કે, આગમને અનુસારે જે પ્રમાણે ભગવાને પોતાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, અને જે લક્ષણો જાણવાને માટે કહેલાં છે, તે કહું છું. સ્વકપોલકલ્પનાથી કંઇ પણ કહેતો નથી, તેથી આ કથનપર જો વિશ્વાસ રાખી વર્તવામાં આવશે તો જરૂર તેની પ્રાપ્તિ થશે.

भाव अविशुद्ध सुविशुद्ध जे, कह्या जिनवर देवरे;
ते तेम अहातरथ सद्दहे, प्रथम ए शांतिपद सेवरे. शां० ३

શબ્દાર્થ.

ભાવ અવિશુદ્ધ સુવિશુદ્ધ જે=જે જે સુવિશુદ્ધ અને અવિશુદ્ધ–શુદ્ધ અને અશુદ્ધ–ઉત્તમ અને હીન, ભાવ એટલે પદાર્થો કે પ્રકારો, કહ્યા જિનવર દેવરે= જિનેશ્વર ભગવાને વર્ણવ્યા છે; તે=તે તે, તેમ=તેવીજ રીતે, અહાતત્થ=યથાતથ્ય–યથાર્થ–ખરેખરા, સદ્દહે=સરધે–માને–માનવા, પ્રથમ એ=તે પહેલી, શાંતિપદ સેવરે=શાંતિનાથ ભગવાનની પદસેવા છે, અથવા શાંતિભાવ રૂપ પદ–સ્થાન; તેને (તું) સેવ–આરાધ.

ભાવાર્થ.

અવિશુદ્ધ એટલે નઠારા, અને સુવિશુદ્ધ એટલે વિશેષ પ્રકારે સારા; એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાને જે ભાવો કહેલા છે, તે ભાવોને તેવીજ રીતે નિર્ભ્રાંતપણે જે માનવા, તે શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના ચરણોની પેહેલી સેવા છે, અથવા તે પહેલું શાંતિપદ છે, તેને હે આત્મા–હે ભવ્ય ! તું સેવ !

પરમાર્થ.

પ્રથમ ગાથામાં જે પ્રશ્ન પુછ્યો છે, તેનો ઉત્તર કહે છે. રાગદ્વેષના રહિતપણાથી જે જે પ્રકારે શુદ્ધ અને અશુદ્ધ વસ્તુસ્વરૂપ ભગવાને કથન કર્યું છે, તેને તેજ પ્રમાણે તથાપ્રકારે બરોબર

માને, તે શાંતિપદનું પ્રથમ પદ છે. માટે હે ભવ્યો! નવતત્ત્વ, તથા ષટ્દ્રવ્ય, અને દેવ, ગુરુ, ધર્મનું, લોકનું સ્વરૂપ તથા આત્માનું કલ્યાણ કેમ થાય? તે માર્ગ વિગેરે જિનેશ્વર ભગવાને જે કહ્યા છે તે જાણવા પ્રયત્ન કરો અને તે જાણો; અને તે તથાપ્રકારે જેમ કહ્યું છે તેમ માનો. તે શાંતિપદનું પ્રથમ પાદ જાણવું. આ ગાથામાં શ્રદ્ધા અથવા સમકિતનું લક્ષણ કહ્યું; અને તે વિના બધી ક્રિયાઓ નિષ્ફળ અથવા ભવભ્રમણના હેતુરૂપ થાય છે. જેમ કોઇ ઉપરમાં જવું હોય તો પ્રથમ પગથીએ પગથીએ ચ્હડી ઇચ્છિત સ્થાને જવાય છે, તેમ મોક્ષ અથવા સ્વરૂપ પ્રાપ્તિનું, કહેલા તત્ત્વોપર શ્રધ્ધા રાખવારૂપ પહેલું પગથીઉં આવવાનું જ અને તે સેવન કરતા મુક્તતા પ્રાપ્ત થાય તેમ હોવાથી પ્રથમ એ પદની સેવા કરવાનું જણાવ્યું છે.

आगमधर गुरु समकिति, किरिया संवर सार रे;
संप्रदायी अवंचक सदा, सुची अनुभवाधार रे. शां०

આગમના જાણનાર ગુરૂ જોઈએ મસ્તરામ જેવા કેવળ ખાઈ પીને, અમુક પ્રકારનો વેષ પહેરી પરિભ્રમણ કરનાર ગુરૂથી તત્ત્વપ્રાપ્તિ થતી નથી તેમજ માત્ર આગમના જાણનાર હોય, પણ દેવ, ગુરૂ અને ધર્મની શ્રદ્ધા ન હોય તેવા ગુરૂથી પણ આત્મકલ્યાણ થઈ શકતુ નથી, માટે ગુરૂ આગમધર અને સમકિતી જોઈએ

આવા ગુરૂની ક્રિયા માત્ર આત્માને થતો કર્મબંધ રોકવારૂપજ હોય, એટલે કે કર્તાપણાના અભિમાન રહિત કેવળ નિરવદ્ય ક્રિયા કરનાર ગુરૂમહારાજ હોય છે, તેમજ ગુરૂઆજ્ઞામા રહેનાર, અસ્વેચ્છાચારી, અને અંદર કાંઈ અને બહાર કાંઈ, એમ પોતાનામા જે ગુણો ન હોય તેનો બહારથી ડોળ કરી લોકોને ઠગવાની ઇચ્છા ન રાખનાર, પવિત્ર અને આગમને જાણનાર, અનુભવનાર એવા ગુરૂ હોય તો જ શિષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે

કદાચ ગુરૂ આગમના જ્ઞાનવાળા હોય પણ સમ્યક્ત્વ ન હોય તો શિષ્યને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરાવી શકતા નથી અને સમકિત વિના નવ પૂર્વધર પણ અજ્ઞાની કહેવાય છે તેથી કેવળ આગમધર અને બીજા ગુણો વિનાના ગુરૂને પણ નકામા જાણવા તેજ પ્રમાણે શાસ્ત્રનુ જ્ઞાન ન હોય, પણ પૂર્વના સંસ્કારથી યા ગુરૂઉપદેશથી ભગવાનના કહેલા તત્ત્વોપર શ્રદ્ધાવાન્ ગુરૂ હોય, તો શિષ્યને જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરાવી શકતા નથી કારણ કે શિષ્યને શંકા થતા, તે શંકાનુ નિવારણ કરવાની ગુરૂમા શક્તિ ન હોવાથી શિષ્ય શંકાવાળો રહે છે તેથી તેને સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થતુ નથી આવા ગુરૂ પાંદડાની પેઠે પોતે તો તરે છે, પણ આલંબન કરનારને તારી શકતા નથી

આગમધર અને સમ્યક્ત્વવાન્ ગુરૂ કેવી રીતે જણાય? તેનુ લક્ષણ કહે છે કે, તેમની સઘળી ક્રિયાઓ ઉદાસીન ભાવે હોય, તેથી નવો કર્મબંધ ન કરતા, પ્રાગ્ કર્મબંધ થતો અટકાવનારૂપજ તેમની પ્રવૃત્તિ હોય, તેમજ જિનસિદ્ધાંતને સત્ય માનીને પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય, તેને મત મમત્વનો સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન હોય તેવા શુદ્ધ ગુરૂનો મેળાપ થવો તે અતિ કઠણ છે મહા સમુદ્રમા તરવાને જેમ વહાણ પોતે સમર્થ છે અને તેને આશ્રયે રહેનારને પણ તારે છે, તેમ આગમધર અને સમકિતી ગુરૂ પોતે તરી પોતાનો આશ્રય કરનાર શિષ્યવર્ગને પણ તારનાર હોય છે

शुद्ध आलंबन आदरे, तजी अवर जंजाळ रे;
तामसी वृत्ति सवि परिहरे, भजे सात्त्विक साल रे. शां० ५

શબ્દાર્થ.

(એવા ગુરૂ હોય તેઓ) શુદ્ધ આલંબન=પુષ્ટ આલંબન-મજબુત જ્ઞાનવૃદ્ધિ આદિ પ્રયોજનનુ અવલંબન (તેને) આદરે=કરે છે, તજી અવર જંજાળ રે=બીજી (સ્વાર્થી) પ્રપંચજાળ છોડી દઇને, (વળી)

તામસી=તમોગુણવાળી, વૃત્તિ=વર્તણુક, સવિ=બધી–મનવચન કાયાની, (તે) પરિહરે=ત્યાગ કરે છે, (અને) ભજે=સેવે છે–આદરે છે, (કોને ? તો કે) સાત્ત્વિક=સત્ત્વ ગુણમય, સાલરે=(દયામય) શાળા–અથવા (ક્ષમારૂપ) શાલદુશાલો–અથવા શાલિ–ભાતતુલ્ય સાત્ત્વિકાહાર–અથવા મનરૂપી વણકરની સાત્ત્વિક વૃત્તિરૂપ શાલ તેને

ભાવાર્થ.

બીજી સઘળી ઉપાધિને છોડી દઈને તેવા શુદ્ધ અંતરના આધારને ગ્રહણ કરે છે તમોગુણવાળી ક્રોધી પ્રકૃતિનો ત્યાગ કરે છે, અને મનોહર એવી સત્વગુણવાળી દયામય પ્રકૃતિને ભજે છે

પરમાર્થ

કષાય અથવા રાગાદિ દોષ અથવા મંમત, તેથી રહિત એવા જે પરમાત્મા જિનેશ્વર ભગવાન્ વા સિદ્ધ ભગવાન્ તેમનુંજ આલંબન, બીજી જંજાળ અથવા ઉપાધિ ત્યાગીને ગ્રહણ કરનાર હોય, તેમજ તામસીવૃત્તિ એટલે ક્રોધાદ ભાવ તેનો ત્યાગ કરી કરુણ સાત્ત્વિક વૃત્તિને ગ્રહણ કરનાર હોય તેજ ગુરૂમહારાજ યોગ્ય ગણાય

જ્યારે એમ વેલડીને ઊંચે ચઢવુ હોય ત્યારે લાકડી અથવા ભીંત અથવા વૃક્ષાદિનો આધાર ગ્રહણ કરીને તે ઊંચી ચડે છે તેમજ આત્માને જો મુક્તપણુ પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો મુક્ત પુરૂષનુ આલંબન લેવુ પડે છે જેનુ ધ્યાન કરે તેવો આત્મા થાય એ નિયમ છે તેથી ગુરૂમહારાજ પરમાત્માનુ આલંબન ગ્રહણ કરનાર જોઈએ જો બીજા રાગી દ્વેષી દેવોનુ આલંબન ગ્રહણ કરે તો અવ્યાબાધ એવા મોક્ષસુખને ન પામતા જે દેવનુ આલંબન લીધુ હોય, તે દેવની ગતિને પામે છે તેથી અલ્પ–પરિમિત કાળ તે ગતિને અનુસાર સુખ અથવા દુખ ભોગવી પાછો અધોગતિને પામે છે તેથી આવા દેવોનુ આલંબન ગ્રહણ કરનાર ગુરૂ અનંતકાળ સુધી રહેનાર એવુ મોક્ષસુખ શિષ્યને પ્રાપ્ત કરાવી શકતા નથી માટે શુદ્ધ આલંબન આદરનાર જે ગુરૂ હોય તેનેજ ગુરૂ ધારવા

फळ विसंवाद जेहमां नहीं, शब्द ते अर्थ संबंधी रे;
सफळ नयवाद व्यापी रह्यो, ते शिवसाधन संधि रे. शां० ६

શબ્દાર્થ.

ફળવિસંવાદ=ફળનો સંશય–ફળનુ અનિશ્ચિતપણું તે, જેહમાં=જેમાં, નહિ=નથી, (એવો જે અર્થ) શબ્દ તે અર્થ સંબંધી=તે અર્થ સબંધી

જે શબ્દ=જિનભાષિત આગમ પ્રમાણ, (તે કેવો ? કે જેમાં) સકળ=બધો, નયવાદ=જુદા જુદા નયોનો વાદ-અપેક્ષાવાદ, વ્યાપી રહ્યો=ફેલાઇ રહ્યો છે, તે=એવો જે આગમ તે, શિવ સાધન સંધિરે=મુક્તિના સાધનોમાં સંધિનું-મધ્યભાગનું માર્મિક સાધન છે.

ભાવાર્થ.

ફળનો સંશય અથવા ફળની તકરાર અથવા ફળસંબંધી વાંધો જેમાં ન હોય, વળી શબ્દો અર્થવાળા હોય, વા અર્થના સંબંધવાળા હોય, વળી જૈન-શાસ્ત્રોમાં માનેલા મુખ્ય ઓછામા ઓછા જે સાત નયો, તેઓનું જે કથન, તેમાં વ્યાપી રહેલો ઉપદેશ જેનો હોય, તે ઉપદેશ મોક્ષ મેળવવામા સંધિ કરવા જેવો જાણવો.

પરમાર્થ

ઉપર દર્શાવેલા ગુરૂનો ઉપદેશ કેવો હોય ? તેનુ અહીં કથન છે. જો કે છપાયેલી અર્થની પોથીમા આ બધા ગુરૂના વિશેષણો ગણેલા છે, પણ કાવ્ય ઉપરથી મને તેમ ન લાગવાથી શબ્દાર્થમા પણ મે ગુરૂના ઉપદેશના વિશેષણો ગણેલા છે. આ સંબંધી વાચનારે વિચાર કરી પોતાને યોગ્ય લાગે તે અર્થ ગ્રહણ કરવા અત્રે સૂચના કરી છે.

ગુરૂનુ વચન અથવા ઉપદેશ એવો હોય કે જેમા ફળપ્રાપ્તિનો સંશય ન હોય, એટલે તે વચન પ્રમાણે વર્તન કરનારને અવશ્ય ફળપ્રાપ્તિ થાય તેવુ હોય વળી વચન અથવા ઉપદેશ નિરર્થક ન હોય જે શબ્દો બોલ્યા હોય તે પ્રયોજન પૂરતા અને અર્થની સાથે સંબંધવાળા હોય વળી આ ઉપદેશ નૈગમાદિ સાતે નયોમા વ્યાપી રહ્યો હોય અર્થાત્ સાતે નયથી વિરૂદ્ધ ન હોય, અથવા સાતે નય પ્રમાણે જેમાથી અર્થ પ્રાપ્ત થાય તેમ હોય, તેવો જે ઉપદેશ હોય તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના સંધિરૂપ છે એટલે તેમાથી મોક્ષ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે એમ જાણવું.

विधि प्रतिषेध करी आतमा, पदारथ अविरोध रे;
ग्रहणविधि महाजने परिग्रह्यो, इस्यो आगमे बोध रे. शां० ७

શબ્દાર્થ.

(એ આગમ પ્રમાણથી જોતાં) વિધિ=સ્થાપનવાદ, પ્રતિષેધ=નિષેધ વાદ, (તેણે) કરી=તે બેવડે, આતમા=આત્મારૂપ, પદારથ=પદાર્થ-તત્ત્વ, અવિરોધરે=અપેક્ષાવાદે કરીને વિરોધરહિતપણે, ગ્રહણવિધ=ગ્રહણ કરવાની જે વિધિ-સ્વીકારવાની જે રીત. (તેવડે) મહાજને=અનુભવી સત્પુરૂષોએ

. (તેને) પરિગ્રહ્યો=કબુલ રાખ્યો છે. ઇસ્યો=એવો, આગમે=આગમ ગ્રંથોમાં બોધ રે=ખુલાસો (છે.)

ભાવાર્થ.

ક્રિયાવડે કાર્યસિદ્ધિ થાય તે વિધિ, અને પ્રતિષેધ એટલે નિષેધ તેણે કરીને આત્માને અથવા આત્મા એજ વસ્તુ, તેને વિરોધરહિતપણે ગ્રહણ કરો; કેમકે આત્માને પામવાની વિધિવડે સંતાદિ મોટા પુરૂષોએ આત્માને ગ્રહણ કર્યો છે. એવી રીતે જૈનશાસ્ત્રમાં ઉપદેશ કર્યો છે એમ જાણવું.

પરમાર્થ.

રાગદ્વેષનો ત્યાગ, ગુરૂએ બતાવેલે માર્ગે ધ્યાન, તપ, સંયમ, સત્સંગાદિ ક્રિયા કરવાવડે પોતાના આત્માનો બોધ થાય તે ક્રિયાને અહીં વિધિ કહેવામાં આવે છે; અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને સમસ્ત પુદ્ગળને અનુસરતી ક્રિયા, રાગ, દ્વેષ, ઇચ્છા, તૃષ્ણા વિગેરેને આત્મપ્રાપ્તિમાં પ્રતિષેધરૂપ કહેવામાં આવે છે, એટલે પ્રથમ કહેલ વિધિની ક્રિયા કરવી અને પ્રતિષેધનો ત્યાગ કરવો. આમ કરીને આત્મપ્રાપ્તિ, વા આત્મસાક્ષાત્કાર અથવા મુક્તતા પ્રાપ્ત કરી લેવી. અનાદિથી આત્મસ્વરૂપ કર્મોના આવરણથી પ્રચ્છન્નપણાને પામેલું હોવાને લીધે ખોવાયેલ જેવું હતું તેને ગ્રહણ કરવું એ જ માત્ર કર્તવ્ય છે.

આગમમાં પણ આજ પ્રમાણે કહ્યું છે; અને મોટા સાધુમતોએ પણ એ આત્માના સાક્ષાત્કાર રૂપ આત્મગ્રહણ આ પ્રમાણે વિધિ અને પ્રતિષેધ કરીનેજ કરેલ છે. માટે જેમને શાંતિનાથ ભગવાનનું સ્વરૂપ અથવા પોતાનું સ્વરૂપ જાણવાના અથવા પામવાની ઇચ્છા હોય તેમણે પૂર્વોક્ત પ્રકારે વિધિ પ્રતિષેધ કરીને આત્માને ગ્રહણ કરવો એવો ભગવાનનો ઉત્તર છે; અને તે સદ્ગુરૂની પ્રાપ્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે એમ જાણવું.

दुष्टजन संगति परिहरी, भजे सुगुरू संतान रे;
जोग सामर्थ्य चित्त भाव जे, धरे मुगति निदान रे. शां० ८

શબ્દાર્થ.

(થોડાક વિધ પ્રતિષેધ બતાવે છે.)

દુષ્ટજન=દુષ્ટ માણસ, (તેની) સંગતિ=સોબત, પરિહરી=છોડીને, (જે પુરૂષ) ભજે=સેવે, (શું ? તો કે) સુગુરૂસંતાનરે=સદ્ગુરૂનો સંતાન-ગુરૂકુલ-એક પછી એક ગુરૂ (તેને ભજે; અને તે શી રીતે ભજે ? તો કે)

જોગસામર્થ્ય=પોતાના મન વચન અને કાયારૂપ યોગની શક્તિ પ્રમાણે, (અને) ચિત્તભાવ જે=ચિત્તમાં પ્રાપ્ત થયેલો જે ભાવોલ્લાસ, તે વડે (જે ભજે તે) ધારે-પામે, મુગતિ-મુક્તિ, નિદાનરે-આખરે.

ભાવાર્થ.

સ્વાર્થી-હઠકદાગ્રહવાળા-અસંયમી મતમમત્વવાળા જે અજ્ઞાનીઓ, તેઓની સોબત તજીને, નિઃસ્પૃહી, સ્વપર સમયના જાણ, અલ્પ કષાયવાળા તથા દયાળુ આદિ લક્ષણોવાળા જે સંયમી સુગુરૂ, તેની પરંપરાનો સંગત કરે. વળી મન, વચન અને કાયા સંબંધી જે શક્તિ, તેવડે ચિત્તવૃત્તિનું શોધન કરે, અથવા મનના વિકારોને અથવા મનને વશ રાખે તે મોક્ષનું મૂળ કારણ પામે, એટલે મુક્ત થાય.

દ્વિતીય ભાવાર્થ.

દુષ્ટની સોબત છોડવી, ગુરૂકુળ સેવવુ, યોગ સામર્થ્યપ્રમાણે વર્તવુ, અને મુક્તિનુ નિદાન જે ચિત્તનો ભાવોદ્ભાસ તે ધારણ કરવો.

પરમાર્થ.

ઉપર કહ્યુ છે તે સિવાય મોક્ષાભિલાષીએ અસત્ સગનો એટલે ખરાબ સોબતનો ત્યાગ તો અવસ્ય કરવોજ જોઇએ અને પછી સત્સગ કરવો સારા ગુરૂ, અને તે ન હોય તો સારા ગુરૂના શિષ્યો, મતલબ એ કે, મત અથવા મતના સબધમા આવેલા એવા તેમના શિષ્ય પ્રશિષ્યાદિની સગતિ કરવી

આથી મન, વચન, અને કાયાના યોગને વશ કરવાનું સામર્થ્ય આવે, તેથી કર્મક્ષયનુ મૂળ કારણ જે ચિત્ત આધીનતા તે પ્રાપ્ત થાય, અને છેવટે મુક્તપણુ પામે.

मान अपमान चित्त सम गणे, सम गणे कनक पाषाण रे;
वंदक निंदक सम गणे, इसो होये तुं जाण रे. शां० ६

શબ્દાર્થ.

માન=સત્કાર, અપમાન=અનાદર (એ બેને) ચિત્ત=મનમાં, સમ=સરખા, ગણે=માને કનક=સોનાને, (અને) પાષાણરે=પત્થરને; (વળી) વંદક=વાંદનારને, (અને) નિંદક-નિંદા કરનારને, સમ=સરખા, ગણે=માને, ઈસો=એવો, હોયે તું જાણરે=તું જાણકાર થઇ રહે.

ભાવાર્થ.

સત્કાર અને અસત્કારને મનમાં સરખા ગણે, વળી સુવર્ણને અને પત્થરને પણ સરખા માને, તેમજ પગે લાગનારને અને નિંદા કરનારને પણ સરખા માને એવો તું થાય એમ જાણ; અથવા તું એવો જાણ થાય. સમાન ભાવ જાણનારો થાય એમ જાણ.

પરમાર્થ.

નિજ સ્વભાવમાં પ્રવર્તનારના લક્ષણ કહે છે. પૂર્વોક્ત પ્રકારે જેણે આત્માનો સ્વભાવ જાણ્યો છે, અને જે સ્વ સ્વરૂપમાં રમણ કરનાર છે, તેને કોઇ માન આપે, અથવા કોઇ અપમાન કરે; તો તેમ કરનાર પર સમભાવ રાખે, અર્થાત્ માનથી પ્રસન્ન ન થાય, તેમજ અપમાનથી ખેદ ન પામે, અને પોતે સમભાવમાં રહે.

વળી પૃથ્વીના વિકાર રૂપ જે સુવર્ણ છે તે પુદ્ગલ છે, અને જે પાષાણ છે, ને પણ પુદ્ગલ છે; એમ વસ્તુભાવ જાણવાથી બન્નેને પુદ્ગલ જાણે અને પૃથ્વીના વિકારરૂપ સરખાં માને. તેજ પ્રમાણે કોઇ ગુણને યાદ કરી પગે લાગે; તથા કોઇ અછતા દોષો આરોપણ કરી નિંદા કરે તે બન્નેને પોતાના આત્મા તુલ્ય આત્મા હોવાથી, તથા પોતે કરેલાં કર્મોનો, અથવા કરશે તે કર્મોનો પોતે ભોક્તા થશે, એમ ધારીને સમપરિણામીપણે વર્તતા મહાત્મા બન્નેને સરખા ગણે-એવી રીતે જો તારામાં ગુણ પ્રગટ થશે તો તું તેવો થઇશ અથવા ગુણ પ્રગટાવવા હોય તો એવો તું થા અને એવો જો થઇશ તોજ ગુણ પ્રગટ થશે, અને ભગવાનનું સત્ય સ્વરૂપ જાણીશ

सर्व जगजंतुने सम गणे, गणे तृण मणि भाव रे;
मुक्ति संसार बेहु सम गणे, मुणे भवजळनिधि नाव रे. शां० १०

શબ્દાર્થ.

સર્વ=બધા જગજંતુને=જગતના જંતુઓને, સમ ગણે=સરખા ગણે એટલે કે શત્રુ મિત્રને સરખા ગણે; ગણે (સરખા) ગણે, તૃણ મણિ=તણખલાં અને મણિ માણેક રૂપ, ભાવરે=પદાર્થો (તેને); (તેમજ) મુક્તિ=મોક્ષસ્થળ કે મોક્ષ, (અને) સંસાર=ચતુર્ગતિરૂપ ભવસ્થળ, (તેમને) સમ ગણે=સરખા ગણે—સરખા માને, (તે પુરૂષ) મુણે=જાણે-સમજે, ભવજળનિધિ નાવરે=સંસારરૂપ સમુદ્રમાં (તરવા માટે) નાવ સમાન જે (સમતા રૂપ) વસ્તુ છે તેને.

ભાવાર્થ.

સઘળા ત્રણે જગત્ના અથવા સંસારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોને સરખા ગણે, ઘાસનું તણખલું તથા રત્નોના ભાવને પણ તુલ્ય માને, વળી મુક્તપણું અને ચારગતિરૂપ જે સંસાર તે બન્નેને સરખા માને, તે (શાંત સ્વરૂપ પૂર્વોક્ત ભાવનાથી પ્રકટ થયેલી) હોડીવડે સંસારરૂપી સમુદ્રનો પાર પામે છે.

પરમાર્થ.

જેને નવમી ગાથામાં કહેલી દશા પ્રાપ્ત થઇ હોય, તેની સ્થિતિ કેવી થાય છે ? તથા તે શું કરે છે ? તે આ ગાથામાં બતાવ્યું છે

જગત્ના સર્વ પ્રાણી માત્રને પોતાની સરખા માને એકેંદ્રિયથી માંડી પંચેંદ્રિય સુધીમાં આત્મત્વ સરખું હોવાથી સૌને એક સરખા માને, કોઈના પણ આત્માને દુખાવે નહિ, તેમજ મોક્ષ આત્માની સ્વભાવવાળી સ્થિતિનું નામ છે અને સંસાર તે પણ આત્માની વિભાવવાળી સ્થિતિનું નામ છે, તે બન્ને નામ માત્ર છે કારણ કે તે બન્નેનો મૂળ આધાર આત્મા છે, અને આ બન્ને સ્થિતિ સમજાતા આત્માવલંબી પુરૂષ આ બન્ને સ્થિતિમાં સ્વસ્વરૂપમણું હોવાથી વધારે ઓછાપણું જોઇ શકતો નથી તેથી સાતમા ગુણઠાણામાં મોક્ષ પામવાની ઇચ્છા પણ નિવૃત્ત થાય છે, એટલે સંસાર અને મોક્ષને સરખા ગણી મોક્ષની ઇચ્છા કરતો નથી અને આ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતા શાંતરસરૂપી હોડીવડે મહાત્માઓ સંસારરૂપી સમુદ્રને તરી જાય છે (નવમી અને દશમી ગાથાનો ભેગો સંબંધ લેવો)

आपणो आतम भाव जे, एक चेतनाधार रे,
अवर सवी साथ संयोगथी, एह निज परिकर सार रे. शां० ११

શબ્દાર્થ.

આપણો=આપણ પોતાનો, આતમભાવ જે=આત્મભાવ–સ્વીયરૂપ–પોતાપણું (તે શું છે ? તો કે) એક=એકલી, ચેતના=ચૈતન્યશક્તિ, તેજ આત્મભાવ છે એમ) ધારરે=ધારવું, અવર=બીજું, સવી=સર્વ, સાથ=સાથે વળગેલું છે તે, સંયોગથી=સંયોગ સંબંધથી (જોડાયેલું છે) માટે એહ=એ બીજા સંયોગિક પદાર્થો તે, નિજ=આપણા, પરિકર=પરિવારરૂપે (માનીએ તો) સારરે=સારૂં ઠીક છે, અથવા અવર સર્વ, સાથે પડેલું આ પરિકર–પરિવાર અને સાર=ધન દોલત તે, સંયોગ સંબંધી છે. (આત્મભાવે તો એકલી ચૈતન્યશક્તિ જ છે.)

ભાવાર્થ.

પોતાના આત્માનો જે સ્વભાવ, તે માત્ર એક ચૈતન્ય શક્તિ જાણ, બીજી સર્વ સંબંધવાળી વસ્તુઓ જોડાવાથી થયેલ છે આ પ્રકારે આ દશ્ય જગતની વસ્તુ ઓમાં પોતાનો પરિવાર તત્ત્વરૂપ છે એમ જાણ !

પરમાર્થ.

હવે આત્માનું સ્વરૂપ ઓળખાવે છે આ જગતમાં જે દશ્ય ભાવ જણાય છે તે અને શરીર સર્વ સંયોગજન્ય છે, વિભાવથી ઉત્પન્ન થયેના છે, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ દ્વેષ એ અજ્ઞાનમૂલક છે અનાદિ કર્મ સંબંધથી ન્યૂનાધિકપણું પામે છે, તે સૌ વિભાવ છે ત્યાગના યોગ્ય છે ત્યાગ થાય તેવા છે

આત્માનો સ્વભાવ તો માત્ર એક ચેતના છે, તે જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર, વીર્ય, સુખ અને ઉપયોગમયી છે આ મારરૂપ છે, પોતાનો પરિવાર છે પોતાની સાથે છે, તથાપ્રકારે ભાનમાં આવે તેમ છે એમ હે ભવ્ય ! હે મુમુક્ષુ ! તું ધાર ? (તથા પ્રકારે સમજાયું તેમ સમજાવાયું નથી તેથી પરોપકારાર્થે અનુભવીએ કંઇક ઉમેરો કરવો ગુરૂગમથી અર્થ જાણવા)

प्रभु मुखथी एम सांभळी, कहे आतमराम रे,
ताहरे दरिसणे निस्तर्यो, मुज सीधां सवि काम रे. शां० १२

શબ્દાર્થ.

પ્રભુમુખથી=શાંતિનાથ ભગવાન્‌ના મુખથી, એમ=પૂર્વે કહેલી રીતે સાંભળી=શ્રવણ કરીને, કહે આતમરામ રે=આત્મભાવમાં આરામ પામનાર, કે રમનાર જીવ બોલે છે કે, તાહરે=તારા, દરિસણે=દર્શનથી (હું) નિસ્તર્યો= નિસ્તાર પામ્યો છું (અને) મુજ=મારાં, સીધાં=સિદ્ધ થયાં, સવિ=સર્વે કામરે=કામો, (અથવા સર્વે કામનાઓ=ઇચ્છાઓ પાર પડી એમ પણ અર્થ થઇ શકે છે)

ભાવાર્થ.

શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન્‌ના મુખથી, અથવા તેમણે કહેલા શાસ્ત્રોથી ઉપર કહ્યું તેવી રીતે સાંભળીને કહે છે (કોણ ? તો કે મારો આત્મા અથવા શ્રોતાનો આત્મા), હે ભગવન્‌ ! તમારું દર્શન કરવાથી અથવા આપના જૈનદર્શનથી હું

સંસારના પારને પામ્યો અને મારાં સર્વ મનોવાંચ્છિતો સિદ્ધ થયા, અર્થાત્ સર્વે ઇચ્છાઓ પરિપૂર્ણ થઇ.

પરમાર્થ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારે પ્રભુનો ઉપદેશ સાંભળી અથવા શાસ્ત્રદ્વારાએ જાણી શ્રોતાઓનો અંતરઆત્મા એમ કહે છે કે, હે પ્રભુ ! તમારૂં જૈન દર્શન પામવાથી અથવા આત્મદર્શન થવાથી મારાં તમામ કામો સિદ્ધ થયાં–હું સંસારનો પાર પામ્યો–કૃતકૃત્ય થયો.

अहो अहो हुं मुजने कहुं, नमो मुज नमो मुज रे;
अमित फळ दान दातारनी, जेहनी भेट थइ तुज रे. शां० १२

શબ્દાર્થ.

અહો અહો=અહો અહો, એવું માનભરેલું સંબોધન, હું મુજને કહું=હું પોતાનેજ કહ્યાં કરૂં છું, નમો મુજ નમો મુજરે=મને નમસ્કાર થાઓ, મને નમસ્કાર થાઓ. (કારણ કે) અમિત=અમાપ–અનંત, ફળ=લાભ, (તેનું), દાન=અર્પણ, (તેવા દાનના) દાતારની=દેનાર, જેહના=જે તું તેની, ભેટ થઈ=મુલાકાત થઇ, તુજરે=(હે આત્મા) તને.

ભાવાર્થ

" અહો અહો " એ આશ્ચર્યકારક અથવા આહ્લાદદર્શક વચન છે. હું સ્તવના કરનાર અથવા ઉપદેશનો રહસ્ય જાણનાર પોતાને કહું છું કે ' મને નમસ્કાર કરો.' કેમકે માપવિનાનો બદલો આપનાર જે શાંતિનાથ ભગવાન્ તેનો તને મેળાપ થયો છે. પોતે પોતાને કહે છે–છતાં "તને" વાપર્યો છે, તે પોતાના અર્થમાં જાણવો.

પરમાર્થ.

પ્રભુના પૂર્વોક્ત ઉપદેશના શ્રવણથી આહ્લાદ પામી અંતરઆત્મપણું પામેલા સ્તવન બનાવનાર પોતે પોતાના આત્માને, અજ્ઞાનપણું મટવાથી ધન્ય માને છે, અને પોતાને પ્રભુતુલ્ય જાણવાથી ખુશી થઇ પોતે પોતાને કહે છે કે, મને નમસ્કાર થાઓ ! મને નમસ્કાર થાઓ ! કારણ કે આજે અમૃત ફળ આપનાર અથવા પોતાનું પદ આપનાર પ્રભુનો મને મેળાપ થયો છે, તેથી હવે મારે કોઇને પણ નમવાની જરૂર રહી નથી, પણ મને પ્રભુત્વ પ્રાપ્ત થયું છે, એટલે હું નમવા યોગ્ય થયો છું. જેને પ્રભુનું દર્શન થાય તે શુદ્ધ આત્મપણું પામે છે. અને તેની દીનતા દૂર થાય છે. જાણે પોતે બહિરાત્મા હોય, અને પાછળથી પોતાના આત્મામાં અંતર

આત્મપણું પ્રગટ્યું, તેથી પોતે શુદ્ધ આત્માતુલ્ય પોતાને ભાવવાથી પોતાની પ્રથમની બાં રાત્મપણાની અવસ્થાને આશ્ચર્ય સાથે કહેતા હોય કે, " મને નમો, મને નમો " કેમકે મ અમિત ફળ આપનાર એવા પ્રભુની ભેટ થઇ છે. હું પણ પરમાત્મા તુલ્ય છું, એમ મેં જાણ્યું ?

शांति सरूप संक्षेपथी, कह्यो निज पर रूप रे;
आगममांहे विस्तर घणो, कह्यो शांति जिनभूप रे. शां० १४

શબ્દાર્થ.

(આ રીતે) શાંતિસરૂપ=આત્મશાંતિનો અથવા શાંતિનાથ ભગવાનનું સરૂપ=ધ્યાન, સંક્ષેપથી=સંક્ષેપે, કહ્યો=વર્ણવ્યું, નિજપરરૂપરે=સ્વપરરૂપે, (અને) આગમમાંહે=જિનાગમમાં, વિસ્તર ઘણો=ઘણા વિસ્તારથી, કહ્યો=વર્ણવ્યું છે, શાંતિ=શાંતિનાથ નામે જિનભૂપરે=જિનરાજ ભગવાને.

ભાવાર્થ.

શાંતરસ અથવા શાંતિનાથ ભગવાન, અથવા શુદ્ધ આત્મા, અથવા પરમાત્મા, તેમનું સ્વરૂપ ટુંકાણમાં કહ્યુ. પોતાના અને પારકા રૂપપણે કહ્યું; પણ જિનેશ્વર ભગવાને કહેલાં ધર્મપુસ્તકોમાં આ બાબત ઘણો વિસ્તાર કહેલો છે. (કોણે કહેલો છે? તો કે) શ્રી શાંતિનાથ નામના મોળમા તીર્થંકર કે જેઓ ચક્રવર્તી રાજા પણ હતા તેમણે કહેલો છે.

પરમાર્થ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારે શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું સ્વરૂપ મે સંક્ષેપથી નિજરૂપે એટલે પોતાપણે તેમજ અન્ય ભવ્ય પ્રાણીઓના આત્માપણે એટલે પરરૂપે કહ્યું છે. વળી શ્રી શાંતિનાથ ભગવાને આ જ બાબત આગમોમાં ઘણા વિસ્તારથી કહેલી છે. તે બાબતને ભવ્ય પ્રાણીઓ જાણીને સ્વસ્વરૂપને ગ્રહણ કરશે એવો ઉપદેશ રૂપ તાત્પર્ય છે.

शांति सरूप एम भावशे, धरी शुद्ध प्रणिधान रे;
आनंदघन पद पामशे, ते लहेशे बहु मान रे. शां० १५

શબ્દાર્થ.

શાંતિસરૂપ=શ્રી શાંતિનાથનું સ્વરૂપ, એમ પૂર્વોક્ત પ્રકારે, (જે) ભાવશે= વિચારશે, (તે પણ શી રીતે ? તો કે) ધરી=ધારણ કરી, શુદ્ધ=નિર્મળ, પ્રણિ-

ધાનરે=એકાગ્રતાવાળું ધ્યાન, (તે પુરૂષ) આનંદઘનપદ=આનંદથી ભરપૂર મુક્તિપદ, પામશે=મેળવશે, અને તે=તે પુરૂષ, લહેશે=પામશે, બહુ માનરે=ઘણું માન.

ભાવાર્થ.

પૂર્વે કહ્યું તેવી રીતે જે માણસ ચિત્તની નિર્મળ એકાગ્રતાએ કરીને શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું સ્વરૂપ વિચારશે તે માણસ આ સ્તવનના કર્તા શ્રી આનંદઘનજી મહારાજનું પદ, અથવા આત્માનંદપણાના સમૂહનું પદ અને બહુમાન એટલે જગતનું પૂજ્યપણુ મેળવશે.

પરમાર્થ.

પૂર્વોક્ત પ્રકારે જે ભવ્ય પ્રાણીઓ ચિત્તના એકાગ્ર વૃત્તિ કરી પ્રભુનુ સ્વરૂપ વિચારશે, અને પ્રભુની દશાને પોતાના આત્મામાં પ્રગટ કરશે તે પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરશે, અને જગદ્વંદ્ય થશે એમ શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે

—✻(◎)✻—

શ્રી કુંથુનાથજિન સ્તવન.

कुंथुजिन ! मनडुं किमही न बाजे, हो कुंथुजिन०
जिम जिम जतन करीने राखुं, तिम तिम अलगुं भाजे हो. कुं० १

શબ્દાર્થ

કુંથુજિન=હે કુંથુનાથ નામના સત્તરમા જિનેશ્વર ભગવાન્! મનડું—(મારૂં તુચ્છ) મન, કિમહી=કોઇ રીતે પણ, ન બાજે=(એક મુકરર વિષયપર) વળગતું નથી. (અને) જિમ જિમ=જેમ જેમ, જતન કરીને=યત્ન પ્રયત્ન કરીને=મહેનત લઇને, રાખું=(તે મનને) પકડી રાખું છું, તિમ તિમ=તેમ તેમ, અલગું=વેગળે ભાજે હો=ભાગી જાય છે.

ભાવાર્થ

હે સત્તરમા શ્રી કુંથુનાથ ભગવાન્! મારૂં મન કોઇપણ રીતે એકાગ્રતાથી જોડાતું નથી. જેમ જેમ મહેનત કરીને તેને વશ રાખું છું તેમ તેમ વેગળું ભાગી જાય છે.

પરમાર્થ.

હે કુંથુનાથ પ્રભુ ! આપની સાથે મારું મન મેળવવા મારી ઇચ્છા છે, પણ પરમાત્મપણું પામેલા શુદ્ધ પરમાત્મા એવા આપની સાથે તે જોડાતું નથી હું જેમ જેમ મહેનત કરી મનને વશ રાખવા પ્રયત્ન કરું છું, તેમ તેમ તે દૂર જાય છે, એટલે અન્ય વિષયોમાં પ્રવેશ કરે છે.

रजनी वासर वस्ती उजड, गयण पायाले जाय;
साप खाये ने मुखडुं थोथुं, एह ओखाणो न्याय हो. कुं० २

શબ્દાર્થ

રજની=રાત હોય ત્યાં, વાસર=દિવસ હોય ત્યાં, (તેમજ વસતી=વસ્તી હોય ત્યાં, ઉજડ=વેરાન મેદાન હોય ત્યાં (અથવા તો) ગયણ=ગગન–આકાશ મંડળમાં, (યા) પાયાલે=પાતાલ ભુવનમાં, જાય=મારૂં મન ભમતું રહે છે. (છતાં તે શાંત પડતું નથી, આમ જોતાં) સાપ=સર્પ, ખાય=ખાતો જાય, ને અને=તોપણ=મુખડું, તેનું મુખ, થોથું=ખાલીને ખાલી (અતૃપ્ત) રહે છે. એહ=એ, ઓખાણો=કહેવત–ઉપાખ્યાન, ન્યાય હો=વ્યાજબી ઠરે છે.

ભાવાર્થ.

રાત્રીએ તથા દિવસે, જ્યાં માણસો વસતા હોય તેવી જગ્યામા, જ્યાં કોઈ રહે તુ ન હોય તેવી ઉજ્જડ જગ્યામાં, આકાશમા અને પાતાળમાં મન જાય છે; (પણ કંઈ વળતુ નથી) જેને સાપ કરડે છે ને સાપે ખાધો કહેવાય છે, પણ તે સાપનું મ્હોડું તો ખાલી રહે છે. (સર્પ કરડે, તો જેને તે કરડે તેનો જીવ જાય, પણ સર્પના મ્હોઢામાં કંઇ આવે નહિ, તે તો ખાલી જ રહે.) માટે એ પૂર્વે કહેલી કહેવતનો ન્યાય તુલ્ય છે

પરમાર્થ

ભગવાનમા મનને પ્રયત્ન કરી જોડતાં જોડાતુ નથી, પણ અન્ય સ્થળાંતરમા ગમે ત્યારે જાય છે તેને રાત્રી પણ નડતી નથી કે દિવસ પણ તેને નડતો નથી ગમે ત્યારે ગમે ત્યા જાય છે આકાશમા અને પાતાળમા પણ જાય છે આ ઉપરથી વખતે કોઇ એમ અનુમાન કરે કે, " કરે તે ચરે " તેમ મનને વિષયોનો આનંદ મળતો હશે, તો તેમ પણ નથી. જેમ કોઇ માણસને યા પશુને સર્પ કરડે છે, ત્યારે તેને " સાપે ખાધો " એમ કહેવાય છે, પણ તેથી તે સર્પની ક્ષુધા નિવૃત્ત થતી નથી, અને તેના મ્હોમા પણ કંઇ આવતુ નથી. તેમ આ મનને પણ વિષયાનંદ મળતો નથી, પણ તે માત્ર કર્મો બાંધે છે. એટલે " સાપે ખાધો " એ ઉપનય અને મળતો આવે છે

मुगतितणा अभिलाषी तपिया, ज्ञान ने ध्यान अभ्यासे;
वयरीडुं कांई एहवुं चिंते, नाखे अवले पासे. हो कुं० ३

શબ્દાર્થ

મુગતિતણા=મુકિતના–મોક્ષના, અભિલાષી=ઇચ્છક, તપિયા=તપશ્ચર્યા કરનાર, (તપસ્વી શ્રમણ પુરૂષો) જ્ઞાન=વિદ્યા, ને=અને, ધ્યાન=ધ્યાન યોગ, અભ્યાસે=સાધે છે, (પણ મારૂં મન તો) વયરીડું=નીચ વૈરીરૂપે થઇ, કાંઇ=હરકંઇ, એહવું=એવી તરેહનું, ચિંતે=ચિંતવે છે (કે જે) નાખે=(મને) પાડે છે, અવલે પાસે આડે પાસે–ઉંધે પાસે–પડખે (મતલબ કે મને એવું ઉંધું ભમાવે છે કે મને સારૂં કામ કરવું સુજતુંજ નથી.)

ભાવાર્થ

મોક્ષની અભિલાષા કરનાર એવા બાહ્ય અને અભ્યંતર તપસ્વીઓ વિદ્વાનો પ્રભુમાં અથવા બીજી કોઇ વસ્તુમાં મનને જોડવાનો અભ્યાસ કરે છે, (છતાં તેમનું પણ) શત્રુરૂપ મન કંઇક એવુંજ ચિંતવી નાખે છે કે, તેમને ક્ષણવારમાં મોહના પાશમાં અથવા કર્મોના ફંદમાં પાડી નાખે છે.

પરમાર્થ

મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા એવા બાહ્ય અને અભ્યતર મળી બાર પ્રકારના તપ કરનાર, અને હમેશાં જ્ઞાન અને ધ્યાનના અભ્યાસ કરનારને પણ આ દુષ્ટ મનરૂપી શત્રુ કંઇ એવો વિકાર ઉત્પન્ન કરીને વિષયાનંદમા જોડી દે છે કે ક્ષણવારમાં તે મોહના પાશમાં પડી જાય છે. આવી રીતે અનેક મુનિઓ પઝાના મેકરો નાખલાઓ છે.

आगम आगमधरने हाथे, नावे किणविधिं आंकुं;
किहां कणे जो हठ करी हडकुं तो, व्याल तणी परे वांकुं हो. कु० ४

શબ્દાર્થ

આગમ=સૂત્રો, આગમધરને=અગીઆર અંગસૂત્ર કંઠે ધરનારના અથવા પૂર્વધરના. હાથે=હાથમાં કે નજીક (હોય છે છતાં,) નાવે=નથી આવતું, નથી રહેતું, કિણવિધિ=કોઇ પણ પ્રકારે, આંકું=અંકુશમાં–વશમાં (આવી

જાતનું મન છે તેને) કિહાંકણે=કોઇ ઠેકાણે, જો=કદાચ, હઠ કરી=બળાત્કાર વાપરી, હડકું=હડસેલું કે અટકાવું-વળગાડું, તો=ત્યારે, વ્યાલતણીપરે= સર્પની માફક, વાંકું=વક્ર (બની રહે છે.)

ભાવાર્થ

સૂત્રોના જ્ઞાતાને, અગીઆર અંગરૂપ સૂત્ર જેમના જીહ્વાગ્રે છે એવા મહા જ્ઞાનીઓના હાથમાં અથવા પાસે મન હોય છે, છતાં પણ કોઈ પ્રકારે તેમના વશમાં રહેતું નથી. આવું મન છે તેને કદાપિ કોઇ સ્થાને બળાત્કારે હડસેલું અથવા રોકું તો સર્પની પેઠે વક્ર ગતિને પામે છે, અર્થાત્ તરત અવળે માર્ગે જાય છે- અથવા વાંકુંચુંકું થઇ જાય છે.

પરમાર્થ.

આગમ જાણનારા ચૌદ પૂર્વધરો પણ પતિત થયેલા સાંભળ્યા છે, તે આ મનના પ્રતાપથી છે; તેથી આગમ જાણનારનું મન વશ રહે એમ સમજવામાં પણ ભૂલ થાય છે. આગમો વાંચતી વેળાએ તેમાં મનને વશ કરવાનો સંબંધ વંચાતો હોય તો તેવે વખતે પણ આ ચપળ મન વાંચનારને અન્ય સ્થાનકે લઇ જાય છે.

આ મનને સર્પની ઉપમા આપી છે; સર્પ મૂળે તો વાંકો હોય છે, અને તેમાં જો તેને છંછેડશો, તો તે વિશેષ વાંકો થઈ ગતિ કરે છે. તેમજ આ મન વાંકું છે, તે સહજ કોઇ વસ્તુપર ટકે તો ટકે છે, પણ જો તેને હઠ કરી કોઈ વસ્તુપરથી ખસેડી, ધ્યેય એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનમાં અથવા બીજા કોઇ વિષયમાં જોડવા માંડીએ તો તે ત્યાં જોડાતું નથી; પણ સર્પની પેઠે વિશેષ વક્રતા પકડી અન્ય વિષયોમાં જોડાય છે. આ ગાથામાં મનને વશમાં લાવવાનું કઠણપણું જણાવ્યું છે, અને મન વશમાં આવતું નથી એમ કહેવામાં આવેલ છે.

जो ठग कहुं तो ठगतो न देखुं, शाहुकार पण नांही;
सर्वमांहे ने सहुथी अळगुं, ए अचरिज मनमांही हो. कुं० ५

શબ્દાર્થ.

જો=જો કદાચ, (મનને) ઠગ=ઠગનાર, કહું=જણાવું, તો=તો તેને, ઠગતો=ઠગાઇ કરતું, ન દેખું=જોઈ શકતો નથી. (તેમ) શાહુકાર=શાહ-પ્રમાણિક, (કહું તો તે પણ એ) નાંહી=નથી. (એ તો) સર્વમાંહિ=બધામાં (ભટકનારૂં છે) ને=અને, સહુથી=બધાથી, અળગું=અલગ રહેનાર (પણ

છે) માટે એ=ઉપર વર્ણવેલું; અચારજ=આશ્ચર્ય, મનમાંહી=મનના સંબંધમાં (દેખાય છે.)

ભાવાર્થ.

જો કદાચ મનને છેતરનાર કહું તો તેને ઠગાઈ કરતાં હું દેખતો નથી તેમ શાહુપણું ધારણ કરનાર પણ મને તે લાગતું નથી. તે મન તો સર્વ ઇંદ્રિયોની અંદર અને સર્વે ઇંદ્રિયોથી જુદું પણ છે; આ પરસ્પર વિરૂદ્ધ વાત છે અને તે મારા મનને આશ્ચર્ય પમાડે છે.

પરમાર્થ.

આ મન હમેશાં ઇંદ્રિયોને પ્રેરે છે, અને તે પ્રમાણે ઇંદ્રિયો વિષયોમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; એટલે આત્મા ખરેખર ઇંદ્રિયોનાં કૃત્યથી કર્મબંધમાં ફસાય છે, તેથી ખરેખરી રીતે પ્રત્યક્ષપણે ઇંદ્રિયો આત્માને વંચે છે, અને તેથી મનને ઠગ કહેવા જાઉં છું પણ તે ઠગપણાનું કાર્ય કરનાર ન હોવાથી ઠગરૂપે દેખાતું નથી.

તેમજ તેને શાહુકાર પણ કહેવાય તેમ નથી, કારણ કે ઇંદ્રિયો મનની પ્રેરણા વિના કંઇ કરી શકતી નથી; અને જે આત્માને ઠગવાની પ્રેરણા કરે અને તેમાં આનંદ માને, તેને શાહુકાર પણ શી રીતે કહેવાય ? તેથી તે શાહુકાર પણ નથી.

વળી આ મન તો નોઇંદ્રિય છે, પણ એકપણે તે તમામ પાંચે ઇંદ્રિયોમાં ભળેલું છે, તેથી તે સર્વે ઇંદ્રિયોમાં વ્યાપક હોવાથી સર્વમાંહી છે: તેમજ દરેક ઇંદ્રિયના વિષયોને તે જાણનાર, તથા સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાનો જેનો સ્વભાવ છે, એ રીતે મન જૂદું પણ છે. આવો સર્વમાંહી અને સર્વથી અળગાપણાનો મનનો સ્વભાવ જાણી, મને આશ્ચર્ય લાગે છે કે આ બન્ને વિરૂદ્ધ ધર્મને પણ ધારણ કરનાર ચપળ મન છે.

जे जे कहुं ते कान न धारे, आपमते रहे कालो;
सुर नर पंडित जन समजावे, समजे न मारो सालो हो. कुं० ६

શબ્દાર્થ.

જે જે=જે કાંઇ, કહું=બોલું, તે=તેને (એમને) કાન ન ધારે=કાને ધરતું નથી, (એ તો) આપમતે=પોતાની સ્વચ્છંદતાના વિચારે કરીને, રહે કાલો=કાલું થઇને રહે છે–મલીન બની રહે છે. (અને) સુર=દેવ વર્ગના, નર=મનુષ્ય વર્ગના, પંડિતજન=પંડિતલોક, સમજાવે=સમજાવવા માંડે છે, (તોપણ) સમજે ન મારો સાલો=(મારી કુમતિરૂપ સ્ત્રીનો ભાઇ એ મન રૂપી) મારો સાળો સમજાવ્યો સમજતો નથી.

ભાવાર્થ.

મારા મનને હું જે જે શુભ વાર્તા કહું છું તે તે શુભ વાર્તાને તે સાંભળતું નથી, અને પોતાના સંકલ્પવિકલ્પરૂપી અશુભ મતમાંજ પાપરૂપ કૃષ્ણરંગવાળું થઇને મલીન રહે છે. વળી તેને દેવો તથા મનુષ્યો માંહેલા પંડિતો જો કે ઘણું સમજાવે છે, તો પણ મારી કુમતિરૂપ સ્ત્રીનો ભાઇ, એ મનરૂપી સાલો સમજતો નથી; અર્થાત્ મારૂં મન આપની સાથે બાઝતું નથી.

પરમાર્થ.

આ અસાર સંસારથી નિવૃત્ત થવા, અથવા પરમાત્મા સાથે લીનતા કરવારૂપ હું મનને જે સદુપદેશ આપું છું, અને તેને ઠેકાણે લાવવા જે જે પ્રયત્ન કરૂં છું તે સર્વને આ દુષ્ટ મન સાંભળતું નથી. જેમ બહેરા માણસને કંઈ વાત કહેવી હોય, તે કહીએ ત્યારે તે જેમ સાંભળે નહિ તેમ આ મન મારી (આત્માની) કહેલી સદુપદેશની વાત સાંભળતું નથી; અને પોતે અનેક પ્રકારનાં સંકલ્પવિકલ્પો કરી પાપો બાંધ્યા કરે છે, અને રાત દહાડો કાળું એટલે મલીન રહે છે.

દેવતા, મનુષ્ય અને જ્ઞાની પુરૂષો એ મનને ઠેકાણે લાવવા પ્રયત્ન કરે છે, અને મનને સમજાવે છે, તોપણ આ ચચળ મન દેવો, મનુષ્યો અને જ્ઞાનીઓનું પણ માનતું નથી. " મારો સાલો " એમ કહીને, આ મનને ગાળ દીધી છે. જાણે આ મન આત્માની કુબુદ્ધિરૂપ સ્ત્રીનો ભાઇ હોય તેમ સમજી તેને ગાળ દીધી છે.

मैं जाण्युं ए लिंग नपुंसक, सकळ मरदने ठेले;
बीजी वाते समरथ छे नर, एहने कोइ न जेले हो. कुं० ७

શબ્દાર્થ.

મેં જાણ્યું=હું (એમ) સમજ્યો હતો (કે), એ=મન, લિંગનપુંસક= લિંગથી નપુંસક છે—નાન્યતર જાતિ છે, (માટે નામર્દ હોવું જોઇએ, પણ એતો) સકળ=તમામ, મરદને=મરદોને, ઠેલે=હઠાવે છે. (કારણકે) બીજી- વાતે=બીજી (બધી) વાતોમાં, સમરથ છે નર=નર—માણસ બળવાન્ છે, (પણ) એહને=એ મનને, કોઈ=કોઇપણ માણસ, ન જેલે=ઝીલી શકતો નથી.

ભાવાર્થ.

સ્તવન કરનાર શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે) મેં એમ માન્યું હતું કે, એ મન નપુંસક એટલે નાન્યતર જાતિનું છે; પણ એ તો ઘણું બળવાન છે.

એટલે સઘળા નરજાતિવાચકોને તે હઠાવે તેવું છે. મનને જીતવા શિવાયની બીજી બાબતોમાં પુરૂષ શકિતવાન્ છે, પણ મનને કોઈ પુરૂષ ઝીલી (જીતી) શકતો નથી; અર્થાત્ મનની ગતિને કોઇ રોકી શકતું નથી.

પરમાર્થ.

વ્યાકરણ રીતે "મન કેવું" એટલે નાન્યતરજાતિનું અર્થાત્ નપુંસકલિંગ છે. નપુંસકો કરતાં પુરૂષમાં પુરૂષત્વ સ્વાભાવિક રીતે વધારે હોય છે, છતાં આ મનની બાબતમાં તેથી ઉલટું છે. મન નપુંસક છે છતાં પણ બધા પુરૂષોને હઠાવે છે, અર્થાત્ જીતે છે. બીજી સઘળી વાતોમાં પુરૂષો ઘણા સામર્થ્યવાન્ જોવામાં આવે છે. પણ આ મનને જીતે એવા પુરૂષો તો થોડાજ હોય છે. મનને કોઇ જીતી શકતું નથી. અર્થાત્ મનના વેગને કોઇ રોકી શકતું નથી.

मन साध्युं तेणे सघळुं साध्युं, एह वात नही खोटी;
एम कहे साध्युं ते नवि मानुं, ए कही वात छे मोटी हो. कुंथु० ८

શબ્દાર્થ.

(જેણે) મન સાધ્યું=મનને વશ કર્યું તેણે=તે પુરૂષે, સઘળું=બધું, સાધ્યું=સિદ્ધ કર્યું. એહ વાત=એ કથણી, નહી ખોટી=જૂઠી નથી. (પરંતુ) એમ કહે=આમ તેમ કહીને (અમે અમારૂં મન) સાધ્યું=વશ કર્યું છે (એમ જે માત્ર મુખે બોલે છે) તે=તે વાત, નવિ માનું=માની શકતોજ નથી, (કારણ કે) એ કહી વાત=એ કહેલી વાત (તો), છે મોટી હો=બહુ મોટી—અતિ દુષ્કર છે. (અર્થાત્ વિરલા માણસોજ મનને વશ કરી શકે છે; અને જે વશ કરે છે, તે મ્હોઢેથી બોલતા નથી.)

ભાવાર્થ.

જેણે મનને વશમાં આણ્યું, તેણે તપ, જપ, સંયમ વિગેરે સઘળું સાધ્યું એમ જાણવું. એ વાત કંઈ ખોટી નથી; પણ ફોકટ મ્હોઢેથી જે એમ બોલે કે "મેં મનને સાધ્યું" એ વાત હું માનતો નથી; કેમકે એ મન સાધવાની જે વાત કહી છે તે મોટી છે, અર્થાત્ કઠણ છે.

પરમાર્થ.

જેનું મન વશ થયુ તેને સમસ્ત આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત થઇ એમ સમજવું. એક મનને જેણે જીત્યું તેણે જગત્ જીત્યું એમ જાણવું. આવું જે કહેવાય છે તે વાત બરાબર છે; અર્થાત અનુભવપૂર્વક એ વાત કંઇ ખોટી નથી.

પણ કોઇ કહે કે, મેં મનને સાધ્યું છે, એવી ફક્ત મ્હોડે કહેવાની વાત હું માની શકતો નથી; કેમકે મનને સાધવું એ વાત ઘણી કઠણ છે.

मनडुं दुराराध्य तें वश आण्युं, आगमथी मति आणुं;
आनंदघन प्रभु माहरुं आणो, तो साचुं करी जाणुं हो. कुंथु० ९

શબ્દાર્થ.

મનડું=મન, દુરારાધ્ય=દુઃખે આરાધાય એવું–દુઃખે સચવાય એવું–દુઃસાધ્ય છે, (તેને) તેં=તમે, વશ આણ્યું=વશ કર્યું છે, (એ રીતે) આગમથી=આગમશાસ્ત્રથી (વાંચી કે સાંભળીને) મતિ=વિચાર, આણું=લાવું છું. (પરંતુ) આનંદઘન પ્રભુ=હે આનંદથી ભરપૂર દેવ ! (જ્યારે તમે) માહરૂં=મારૂં (મન) આણો=ઠેકાણે આણો, મારે વશ કરો તો=ત્યારે (તમે દુઃસાધ્ય મનને વશ કર્યું છે, એ વિચારને) સાચું કરી જાણું હો=સાચે સાચું માનું.

ભાવાર્થ.

દુઃખે કરીને આરાધી શકાય તેવું અર્થાત્ દુઃખે કરી વશમાં આવે તેવું જે મન, તેને હે ભગવન્ ! આપે વશ કર્યું છે; એ વાત શાસ્ત્રદ્વારે મેં જાણી છે, પણ હે આનંદના સમૂહરૂપ પ્રભુ ! અથવા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, હે પ્રભુ ! જો આપ મારૂં મન મારા વશમાં આણો, તો " આપે મનને વશ આણ્યું " એ વચન સત્ય કરીને જાણું.

પરમાર્થ.

હે પ્રભુ ! આવું દુઃસાધ્ય મન પણ આપે વશમાં આણ્યું છે, એવું શાસ્ત્રોથી મેં જાણ્યું છે. મારી બુદ્ધિમાં એ વાત શબ્દપ્રમાણથી સિદ્ધ માની છે. પણ જો આપ કૃપા કરીને, મારૂં મન, કે જેને હું આપની સાથે જોડવા ઇચ્છું છું, તેને ઠેકાણે લાવી જો આપના સ્વરૂપમાં લીન કરવા ઘો તો " આપે મનને વશ આણ્યું " એ વાતને હું ખરી માનું. હે પ્રભુ ! ગમે તેમ કરીને મારા મનને જો આપ ઠેકાણે લાવો તો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પણ, આપે મનને વશ કર્યાની વાત સિદ્ધ થાય, અને મારૂં કામ થઇ જાય. અર્થાત્ આપે મનને વશ આણ્યું હતું તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી પણ હું માની જાઉં. માટે મારૂં મન આપ કૃપા કરીને ઠેકાણે લાવી આપો એવી આનંદઘનજી મહારાજ ભગવાનને વિનતિ કરે છે.

આ કાવ્યમાં જાણે ભગવાનને કહેતા હોય કે આપે મનને વશ આણ્યું, તેની પ્રતીતિ કરાવવાને પણ આપ કૃપા કરી મારૂં મન વશ લાવી આપો એવો ભાવાર્થ છે.

—✱✿✱—

શ્રી અરનાથ જિન સ્તવન.

धरम परम अरनाथनो, किम जाणुं भगवंतरे;
स्वपर समय समजावीए, महिमावंत महंतरे. धरम० १

શબ્દાર્થ.

ધરમ પરમ=પરમ ધર્મ–ઉત્કૃષ્ટ સ્વસ્વભાવ, અરનાથનો=અરનાથ નામે જે અઢારમા તીર્થંકર, તેનો કિમ=શી રીતે ? જાણું=જાણી શકું–સમજી શકું, ભગવંતરે=હે ભગવન્ ! (માટે) સ્વપરસમય=પોતાનો અને પારકો સિદ્ધાંત, સમજાવીએ=(મને) સમજાવો, મહિમાવંત=હે મહિમાવાન્ ! (અને) મહંતરે=હે મહાન્ ! હે મહાપ્રભુ !

(આ રીતે અર્થ કરતાં ભગવાન્‌ને સંબોધી પ્રશ્ન કર્યાથી પછીની ગાથાઓમાં ભગવાન ઉત્તર આપે છે એમ સમજી અર્થ કરવો.)

ભાવાર્થ.

શ્રી અરનાથ નામના અઢારમા તીર્થંકર ભગવાનનો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ સ્વસ્વભાવ છે. તે આપના અનંત ગુણોરૂપી ધર્મને હે ભગવન્ ! હું શી રીતે જાણી શકું ? વળી હે ઐશ્વર્યવાન મોટા પ્રભુ ! આપ કૃપા કરીને પોતાના અને પરના સિદ્ધાંતો સમજાવો.

પરમાર્થ.

હે મોટા મહિમાવાળા શ્રી અરનાથ ભગવાન્ ! હું અજ્ઞાની રાગદ્વેષે ભરેલો હોવાથી આપનો પરમ ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ શી રીતે જાણી શકું ? જેમના અનંત પ્રદેશો નિર્મળ થયા હોય, તેવા શુદ્ધાત્મપણું પામેલા કેવળી ભગવાન્ આપના ગુણને સમસ્ત પ્રકારે જાણવાને સમર્થ થઇ શકે છે, પણ કહી શકતા નથી. તો પછી મારૂં તે શું ગજું ? તેથી મારા ઉપર કૃપા કરી, આપનું કહેલું જૈનશાસ્ત્ર, અને બીજાઓના શાસ્ત્રથી મને પરમાત્મપણું પામેલા એવા આપનું સ્વરૂપ આપ સમજાવશો.

અર્થાંતર.

ધરમ પરમ અરનાથનો=અરનાથ ભગવાનનો અધ્યાત્મધર્મ, કિમ જાણું ભગવંતરે= *હે ગુરૂ મહારાજ ! હું શી રીતે જાણી શકું ? (માટે) સ્વપર સમય સમજાવીએ*=સ્વમત તથા પરમત સમજાવો. (હે ગુરૂ મહારાજ ! તમે કેવા છો ? તો કે) મહિમાવંત મહંતરે= મહિમાવાન્ અને મોટા છો.

(આ રીતે અર્થ કરતાં ગુરૂનું સંબોધન કર્યાથી ઉત્તર વાક્ય ગુરૂ બોલે છે, એમ સમન્વય છે; અને તે પ્રથમના અર્થ કરતાં વધુ બંધબેસતો છે.)

शुद्धातम अनुभव सदा, स्वसमय एह विलास रे;
परवडी छांहडी जे पडे, ते परसमय निवास रे. धरम० २

શબ્દાર્થ.

શુદ્ધાતમ=વિશુદ્ધ આત્મા—પરમાત્મા, (તેનો) અનુભવ=(સમાધિમાં રહી ધ્યાનદ્વારા) ઓળખાણ, સદા=હમેશાં (કરવી) સ્વસમય=પોતાના સમયમાં—જિનપ્રણીત આગમમાં, એહ=એ, વિલાસરે=આનંદજનક વાત —ખુલાસો છે.

પરખડી=પર્વની—પર્વના દિવસપર, છાંહડી=છાયા, જે પડે—જે પડતી દેખાય, તે પરસમય નિવાસરે=તે પરસમયમાં રહેલી છે. (મતલબ એ કે) સદૈવ આત્માનુભવ કરવો, એ જિનસમય છે અને કોઇ ચોક્કસ વખતે આત્માનુભવ કરવો, એ પરસમય છે.

ભાવાર્થ.

નિર્મળ જે આત્મા, તેનું જ્ઞાન અથવા સ્વરૂપનું પ્રત્યક્ષ થવાપણું, તે હમેશાં જે રહે, તે મારા સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંતની અથવા મારા કહેલા શાસ્ત્રની ઓળખાણ જાણવી. આત્મા શિવાયની અન્ય વસ્તુ જે પુદ્ગલ તેની છાયા જેમાં પડે, તે બીજાના શાસ્ત્રનો અથવા બીજાના સિદ્ધાંતનો નિવાસ છે.

પરમાર્થ.

આનંદઘનજીએ પહેલી ગાથામાં પૂછેલા પ્રશ્નનો જાણે શ્રી અરનાથ ભગવાન્ ઉત્તર આપે છે, એવો આ ગાથાનો ભાવાર્થ છે.

કર્મથી રહિત જે કેવળ શુદ્ધ ચૈતન્ય, તેનું હમેશાં પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન, તે શુદ્ધાત્માનુભવ કહેવાય, અને તે પ્રાપ્ત થવાનો વિવેકાદિ માર્ગ જેનામાં હોય, તે મારૂં શાસ્ત્ર. અને જેથી શુદ્ધ આત્માનુભવ પ્રાપ્ત થાય એવું કથન તે મારૂં કથન અને મારો સિદ્ધાંત જાણવો અને તેજ મારો સ્વસમય, તે સ્વસમયની ઓળખાણ જાણવી.

અને જેમાં માત્ર પુદ્ગલનું વર્ણન, અને પુદ્ગલ સંબંધી વ્યાખ્યા હોય, અને જે શાસ્ત્રમાં પુદ્ગલની મુખ્ય વાત, તે બીજાનું એટલે એકાંતવાદીનું શાસ્ત્ર જાણવું. જૈનમતના કોઇપણ આચાર્યનું અથવા અન્ય નામધારીનું બનાવેલું શાસ્ત્ર હોય, તેમાં પૂર્વોક્ત લક્ષણથી વિવેક કરવો. જિનસિદ્ધાંત હમેશાં નિવૃત્તિપરાયણ હોઇ આત્મા સ્વસ્વરૂપને કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય? તે દર્શાવનારૂં જ હોય છે.

तारा नक्षत्र ग्रह चंदनी, ज्योति दिनेश मोजार रे;
दरसन ज्ञान चरणथकी, शक्ति निजातम धार रे; धरम० ३

શબ્દાર્થ.

તારા=તારાઓ, નક્ષત્ર=અશ્વિની આદિક નક્ષત્રો, ગ્રહ=મંગળ, બુધ આદિ ગ્રહો (તે) ચંદની=ચંદ્રમાની, જ્યોતિ=પ્રકાશ (તે) દિનેશ મોજારરે= સૂર્યમાં રહેલી છે. (તેમ) દરસન=દર્શન, જ્ઞાન=જ્ઞાન, ચરણ=ચારિત્ર, (તે) થકી તેની (જે) શક્તિ=સામર્થ્ય (તે બધું) નિજાતમ=આપણા આત્મામાં ધારરે=ધારી લેવું (અર્થાત્ આત્મામાં બધું છે.)

ભાવાર્થ.

તારા, નક્ષત્રો, ગ્રહો અને ચંદ્રની જે કાંતિ છે તેનો સૂર્યની કાંતિમાં સમાવેશ થાય છે, તેમ દર્શન એટલે સામાન્ય રીતે જાણવાપણું અને જ્ઞાન એટલે વિશેષ રીતે જાણવાપણું, તથા ચરણ એટલે સંયમ પ્રક્રિયા, તે સર્વની શક્તિ પોતાના આત્મામાં જાણ.

પરમાર્થ.

જાણે એમ પ્રશ્ન હોય કે જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર તે શું ? અને શુદ્ધ આત્માનુભવ તે શું ? તેનો જવાબ આ ગાથામાં આપ્યો છે.

દષ્ટાંત એવું છે કે, જેમ તારા, નક્ષત્રો, ગ્રહો અને ચંદ્રમા, એ જૂદી જૂદી જાતના પ્રકાશક પદાર્થો છે; છતાં કોઇ એમ પૂછે કે, તારા, નક્ષત્રો, ગ્રહો, અને ચંદ્રમાની જ્યોતિ સૂર્યની જ્યોતિથી ભિન્ન છે કે કેમ ? તેનો જવાબ એટલો કે એ સઘળી જ્યોતિઓનો સૂર્યની જ્યોતિમાં અંતર્ભાવ થાય છે, તેમ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રનો પણ આત્માની ગુણરૂપી શક્તિમાં અંતર્ભાવ થાય છે, અર્થાત્ આત્માના ગુણથી જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ભિન્ન નથી, તેથી તે આત્માની શક્તિરૂપ છે. હે આનંદઘનજી ! જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રને આત્માની શક્તિરૂપ ધારો. આત્મામાં આનંદ વીર્યરૂપ જેમ શાક્ત છે, તેમ જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રને પણ આત્માની શક્તિ જાણવી.

भारी पीळो चीकणो, कनक अनेक तरंग रे;
पर्याय दृष्टि न दिजीए, एकज कनक अभंग रे. धरम० ४

શબ્દાર્થ.

ભારી પીળો ચીકણો=વજનમાં ભારી, રંગે પીળું, અને ગુણે ચીકાસદાર–ટકાઉ (એમ), કનક=સોનું, (તેના) અનેક=ઘણા, તરંગરે=

તરંગો—પ્રકારો કે વિશેષણોવાળું છે. (પણ જો) પર્યાયદ્રષ્ટિ=પર્યાયાપેક્ષી દર્શન—પર્યાયાવલોકન, ન દીજીએ=ન કરીએ (તો) એકજ કનક અભંગરે=(દ્રવ્યરૂપે) તે એક અખંડ સોનું દેખાય રહે છે.

ભાવાર્થ.

સુવર્ણમાં ભારીપણું, પીળાશ તથા ચીકાશ વિગેરે અનેક પ્રકારો દેખાય છે; પણ તે ઉપર કહેલા સુવર્ણના પર્યાયોપર જો દૃષ્ટિ ન કરીએ તો તે દ્રવ્યરૂપે ફક્ત એક અખંડ સોનુંજ દેખાઇ રહે છે.

પરમાર્થ.

જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ઉપર દૃષ્ટિ રાખીએ છીએ, તો આત્માના ગુણો જુદા જુદા ભાસે છે. પણ જેમ સોનામાં ભારીપણું, પીળાશ અને ચીકાશ નામના જે ગુણો છે તે સોનારૂપ છે; એટલે સોનાથી ભિન્ન નથી તે તરફ નજર ન રાખીએ તો એક સુવર્ણ માત્રજ દેખાય છે, તેમ દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર એ પણ આત્મારૂપેજ છે. આત્માના અનુભવથી તે કંઈ ભિન્ન નથી

दरसन ज्ञान चरणथकी, अलख सरूप अनेक रे.
निरविकल्प रस पीजिये, शुद्ध निरंजन एक रे. धरम० ५

શબ્દાર્થ.

દરસન જ્ઞાન ચરણથકી=(પૂર્વોક્ત દૃષ્ટાંતે પર્યાયાપેક્ષા લેતાં) જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રરૂપે (આત્મા) અલખ સરૂપ=નહિ લખાય સ્વરૂપ જેનું એવો, (છતાં) અનેકરે=અનેકરૂપ છે; (અને જો) નિરવિકલ્પરસ=નિર્વિકલ્પ—વિકલ્પ રહિત શાંતભાવ રૂપ રસ, પીજીએ=પીવામાં આવે—એટલે કે, નિર્વિકલ્પ શાંતરસ ભરપૂર દ્રષ્ટિથી જોવામાં આવે તો, (આત્મા) શુદ્ધ=નિરાવરણ, નિરંજન=નિર્લેપ (અને) એકરે=એકરૂપ છે.

ભાવાર્થ.

દર્શન એટલે સામાન્ય ઉપયોગ રૂપ આ ઠેકાણે કેવળ દર્શન સમજવું. જ્ઞાન એટલે વિશેષઉપયોગ રૂપ કેવળજ્ઞાન; અને ચરણ એટલે ક્ષાયિક ચારિત્ર તે સર્વેથી જોઇએ તો આત્માનું સ્વરૂપ અનેક રીતે ભાસે છે. પણ જો વિકલ્પો વિનાનો શાંતભાવરૂપ રસ પીએ તો તે આત્મા નિર્મળ, કર્મરૂપી કાળાશ વિનાનો અને એક પરમાત્મરૂપ ભાસશે.

પરમાર્થ.

જો કેવળ દર્શન, કેવળ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક ચારિત્ર–એ રૂપે પરમાત્માને જોઇએ તો અલખ એવા આત્માનાં અથવા પરમાત્માનાં અનેક રૂપો ભાસે છે. વળી દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર શિવાય પણ આત્માના અનંતા ગુણો છે; જેવાકે અકળ, અજર, અમર, અલખ વિગેરે ઘણાગુણો છે. તે ગુણોની અને પર્યાયોની અપેક્ષાએ અનેક સ્વરૂપો થઈ શકશી, પણ આ ગુણો અને પર્યાયો તરફ નજર ન કરતાં શુદ્ધ અને નિરંજન એવો એક પરમાત્મા દેખાય છે.

परमारथ पंथ जे कहे, ते रंजे एक तंत रे;
व्यवहारे लख जे रहे, तेहना भेद अनंत रे. धरम० ६

શબ્દાર્થ.

પરમારથ પંથ=પરમાર્થનો માર્ગ–નિશ્ચયનો માર્ગ, જે=જે પુરૂષો, કહે=જણાવે છે, તે=તે પુરૂષો, રંજે=રીઝે છે; એકતંતરે=એકતંત્ર–આત્મતંત્ર–સ્વાતંત્ર્ય (તેમાંજ) અથવા એક અદ્વિતીય શુદ્ધાત્મપણું (તેની) તંત=ચિંતા –એકાત્મ વિચાર, (તેણે કરીનેજ રીઝે છે.)

(અને) વ્યવહારે=વ્યવહારથી, લખ=લક્ષ્ય, જે રહે=જે રાખવામાં આવે, (તેના ધોરણે તો) તેહના=આત્માના, ભેદ અનંતરે=અનંત આત્માઓ દેખાય છે.

ભાવાર્થ.

ઉત્કૃષ્ટ અર્થ અથવા કાર્યકારી ખરેખરો અર્થ અથવા નિશ્ચય નયનો માર્ગ, જે કોઇ કથન કરે તે પરમાર્થ માર્ગ કહેનાર, વિકલ્પરહિત એક શુદ્ધ આત્મતત્ત્વથી જ ખુશી થાય.

અને વ્યવહારની નજરે જે જાણવું રહ્યુ, તેના–આત્માના દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર, અજર, અમર, અવ્યાબાધ વિગેરે અનંત ભેદો થાય.

પરમાર્થ.

આ સ્તવનનો જ્ઞાનસાગરજી મહારાજ કૃત જે બાળાવબોધ છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે અર્થ કર્યો છે.

જેઓ એકાંત રાગી છે તેઓ ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ કહે છે. આ ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ કહેનારને એક નિશ્ચય નયવાદી જાણવા.

બીજા વ્યવહારપર લક્ષ્ય રાખનાર એવા વ્યવહારનયવાદીના અનંત ભેદો છે–તેમના ઘણા ભેદો છે.

વ્યવહાર નયને લઇને, આત્મામાં તેના ગુણ અને પર્યાયને લઇને ભેદની કલ્પના થાય છે. વાસ્તવિક પરમાર્થથી જોતાં શુદ્ધ આત્મામાં ભેદ ભાસતો નથી.

તેથી વ્યવહારથી વિચારનાર અને નિશ્ચય નયથી વિચાર કરનારાના બે ભેદ આ ગાથામાં બતાવી, તેઓ કેવી રીતે આત્માને જાણે છે તે દર્શાવ્યું છે.

નિશ્ચય નયની અથવા પરમાર્થની દૃષ્ટિથી જોતાં ભેદની કલ્પના રહિત શુદ્ધ એક આત્મા, અને વ્યવહારથી ગુણ પર્યાયની અપેક્ષા લઇને અનંત ભેદયુક્ત આત્મા ભાસે છે.

व्यवहारे लख दोहिलो, कांई न आवे हाथ रे;
शुद्ध नय थापना सेवतां, नवी रहे दुविधा साथ रे. धरम० ७

શબ્દાર્થ.

વ્યવહારે=વ્યવહાર નયે, લખ=લક્ષ્ય, દોહિલો=(સચ્ચિદાનંદરૂપ તત્ત્વ) દુર્લક્ષ્ય રહેલ છે, (તેથી) કાંઇ=કંઈપણ (સંગીન લાભ) ન આવે હાથરે=હાથમાં આવી શકતો નથી=પ્રાપ્ત થતો નથી. (કિંતુ) શુદ્ધનય=નિશ્ચય નય (તેની) થાપના=સ્થાપના–દૃઢ ચિંતના, (તેને) સેવતાં=જારી–કાયમ રાખતાં, નવી રહે=રહે નહિ, દુવિધા=બે પણું (તેનો) સાથ=સંધાત–જડ ચૈતન્યનો સહભાવ (અર્થાત્ આત્મા જડ પુદ્ગલોથી અલગ થઇ શુદ્ધાત્મ ભાવ પામે) અથવા દુવિધા એટલે બે પણું–જુદાઇ, સાથ–. એટલે તમારા સાથે મારી જુદાઇ ન રહે.

ભાવાર્થ.

ક્રિયાકાંડાદિક પ્રવૃત્તિરૂપ ક્રિયાથી અથવા વ્યવહાર નયે જાણે–શીખે તે મહાકષ્ટે જાણે (અને પાળે તો પણ) કંઇ પણ તત્ત્વ હાથમાં આવે નહીં પણ નિશ્ચય નયની કાર્યકારી થાપનાને આદરતાં થકાં દ્વિધાભાવ એટલે જડ ચૈતન્યનો મેળાપ ન રહે, અર્થાત્ શુદ્ધ આત્મપણું પામે.

પરમાર્થ.

ઉપર જે બે ભેદોથી આત્માના જાણનાર કહ્યા, તેમા મુમુક્ષુઓએ વિશેષનાએ કયા પ્રકારથી વર્તવું તેનો ખુલાસો કરવા રૂપ આ ગાથાનું કથન છે.

જે મુમુક્ષુ થઈ, માત્ર સ્થવિર ગુણે પ્રવર્તકોની ઘણી તપ સંયમ પ્રમુખ ક્રિયા જોઇ તે શીખે, અને તેની રીતે પ્રવર્તવામા આખી જીંદગી સુધી પ્રયત્ન કરે, તોપણ તેટલાથીજ તેને આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ફક્ત વ્યવહારનીજ કડાકૂટ કર્યા કરે તો જન્મારા સુધી કંઇ પણ તત્ત્વ મળવાનું નથી. ત્યારે શું કરવુ ? એવો પ્રશ્ન થાય, તો તેનો જવાબ એવો છે કે નિશ્ચયનયનું

સેવન કરવું શુદ્ધ નયે આત્મામાં ભેદ નથી તે સોપાધિથી રહિત શુદ્ધ નિર્મળ છે એમ જાણવું અને સોપાધિથી રહિત થવાય એવી જે ક્રિયા તે શુદ્ધ નયના સ્થાપના અને તે સ્થાપનાનું સેવન કરવું, કે જેથી આત્મા આ મસ્વરૂપને પામશે અને તેમાં દુવિધાનો સાથ એટલે દુ ખ અથવા દ્વિધાભાવીપણાની રૂપના રહેશે નહિ વળી શ્રી અરનાથ ભગવાનનો ધર્મ ગુણ કારે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપી છે એમ ભાસશે

एक पखी लख प्रीतनी, तुम साथे जगनाथ रे;
कृपा करीने राखजो, चरण तमे ग्रही हाथ रे. ध० ८

શબ્દાર્થ.

એકપખી=એક તરફના પક્ષની, લખ=ઉત્કંઠા, પ્રીતની=પ્રીતિ કરવાની, તુમસાથ=તમારા સાથે, (છે તેને) જગનાથરે=હે જગન્નાથ !—જગતના યોગ ક્ષેમ કરનાર દેવ ! કૃપા કરીને=કરૂણા કરીને રાખજો, રાખજો=રહેવા દેજો, ચરણ તમે=(તમારાં) ચરણનીચે–પગ નીચે ગૃહી હાથરે=(મારો) હાથ ગ્રહણ કરીને.

ભાવાર્થ

હે જગતના સ્વામી એવા શ્રી અરનાથ ભગવાન્ ! મારી આપની સાથેની એક તરફનીજ પ્રીતિ જાણીને, મારા ઉપર કૃપા કરીને, મારો હાથ પકડીને આપના ચરણ કમળ નીચે તે હાથને રાખજો

પરમાર્થ

ઉપર પ્રમાણે શુદ્ધ નયથી વિચારતા તો જેવા આપ શુદ્ધાત્મા છો તેવો હુ પણ શુદ્ધાત્મા છુ તોપણ વિભાવથી હુ રાગના વશમા છુ અને આપ નિરાગી છો હુ રૂપી છુ અને આપ અરૂપી છો ઇત્યાદિ આપનામા અને મારામા ઘણો અતર છે

‘ સમાને શોભતે પ્રીતિ ’ એ રીતે તો રંગ વિવાહ અને પ્રીતિ તે સરખા સાથે કરવાથી જ શોભે છે એવી રીતની લોકોક્તિ પ્રમાણે મારાથી આપની સાથે પ્રીતિ થાય નહીં અને તેમા પણ વળી આપ નિરીચ્છક અને પૂર્ણ પરમાનંદમય છો અને હુ જગતના (વિષયોના) ભિખારી છુ તો પછી મારી અને આપની પ્રીતિની તો વાત જ શી ? અને તે હેતુથી મારી આ એક પક્ષની પ્રીતિ છે હુ પ્રીતિ કરવાનો ઇચ્છુક છુ અને આપ નિરીચ્છક છો એટલે તે એવી એકપક્ષની પ્રીતિ થઇ, તેથી વધારે તો શુ કહુ ? પણ આપ કૃપા કરી, ભવસાગરમા તણાતા મને હાથ પકડી આપના ચરણ નીચે રાખજો, અર્થાત્ મને આપના ચરણકમળનુ શરણ

આશા–તૃષ્ણાનો સંગ છોડ્યો છે; એટલુંજ નહીં પણ બારમે ગુણસ્થાનકે પહોંચ્યા પછી તો આપે મુક્તિની આશા પણ છોડી છે.

ज्ञानस्वरूप अनादि तुमारुं, तेह लीधुं तमे ताणी;
जुवो अज्ञानदशा रीसावी, जातां काण न आणी हो. म० २

શબ્દાર્થ.

જ્ઞાન=ચેતના–ઉપયોગ (તદ્રૂપ) સ્વરૂપ=સ્વભાવ, અનાદિ=અનાદિકાળનું તુમારૂં=તમારૂં (હતું) તેહ=તે, લીધું તમે તાણી=તમે ખેંચી લીધું, (એથી) જુવો=જોઇ લ્યો કે, અજ્ઞાનદશા=અજ્ઞાનાવસ્થા–જ્ઞાનાવરણીય કર્મની પ્રકૃતિ, (તેને) રીસાવી=તમે રીસાવી દીધી, (એટલે તે તમારાંથી રીસાઇને દૂર નાઠી) (અને તેને) જાતાં=નાસતી જતી જોતાં થકાં, કાણ=કથાવિશેષ–યાદગીરી માટે બોલતી કથા (તે પણ તમે) ન આણી=ન બેસાડી.

ભાવાર્થ

વસ્તુના બોધરૂપી જે આપનું અનાદિકાળનું સ્વરૂપ હતું તે સ્વરૂપને તમોએ ખેંચી લીધું, તેથી જુઓ કે આપની જ્ઞાનવિનાની જે દશા, અથવા જ્ઞાનાવરણીય કર્મના આવરણવાળી જે આત્માની સ્થિતિ તે રીસાઇ ખેદ પામીને ચાલી ગઈ; અને તેને જાતી વેળાએ મર્યાદામાં એટલે અસલ સ્થિતિમાં ન આણી, અર્થાત્ પાછી ન બોલાવી.

પરમાર્થ

વળી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું તેથી શું થયું ? તે જણાવે છે કે, હે પ્રભુ ! આપે આપનું અનાદિથી ઢંકાયેલું જે જ્ઞાનસ્વરૂપ તે તાણી લીધું, તેથી આપની પ્રથમની અનાદિ કાળની જે અજ્ઞાન દશારૂપ સ્ત્રી હતી તે રીસાઇ ગઇ; અને આત્મામાંથી દૂર થવા લાગી આવે વખતે પણ આપે તેને જવા દીધી. અને પાછી તે અજ્ઞાન દશાને મૂળ મર્યાદામાં પાછી આણી નહિ, તેના તરફ એટલે અનંતકાળની આપની અજ્ઞાન દશારૂપી સ્ત્રી તરફ આપે લક્ષ જ આપ્યું નહિ. આવી રીતે આપના પૂર્વ સંબંધીઓની આપ ઉપેક્ષા કરો છો.

निद्रा सुपन जागर उजागरता, तुरियावस्था आवी;
निद्रा सुपन दशा रीसाणी; जाणी न नाथ मनावी हो. म० ३

શબ્દાર્થ.

નિદ્રા=સુષુપ્તદશા, સુપન=સ્વપ્નદશા, જાગર=જાગૃતદશા, ઉજાગરતા=વિશેષ જાગૃત દશા–સમાધિ, (એમ ચાર દશાઓ છે, તેમાંથી તમને જ્યારે) તુરિયાવસ્થા=તુર્યાવસ્થા–સમાધ નામની ચોથી દશા, આવી=પ્રાપ્ત થઇ, (ત્યારે) નિદ્રા સુપનદશા=નિદ્રા દશા અને સ્વપ્નદશા, રીસાણી=રીસાઇને ચાલતી થઇ (તે) જાણી=જાણતાં થકાં પણ, ન નાથ મનાવી હો=હે નાથ ! તમે તેને મનાવી–પટાવી નહિ.

ભાવાર્થ.

ઉંઘ, ઉંઘતા સ્વપ્ન થાય છે તે, જાગૃતપણું અને વિશેષ જાગૃતપણું, એવી રીતની ચારે દશાઓ દરેક આત્મામા હોય છે, તેમાંથી હે પ્રભુ ! આપને અત્યંત જાગૃત દશારૂપ ચોથી અવસ્થા પ્રાપ્ત થઇ છે, તેથી નિદ્રા અને સ્વપ્નદશાવાળી સ્થિતિ, જાણે એમ જાણીને આપનાથી રીસાઇ ગઇ હોય નહિ કે સ્વામીએ (મને) મનાવી નહિ

પરમાર્થ.

દર્શનાવરણી કર્મથી જે અજ્ઞાનતારૂપ ઉંઘ આવે છે, તે ઉંઘવાળી સ્થિતિ તે નિદ્રાદશા

ઉંઘ આવી હોય તે વખતે કંઠમા રહેલી અનભુગા નાડીમા બહાર અનુભવેલા પદાર્થો જોવામા અને અનુભવવામા આવે છે આ ઉંઘના અંતર્ગતના જે દશા તેને સ્વપ્નદશા કહે છે આ બન્ને દશાઓ અજ્ઞાનરૂપ છે ત્યાર પછીની ત્રીજી દશા તે જાગૃત અવસ્થા જેમા આત્મામા પોતાનુ જ્ઞાન હોય છે તે સ્થિતિને જાગૃત દશા કહે છે તેરમે ગુણસ્થાનકે આ દશા સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારપછી ચૌદમા ગુણસ્થાનના અંતથી સિદ્ધપણામા હમેશા ઉજાગરદશા હોય છે આ દશામા આત્મામા અખંડ ચૈતન્યપણુ અને સંપૂર્ણ જ્ઞાયકપણુ હોય છે

હે પ્રભુ ! આપને ચોથી દશા પ્રાપ્ત થઇ છે એટલે આપને પરમ ઉજાગરદશા પ્રાપ્ત થઇ છે તેથી આપની પૂર્વની નિદ્રાદશા, તથા સ્વપ્નદશારૂપ સ્ત્રીઓને આપે મનાવી નહિ, એમ તે બન્ને દશારૂપ સ્ત્રીઓએ જાણ્યુ તેથી તે બન્ને દશારૂપ સ્ત્રીઓ આપનાથી રીસાઇને જતી રહી આપે તેમને પણ સ્વરૂપમા અંતરાયકારક જાણી તેમની અવગણના કરી છે

समकित साथे सगाई कीधी, सपरिवारसुं गाढी;
मिथ्यामति अपराधण जाणी, घरथी बाहिर काढी हो. म० ४

શબ્દાર્થ.

સમકિત=સમ્યક્ત્વ—સાચાની શ્રદ્ધા, (તેની) સાથે=સંઘાતે, સગાઈ કીધી=સગપણ કર્યું, (સગાઈ તે કેવી ? તો કે) સપરિવારસુ=સમ્યક્ત્વનો પરિવાર તે શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા અને આસ્તિક્ય, તેણે કરી સહિત તે સપરિવાર, એવા સપરિવાર સમ્યક્ત્વની સાથે, ગાઢી=મજબૂત (સગાઈ કરી છે.) (અને) મિથ્યામતિ=અસત્યબુદ્ધિ, (તેને) અપરાધણ=અપરાધ કરનારી, જાણી=સમજીને, (તેને તમે) ઘરથી=આત્મરૂપ મંદિરથી, બાહિર કાઢી=દૂર કાઢી મૂકી છે.

ભાવાર્થ.

ઉપશમ વિવેક અને સંવરરૂપ. અથવા ખરેખરા વસ્તુસ્વભાવના જ્ઞાનરૂપ જે સમ્યક્ત્વ તેની સાથે તેના પરિવાર સહિત મજબૂત સગાઇ કરી છે; અને મિથ્યામતિ એટલે ખોટી બુદ્ધિને આપે ગુન્હેગાર જાણીને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મેલી છે.

પરમાર્થ.

વળી હે પ્રભુ ! સમકિત અને તેના પરિવારરૂપ એવા ઉપશમ, સંવર અને વિવેકાદિ સાથે આપે અત્યંત પ્રીતિ કરી, અને ખોટી બુદ્ધિ જે મિથ્યામતિ, તેને અપરાધી જાણીને ઘરમાંથી બહાર કાઢી મેલી. આ મિથ્યાત્વમતિરૂપ સ્ત્રીની પણ આપે અવગણના કરીને તેને આત્મારૂપી ઘરમાંથી દૂર કરી છે.

हास्य अरति रति शोक दुगंछा, भय पामर करसाली;
नोकषाय गजश्रेणि चढतां, श्वानतणी गति झाली हो. म० ५

શબ્દાર્થ.

હાસ્ય=હસવું તે, અરતિ=ચિત્તમાં થતો ઉદ્વેગ—અસુખ, રતિ=પ્રીતિ, શોક=દિલગિરી, દુગંછા=માનસિક ગ્લાનિ, ભય=બીક, પામર કરસાલી=હલકી હડસાલી—ત્રણ દાંતાવાળી દંતાલી—એટલે કે સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, નપુંસકવેદરૂપ—કર્મરૂપ કરસણમાં મદદગાર દંતાલી, (એમ એકંદર નવ) નોકષાય=...ા મુખ્ય ભેદો નહિ, પણ પેટા ભેદો—નરમ કષાયો, (તેમણે) ગજ=હાથી—હાથી માફક બળવાન તમારો આત્મા, (તેને) શ્રેણિ ચઢતાં=ક્ષપક શ્રે-

ણિએ ચઢતો જોઇ, શ્વાનતણી=કુતરાની, ગતિ=ગત-રીત, ઝાલીહો=પકડી (અર્થાત્ જેમ હાથીને ઉંચે ચઢતો જોઈ કુતરાં ભસીને નાસતા રહે, તેમ નોકષાયો પણ તમને ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢતા જોઈ એક પછી એક નાશીને દૂર થાય છે.)

ભાવાર્થ.

હાસ્ય એટલે હસવું તે, અરતિ એટલે પીડા અથવા અપ્રીતિ, રતિ એટલે પ્રીતિ, શોક તે ઇષ્ટ વસ્તુના વિયોગથી અને અનિષ્ટ વસ્તુના સંયોગથી થતો ખેદ; વસ્તુનું બિભત્સપણું દેખી તેનાપર થતી અપ્રીતિરૂપ સ્થિતિ તે દુગંચ્છા, બ્હીવું તે ભય, તથા પુરૂષવેદ, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદ એ નવે નોકષાય કહેવાય છે. તે નવે નોકષાયો ક્રોધ, માન, માયા અને લોભથી નબળા છે, માટે તેમને પામર કહ્યા છે. વળી તેઓ કર્મરૂપ કરસણ (ખેતી) થવામાં મદદગાર છે તેથી કરસાલી કહેવાય છે.

હવે હે પ્રભુ ! આપ જ્યારે ક્ષપકશ્રેણિરૂપ હાથીપર ચઢ્યા ત્યારે તે નવે નોકષાયોએ કુતરાની રીતિ અંગીકાર કરી, અર્થાત્ તેઓ કુતરાઓની પેઠે ભસીને નાશી ગયા.

પરમાર્થ.

હે પ્રભુ ! જ્યારે આપ ક્ષપકશ્રેણિરૂપ કર્મોનો ક્ષય કરવાના માર્ગવિશેષમાં પ્રવર્ત્યા, અને જ્યારે ક્ષપકશ્રેણિએ ચઢવાનુ શરૂ કર્યું, અર્થાત્ ક્ષપકશ્રેણિરૂપ ગજ ઉપર જ્યારે આપ આરૂઢ થયા ત્યારે આ હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, દુગછા, ભય તથા જેનાથી સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે પુરૂષવેદ; અને જેનાથી પુરૂષ સાથે સ્ત્રીને ભોગ કરવાની ઇચ્છા થાય તે સ્ત્રીવેદ; અને જેનાથી પુરૂષ અને સ્ત્રી બન્ને સાથે ભોગ ભોગવવાની ઇચ્છા થાય તે નપુંસક વેદ; એમ એકંદર નવ થયા. તે નવે નોકષાયો છે. તેઓએ શ્વાનની રીતિ આચરી.

જેમ કોઈ રાજા આદિક ગજારૂઢ થઇ જતો હોય, અને તેની પાછળ શ્વાન ભસે, પણ તેનાથી કંઇ થઇ શકે નહિ, તેમ આ પામર નોકષાયોથી આપને ક્ષપકશ્રેણિરૂપ ગજારૂઢ થઇ, કર્મનો ક્ષય કરવારૂપ કાર્ય કરતા પ્રતિબંધ કરવાપણું થઇ શકતું નથી.

જો કષાયોનું જોર હોય તો, આ નોકષાયો પણ કર્મબંધરૂપ ખેતીની વૃદ્ધિ કરવાને સામર્થ્યવાન્ છે, પણ આપે તો પ્રથમથીજ કષાયોનો નાશ કર્યો છે, એટલે તેના વિના આ પામર નોકષાયોનું કંઈ ચાલતું નથી.

रागद्वेष अविरतिनी परिणति, ए चरणमोहना योधा;
वीतराग परिणति परिणमतां, उठी नाठा बोधा. म० ६

શબ્દાર્થ.

દાનવિઘન=દાન દેવામાં પડતાં વિઘ્નો–દાનાંતરાય કર્મ, (તેને) વારી=નિવારીને, સહુજનને=સર્વ જનોને–તમામ જંતુઓને, અભયદાનપદ=અભયદાનરૂપપદ–જીવિતદાન (તેના) દાતા=દેનાર છો, લાભવિઘન–લાભ મળવામાં પડતાં વિઘ્નો–લાભાંતરાય કર્મ (તેને વારીને) જગવિઘન=જગતના વિઘ્નોના, નિવારક–નિવારણ કરનાર (થઇ) પરમલાભ=(કેવળજ્ઞાન અથવા મુક્તિરૂપ) ઉત્કૃષ્ટ લાભ, (તેનો) રસ=સ્વાદ, (તેમાં) માતા=પુષ્ટ બનેલા છો.

ભાવાર્થ.

હે પ્રભુ ! આપ દાનાંતરાય કર્મને નિવારીને બધા ભવ્ય જીવોને, જેનાથી ડર ન થાય એવી અભયદાનની પદવીને આપનારા છો વળી લાભાંતરાય કર્મનું નિવારણ કરીને આપ જગતના વિઘ્નોને નિવારનારા છો, તેમ અજરામર થવા રૂપ જે ઉત્કૃષ્ટ લાભ તેરૂપી રસમા આપ પુષ્ટ થયેલા છો

પરમાર્થ.

દાનાંતરાય એટલે જે દાન આપવામા રોકનાર કર્મસમૂહ છે, કે જેના જોરથી, જો કે માણસ પાસે આપવાની વસ્તુ હોય, તેમ આપવાનુ મન હોય અને પાત્ર પણ હોય તોપણ વસ્તુ અપાય નહીં એવા કર્મના સમૂહને દૂર કરીને આપ જગતના જીવોને અભયદાન આપનાર છો તેજ પ્રમાણે વસ્તુ મેળવવામા રોકનાર જે કર્મસમૂહ, કે જેને લાભાંતરાય કહેવામા આવે છે તેને પણ દૂર કરવાથી આપ મુક્તપણારૂપ પરમ લાભને પામ્યા છો અને તમા મન્ડળ વળી જગતના જીવોને ને અંતરાય કરનારાનો માર્ગ ... નાશનારા છો ... જીવોને કરૂણાબુદ્ધિથી આપ મુક્ત કરનારા છો

वीर्य विघन पंडित विर्ये हर्णी, पूरण पदवी योगी;
भोगोपभोग दोय विघन निवारी, पूरण भोग सुभोगी हो. म० ९

શબ્દાર્થ.

વીર્ય વિઘન=બળ સ્ફુરવામાં પડતાં વિઘ્નો–વીર્યાંતરાય કર્મ (તેને) પંડિત વીર્યે=સમજદારના જોરથી હર્ણી=નાશ કરીને. પૂરણ પદવી યોગી=પૂર્ણ–મુક્તાવસ્થાની પદવી–ઓહ્દો, (તેના) યોગી=યોગવાળા છો–સંબંધી

થયા છો. ભોગોપભોગ=એકવાર ભોગવાય તે ભોગ, અને વાર વાર ભોગવાય તે ઉપભોગ, (એ) દોય=બન્નેના વિઘન=વિઘ્નો–અર્થાત્ ભોગાંતરાય કર્મ તથા ઉપભોગાંતરાય કર્મ, (તેને) નિવારી=નિવારણ કરીને, (તમે) પૂરણ ભોગ સુભોગી હો=(તીર્થંકરની ઋદ્ધિનો) જે સંપૂર્ણ ભોગ (તેના) સુભોગી= રૂડી રીતે ભોગવનાર થયા છો.

ભાવાર્થ.

વીર્યની સ્ફુર્તિને અટકાવનારૂ જે વીર્યાંતરાય કર્મ, તેનો વિદ્વત્તારૂપી શક્તિથી નાશ કરીને, ન્યૂનતા વિનાની જે પદવી તેના સંબંધવાળા આપ થયા છો વળી ભોગાંતરાય તથા ઉપભોગાંતરાય, એમ બન્ને વિઘ્નોને દૂર કરીને, આપ સંપૂર્ણ પદવીરૂપ જે સિદ્ધપણું અથવા તીર્થંકરપણું તેને સારી રીતે ભોગવનારા થયા છો

પરમાર્થ

આત્મામાં અનંત શક્તિ છે અને તે શક્તિ પ ગુણને અનંતવીર્ય એવું નામ અપાય છે હે પ્રભુ ! આપે પંડિતતારૂપી શક્તિથી અજ્ઞાનતાનો નાશ કરી, જે કર્મો આપની અનંત શક્તિને રોકતા હતા તેને દૂર કરી આપ આત્માની સંપૂર્ણ શક્તિઓ પામ્યા છો આપના જ્ઞાન, દર્શન, અને ચારિત્રથી અનંત શક્તિઓ આપનામાં પ્રગટી છે, તેથી આપ પૂર્ણ પદવી એટલે સિદ્ધપણું– તીર્થંકરપણું, તેના સંબંધવાળા એટલે યોગવાળા છો

તેજ પ્રમાણે ભોગાંતરાય અને ઉપભોગાંતરાય એ બન્નેનો નાશ કરવાથી સંપૂર્ણ ભોગોને ભોગવનારા છો

ए अढार दूषण वरजित्त तनु, मुनिजन वृंदे गाया;
अविरति रुपक दोष निरुपण, निरदूषण मन भाया हो. म० १०

શબ્દાર્થ.

એ=પૂર્વોક્ત, અઢાર=અઢાર પ્રકારના, દૂષણ=દોષો, (તેણે કરીને) વરજિત=રહિત, તનુ=શરીર, (છે જેનું એવા તમો હોવાથી) મુનિજન= સાધુજન, (તેના વૃંદે=સમૂહે, (તમે) ગાયા=ગવાયેલા છો. (વળી) અવિરતિરૂપક=હિંસાદિક આશ્રવોથી મનને નહિ રોકવું તે અવિરતિ, તે રૂપ, દોષ=દૂષણ, (તેના) નિરૂપણ=નિરૂપણ કરનાર–બતાવનાર છો, (અને જાતે) નિરદૂષણ=દૂષણ રહિત છો, (માટે) મન=મારા મનમાં, ભાયાહો=ગમો છો.

ભાવાર્થ.

હે ભગવન્! એ પૂર્વે કહેલા અઢારે દોષથી રહિત એવું આપનું શરીર છે; તેથી વચનશક્તિને કબજે રાખનારા એવા મુનિજનોએ આપની સ્તવના કરેલી છે. આ દૂષણો અવિરતિ એટલે અત્યાગના રૂપવાળા છે, એવું આપે નિરૂપણ કરેલું છે, તેથી આપ દોષ રહિત છો; એવી મારી ખાત્રી થઇ છે. અને તેટલા માટે આપ મારા મનમાં મુહાયા છો, અર્થાત્ મને ગમો છો.

પરમાર્થ.

હે ભગવન્! આ સ્તવનામાં પૂર્વે બતાવેલા એવા અઢારે દૂષણોથી આપ રહિત છો. જો કે બીજે ઠેકાણે બીજા અઢાર દોષો બતાવ્યા છે, તો પણ અહીં જે અઢાર દોષો બતાવ્યા છે, તે નીચે પ્રમાણે છે:—

૧ આશાનો ત્યાગ, ૨ અજ્ઞાનનો ત્યાગ, ૩ નિદ્રાદશાનો ત્યાગ, ૪ સ્વપ્નદશાનો ત્યાગ, ૫ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ, ૬ હાસ્યનો ત્યાગ, ૭ રતિનો ત્યાગ, ૮ અરતિનો ત્યાગ ૯ શોકનો ત્યાગ, ૧૦ દુગચ્છાનો ત્યાગ, ૧૧ રાગનો ત્યાગ, ૧૨ દ્વેષનો ત્યાગ, ૧૩ અવિરતિનો ત્યાગ, ૧૪ કામ્યકરમનો ત્યાગ, ૧૫ દાનાંતરાયનો ત્યાગ, ૧૬ લાભાંતરાયનો ત્યાગ, ૧૭ ભોગાંતરાયનો ત્યાગ, ૧૮ ઉપભોગાંતરાયનો ત્યાગ.

એવી રીતનાં આ અઢારે દૂષણો આપનામાં નથી, માટે હે પ્રભુ! મુનિજનોએ આપની સ્તવના કરી છે.

વળી આપે કહ્યું છે કે આ દોષો છે તે અવિરતિ રૂપ છે, અને તે દોષો આપનામાં ન હોવાથી આપ નિર્દૂષણ છો, તેથી આપ મારા મનમાં ભાવ્યા છો.

इणविध परखी मन विसरामी, जिनवर गुण जे गावे,
दीनबंधुनी महिर नजरथी, आनंदघन पद पावे हो. म० ११

શબ્દાર્થ.

ઇણવિધ=એ રીતે, પરખી=પરીક્ષા કરીને, મનવિસરામી=મનને વિસામો આપનાર એવા, જિનવરગુણ=જિનેશ્વર ભગવાનના ગુણો, જે=જે પુરૂષ, ગાવે=વર્ણવે-બોલે, (તે પુરૂષ) દીનબંધુની=ગરીબના બેલી એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની, મહિરનજરથી=મેહેરબાની ભરેલી દૃષ્ટિના યોગે, આનંદઘનપદ=આનંદથી ભરપૂર સ્થાન પાવે=પામે.

ભાવાર્થ.

એવી રીતે પરીક્ષા કરીને મનને વિશ્રામ પમાડનાર એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના જેઓ ગુણ ગાય છે, તેઓ અનાથના બંધુ એવા શ્રી મલ્લિનાથ પ્રભુની કૃપાદૃષ્ટિથી, અતીંદ્રિયાનંદનો સમૂહ જે મોક્ષપદ તેને પામે છે.

પરમાર્થ.

પૂર્વે જે અઢાર દોષો કહ્યા તે કોનામાં છે ? અને કોનામાં નથી ? એ તપાસી જોવું; અને જેનામાં તે દોષો ન હોય તેને અરિહંત ભગવાન્ માનવા અને તેજ મનને વિશ્રામ પમાડનાર છે એમ સમજવું. આવી રીતે પરીક્ષા કરીને જે જિનેશ્વર ભગવાનના ગુણોને ગાય છે અથવા જે જિનેશ્વર ભગવાનના સ્તવના કરે છે તેઓ દીનબંધુ એવા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના એટલે શ્રી મલ્લિનાથ મહારાજની કૃપાદૃષ્ટિવડે મોક્ષપદ પામે છે.

શ્રી આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે " गतानुगतिका लोका " એ ન્યાયે જિનેશ્વર ભગવાનની સ્તવના કરવા કરતાં જેઓ પરીક્ષા કરીને પ્રભુના ગુણો ગાય છે, તેમને ગુણો તરફ રાગ હોવાથી, પ્રભુના ગુણોનું અનુકરણ કરવાથી અને તે મેળવવા માટે દૃઢ અભ્યાસ કરવાથી પ્રભુના ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી આવી સ્તવના કરનાર મુક્ત થાય છે.

શ્રી મુનિસુવ્રત જિન સ્તવન.

मुनिसुव्रत जिनराज, एक मुज वीनति निसुणो, मु०
आतमतत्त्व क्युं जाएयुं जगतगुरु, एह विचार मुज कहियो;
आतमतत्त्व जाएयाविण निरमळ, चित्त समाधि नवि लहियो. मु० १

શબ્દાર્થ.

મુનિસુવ્રત=મુનિસુવ્રત નામન, જિનરાજ=વીશમા જિનેશ્વર (તમે) એક=એકાદ, મુજ=મારી, વિનતિ=અરજ, નિસુણો–સાંભળો.

આતમતત્ત્વ ક્યું જાણ્યું જગતગુરૂ=હે જગદ્ગુરૂ ! આત્મતત્ત્વને (તમે) શી રીતે જાણ્યું છે ? એહ વિચાર=એ બાબતનો વિચાર, મુજ=મને, કહિયો= કહો, (કારણકે) આતમતત્ત્વ જાણ્યાવિણ નિરમળ=નિર્મળ રીતે આત્મતત્ત્વ

સમજ્યા વગર, ચિત્તસમાધિ=મનની શાંતતા, નવિ=નવિજ, લહિયે=મેળવી શકાય.

ભાવાર્થ.

હે શ્રી મુનિસુવ્રત નામના વીશમા તીર્થકર ભગવાન્ ! આપ મારી એક વિનંતિને બરાબર સાંભળો.

હે જગતના પ્રાણીઓમાં મોટા પ્રભુ ! એ આત્મતત્ત્વ જાણવાની રીત આપ મને કહો; કેમકે આત્મારુપી સાર પદાર્થને જાણ્યાવિના, શુદ્ધ એવું જે ચિત્તનું એકાગ્રપણું તેને હું પામી શકતો નથી.

પરમાર્થ.

હે શ્રી મુનિસુવ્રત ભગવાન્ ! આપ મારી એક અરજ સાંભળો અને આપે આત્મતત્ત્વ શી રીતે જાણ્યું ? તે આત્મતત્ત્વ જાણવાનો પ્રકાર અથવા વિચાર આપ મને કૃપા કરીને કહો; કેમકે આત્મતત્ત્વ જાણ્યાવિના નિર્મળ એવી ચિત્તના સમાધિ હુ મેળવી શકતો નથી. જ્યાંસુધી આત્મતત્ત્વનું યથાર્થ જ્ઞાન થતુ નથી, ત્યાં સુધી મન ઠેકાણે સ્થિર થઈ બેસતું નથી; માટે કૃપા કરીને જે રીતે આપે આત્મતત્ત્વ જાણ્યું હોય, તે રીત અથવા તે પ્રકાર આપ મને બતાવો.

कोइ अबंध आतम तत माने, किरिया करतो दीसे;
क्रियातणुं फळ कहो कुण भोगवे, इम पूछ्युं चित रीसे. मु० २

શબ્દાર્થ.

કોઇ=કેટલાક, અબંધ આતમતત માને=આત્મતત્ત્વ–આત્માને અબંધ–બંધ વગરનો=એકાંત નિર્લેપ માને છે. (અને તેમ માનતાં છતાં,) કિરિયા કરતો દિસે–(પોતે તપોઽનુષ્ઠાનાદિ), ક્રિયાઓ કરતા દેખાય છે. (હવે આત્મા અબંધક હોય તો), ક્રિયાતણું ફળ=ક્રિયાનું ફળ, કહો=બોલો, કુણ=કોણ, ભોગવે=મેળવે, ઈમ=એ રીતે; પૂછ્યું=પૂછતાં, [તે], ચિત=ચિત્તમાં–મનમાં, રીસે=રીસે ભરાય છે.

ભાવાર્થ.

કોઇક મતવાળા આત્માને બંધ વિનાનો માને છે; અને તેજ આત્મા ક્રિયા કરતો દેખાય છે. ત્યારે જે ક્રિયા કરે છે તેનું ફળ કહો કે કોણ ભોગવશે ? એમ પુછવાથી તે મનમાં રીસે ભરાય છે.

પરમાર્થ.

કેટલાક સાંખ્ય મતવાળા અને વેદાંતીઓ આત્માને અબંધ માને છે, અને એમ કહે છે કે, આત્માને સત્વગુણ, રજોગુણ અને તમોગુણ બાધા કરતા નથી. આત્મા એટલે જે પુરૂષ, તે નિર્લેપ છે.

વેદાંત પણ એમ કહે છે કે બ્રહ્મમાં બંધનો સંભવ નથી. બંધ, મોક્ષ એ બધું કાલ્પનિક છે. બ્રહ્મ શુદ્ધ છે, તેમાં બધનો સભવ નથી.

જો કે નિશ્ચય નયની અપેક્ષાથી આત્મામાં બંધ નથી; તો પણ જિનેશ્વર ભગવાને ઉભય નયો, એટલે નિશ્ચય નય અને વ્યવહાર નય, અથવા માને નયોને પોતપોતાની અપેક્ષાથી સત્ય કહેલા છે. તેથી સાંખ્ય અને વેદાંતનું કથન બરાબર વાસ્તવિક નથી, કારણ કે તે એકાંત છે.

ઉપર કહેલા સાંખ્ય અને વેદાંતીઓ આત્માને અબંધ માનતા છતાં પણ ક્રિયા કરતા દેખાય છે; તેથી મે તેમને પૂછ્યુ કે, તમે આત્માને અબંધ માનો છો અને ક્રિયા કરો છો, તો કહો કે, તમારી કરેલી ક્રિયાનુ ફળ કોણ ભોગવશે ?

जड चेतन ए आतम एकज, स्थावर जंगम सरिखो;
सुख दुःख संकर दूषण आवे, चित विचारजो परिखो. मु० ३

શબ્દાર્થ.

જડ ચેતન=જડ અને ચૈતન્ય, એ=એ બને, એકજ આતમ=એકજ આત્મા છે—અર્થાત્ જડ પણ આત્મારૂપ છે, અને ચૈતન્ય પણ આત્મારૂપ છે. (તેમજ) સ્થાવર=સ્થિર રહેના પદાર્થ, (અને) જંગમ=હાલતા ચાલતા પદાર્થ (એ બન્ને) સરિખો=સરખા છે (આવું માનીએ તો). સુખ દુખ=સુખ અને દુઃખ ભોગવવામાં સંકર દૂષણ=ન્યાયપ્રસિદ્ધ સંકર દોષ, આવે=લાગુ પડશે (માટે) ચિત્ત=ચિત્તમાં, વિચારજો=(તમે) વિચારજો, અને પરિખો= પારખું—પરીક્ષા કરજો.

ભાવાર્થ.

જડ એટલે જેનામાં ચૈતન્ય શકિત નથી, તથા પોતાની મેળે જે હાલી ચાલી ન શકે, તેમજ પોતાને જાણી ન શકે, એવી અર્થાત્ સડી જાય, બળી જાય તથા ગળી જાય એવી વસ્તુ, અને ચેતન એટલે જે પોતે પોતાને જાણી શકે, સુખ દુઃખનો અનુભવ કરે, અને જડને સંયોગે જે જડમાં હાલવા ચાલવાની શકિત આપે, એવી અરૂપી વસ્તુ એ આત્મા એકજ છે, જડ પણ આત્મારૂપ છે, અને ચૈતન્ય

ણુ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી જેઓ આત્મદર્શનમાં નિત્ય આત્માને લીન માનનાર તે, તે કૃતવિનાશ, અને અકૃતાગમ દૂષણને બુદ્ધિની હિનતાથી ન દેખતા આત્માને નિત્ય સ્વરૂપમાં લીન માને છે એમ જાણવું.

सौगत मत रागी कहे वादी. क्षणिक ए आतम जाणो,
बंध मोक्ष सुख दुःख नवि घटे, एह विचार मन आणो. मु० ५

શબ્દાર્થ.

સૌગત=સુગત–બુદ્ધ (તેનો), મત=માનેલો માર્ગ, (તેના) રાગી=તે ઉપર પ્રીતિ ધરનાર, કહે વાદી=વાદીઓ કહે છે કે, ક્ષણિક એ આતમ જાણો=એ આત્માને તો ક્ષણ ક્ષણમાં ઉત્પન્ન થનાર જાણો–જાણવો જોઈએ (પણ આનંદઘનજી તેમને કહે છે કે જો એમ માનીએ તો), બંધ=સંસારમાં કર્મો સાથે બંધાવું, મોક્ષ=કર્મોથી છુટી અલગ થવું, સુખ=સુખ અનુભવવું દુઃખ=દુખ અનુભવવું, (એ તમામ વ્યવસ્થા) નવી ઘટે=ઘટી શકે નહીં, એહ વિચાર=એ તર્ક મન આણો=(તમારે), મનમાં આણવો જોઇએ.

ભાવાર્થ.

સુગત નામના મુખ્ય બુદ્ધદેવના મતના રાગી એવા તે વાદી લોકો કહે છે કે આ આત્માને ક્ષણવાર રહેનારજ જાણો આમ કહેતા આત્મામા શુભાશુભ કર્મોનુ થતુ બંધન, કર્મમાત્રથી મુકાવારૂપ મુક્તિ, આત્મા આનંદનો અનુભવ કરે તેવી દશારૂપ સુખ, તથા જે દશામા આત્માને કટાળો ઉપજે અર્થાત્ ખેદ ઉપજે તેવી દશારૂપ દુખ–તે સઘળું સંભવી શકશે નહીં અને એવી રીતનો વિચાર જો મનમા લાવશો તો આત્માને ક્ષણિક માની શકાશે નહીં

પરમાર્થ

બુદ્ધદેવના અનુયાયીઓ એમ કહે છે કે નિત્ય એવો આત્મા છેજ નહીં પણ પંચ સ્કંધથી પ્રાણી માત્રના પ્રવૃત્તિ થાય છે તેમાનો વિજ્ઞાન સ્કંધ કે જેનાથી જ્ઞાન થાય છે તે અને બીજા સ્કંધો ક્ષણે ક્ષણે બદલાય છે એટલે "અહં–હુ" એવુ જ્ઞાન જેને છે તેને જો બીજા મતવાળા આત્મા કહેતા હોય તો, આ "હુ" એવા જ્ઞાનનો આધાર અધિકરણ વિજ્ઞાન સ્કંધ ક્ષણે ક્ષણે છે, જ્ઞાનમા ક્ષણે ક્ષણે ફેરફાર થાય છે માટે આત્મા ક્ષણ જીવનાર છે એવુ માનવુ

આ ક્ષણવાર જીવવાનુ કહેનારા બુદ્ધદેવના અનુયાયીઓને નીચે પ્રમાણેનો વિચાર મનમા આણવાનુ કહે છે જો આત્મા ક્ષણવાર જીવનાર હોય, અને પ્રત્યેક ક્ષણે નવાનો હોય તો પછી

" સુખ અને દુઃખ " એ શબ્દોજ નકામા છે કારણ કે, ક્ષણવારના સ્થિતિમાં સુખનો કે દુઃખનો અનુભવ શો સંભવે ? તેમજ બંધ અને મોક્ષ પણ માત્ર કલ્પનારૂપ છે એમ થશે. કારણ કે ક્ષણવારમાં કોઇ ક્રિયા થાય, અને તેનો બંધ પડે એ બનવું અસંભવિત છે, અને જ્યારે બંધ ન હોય, ત્યારે મોક્ષ પણ શાનો ? એટલે આત્માને ક્ષણિક માનતા, બંધનો, મોક્ષનો, સુખનો તથા દુઃખનો પણ અભાવ થતા જશે તેથી બુદ્ધદેવે સંસારને જે દુઃખરૂપે કહ્યો છે, અને ચાર આર્યસત્ય કહી દુઃખમાથી છુટવાનો જે વિચાર કહ્યો છે તે ફોકટ જશે માટે ક્ષણવારની સ્થિતિવાળા આત્માને માનવાથી ઉપર જણાવેલા દોષો આવે છે અને તેથી આત્મા ક્ષણિક લાગતો નથી. જે બુદ્ધદેવે તેનુમા ભવમા એક પુરુષને ભાલાથી વીંધેલો, અને તે કર્મ બંધાયેલુ, તેના ઉદયમા બુદ્ધદેવને કાંટો વાગ્યો, એક ક્ષણવારની સ્થિતિમા પુરુષને ભાલાથી વીંધનાર આત્માએ કરેલું કર્મ ત્યારપછી અસંખ્ય આત્માઓ બદલાઇ ગયા બાદ છેલ્લા આત્માને ભોગવવુ પડે તે અન્યાયરૂપ છે. કર્મ કરે બીજો અને ભોગવે બીજો એ વાત યોગ્ય નથી

વળી ઓગણપચાસ દિવસો સુધી બુદ્ધદેવે સમાધિનું સુખ અનુભવ્યાની વાતમા પણ વિચારવા જેવુ છે કે આત્મા ક્ષણાવસ્થાયી છતા, જે સુખ અનંત આત્માઓએ ભોગવ્યુ, તે બુદ્ધદેવે ભોગવ્યુ, એમ કહેવામાં અસત્ય થાય છે, કેમકે તેમ કરવાની બુદ્ધદેવની આજ્ઞા નથી મતલબ કે ક્ષણિક હોવાથી તે વાત ઘટતી નથી પણ આ વાત પર્યાયના ઉપર નજર દેવાથી થાય છે.

भूत चतुष्क वर्जित आतम तत, सत्ता अळगी न घटे;
अंध शकट जो नजर न देखे, तो श्युं कीजे शकटे. मु०

શબ્દાર્થ.

(ચાર્વાક દર્શનાનુયાયીઓ કહે છે કે) ભૂત ચતુષ્ક=(પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ એ), ચાર ભૂત, (તેણે કરી) વરજીત=તે ચારે ભૂત શિવાય આતમતત=આત્મતત્ત્વ—આત્મા નામનો પદાર્થ, (તેની) સત્તા=હૈયાતિ—હોવાપણું, અળગી=ચારે ભૂતથી અલગ=જુદી, ન ઘટે=ઘટી શકે નહિ (અર્થાત્ ચાર ભૂતની શકિત તેજ આત્મા છે, અને તેથી જુદો આત્મા નથી; આવું બોલનારા ઉપર આક્ષેપ કરે છે કે) અંધ=આંધળો માણસ, શકટ=ગાડાંને જો= જો કદિ, નજર ન દેખે=નજરે જોઇ ન શકે, તો=ત્યારે, શ્યું કીજે શકટે= ગાડાંથી શું કરાય ? તેમાં ગાડાંનો શો વાંક !

ભાવાર્થ.

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ—આ ચારે ભૂતો કહેવાય છે. તે ચારેને છોડીને આત્મતત્ત્વનુ હોવાપણુ જુદુ સંભવતુ નથી એમ ચાર્વાક મતવાળો—

नास्तिकमतवादी कहे छे. (तेनापर आनंदघनजी महाराज आक्षेप करे छे के) जो आंधळो माणस गाडाने आंखे देखी न शके, तो तेमां गाडानो शो अपराध छे?

परमार्थ.

नास्तिक मतवाळा अथवा बृहस्पतिना अनुयायीओ एम कहे छे के, पृथ्वी, पाणी, अग्नि अने वायुरूपी चार भूतो एकठा थवाथी सर्व पदार्थो थाय छे. पण ते शिवाय "आत्मा" एवो भिन्न पदार्थ छेज नहीं. आ चार भूतो मळवाथीज चैतन्य शक्ति उत्पन्न थाय छे; अने ज्यारे ए भूतो विखराइ जाय छे त्यारे ते नष्ट थाय छे. एटले चारे भूतोथी भिन्न एवी आत्मानी सत्ता संभवी शकतीज नथी. आ वात प्रत्यक्ष बाधकारक लागे छे. एटले के मुडदामां चारे भूतो होय छे, छतां चैतन्य होतुं नथी, ए वात दरेकने अनुभवित छे. तेमज जो चारे भूतो मळवाथी चैतन्य शक्ति प्रगट थती मानवामां आवे छे, ते चारे भूतोमां पृथक् पृथक् चैतन्य शक्तिनी सत्ता पण देखाती नथी. आवुं छतां पण मानवामां आवतुं नथी; तेथी कहे छे के, आंधळो जो गाडा जेवो स्थूल पदार्थ पण न जोइ शके, तो पछी तेमां गाडाने शुं करीए? मतलब के जेने दृष्टि नथी ते गाडुं पण नजरे न जोइ शके, तेथी कंइ गाडानो अभाव के अपराध थतो नथी, तेम पोते आत्मारूप होवा छतां, अने अनुभवमां आवतां छतां, आत्मा न माने तेनुं शुं करीए!

एम अनेक वादी मत विभ्रम, संकट पडियो न लहे;
चित्त समाध ते माटे पूछुं, तुम विण तत कोई न कहे. मु० ७

शब्दार्थ.

एम=ए रीते, अनेक मतवादी=जुदा जुदा मतवादीओना, मत विभ्रम=मतनी गडबड, (ते रूप) संकट=फांदो, (तेमां); पडियो=फसाइ पडेलो पुरुष, न लहे=पामी शके नहि, (शुं ? तो के) चित्तसमाध=मननी समाधि-मननी शांति, ते माटे=ते कारणे पूछुं=हुं तमोने तत्त्व (शुं छे? ते). पूछुं छुं. (कारण के,) तुम विण=तमारा विना; तत=तत्त्व; कोइ न कहे= कोई कही शके तेम नथी.

भावार्थ.

आ पूर्वे कह्या ते प्रकारे अनेक जुदा जुदा मतवाळाओना जे दर्शनवाद तेनी भ्रांतिरूपी कष्टमां हुं पड्यो छुं, तेथी हुं आत्मतत्त्व पामी शकतो नथी. तेथी मारा मननी शांति माटे हुं आपने पूछुं छुं केमके आप सिवाय कोई बीजा मतवाळा यथार्थ आत्मतत्त्व कही शकता नथी.

પરમાર્થ.

આ પ્રમાણે વેદાંત, સાંખ્ય, બૌદ્ધ અને નાસ્તિક આદિ અનેક મતવાળાઓ આત્મસ્વરૂપ જુદે જુદે પ્રકારે કહે છે. એવીરીતે અનેક મતવાળાઓના કથનથી, આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ કેવું હશે ? તે ન જણાતાં ઉલટો ભ્રમ પેદા થાય તેવું છે. તે એ કે કોણ જાણે આત્મા એક હશે, કે અનેક હશે ? નિત્ય હશે કે અનિત્ય હશે ? ક્ષણિક હશે કે મુદ્દલ હશેજ નહિ ? એવી રીતે ભ્રાંતિ પેદા થાય તેવું છે. આ એકાંતવાદીઓના મતરૂપ સંકટમા પડેલો એવો હું, ખરૂં આત્મતત્ત્વ જાણી શકતો નથી. અને મારા ચિત્તમાં કલેશ રહે છે. આ કલેશ મટાડવાને મારા ચિત્તની સમાધિ માટે આપને વિનતિ કરૂં છું કે, આપે આત્મતત્ત્વ શી રીતે ? અને કેવુ જાણ્યું છે ? તે કૃપા કરીને મને કહો; કેમકે આપવિના બીજો કોઇ મને ખરૂં તત્ત્વ કહે તેમ નથી.

वळतुं जगगुरु ईणिपरे भाखे, पक्षपात सत्र छंडी;
राग द्वेष मोह पख वर्जित, आतमसुं रढ मंडी. मु० ८

શબ્દાર્થ.

વળતું=(પૂર્વની ગાથામાં ભગવાન પ્રત્યે પ્રશ્ન કરેલો તેના), વળતા જવાબમાં, જગગુરૂ=જગદ્ગુરૂ-જિનેશ્વર ભગવાન, ઈણિપરે=આ રીતે, ભાખે= કહે છે-જણાવે છે કે, પક્ષપાત સબ છંડી=બધો પક્ષપાત-દ્દષ્ટિરાગ-દુરાગ્રહ છોડીને, (એટલે કે), રાગ=સ્વમત રાગ, દ્વેષ=પરમત દ્વેષ, (અને) મોહ= અજ્ઞાન, (એ ત્રણે) પખ=પક્ષ, વર્જિત=રહિત-અસત્ પક્ષ છોડી દઇને (કેવળ) આતમસું=આત્મતત્ત્વ સાથેજ રઢ=પ્રીતિ, મંડી=માંડીને, (પછી શું કરવું ? તે આવતી ગાથામાં કહે છે.)

ભાવાર્થ.

મેં પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો તેના ઉત્તરમાં જગતના ગુરુ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી ભગવાન્ આ પ્રમાણે કહે છે કે, મતનો સઘળો આગ્રહ છોડીને, તથા રાગ, દ્વેષ અને મોહનો પક્ષ છોડીને, અને આત્માની સાથે પ્રીતિ માંડીને, એટલે આત્મામાં લય લગાડીને (આત્મધ્યાન કરવું એનો આગળની ગાથા સાથે સંબંધ છે.)

પરમાર્થ.

મારા પ્રશ્નના જવાબમાં ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે, આત્મતત્ત્વ જાણવાને માટે, પ્રથમ

પક્ષપાત, રાગ, દ્વેષ અને મોહનો પક્ષ છાંડવો, અને પછી આત્મામાં લય લગાડવી; એટલે પોતાની મેળેજ આત્મતત્ત્વ સમજાશે.

મતમમત્વનો ત્યાગ કરવાથી જૂદા જૂદા દર્શનાઓએ જે એકાંતિ આત્માનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તે ભાવ મનમાંથી દૂર થશે. તેમજ રાગ દ્વેષ અને મોહના ત્યાગથી અજ્ઞાનના કારણનો અને અજ્ઞાનનો નાશ થશે, એટલે શુદ્ધ જ્ઞાન અર્થાત્ કૈવલ્ય જ્ઞાન થતાં યથાવસ્થિત આત્મસ્વરૂપ સમજાશે.

સમ્યક્ત્વવાનને તેમજ, મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન:પર્યવજ્ઞાનને ભગવાને જેવું આત્મસ્વરૂપ જાણ્યું અને અનુભવ્યું છે તેવો અને તેટલો અનુભવ થતો નથી. માટે આ ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે બરાબર વરતાય તો, અવ્યાબાધ સુખરૂપ મોક્ષની અવશ્ય પ્રાપ્તિ થાય તેમ છે.

आतम ध्यान करे जो कोउ, सो फिर ईणमे नावे;
वागजाळ बीजुं सहु जाणे, एह तत्त्व चित्त चावे. मु० ९

શબ્દાર્થ.

આતમ ધ્યાન=(પોતાના) આત્મતત્ત્વનું, (સ્થિર ચિત્તથી) ચિંતન, (તે) કરે જો કોઇ=જો કોઇ (જિજ્ઞાસુ) કરે, (તો) સો=તે પુરૂષ, (સ્વાત્મલયરૂપ મુક્તિપદ પ્રાપ્ત કરી), ઇણમે=આ સંસારમાં, નાવે=નહિ આવે (બાકી એ સિવાય) વાગજાળ બીજું સહુ જાણે=બીજું બધું તો વાગ્જાળ જાણવું. એટલે (લોકોને ઠગવા ખાતર) વચનરૂપ જાળ ઉભી કરી છે એમ સમજવું. એહ તત્ત્વ=આ તત્ત્વ—પરમાર્થની વાત છે. (અને તેનેજ) ચિત્ત=પવિત્ર અંતઃકરણ, ચાવે=ચાહે છે.

ભાવાર્થ.

કોઇપણ વસ્તુને ધ્યેયપણે સ્થાપી તેમાં ચિત્તને જોડી રાખવાની જે ક્રિયા તેને ધ્યાન કહે છે, અને તેવું આત્મા સંબંધી જે ધ્યાન તે આત્મધ્યાન જો કોઇ કરે તો ફરીને તે આ સંસારમાં આવે નહીં. બીજી બધી વાગ્જાળ એટલે બોલવાનીજ માત્ર ચતુરાઇ છે, તેથી વસ્તુતત્ત્વે આત્મધ્યાન શિવાય બીજું કંઇ ઉપયોગી નથી એટલે બીજા સઘળાને માત્ર વાગ્જાળ રૂપેજ જાણવું; અને એવી રીતના તત્ત્વને મનની અંદર ચિંતવવું.

પરમાર્થ.

યોગશાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર અને

ધારણા સાધીને, સાતમી દશા જે ધ્યાન, તે ધ્યાનમા અન્યનુ ધ્યાન ન કરતા, જે માત્ર આત્માનુજ ધ્યાન કરે તેનુ ભવભ્રમણ ટળી જાય, તથા તે અન્ય દર્શનીઓની જાળમા પણ ન ફસે, અને તેને આત્માનુ સપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાય તેમ છે. આ શિવાય બીજા જે ક્રિયાકાંડ વિગેરેના કથનો છે તે વાગ્જાળ રૂપ છે તેનાથી ચિત્તશુદ્ધિ થાય ખરી, પણ આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત થતુ નથી જ્ઞાનસાગરજી મહારાજનુ તો કહેવુ છે કે–જપ, તપ, નિયમ, પૂજા વિગેરેને વચનોનુ જાળ જાણે અને તેમ જાણી જે આત્મા ધ્યાન કરે, તો એળ ભ્રમરીને દૃષ્ટાતે "જેવો ધ્યાવે તેવો થાવે" એમ પોતે પોતાનુ ખરૂ સ્વરૂપ, જે અનેક કલ્પનાઓથી અનાદિ કાળથી ભૂલી ગયો છે, તે પ્રાપ્ત કરે..

जेणे विवेक धरी ए पख ग्रहियो, ते ततज्ञानी कहीए;
श्री मुनिसुव्रत कृपा करो तो, आनंदघन पद लहिए. मु० १०

શબ્દાર્થ.

(માટે) જેણે=જે પુરૂષે વિવેક=સદ્અસદ્વસ્તુ પરીક્ષકબુદ્ધિ. ધરી= ધારણ કરીને, એ=એ પૂર્વોકત, (નિજાત્મધ્યાનરૂપ), પખ=સત્ પક્ષ, ગ્રહિયો =ગ્રહ્યો હોય, તે=તે પુરૂષજ, તતજ્ઞાની=તત્ત્વજ્ઞાની–તત્ત્વજ્ઞ, કહિયે=કહેવાય. (તેટલા ખાતર), શ્રી મુનિસુવ્રત=હે શ્રીમન્ મુનિસુવ્રત નામના તીર્થંકર દેવ ! કૃપા કરો તો=(તમે અમારા ઉપર) મેહેરબાની કરો તો, (અમે) આનદઘન પદ=આનંદથી ભરપૂર મુક્તિરૂપ સ્થાન, લહિયે=પામિયે.

ભાવાર્થ.

જે મનુષ્યે સદ્ અસદ્ વસ્તુનો વિવેક ધારણ કરીને ઉપર કહ્યો તે આત્મધ્યાનનો પક્ષ ગ્રહણ કર્યો છે તે મનુષ્યનેજ તત્ત્વજ્ઞાની કહેવો.

હે શ્રી મુનિસુવ્રત નામના વીશમા તીર્થંકર ભગવાન્, જો આપ મહેરબાની કરો, તો અમે મોક્ષ પામીએ તેમ બને.

પરમાર્થ.

જે મનુષ્ય વસ્તુવિચારથી સદ્ અસદ્ વસ્તુનો વિવેક કરીને, અથવા જડ ચૈતન્યનો વિવેક કરીને, અનુભવપૂર્વક આત્મજ્ઞાન કરવાને માટે રાગ, દ્વેષ, મોહ અને અજ્ઞાનનો પક્ષ છોડીને આત્માનું ધ્યાન કરે, તેને તત્ત્વજ્ઞાની કહેવો હે શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામી મહારાજ ! જો આપ મારાપર કૃપા કરો, તો હુ આનદઘનનુ પદ પામુ તેમ છુ માટે હે ભગવન્ ! મારાપર કૃપા કરીને, જેમ આપ શુદ્ધ આત્મપદ પામ્યા, અને આપે જેમ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ જાણ્યુ, તેમ હુ પણ તે અવ્યાબાધ સુખ પામુ. (આવી રીતે સ્તવના કરનાર શ્રી આનદઘનજી મહારાજે કહ્યુ છે–પ્રાર્થ્યુ છે)

—※(◎)※—

બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર; આ ચોવીશ તત્ત્વોથી ભિન્ન એવો આત્મા છે અને અકર્તા તથા ભોક્તા છે. પ્રકૃતિના વિકારરૂપ જગત્ છે. આ પ્રમાણે તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી, પોતે આત્મા ક્લેશ મુક્ત થાય છે; અને મુક્ત આત્મા અકર્તા, અભોક્તા વિગેરે નિર્ગુણી થઇ રહે છે. માટે રાગદ્વેષ મૂકી પ્રકૃતિના કાર્યને પોતાનું કૃત્ય ન માનો, તટસ્થ થઇને વર્તવું. જગતનો કર્તા કોઇ નથી, અ આત્માને કર્મબંધ થતો નથી."

જૈન દર્શનમાં નિશ્ચયનય છે, તેનાથી પણ આત્માને કર્મબંધ માનેલો નથી. વળી મો ક્ષદશામાં આત્માના અનંત જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય, અને સુખ, એ ગુણો રહે છે ખરા પણ વીર્યનો ઉપયોગ થતો નથી; વિગેરે જ્યાં જ્યાં આત્માના સત્તાનું વર્ણન આવે છે, ત્યાં ત્યા ઘણી બાબતોમાં સાંખ્ય દર્શનના વિચારો જૈન દર્શનના વિચારોને મળતા છે; તેથી આ દર્શન જૈન દર્શનના અંગરૂપ છે. જે ઘણા ભેગા મળવાથી વસ્તુની પૂર્ણતા થાય, તે દરેકને છૂટા છૂટા કહેતાં મૂળ વસ્તુના અંગરૂપ કહેવાય છે.

યોગ અથવા નૈયાયિક દર્શનવાળા, પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, આકાશ, કાળ, દિશા, આત્મા, અને મન, એમ નવ તત્ત્વોને માને છે. ઇશ્વરને જગતના કર્તા માને છે. વળી આમાં આઠમું તત્ત્વ જે આત્મા તે મુક્તપણાને પામે છે, કર્તા ઇશ્વર છે, અને આત્માને કાર્યના કારણરૂપ માને છે.

(૧ પૃથ્વી, ૨ પાણી, ૩ અગ્નિ, ૪ વાયુ, ૫ આકાશ, ૬ કાળ, ૭ દિશા, ૮ આત્મા, ૯ મન)

યોગમતમાં ક્લેશ અને કર્માદિથી રહિત તે મુક્તિ અને મુક્તપણું મેળવવા માટે ચિત્તવૃત્તિના નિરોધને ઉપાય બતાવ્યો છે. યોગમાં રાજ્યોગ અને હઠયોગ એવા બે વિભાગ છે. હઠયોગથી બળે કરીને યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન, અને સમાધિ વિગેરે ઉપાયોથી ચિત્તને વશ કરી, આત્મા મુક્તપણું પામી શકે છે.

(૧ યમ, ૨ નિયમ, ૩ આસન, ૪ પ્રાણાયામ, ૫ પ્રત્યાહાર, ૬ ધારણા, ૭ ધ્યાન, ૮ સમાધિ)

રાજ્યોગમાં હઠ નથી, એટલે બળાત્કારે વાયુ આદિકનો રોધ કર્યાવિના સહજ વિચારદ્વારા મનને શાંત કરી, આત્મા ક્લેશ કર્માદિથી છુટો થઇ શકે છે. આ પ્રમાણે આ બન્ને મતો જુદી જુદી રીતે આત્માના સત્તાનું વર્ણન કરનાર છે, તેથી જૈનમતના અંગરૂપ છે. જે આત્માની સત્તા છે, તેનાથી બધાં કાર્યો થાય છે, એટલે આ બન્ને મતોને જિનમતના નળરૂપ કહ્યાં છે.

भेद अभेद सुगत मिमांसक, जिनवर दोय कर भारी रे;
लोकालोक अवलंबन भजिये, गुरुगमथी अवधारी रे. प० ३

અભેદવાદી) સુગત મિમાંસક=સુગત બુદ્ધ પ્રણીત બૌદ્ધ દર્શન અને જૈમિનિ મુનિ પ્રણીત પૂર્વ મિમાંસા તથા વ્યાસમુનિ પ્રણીત વેદાંત રૂપ ઉત્તર મિમાંસા, વળી મિમાંસક દર્શન, (તે) જિનવર=જિનેશ્વર ભગવાનના; દોય કર ભારીરે=મ્હોટા બે હાથ છે, (આ બે હાથ) લોકાલોક=ષડ્દ્રવ્ય જેમાં રહે છે એવું ગોળક તે લોક, અને કેવળ આકાશમય અનંત પ્રદેશ તે અલોક, (તેના) અવલંબન=આધાર રૂપે રહેલા છે (માટે તેમને) ભજીએ. ગુરૂગમથી અવધારીરે=ગુરૂ પાસેથી મેળવેલ ખરી સમજ પ્રમાણે ચોકસ કરીને ભજવા જોઇએ. (ગુરૂગમ એ છે કે, આત્મા એકાંત ભિન્ન પણ નથી અને એકાંત અભિન્ન પણ નથી; પણ કોઈ અપેક્ષાએ ભિન્ન છે અને કોઇ અપેક્ષાએ અભિન્ન છે. માટે સાપેક્ષપણે અમુક પક્ષ ભજવો જોઇએ.)

ભાવાર્થ.

બૌદ્ધ મતવાળા આત્માને ભિન્ન માને છે, અને મિમાંસક મતવાળા આત્માને અભિન્ન માને છે, એ બન્ને મતો શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના અંગના બે મોટા હાથ રૂપ છે. લોક એટલે ભૂગોળ કે જેમાં ધર્માસ્તિકાય વિગેરે હોય તેવો ભાગ, અને શરીરમાં બ્રહ્મરંધ્રથી નીચેનો ભાગ તે લોક. અલોક એટલે જેમાં જીવ કે પુદ્ગલ ન જઈ શકે, એવો ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય શિવાયનો આકાશનો ભાગ, અથવા લોક નહિ તે અલોક, તે બન્નેનો આધાર બહુશ્રુત એવા તત્ત્વોપદેષ્ટાએ આપેલી સમજ પ્રમાણે જાણીને અવધારવો.

પરમાર્થ.

બાદ્ધ મતમાં આત્માને ક્ષણિક માનેલો છે, પંચ સ્કંધમાં જે ક્ષણે ક્ષણે ફેરફાર થાય છે, તેને લઇને, માત્ર એક ક્ષણુનાજ આયુષ્યવાળો, અથવા ક્ષણવારજ રહેનાર, એવો વિજ્ઞાન ધાતુ માનેલો છે. એટલે એક દેહમાં પણ ક્ષણે ક્ષણે આત્મા બદલાતો હોવાથી પ્રત્યેક આત્મામાં તેવો ભેદ માને છે. જિનેશ્વર ભગવાનના દર્શનમાં પણ સ્વભાવમાં જૂદા જૂદા જ્ઞેયના જ્ઞાનરૂપ અને વિભાવમાં કર્મને આશ્રિત પુદ્ગલથી પ્રાપ્ત થયેલા દેહોમાં પર્યાયને ક્ષણેક્ષણે બદલાતા માન્યા છે; એટલે બૌદ્ધદર્શને પર્યાયનો ફેરફાર મૂળના ફેરફારરૂપ માન્યો છે. આ રીતે પર્યાયાર્થિક નય પ્રમાણે બાદ્ધદર્શન ખરૂં છે, અને જિનેશ્વરના અંગરૂપ છે. પર્યાયથી આત્મા ક્ષણે ક્ષણે બદલાય છે એમ કહેવું અસત્ય નથી; પણ કેટલેક અંશે સત્ય છે. વ્યવહાર નયથી પર્યાયાંતર કાળથી આત્માને જોતાં બૌદ્ધદર્શન યથાતથ્ય છે.

હવે મિમાંસકો આથી વિપરીત સર્વમાં એકજ આત્મા માને.છે. તેની એક શ્રુતિ આ પ્રમાણે છેઃ—

एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते व्यवस्थितः।
एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचंद्रवत् ॥ १ ॥

અર્થ:—એકજ આત્મા છે; અને તે પ્રાણીમાત્રમાં વ્યવસ્થિત થયેલો છે; જેમ ચંદ્રમા એક છતાં પણ હજારો ઘડામાં જુદા જુદા હજારો ચંદ્ર દેખાય છે, તેમ આત્મા એક છતાં પણ પ્રત્યેક શરીરે ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે. વળી કહ્યું છે કેઃ—

"एकः सर्वगतो नित्यः पुनः त्रिगुणो न बाध्यते न मुच्यते"—इत्यादि

અર્થ:—આત્મા એક છે, સર્વગત છે, નિત્ય છે, વળી જેને ત્રિગુણ બાધા કરતા નથી, વિગેરે. ભાવાર્થ એ કે આત્મા એકજ છે, નિત્ય છે અને અબંધ છે, તેને ત્રણ ગુણો બાધા કરી શકતા નથી, આવું માનનાર છે, તે પણ બરોબર છે. હવે જૈનદર્શન પ્રમાણે આત્માની સત્તાનું ગ્રહણ કરીએ. સર્વ આત્માની સત્તા એક સરખી હોવાથી એકજ છે; અને આત્મામાં નિશ્ચયનયને મતે બંધ નથી. તેથી આ દર્શન પણ જિનના અંગરૂપ છે. બૌદ્ધદર્શનનું વ્યવહારનયાપેક્ષ પ્રવર્તન છે; તેથી તે ડાબો હાથ, અને મિમાંસકોનું નિશ્ચયનય પ્રમાણે પ્રવર્તન છે, તેથી તેને જમણો હાથ કહ્યો છે. આ પ્રમાણે જુદાં જુદાં દર્શનોને જિનના અંગરૂપ કહ્યાં છે, તેમાં અતિશય ગંભીર આશય છે; તેથી તે ગુરૂગમથી સમજવો.

બ્રહ્મરંધ્રની નીચેનો ભાગ, તે લોક; અને બ્રહ્મરંધ્રની ઉપરનો ભાગ તે અલોક. આ દષ્ટાંતથી સાલંબન, અને નિરાલંબન ધ્યાન સમજવું છે. પ્રથમ રેચક, પૂરક, તથા કુંભકાદિકથી સાલંબન ધ્યાન થયા પછી નિરાલંબન ધ્યાન થઈ શકે છે. અને આવા ધ્યાનના અભ્યાસી મહાયોગીઓના ગંભીર આશયને જાણવા યોગ્ય છે; તેથી અભ્યાસ કરનાર યોગીઓએ ગુરૂમહારાજથી જ્ઞાન મેળવી, દર્શનોને જિનેશ્વર ભગવાનના અંગરૂપ સ્થાપી, ધ્યાન કરી, આ દર્શનો જિનના અંગરૂપ છે કે કેમ? તેનો અનુભવ કરવો, એમ કર્તાનો આશય જણાય છે; પછી તો બહુશ્રુત મહારાજ કહે તે ખરૂં.

लोकायतिक कूख जिनवरनी, अंसविचार जो कीजे रे;
तत्त्वविचार सुधारस धारा, गुरुगम विण किम पीजे रे. ष० ६

શબ્દાર્થ.

લોકાયતિક=લોકમાં ફેલાયેલ તે લોકાયત—ચાર્વાક દર્શન—બૃહસ્પતિ પ્રણીત નાસ્તિક મત—જેમજ વર્તમાન કાળમાં ચાલતો પરિણામવાદ (ઇવૉલ્યુશન થિયરી) તે. કૂખ જિનવરની=જિનેશ્વર ભગવાનની કુક્ષિરૂપે છે. (કેમકે, જગતનો કોઇ કર્તા નથી, પણ વસ્તુસ્વભાવના અનુસારે અનાદિ

કાળથી જગત્‌માં ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય–અથવા આવિર્ભાવ અને તિરોભાવ થયાં કરે છે. એ સિદ્ધાંતને અનુસરી લોકાયન મતને કુખરૂપે ગણી શકાય; તેજ વાત કહે છે કે), અંસ વિચાર જો કીજેરે=જો અંસ એટલે અમુક ભાગ–અમુક સિદ્ધાંત, તેનો વિચાર કરીએ, અર્થાત્ અમુક અપેક્ષાથી વિચાર કરીએ તો તે અંસે, તે દર્શનનો વાદ યથાર્થ ઠરે છે; (પરંતુ આવી રીતની), તત્ત્વ વિચાર સુધારસ ધારા=પરમાર્થ વિચારણારૂપ અમૃતરસની ધારા તે, ગુરૂગમ વિણ=સ્વપર સમયના જાણ ગુરૂમહારાજની પાસેથી મેળવેલ રહસ્ય વગર, કિમ પીજે=શી રીતે પી શકાય ? શી રીતે ગળે ઉતરે ?

ભાવાર્થ.

લોકાયતિક એટલે નાસ્તિક અથવા બૃહસ્પતિના મતને માનનારા તે જિનેશ્વર ભગવાનનું પેટ છે. એમ એક ભાગથી જો વિચાર કરીએ તો લાગે છે. આત્મતત્વના વિચારરુપી જે અમૃતરસની ધારા, તે ગુરૂએ સમજ પાડ્યા વિના શી રીતે પી શકીએ? ગુરૂમહારાજ બતાવે તોજ તત્વવિચારરૂપ અમૃતની ધારાનુ પાન કરી શકીએ.

પરમાર્થ.

લોકાયતિક એટલે નાસ્તિક દર્શન છે તે, ધર્મ, અધર્મ, પુણ્ય, પાપ, સ્વર્ગ, નર્ક, બંધ કે મોક્ષ, એમાનુ કંઇપણ માનતાજ નથી કારણ કે આ જે દેખાય છે તે શરીરથી ભિન્ન આત્મા એવો પદાર્થ નથી અને જ્યારે આત્મા નથી તો પછી પુનર્જન્મ કોનો ? અને તેને અભાવે સ્વર્ગ નરક પણ શાના ? એમ શુન્ય રૂપ માનનારા નાસ્તિકો છે, આ ભવમાં ખાવું, પીવું, ઇંદ્રિયોના ભોગ ભોગવી સુખી થવુ એજ તેમનુ કર્તવ્ય છે

આ મતને માનનારા ખરેખરા તો ભગવાનની કુખરૂપ નથી. પણ જો અ શથી વિચાર કરીએ તો, તેઓ પણ ભગવાનની કુખરૂપ લાગે છે કુખ એટલે પેટનો જે ભાગ છે, તે ખાલી છે–શન્ય છે–મૂળ વિચારનુ સ્થાન છે. વળી પ્રથમ શન્યમાંથી વિચાર થાય છે, એટલે પ્રથમ જ્યા સુધી જીવને કોઇ પણ દર્શનનુ જ્ઞાન થયુ નથી, ત્યા સુધી બધા જીવો નાસ્તિકજ છે, અને જ્ઞાન થયા પછી તત્વવિચાર કરી શકે છે, તેથી નાસ્તિકો ભગવાનની કુખરૂપ છે

જ્યારે ધ્યાન કરવુ હોય છે ત્યારે પણ આ સબંધી વિચાર કરવાનો છે તે ગુરૂગમથી જાણવો

તત્વવિચારરૂપ જે અમૃત રસની ધારા, તેનો સ્વાદ ગુરૂગમવિના કંઇ રીતે મળે ? ગુરૂગમ વિના તે સ્વાદ મળી શકતો નથી, માટે ગુરૂના ચરણકમળની સેવા કરવી તેજ યોગ્ય છે.

जैन जिनेश्वर उत्तम अंग, अंतरंग वहिरंगे रे;
अक्षर न्यास धरा आराधक, आराधे धरी संगे रे. प्र० ५

શબ્દાર્થ.

જૈન=જૈનદર્શન તે, જિનેશ્વર ઉત્તમ અંગ=જિનેશ્વર ભગવાનનું ઉત્તમાંગ કહેતાં મસ્તકરૂપ છે. (માટે તેને) અંતરંગ=અંતરંગથી—અંતરના શુદ્ધ પ્રેમથી, (તથા) બહિરંગરે=બહિરંગથી—બહારના વ્યવહારિક આચરણથી, અક્ષર ન્યાસ ધરા આરાધક=વર્ણવિન્યાસ ભૂમિરૂપે આરાધના કરનારા જિનેશ્વરની આકૃતિમાં તે તે અંગે તે તે દર્શનોને અક્ષરોથી ન્યસ્ત કરીને, તે પ્રદેશની આરાધના કરવા ઇચ્છના પુરૂષો, આરાધે ધરી સંગેરે=સાથે રાખીને આરાધન કરે છે.

ભાવાર્થ.

જિનેશ્વર ભગવાને કહેલું દર્શન તે જૈન, અથવા જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાઓ માનનારા તે જૈન. તે જૈનદર્શન, જિનેશ્વર ભગવાનનું ઉત્તમાંગ એટલે મસ્તકરૂપ છે. વર્ણોચ્ચારને દર્શાવવા માટે કલ્પેલા " ક, ખ " આદિ ચિન્હોની સ્થાપનાની ભૂમિનો આરાધક, અક્ષરન્યાસ અને ધરાને સાથે રાખીને આરાધે છે.

પરમાર્થ.

જૂદાં જૂદાં દર્શનોને જિનેશ્વર ભગવાનના જૂદા જૂદા અંગ રૂપ કહ્યાં છે. તેમ આ જૈનદર્શન છે તે જિનેશ્વર ભગવાનના મસ્તકરૂપ છે, શરીરના સઘળા અવયવોમાં મસ્તક શ્રેષ્ઠ છે. શરીરનો બીજો એકાદ અવયવ કદાચ ન હોય—ઓછો હોય તો ચાલી શકે, પણ મસ્તક વિના ચાલે નહિ. વળી મસ્તક છે તે આખા શરીરનો આધાર છે; વિચારના શક્તિ મસ્તકમાં છે, અને તત્વવિચાર કરવાનું મસ્તક સાધન છે, મસ્તકથી શુભ વિચારદ્વારા મુક્તપણું પમાય છે, તેથી અંતરંગ એટલે અભ્યંતર રીતે જોતાં પણ જૈનદર્શન છે તે જિનેશ્વર ભગવાનનું ઉત્તમાંગ છે.

આ જૈનદર્શન સઘળા મતોને પોતામાં સમાવી શકે છે. બીજા મતો એક એક નયની અપેક્ષાને કહેનારા છે, અથવા માત્ર એક દષ્ટિબિંદુ ઉપરથી વસ્તુ જોઈ, તે વસ્તુ આવી છે એવી કલ્પના કરનાર છે. તેથી બહારથી જોતાં પણ જે દર્શન સર્વ દર્શનોને પોતામાં સમાવી શકે છે, તે દર્શન ઉત્તમજ છે; એટલે મસ્તકપણાને યોગ્ય છે. તેથી આ દર્શનની આરાધના કરનાર આરાધકે આ જૈનદર્શનના અક્ષરન્યાસ અને ધરાને સાથે રાખીને આરાધન કરવું, એટલે કે શ્રીજિનેશ્વર ભગવાને જે જે આજ્ઞાઓ કરી છે, તેને બરાબર સમજી તેમાંથી એક અક્ષર માત્ર પણ ઓછો ન કરવો. અથવા અક્ષરમાત્રની સ્થાપના કરવામાં ચૂકવું નહિ. તેમજ અક્ષર માત્રનું સ્થળાંતર ન કરવું; એટલે અક્ષરોને સરખા રાખી, આગળ પાછળ ન કરતાં, ભગવાને કહેલી આજ્ઞા, અક્ષરે અક્ષર જેમ છે તેમ સમજી—સત્ય માની તે પ્રમાણે વર્તવું.

બીજી યોગની રીતિમાં પુરૂષાકાર કલ્પી, જિનેશ્વર મહારાજના અંગને ઠેકાણે દર્શનોના સ્થાપના કરા, જ્યારે ધ્યાન કરવામાં આવે, ત્યારે ગુરૂમહારાજે બતાવેલા અક્ષરો, જે જે સ્થળે સ્થાપન કરવાના ગુરૂમહારાજે બતાવ્યા હોય, તે તે સ્થળે સ્થાપન કરી ભગવાનના દર્શનને આરાધકે આરાધવું.

આ ગાથામાં ઘણો ગુહ્યાર્થ છે, પણ તે વિશેષ તો સદ્‌ગુરૂથીજ સમજવો યોગ્ય છે.

जिनवरमां सघळा दरशन छे, दर्शने जिनवर भजना रे; सागरमां सघळी तटनी सही, तटनीमां सागर भजना रे. ष० ६

શબ્દાર્થ.

જિનવરમાં સઘળા દરશન છે=જિનેશ્વરને ત્યાં બધાં દર્શનો એકત્ર થઈને સમાય છે; (પણ) દર્શને=તે તે અમુક દર્શનમાં, જિનવર=જિનેશ્વરની (શૈલીની), ભજનારે=કોઇક બાબતમાં શૈલી સચવાય છે, ત્યારે કોઇક બાબતમાં નથી સચવાતી. (હવે આ વાત દાખલો આપી સિદ્ધ કરે છે.) સાગરમાં=દરિયામાં, સઘળી=બધી, તટની=નદીઓ, સહી=નકી, (સમાઇ જાય છે), (પણ) તટનીમાં=અમુક નદીમાં, સ.ગર ભજનારે=અમુક મર્યાદા લગી સાગરરૂપ ગણાય છે, અને તે મર્યાદા બહાર સાગરરૂપ નથી પણ ગણાતી.

ભાવાર્થ.

જૈન દર્શનમાં તે છ, અને તે શિવાયના બીજા પણ સઘળા મતો છે, અથવા તે સઘળા મતોનો તેમાં સમાવેશ થાય છે અને બીજા મતોમાં જૈન દર્શનનો તો માત્ર એક અંશ, અથવા થોડોજ ભાગ આવે છે. જેમ સમુદ્રમાં સઘળી નદીઓનો સમાવેશ થાય છે, પણ નદીમાં સમુદ્ર તો અંશમાત્ર છે એમ જાણવું.

પરમાર્થ.

જેમ તમામ નદીઓનો સમુદ્રમાં સમાવેશ થાય છે, તેમ ધર્મના જૂદા જૂદા મતોનો જૈન દર્શનમાં સમાવેશ થાય છે. નદી પર્વતમાંથી નીકળી, અનેક ખાડા ટેકરાવાળી જગ્યામાં થઇને છેવટે જેમ સમુદ્રને આવીને મળે છે, તેમ બીજાં દર્શનો પણ, તે તે મતના અનેક પ્રવર્તક મહાત્માઓના મુખરૂપી પર્વતમાંથી નીકળી, વખતરૂપી ખાડાટેકરાવાળી જગ્યામાં ક્રિયારૂપે ફરી, છેવટ જૈનમતરૂપી મહાસાગરમાં આવીને મળે છે; તેવી રીતે તમામ મતોનો જિનમતમાં સમાવેશ થાય છે, પણ તમામ મતોમાં જૈનમતનો તો માત્ર અંશ છે. તેથી કહેવાનો ભાવાર્થ એટલોજ

છે, જેમ તે મતને ખંડન કરવા અથવા તેની નિંદા કરવાની પ્રવૃત્તિ ન કરતાં, તેનું સ્વરૂપ જાણી, મધ્યસ્થ ભાવે રહી, સર્વ મતોમાં શિરોમણિરૂપ એવા જિનમતને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આરાધજો.

जिनस्वरुप थइ जिन आराधे, ते सहि जिनवर होवे रे;
भृंगी इलीकाने चटकावे, ते भृंगी जग जोवे रे. प० ७

શબ્દાર્થ.

જિનસ્વરૂપ થઇ=રાગાદિકને જીતે તે જિન, તેના જેવા થઇ=અર્થાત્ જિનની રીતે રાગાદિકને છોડવાની નકલ કરતાં થકા તન્મયધ્યાને આત્મ-પરિણામથી જિનસ્વરૂપ થઈને, (જે પુરૂષ) જિન=જિનદેવને, આરાધે=સેવે, તે=તે પુરૂષ, સહિં=નક્કી, જિનવર હોવે રે=પોતે જિન થાય. (આ માટે દૃષ્ટાંત આપે છે;) ભૃંગી=ભમરી ઇલીકાને=એળ નામના કીડાને, ચટકાવે= ચટકા મારે છે–ડંખે છે, (તેથી) તે=તે એળને, ભૃંગી=ભમરીરૂપે બનેલી, જગ=જગત્–જગત્ના લોક, જોવે રે=જુએ છે.

ભાવાર્થ.

જિનેશ્વર ભગવાનના જેવો થઇને પોતાને જિનેશ્વર ભગવાન્ રૂપ માનીને અથવા જિનેશ્વર ભગવાનમાં તદાકાર–લીન થઈને, જે માણસ શ્રી જિનેશ્વર ભગ-વાનની આરાધના કરે છે તે નક્કી જિનેશ્વર થાય છે. જેમ ભમરી જ્યારે એળને ચટકો મારે છે ત્યારે તે એળ ભમરીરૂપ થઇ જાય છે, અને તે બાબતને (આખું) જગત જુએ છે.

પરમાર્થ.

ભમરી એળને ડંખ મારે છે, અને તેના સામું જુએ છે. આ ડંખની વેદનાથી એળની વૃત્તિ ભમરીમાં તદાકાર થઇ જાય છે; અને તે તદાકાર વૃત્તિથી એળ ભમરી થઇ જાય છે. ઉષ્ણકાળમાં ભમરી માટીનું ઘર કરે છે, અને તેમાં એળને લાવીને મૂકે છે, તથા તેને ચટકા મારે છે. અને પછી બીજી માટી લાવી પોતાનું કરેલું ઘર બંધ કરે છે. આ બંધ કરેલા ઘરને સત્તર દિવસ સુધી એમને એમ બંધ રાખે છે; તે દરમ્યાન એળ છે તે, ભમરીના ડંખની વેદનાથી ભમરીનું ધ્યાન કરતી, મરીને તેજ કલેવરમાં ઉત્પન્ન થાય છે; અને તે એળને ભમરીના જેવી પાંખો તથા ડંખ થાય છે. સત્તરમે દિવસે ભમરી પોતાના તે ઘરને પોતાના ડંખથી ફોડે છે, એટલે પ્રથમની એળ, કે જે ભમરી થઇ ગઈ હોય છે તે ઉડી જાય છે. તેમજ મત્પર્ક્ષસ્વરૂપ ચટકાથી આત્મા પરમાત્માનું ધ્યાન કરે છે, અને તદાકારે ધ્યાન થતાં આત્મા પરમાત્મારૂપ થઇ જાય છે; અને તે જગતના બધા લોકો જાણે છે; તેથી તેજ પ્રમાણે જિન આરા-

સાધક પૂર્વોક્ત રીતે, એટલે બધા દર્શનો ભાવથી જિનેશ્વર ભગવાનના અંગરૂપ છે, એમ ધારીને જે જિનેશ્વર ભગવાનનુ ધ્યાન ધરે, અને જિનેશ્વર ભગવાનમા વૃત્તિને તદાકારપણે જોડે, અને છેવટે પોતે જિનેશ્વર ભગવાનના સ્વરૂપમા લીન થઇ, જે સાધક અભિન્નપણાથી જિનેશ્વર ભગવાનની આરાધના કરે, તે આરાધના કરનાર નક્કી જિનેશ્વર થાય.

चूरणि भाष्य सूत्र निर्युक्ति, वृत्ति परंपर अनुभव रे;
समयपुरुपना अंग कह्या ए, जे छेदे ते दुरभव रे. प० ८

શબ્દાર્થ.

ચૂરણિ ભાષ્ય સૂત્ર નિર્યુક્તિ વૃત્તિ પરંપર અનુભવરે=દરેક સૂત્ર ઉપર પૂર્વાચાર્યકૃત ચૂર્ણ, ભાષ્ય, નિર્યુક્તિ અને વૃત્તિ એટલે ટીકા હોય છે તે તેમજ પરંપરાનો અનુભવ આ, સમય પુરૂષના-સિદ્ધાંતરૂપ પુરૂષના (છ) અંગ કહ્યા એ=એ અંગો કહ્યા છે. જે છેદે તે દુરભવ રે=તેનો જે છેદ કરે-અમાન્ય કરે, તેને દુર્ભવી (વધારે સંસારમાં ભમનારો) જાણવો.

ભાવાર્થ.

ચૂરણિ એટલે મહાત્માકૃત છુટક પદની વ્યાખ્યા, ભાષ્ય એટલે સૂત્રોક્ત અર્થ, સૂત્ર એટલે ગણધર મહારાજાદિએ રચેલો મૂળ પાઠ, નિર્યુક્તિ એટલે મહાત્માકૃત નિર્યુક્તિ વચન અને વૃત્તિ એટલે ટીકા, પરંપરા અનુભવ એટલે ગુરૂસંપ્રદાયથી મળેલો અનુભવ, તે સઘળા સિદ્ધાંતરૂપી પુરૂષના અંગો છે તે અંગોને જે કોઇ ઓછા વધતા માને, અથવા ન માને, તેને દુર્ગતિમા જનારો જાણવો

પરમાર્થ.

જૈન દર્શનને જિનેશ્વર ભગવાનનુ ઉત્તમ અંગ કહેલુ છે તેથી જૈન દર્શન શુ છે ? તે કહે છે સૂત્ર, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, નિર્યુક્તિ, વૃત્તિ અને ગુરૂપરંપરારૂપ અનુભવ, આ ૭ અંગોવાળો એક આગમ અથવા સિદ્ધાંત રૂપ પુરૂષ છે આ ૭ અંગોમાથી જે પ્રાણી ગમે તે એક, બે, કે પાચ માને અને ગમે તે એકને અથવા વધારેને ન માને, તેણે આ સિદ્ધાંતરૂપી પુરૂષનુ અંગ છેદ્યુ એમ સમજવુ, અને આવી રીતે શાસ્ત્રનુ અંગ છેદનાર દુર્ગતિમા જનારો જાણવો

આ ૭ અંગો પ્રમાણે જ્યારે યથાર્થ શાસ્ત્રાર્થ થાય, ત્યારે જૈનમત ખરેખરો સમજાયો છે એમ જાણવુ આ તેનો પરમાર્થ છે, તેથી આ પ્રમાણે શાસ્ત્ર સમજવા પ્રયાસ કરવો.

मुद्रा बीजधारणा अक्षर—न्यास अरथ विनियोगे रे,
जे ध्यावे ते नवि वंचीजे, क्रिया अवंचक भोगे रे. प० ९

શબ્દાર્થ.

મુદ્રા=યોગમુદ્રા, બીજધારણા=બીજ ધ્યાન, અક્ષરન્યાસ=અક્ષરરૂપ સ્થાપના, અરથ વિનયોગેરે=અર્થચિંતા—અર્થોપયોગ, (આ ચાર વાતો સાચવીને, અથવા મુદ્રા, બીજ, ધારણા, અક્ષર, ન્યાસ તથા અર્થ, એ છ વસ્તુના વિનિયોગવડે) જે ધ્યાવે=જે જિનદેવનું ધ્યાન કરે, તે=તે પુરૂષ, નવિ વંચીજે ક્રિયા અવંચક ભોગેરે=ક્રિયા અવંચક રહી ભોગોથી ઠગાય નહિ—ક્રિયા માત્રથી જે ઠગે નહિ, તે ક્રિયા અવંચક ગણાય, તેવો હોવાથી, વિષયભોગથી છેતરાય નહિ—વિષયભોગમાં ફસાય નહિ—અથવા ભવાંતરમાં પ્રાપ્ત થનાર દેવગતિના ભોગોથી ઠગાય નહિ; એટલે કે અવશ્ય તેને તે ભોગો મળવાનાજ.

ભાવાર્થ.

ધ્યાન કરતાં અમુક રીતે અંગોપાંગની આકૃતિ કરે, તે મુદ્રા અથવા બાહ્ય દેખાવ; ધ્યાન કરતાં કાર્યને ઉદ્દેશીને ધ્યેય સાધવા, અથવા બીજા કોઇ હેતુથી ૐકાર હ્રીંકાર આદિ અક્ષરોને અમુક કમળમાં સ્થાપન કરવા, તે બીજ; ધારણા એટલે અષ્ટાંગ યોગનું છઠ્ઠું અંગ, અથવા શરીરમાં વાયુને અમુક સ્થાને ધારણ કરવો, અથવા અમુક તત્ત્વોનું ચિંતવન કરવું તે ધારણા. આ ધારણા સાધ્ય થયા પછી ધ્યાન થાય છે, અને ત્યારપછી સમાધિપદ પ્રાપ્ત થાય છે. અક્ષર એટલે ધ્યાન કરતાં અ, ઇ, ઉ આદિ અથવા કકારાદિ અક્ષરો, સ્થિર અથવા ફરતા અમુક અમુક કમળો ઉપર સ્થાપવામાં આવે છે તે, અક્ષર ન્યાસ એટલે સ્થાપન કરવાની વિધિ. અર્થ વિનિયોગ એટલે અર્થનો વિશેષ પ્રકારે સંબંધ કરવો તે, અથવા અર્થનું વિશેષ પ્રકારે જ્ઞાન હોવું તે. તેવો જ્ઞાનવાન્ ઉપર કહેલા ૭ અંગોનો યોગ કરે. એવો જે યોગી અથવા પ્રાણી, ધ્યેય વસ્તુ જે આત્મતત્ત્વ અથવા પરમાત્મા અથવા સમય પુરૂષને ધ્યાવે, તે યોગી શત્રુઓથી છેતરાય નહીં. કેમકે તેની ક્રિયા આત્માને ન ઠગવારૂપ છે, તેથી તે ઠગાય નહી.

પરમાર્થ.

જેમ ઉપર સમય પુરૂષનાં ૭ અંગો કહ્યાં હતાં, તેમ અહીંઆં યોગનાં ૭ અંગો કહ્યાં છે. મુદ્રા(૧), બીજ(૨), ધારણા(૩), અક્ષર(૪), ન્યાસ(૫), અને અર્થવિનિયોગ(૬). આ પ્રમાણે જે ગુરૂગમથી યોગ સાધે, તે કર્મરૂપ શત્રુઓથી, અથવા ષડ્રિપુઓથી અથવા કુયોગોથી ઠગાય નહિ. મુદ્રા એટલે જિનમુદ્રા અથવા યોગમુદ્રાદિક જાણવી. બીજ એટલે ૐકાર, હ્રીંકાર, શ્રીંકાર, તથા ક્લીંકાર આદિ જાણવા. ધારણા એટલે પંચપરમેષ્ઠી વિષે ચિત્તવૃત્તિની સ્થિરતા કરવી તે. અક્ષર એટલે કકારાદિ જાણવા. ન્યાસ એટલે સ્થાપના અર્થાત હૃદયકમળ, નાભિકમળ, કંઠ અને ભ્રમરો આદિ સ્થળોમાં ગુરૂમુખે સાંભળી જુદા જુદા પ્રકાર જાણી, તેમાંથી યોગ્ય વર્ણોની યોજના આનુ-

એથી યોગ મથે સ્થાપના કરવી અને અર્થવિનિયોગ એટલે આલેખકની પેઠે શુષ્ક નહિ, પણ કાર્યના ભાવને સમજી સાથ - ક્રિયા કરવી તે પ્રમાણે જે કાઇ કરે છે, તે પોતાના જ્ઞાનનુ અને પોતાના જીવનનુ સાર્થ પણુ કરે છે અને આ આત્માને ઠગવારૂપ ક્રિયા ન હોવાથી આત્મા ગાતો નથી પણ જેઓ સુખ મેળવવા માટે આશ્રવનુ સેવન કરે છે, તથા જેઓ પાપસ્થાનક સેવતા છતા પોતાને ધન્ય માને છે તેઓ પોતાના આત્માને ઠગે છે મતલબ કે ખોટી વસ્તુ લઇ ખરી વસ્તુ ગુમાવે છે, અને છેવટે સુખ મેળવવાના મનમા અનત કાળ સુધી દુખના ભાજન થાય છે તેથી આવી આશ્રવરૂપ ક્રિયા કરનાર આત્માને ઠગનાર જાણવા તેવુ ન કરવાના ઉપદેશરૂપ આ ગાથાનુ રહસ્ય હોય એમ લાગે છે અમને પણ ભગવાનની કૃપાથી સદ્દગુરૂને યોગે આરાધકપણુ પ્રાપ્ત થાઓ એ ઇચ્છા છે

श्रुत अनुसार विचारी बोलुं, सुगुरु तथाविध न मिले रे;
किरिया करि नवि साधी शकीए, ए त्रिपवाद चित्त सघले रे. प० १०

શબ્દાર્થ.

શ્રુત=શ્રુતજ્ઞાન, (તેને) અનુસાર=અનુસારે, વિચારી=વિચાર કરીને બોલુ=કહુ (તો) સુગુરૂ તથાવિધ ન મિલે રે=તથાવિધ–તેવા પ્રકારના–આગમમાં જેવા ગુણો વર્ણવેલા છે તે ગુણોવાળા, સુગુરૂ=સદ્દગુરૂ મળી શકતા નથી (તેથી ગીતાર્થ ગુરૂની નિશ્રા નહિ મળવાથી) કિરિયા કરિ=(શુદ્ધ વ્યવહારથી) ક્રિયાનુષ્ઠાન કરી, નવિ સાધી શકીએ=(સયમ અથવા મુનિપણાને) સાધી શકતા નથી, એ વિષવાદ=એ ખેદ, ચિત્ત સઘલે રે=સઘળાના મનમાં ઉભો રહેલ છે

ભાવાર્થ.

શ્રુત એટલે જૈન સિદ્ધાતો, તેમા કહેલા વચનોને આધારે વિચારીને જો બોલુ છુ તો, જેવા આગમોમા ગુરૂના લક્ષણો કહ્યા છે તેવા ગુરૂઓ મળી શકતા નથી તેમજ સાધુપણાની ક્રિયા કરીને હુ મોક્ષ સાધી શકતો નથી, તેથી એ પૂર્વોક્ત ખેદ સઘળાના મનમા વ્યાપી રહેલો છે

પરમાર્થ

સિદ્ધાતમા કહ્યા પ્રમાણે વિચાર કરીને બોલુ છુ તો આ વખતમા મને નીચે પ્રમાણેની સ્થિતિ દેખાય છે

શાસ્ત્રમા કહ્યા પ્રમાણે લક્ષણોવાળા સુગુરૂ દેખાતા નથી શાસ્ત્રમા કહ્યા પ્રમાણે ક્રિયા કરી ગુરૂનિના મોક્ષનુ સાધન કરવારૂપ સાધુપણુ હુ પામી શકતો નથી મતલબ એ કે ક્રિયા કરીને મુક્તતા પ્રાપ્ત કરવાની મારામા શક્તિ નથી તેથી રાત્રિદિવસ મારા મનમા ખેદ રહ્યા કરે છે

વિસરામ=વિશ્રામ-વિશ્રાંતિસ્થળ છો. રથ ફેરો હો સાજન રથ ફેરો=હે સાજન-હે સજ્જન, અથવા હે સત્પુરૂષ પ્રમાણિક પુરૂષ ! રથને, (વન તરફ ન લઇ જતાં મારા ઘર તરફ) ફેરવો, સાજન મારા મનરા મનોરથ સાથ=હે સાજન ! મારા મનના મનોરથના સાથી છો.

ભાવાર્થ.

(રાજિમતી શ્રી નેમીશ્વર પ્રભુને કહે છે કે) હે જિનેશ્વર ! આઠ ભવ સુધીની હુ તમારી વહાલી સ્રી છું; અને તમે મારા આત્મામાં રમી રહેલા પ્રભુ છો; અને મુક્તિરૂપી સ્રી સાથે આપને સગાઇ કરવાનું કંઇ કારણ નથી. વળી હે સ્વામી ! મારા પિતાને ઘેર, કે જ્યાં હું છુ, ત્યાં તમો આવો. વળી આપ મારી આશાના વિશ્રાંતિના સ્થાનક સમાન છો, માટે પાછા ઘેર આવો, આપે રથને પાછો બીજી તરફ વાળ્યો છે, તેમ ન કરતાં મારા તરફ આવવા આપના રથને પાછો વાળો. હે સાજન ! રથને પાછો વાળો વળી હે સાજન ! મારા મનના મનોરથો કે જે હાલ જતા રહ્યા છે તે મનોરથો, જો આ રથને પાછો ફેરવો, તો પાછા આવે તેવું છે. તેથી હે પ્રભુ ! મારા મનના મનોરથની સાથે આપ રથ પાછો ફેરવો, અને મારે ઘેર આવો.

પરમાર્થ.

ભગવાન્ શ્રી નેમીશ્વર પ્રભુ, મહાસતી રાજિમતી નામની ઉગ્રસેન રાજાની કન્યા સાથે પરણવા માટે જાન લઇ આવ્યા હતા. પણ પશુઓની કરૂણાને લીધે પરણવાનુ બંધ રાખી, પોતાનો રથ પાછો લઇ જતા હતા. તે વખતે રાજિમતીએ કરેલી વિનતિરૂપ આ સ્તવના છે. જ્યારે પ્રભુએ તોરણે આવી, ત્યાંથી રથને પાછો વાળવા સારથીને આજ્ઞા કરી, અને બધા વડીલોએ વાર્યા છતા, પોતે રથને પાછો વાળીને જતા હતા તે વખતે દેવી રાજિમતીએ કહ્યુ છે કે, આ વખતે આપ નેમીશ્વર થયા છો આ ભવથી પહેલાં મારો આપની સાથેનો સબંધ આઠ જન્મો સુધીનો છે. આઠ જન્મો સુધી આપે મને પ્રિયા ગણી છે, અને આપ મારા પ્રાણનાથ થયેલા છો, તેથી આ નવમે ભવે પણ આપજ મારા આત્મારામ છો મારા આત્મામા આપજ રમી રહેલા છો વળી મારા મનના પણ આપજ સ્વામી છો; તેથી હુ કહુ છુ કે, હવે આપે જે મુક્તિરૂપી સ્રી સાથે પરણવાની ઇચ્છા કરી છે, તેની સાથે સગપણ કરવાનુ કંઇ કામ નથી કારણ કે મારો અને આપનો આજે આઠ જન્મોનો સ્નેહ છે તેથી હે સજ્જન! આપના મનમા જે મુક્તિરૂપી સ્રીસાથે પરણવાની ઇચ્છા થઇ છે તે કાઢી નાખો, અને આપ રથને પાછો વાળો, અને મારા પિતાના ઘરમાં જ્યાં હું છુ ત્યાં આપ પાછા આવો મારી તમામ આશાઓ આપનાથી સફળ થવાની છે, તેથી મારી આશાના આપ વિશ્રામરૂપ છો, તે આપ છતા મારી આશાઓ નષ્ટ થાય છે, માટે તેમ ન કરો; વળી આપના સાથે મારા મનના તમામ મનોરથો જતા રહ્યા છે, તેથી મારા મનના મનોરથો પૂરવા માટે આપ રથને પાછો વાળો. આપ પાછા આવશો તો આપની સાથે મારા

મનના મનોરથો પણ પાછા આવશે, તેથી કહુ છુ કે મારા મનના મનોરથની સાથે આપ રથને પાછો વાળો,

" રથ ફેરોહો " આ વાત ઘણીવાર કહેવામા આવી તેથી પુનરૂક્તિ દોષ સમજવો નહીં, પ્રીતિની પ્રબળતા બતાવના રૂપ એ વચન છે તેથી નિર્દોષ છે

नारी पखो स्यो नेहलो रे, सच्च कहे जगनाथ;
ईश्वर अरधांगे धरीरे, तुं मुज झाले न हाथ. म० ३

શબ્દાર્થ.

નારીપખો=સ્ત્રીના પક્ષનો—એક પક્ષી, સ્યો નેહલોરે=નેહ—સ્નેહ શો ?—શા કામનો ? (એમ) સચ્ચ કહે=સાચુ કહીએ—સાચું કહેવા દો તો (હુ કહી શકુ છું), જગનાથ=હે જગત્‌ના નાથ ! અથવા જગનાથ—જગત્‌નો નાથ—અતરાત્મા કહે છે, તે સાચું છે (તેટલા ખાતરજ), ઈશ્વર=મહાદેવ, (તેણે), અરધાંગે=અરધા અંગથી—અરધુ અંગ આપીને, ધરીરે=(પાર્વતીને) ધરી રાખી છે (અને), તુ=હે નેમિ ! તું તો, મુજ ઝાલે ન હાથ=મારો હાથ પણ પકડતો નથી. (એ શુ ઘટિત છે ?)

ભાવાર્થ.

એકલો સ્ત્રીના પક્ષનો સ્નેહ શા કામનો ? હે જગતના સ્વામી ! હુ સાચુ કહુ છુ, તેનો આપ વિચાર કરો ! મહાદેવે પાર્વતીજીને, પોતાના અરધા શરીર સાથે જોડી દીધેલા છે, અને આપ તો મારો હાથ પણ ઝાલતા નથી, અર્થાત્ મારૂ પાણિગ્રહણ કરતા નથી, એ કેવી વાત છે ? તે આપ વિચારો

પરમાર્થ.

હે જગત્‌ના પ્રભુ ! હુ સાચુ કહુ છુ કે, માત્ર સ્ત્રીના તરફનો જ સ્નેહ હોય, અને આપ નિસ્નેહવાન્ થાઓ એ યોગ્ય નથી. કારણ કે, બન્ને તરફના સ્નેહની જરૂર છે, અને તમે સ્નેહ કરો, તે કઇ નવાઇની વાત નથી મહાદેવ અને પાર્વતી વચ્ચે કેવો સ્નેહ છે ? તે વિચારો પાર્વતીજી વિના ક્ષણવાર પણ શકર દૂર રહી શકતા નથી તેમને અર્ધાગમા ધારણ કરેલા છે મોટાઓ આવો સ્નેહ રાખે છે, અને આપ તો મારૂ પાણિગ્રહણ પણ કરતા નથી એ વાત કેવી અયોગ્ય છે તેનો આપ વિચાર કરી રથને પાછો વાળો

पशुजननी करुणा करी रे, आणी रुदय विचार;
माणसनी करुणा नहि रे, ए कुण घर आचार. म० ४

શબ્દાર્થ.

(તમે જ્યારે), પશુજનની=પશુજાતિની ઉપર, કરૂણા=દયા–અનુકંપા, કરીરે=કરી બતાવો છો, આણી રૂદય વિચાર=રૂદય–હૃદય–મન તેમાં વિચાર લાવીને; (ત્યારે તમને) માણસની=મનુષ્યજાતિ જે હું, તેની, કરૂણા નહિરે=કરૂણા નથી આવતી, એ=એ તે, કુણ=કયા, ઘર=ઘરનો, આચાર=રીત–મર્યાદા છે !

ભાવાર્થ.

હે પ્રભુ ! તમોએ મનમાં વિચારીને પશુ, પક્ષી, જળચર, ભૂચર વિગેરે જનાવરોપર દયા કરી; પણ મનુષ્યો કે જેઓ જનાવરો કરતાં અતિ શ્રેષ્ઠ છે, તેનાપર તમારા મનમાં દયા નથી, એ તે કોના ઘરની રીત છે ?

પરમાર્થ.

હે પ્રભુ ! આપે પાછા ફરતાં પહેલાં યોગ્યાયોગ્ય કૃત્યનો વિચાર કરવો જોઇએ. મારા પરણવાથી આ પશુઓને દુઃખ થશે, કેમકે તેઓના પ્રાણો લેવાશે; તેથી મારે પરણવું નહિ: એવો આપે વિચાર કરી, રથને પાછો વાળ્યો તો ઠીક; પણ હું આપની આઠ ભવોની સ્ત્રી, અને આ જનાવરો કરતાં માણસનું અસંખ્યાતગણું પુન્ય તમે કહો છો, તેવી હું પણ એક મનુષ્યણી છું. તેથી જે હલકા પ્રાણીપર દયા કરે, તેણે તેનાં પ્રાણીઓ કરતાં વધારે પુન્યવાન્ ઉપર તો જરૂર દયા કરવી જોઇએ. છતાં આપ મારી વિનતિ માની પાછા આવતા નથી, અને મારાપર દયા કરતા નથી, આ કોના ઘરનો આચાર છે ? મે કહ્યું તેવી રીતે આબાળવૃદ્ધ મારી વાત માને તેવું છે, જો આપ સહજ આજ્ઞા કરો તો પશુવધ તો લીલામાત્રથી બંધ થાય તેવું છે, છતાં આપ પશુઆદિકપર દયા બતાવી મનુષ્યપરની દયાનો નાશ કરવા જેવું કરો છો, તે યોગ્ય નથી. માટે પાછા આવી મારૂં પાણિગ્રહણ કરો.

प्रेमकल्पतरु छेदीयोरे, धरियो योग धतूर;
चतुराईरो कुण कहोरे, गुरु मिलियो जगसूर. म० ५

શબ્દાર્થ.

પ્રેમ=પ્રેમરૂપ, કલ્પતરૂ=કલ્પવૃક્ષ, (તે તમે), છેદિયોરે=છેદી નાખ્યો

છે, અથવા છેદી નાખો છો, (અને), ધરિયો યોગ ધતુર=યોગ-વૈરાગ્યરૂપ ધતુરવૃક્ષને ધારણ કર્યો છે, અથવા ધારણ કરો છો. (આવી) ચતુરાઇરો=ચતુરાઈનો-ચતુરાઇ બતાવનાર, કુણ=કોણ, કહોરે=બોલોને, ગુરૂમિલિયો=શિક્ષક મળ્યો છે? (એ ગુરૂ તો,) જગસૂર=જગત્‌ને શૂરરૂપ, અથવા જગત્‌ને અવળે રસ્તે દોરવવા શૂરો-પૂરો હોવો જોઇએ, એમ મને લાગે છે.

ભાવાર્થ.

વળી હે સ્વામી! આપે સ્નેહરૂપી કલ્પવૃક્ષ છેદી નાખ્યો છે, અને વૈરાગ્યરૂપી ધંતુરો ધારણ કર્યો છે, માટે કહો તો ખરા, કે આપને આવું ચાતુર્ય શિખવવામાં જગતમાં શૂરો એવો કયો ગુરૂ મળ્યો છે?

પરમાર્થ.

હે પ્રભુ! આપે પ્રેમરૂપી કલ્પવૃક્ષને કાપી નાખીને, તેને ઠેકાણે યોગરૂપી ધતૂરો વાવ્યો, તે ઘણું સારૂં કર્યું! પણ મને જરા કહો કે, આવી ચતુરાઈ શિખવનાર જગતમાં શૂરો એવો આપને ગુરૂ કોણ મળ્યો?

જે પ્રેમને જગત્ આધિન છે, તે પ્રેમને લઇને પશુ પક્ષી આદિ પણ પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યાં છે; તેવા શુદ્ધ પ્રેમને તોડવાને આપને કયા ગુરૂએ ઉપદેશ કર્યો છે? તે આપના શૂરા ગુરૂનું જરા નામ તો જણાવો.

આ વચન કહેવામા પોતાના પક્ષનું અતિ સબળપણું બતાવ્યું છે; સાથે એમ પણ બતાવ્યુ છે કે આપનું આ કામ હોય નહિ-આપને તે ઘટે નહિ. આપ પ્રેમને તોડવાને ઇચ્છો એ મને લાગતું નથી. પણ આપને કોઇએ ભમાવ્યા છે. આપે પ્રથમ વિવાહ કબુલ્યો, પછી જાન લઇને આવ્યા, અને છેવટે તોરણેથી રથ ફેરવીને પાછા જાઓ છો, અને આઠ ભવ સુધીના પ્રેમને તોડો છો તે આપને ઘટતું નથી, માટે આપ પાછા વળો.

मारुं तो एमां कहीं नहिरे, आप विचारो राज;
राजसभामां बेसतांरे, किसही वधसी लाज. म० ६

શબ્દાર્થ.

મારૂં તો એમાં કહીં નહિરે=એ બાબતમાં મારો તો કંઈએ જરાએ અપજશ થવાનો નથી. (પણ), આપ વિચારો રાજ=હે રાજકુમાર! તમારે

વિચાર કરવાનો છે; (આ રીતે વર્તતાં) રાજસભામાં બેસતાં રે=રાજ-સભામાં બિરાજશો ત્યારે, અથવા મહાન્ સભામાં બિરાજશો ત્યારે, કિસહી=કોની ? અથવા કેવી ? અથવા શી રીતે ? (તમારા), બધસી લાજ=લાજ વધી શકશે ?

ભાવાર્થ.

રાજિમતી કહે છે કે, આપે જે આ અયોગ્ય આચરણ કરેલું છે, તેમાં મારૂં તો કંઈ જવાનું નથી; પણ હે નેમીશ્વર મહારાજ ! આપ જરા વિચાર કરો કે, આપ જ્યારે રાજાઓની મંડળીમાં બેસશો ત્યારે ત્યાં આપની શોભા કેવી વધશે ? તેનો જરા વિચાર કરીને આપ રથને પાછો ફેરવો.

પરમાર્થ.

જો મેં કઇ અકૃત્ય કર્યું હોય, અને આપ મારી સાથેનો પ્રેમ તોડતા હો તો તેમાં આપની ઇજ્જતને ખામી નથી; પણ હું શુદ્ધ છું, પ્રેમવાળી છું, સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળી છું, અને નિર્દોષ છું; વળી આપે વિવાહ કરી, મારૂં પાણિગ્રહણ કરવાની ગર્ભિત પ્રતિજ્ઞા માની છે, અને તે કામને માટેજ યાદવોના જાન લઇને આપ અત્રે આવ્યા છો; અને તેમ છતાં પણ આપ તોરણથી રથ ફેરવીને પાછા જાઓ છો, તેમાં મારી ઇજ્જતની હાનિ નથી; પણ આપને કહું છું કે, આપ જરા વિચાર કરો કે, આપનું રથ ફેરવીને પાછા જવારૂપ કાર્ય કેવું છે ? વળી આપ જ્યારે રાજાઓની સભામાં બેસશો, ત્યારે ત્યાં આપની શોભા કેવી થશે ? તેનો વિચાર કરો. આપને જે વખતે રાજ-સભામાં, આ પ્રેમ છેદવારૂપ, અને પ્રતિજ્ઞા ભંગ કરવારૂપ વાત યાદ આવશે, અગર તે વાતનો બીજાઓ વિચાર કરશે ત્યારે આપની શોભા ઘટશે, માટે હજુ પણ આપ રથને પાછો વાળો, અને સત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળા થાઓ. જેમ આપે વાગ્દાન સ્વીકાર્યું છે. તેમ કન્યાદાન પણ સ્વીકારો.

प्रेम करे जगजन सहुरे, निरवाहे ते ओर;
प्रीत करीने छोडी देरे, तेसुं न चाले जोर. म० ७

શબ્દાર્થ.

પ્રેમ કરે જગજન સહુરે=જગતમાં સૌ જનો, અથવા સર્વે જગજનો-જગતવાસી લોકો, પ્રેમ તો કરે છે=કરી જાણે છે. (પણ) નિરવાહે=(જેઓ તે પ્રેમનો) નિર્વાહ કરે-પ્રેમને ટકાવી રાખે, તે=તેવા જનો તો ઓર=કંઈ જુદાજ હોય છે. (બાકી) પ્રીત કરીને=પહેલી પ્રીત બતાવીને, (પછી), [illegible] દેરે=તેને તોડી પાડે, તેસું=તેવા સાથે, ન ચાલે જોર=કંઈ જોર વાપરવું ચાલી શકે નહિ.

ભાવાર્થ.

આ જગતના સઘળા પ્રાણીઓ પ્રીતિ તો કરી જાણે છે; પણ તે કરેલી પ્રીતિને જે ટકાવી રાખે, તે તો બીજાજ જાણવા. જે માણસ સ્નેહ કરીને છોડી દે, તેની સાથે કંઈ જોર ચાલી શકે નહીં.

પરમાર્થ.

જગતમાં મતલબ હોય ત્યાંસુધી બધાં પ્રાણીઓ અને બધાં માણસો એક બીજા સાથે પ્રીતિનો સંબંધ કરે છે, પણ નિ:સ્વાર્થ પ્રીતિ કરી, તે પ્રીતિને યાવત્ પ્રાણ અથવા દેહ રહે ત્યાંસુધી નિભાવનાર તો કવચિત્જ દેખાય છે. એવા પ્રીતિ નિભાવનાર કોઈ વીરલા પુરૂષોજ હોય છે. વ્યંગ્યાર્થ એવો છે કે તમો પુરૂષરત્ન છતાં, વળી ધૈર્યવાન્ અને ગાંભીર્યવાન્ છતાં સહજ વાતમાં પ્રીતિને કેમ તોડો છો ?

એક વાર પ્રીતિ કરીને તોડે તો તેના સાથે કંઇ જોર ચાલતું નથી; કારણ કે બીજા કાર્યમાં સામો માણસ ફરજ પાડી શકે છે, પણ પ્રીતિની રીત તો કંઇ ઓરજ છે. ગમે તેવી સત્તાવાળો પણ જબરાઇથી પ્રીતિ કરાવી શકતો નથી. આ મનનો ધર્મ છે; અને સતપુરૂષો અનાદિકાળથી એ માર્ગે પ્રવૃત્તિ કરે છે કે એક વાર જેને પોતાનો પ્રીતિપાત્ર ગણ્યો, તેનો ત્યાગ કરતા નથી; તો મારી અને આપની એકવારની નહિ, પણ આઠ ભવના પ્રીતિ છે. હાલ પણ આપે તેવી પ્રીતિ નાભાવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, છતાં વગર કારણે પ્રીતિ તોડો છો, તે આપને ઘટતું નથી, આ બાબતમા મારૂ જોર ચાલતું હોત તો હું આપને અટકાવત; પણ તેમ થતું નથી. માટે આપેજ પ્રેમમાર્ગનું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર રથને પાછો વાળવો યોગ્ય છે.

जो मनमां एहवुं हतुंरे, निसपति करत न जाण;
निसपति करिने छांडतां रे, माणस हुवे नुकसान. म० ८

શબ્દાર્થ.

જો=જો કદિ, મનમાં=(તમારા) મનમાં, એહવું=પ્રવ્રજિત થવાનું, હતું રે=પ્રથમથીજ હતું તો, નિસપતિ=નિસબત સગાઇ–સંબંધ, કરત ન=કરવી નહોતી, જાણ=જાણી સમજીને અથવા હે જાણ સમજવાન્, (શું આપ નથી સમજતા કે) નિસપતિ કરીને=સગાઇ–સંબંધ પાડીને, છાંડતાંરે=છોડી આપતાં તો, માણસ હુવે નુકસાન=માણસ જાત–સ્ત્રી માણસ હેરાન હેરાન થઇ જાય છે અને વખતે મરીને પણ નાશ પામે છે.

ભાવાર્થ.

વળી હે સ્વામી ! જો આપના મનમાં રથ ફેરવીને ચાલ્યા જવાનો વિચાર હતો તો, આપની સાથે પ્રસિદ્ધ રીતે વિવાહનો સબંધ કરત નહિ; સગાઇ સંબંધ કરીને પછી છોડી દેવાથી મનુષ્ય અથવા સ્ત્રીનું નુકશાન થાય છે માટે વિચારો.

પરમાર્થ.

આ ઠેકાણે દેવી રાજિમતીએ ભૂલ બતાવીને ઠપકો આપો છે, અને રથ ફેરવી જવાના વિચારને જડમૂળમાંથી ઉખેડી નાખવા જેવું વચન કહ્યું છે, કે જો તમારા મનમાં સ્ત્રીનો સંબંધ ન કરવાનો વિચાર પહેલાથીજ હતો તો, મારી સાથે વિવાહ કરવો નહોતો, જો વિવાહ કર્યો ન હોત તો, મારે આપને કહેવાની જરૂર નહોતી; પણ આપે વિવાહ સંબંધ કર્યો, અને હવે આપ પાછા જાઓ, તેમાં માણસનું નુકશાન થશે. મારા પ્રાણ જશે. જગતમાં એક વાર જે હું નેમીશ્વર ભગવાનના સ્ત્રી કહેવાઇ, તે સતી બીજો પતિ ઇચ્છવા કરતાં, બીજું શરીર ઇચ્છવું કબુલ કરે, તે જગજાહેર છે. કદી કોઇક સ્ત્રી બીજો પતિ ઇચ્છે, તોપણ આ સ્ત્રીને તેના પૂર્વપતિએ શામાટે છાંડી હશે ? સ્ત્રીમાં કંઇ દોષ હશે ? વખતે વિષકન્યા હશે ! એવી એવી શંકાઓ બીજાઓને થાય તેવું છે. તેથી સગાઇ કરીને આપ અત્રે આવ્યા, અને પાછા જાઓ છો તે બરાબર નથી. આમ કરતાં આપની દયાનો નાશ થાય છે, અને આપ વગર વિચારે કાર્ય કરનારા ઠરો છો; માટે તેમ ન કરો અને રથને પાછો વાળો.

જો આપ રથને પાછો નહિ વાળો તો, મારા પ્રાણની હાનિ થશે એમ જાણજો; ગમે તેમ થતાં પણ હું અન્ય પતિને ઇચ્છનાર નથી; આ દેહ, કે જે આપનો કહેવાયો, તે અન્યનો કહેવાશે નહી, માટે આપ રથને પાછો વાળો.

देता दान संवत्सरीरे, सहु लहे वंछित पोष;
सेवक वंछित नवि लहेरे, ते सेवकनो दोष. म० ६

શબ્દાર્થ.

દેતા દાન સંવત્સરીરે=(જ્યારે તમે) સંવત્સરી દાન–વર્ષ પર્યંતનું દાન દેનાર છો, (ત્યારે), સહુ=સર્વ કોઈ, લહે=પામી શકે, વંછિત=ઇચ્છિત, પોષ=પોષણ–શિરપાવ (એ વાત પ્રસિદ્ધ છે છતાં), સેવક=આ તમારી સેવક દાસી જે હું તે, વંછિત=તમારી સાથે લગ્ન કરવારૂપ ઇચ્છિત અર્થ, નવિ લહેરે= નહીં પામું (એ તમારો દોષ નથી પણ) તે=તે, કંઇક, સેવકનો દોષરે=મારો જ અપરાધ હોવો જોઇએ.

ભાવાર્થ.

દાન એટલે કંઇપણ કર્યા વગર અથવા કંઇપણ બદલો લીધા વિના, કોઇને દયાથી અથવા બીજી રીતે આપવું તે; એવું સંવત્સરી દાન આપતાં થકા, બધા લોકો વાંછિત પુષ્ટિને પામે છે. અને હું કે જે આપની દાસી છું, તે આપની સાથે લગ્ન કરવારૂપ ઇચ્છિતને ન પામું, તેમાં મારા પોતાના નશીબનોજ દોષ છે.

પરમાર્થ

હે પ્રભુ ! આપ અત્રેથી જઇને એક વર્ષસુધી લોકોને દાન આપનાર છો; અને તેથી સઘળા પ્રાણીઓ સંતોષ પામશે; પણ હું સંતોષ નથી પામતી, તે મારોજ દોષ છે. આપ આખા જગતને સંતોષ પમાડો છો, સહુના મનોવાંછિતો પૂરો છો, અને મારા મનોવાંછિત પૂરતા નથી, તેથી તે મારા નશીબનોજ દોષ છે. આપ કલ્પવૃક્ષ જેવા છતાં, જ્યારે મારા મનોવાંછિત સંપૂર્ણ થતા નથી, તો હવે મારે આપનો દોષ કાઢવાનું કારણ નથી. હું તો મારા પૂર્વકૃત કર્મોનોજ દોષ કાઢું છું. હવે આપને જેમ યોગ્ય લાગે તેમ કરો. (આ વચન અતિશય ખેદ સાથે નિરાશા પ્રદર્શિત કરનારૂં છે.)

सखी कहे ए सामळोरे, हुं कहुं लक्षण सेत;
इण लक्षण साची सखीरे, आप विचारो हेत. म० १०

શબ્દાર્થ.

સખી=મારી સખીઓ, કહે=(જ્યારે મને) કહેતી કે, એ=એ નેમિકુમાર તો, સામળોરે=દેખાવમાં શ્યામ છે, (ત્યારે) હું કહું=હું કહેતી કે, લક્ષણ=આચરણ તથા રીતભાતથી જોતાં તેઓ સેત=શ્વેત ગૌરજ છે. (પણ) ઈણ લક્ષણ=આ પાછા વળવારૂપ આચરણથી (તો,) સાચી સખીરે=(મારી) સખીઓજ સાચી પડનાર છે, (એ વાતને), આપ=તમો સાહેબ, વિચારો=વિચાર કરો. હેત=હેતથી–આ વાત ઉપર અખાડા નહિ કરતાં આદર કરીને વિચારો.

ભાવાર્થ.

જ્યારે મારી સખીઓ એટલે બહેનપણીઓ મને એમ કહેતી કે, એ શ્રીનેમીશ્વર પ્રભુ તો, શામળા એટલે કૃષ્ણવર્ણના છે. ત્યારે હું તેઓને એમ કહેતી કે, ના કે તેઓ શરીરના બાહ્ય વર્ણથી શ્યામ છે, પણ ગુણોવડે કરીને શ્વેત એટલે સફેદ છે; પણ છેવટે આ સમયે તો તે મારી સખીઓજ સાચી ઠરી, અને હું જૂઠી

પડી. માટે મારા તથા સખીઓના ધારવામાં, આપનો રથ પાછો ફેરવવાની ક્રિયાથી જે ફેર પડ્યો છે, તેનો આપ આદરસહિત વિચાર કરી જુઓ.

પરમાર્થ

હે નાથ ! મારી સખીઓ આપના સ્થૂલ શરીરનો રંગ જોઇને આપ શામળા છો, એમ જ્યારે કહેતી, ત્યારે હું તેમને કહેતી હતી કે, તમે મૂર્ખ છો. બાહ્ય શરીરનો રંગ જો કે શ્યામ છે; તો પણ અંતરથી–અંતરાત્માના ગુણોથી–લક્ષણથી મારા સ્વામી તો અતિશય શ્વેત છે, પણ આ આપનું કહેવું કંઇ અને કરવું કંઇ, એવી જાન લઇને આવવાની કરણી, અને તોરણેથી પાછા ફરવાના કરણીએ મને ખોટી પાડી છે. આ લક્ષણથી તો મારી સખીઓ સાચી ઠરે છે; અને હું આપની આઠ ભવની સાચી પ્રિયા છતાં જૂઠી ઠરૂં છું; માટે આપ તે બાબતનો વિચાર કરી જુઓ, અને રથને પાછો ફેરવો.

रागीशुं रागी सहुरे, वैरागी स्यो राग;
राग विना किम दाखवोरे, मुगतिसुंदरी माग. म० ११

શબ્દાર્થ.

(પોતાનો અપરાધજ બતાવે છે કે) રાગીશું=રાગવાળાની સાથે, રાગી સહુરે=સહુ કોઈ રાગવાળા બને છે–રાગ કરે છે, (પણ તમે તો), વૈરાગી =રાગ રહિત (છો, માટે તમારી સાથે), સ્યો રાગ=રાગ (કર્યો તે), શા કામનો ? (અથવા તો મારી આ ધારણા પણ ભૂલભરેલી છે, કેમકે તમને તમારા ભક્તો ઉપર તો રાગ હોવોજ જોઇએ, નહિતો) રાગ વિના=રાગ ન હોય તો, કિમ=કેમ–શા માટે ? દાખવોરે=(તમારા ભક્તોને) બતાવો છો મુગતિ=મુક્તિ રૂપી, સુંદરી=સ્રી, (તેને પ્રાપ્ત કરવાનો) માગ=રસ્તો.

ભાવાર્થ.

પ્રીતિવાળા સાથે બધા પ્રીતિવાળા હોય છે; પણ જેઓને રાગ હોતો નથી અર્થાત્ જેઓ વૈરાગી છે, તેઓને શાની પ્રીતિ હોય ? એમ કદાચ આપ કહો તો, હું કહું છું કે, જ્યારે આપનામાં રાગ નથી, ત્યારે મોક્ષરૂપી સ્રીને પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ આપ શા માટે દેખાડો છો.

દ્વિતીય ભાવાર્થ.

સર્વે રાગી હોઇને રાગી સાથે રાગ રાખે છે; (પણ તમે તો વૈરાગી

બન્યા છો) ત્યારે વૈરાગી થઇને રાગ રાખવો શા કામનો ? (કદિ કહેશો કે હું તો રાગ રહિતજ છું, તો કહીશ કે) રાગ વગર તમે મુક્તિરૂપી સ્ત્રીની, માગ-માગણી, શી રીતે દાખવો–જાહેરમાં બતાવી શકો છો ?

પરમાર્થ.

હે પ્રભુ ! આપ જો એમ કહેતા હો કે, હું વૈરાગી છું તો મારી સાથે રાગ શાનો ? અને હોય તો, તે પણ બરાબર નથી. કારણ કે, " હૈયે હોય તે હોઠે આવે. " આપને મુક્તિરૂપી સ્ત્રી પસંદ પડી છે, અને તેના તરફ તમારી પ્રીતિ છે; તેથી તમે તે સ્ત્રીને પ્રાપ્ત કરવા પ્રવૃત્તિ કરો છો, અને તેવો ઉપદેશ પણ કરો છો, તેથી પ્રશસ્ત કિંવા અપ્રશસ્ત રાગ આપમાં છે; વળી જે રાગી હોય, તેની સાથે રાગ કરવો. એ જગતની રીતિ અને નીતિ છે. હું આપના ઉપર રાગવાળી છું-સરાગી છું, તેથી આપે મારી સાથે રાગ કરવો યોગ્ય છે, આપે જગતની નીતિનું ઉલંઘન કરવું યોગ્ય નથી; તેથી કૃપા કરીને રથ પાછો ફેરવો.

एक गुह्य घटतुं नथीरे, सघळो जाणे लोग;
अनेकांतिक भोगवोरे, ब्रह्मचारी गतरोग. म० १२

શબ્દાર્થ.

એક=એક, ગુહ્ય=છાનું કર્મ. (તે) ઘટતું નથીરે=તમારે કરવું ઘટતું નથી. (કારણ કે), સઘળો જાણે લોગ=તમામ લોકો તેને જાણી રહ્યા છે, માટે છાનું રહી શકે તેમ નથી. (એક ગુપ્ત તે આ છે કે, તમે) અનેકાંતિક=અનેકાંત સ્યાદ્વાદરૂપી બુદ્ધિને ભોગવોરે=ભોગવો છો, (છતાં), બ્રહ્મચારી=બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરનાર. (અને) ગતરોગ=રોગ રહિત ગણાઓ છો.

ભાવાર્થ.

એક પણ છાનું કાર્ય તમારે કરવું ઘટતું નથી, કારણ કે તેને સર્વ લોકો જાણી રહ્યા છે, તેથી તે છાનું રહી શકે તેમ નથી; તે એ કે વસ્તુ અનંતપર્યાયાત્મક છે, એવી બુદ્ધિ, અથવા તન્મતાનુસારિણી જે બુદ્ધિ, તેના આપ ભોક્તા છો; અને તેવા ભોક્તા છતાં પણ પરવસ્તુ ઉપરથી આસક્તિ જવાથી, પરસાથે ભોગ ભોગવવાનું છોડી સ્વગુણમાં રમનાર થયા છો, અથવા બાહ્યથી નર અમર અને તિર્યંચની સ્ત્રી માત્રનો ત્યાગ કરનાર છો તેથી બ્રહ્મચારી છો; તથા કામરૂપી રોગ જેનો ગયો છે એવા છો, સ્ત્રીસંગના ત્યાગી છો, છતાં અનેકાંતિક બુદ્ધિરૂપ સ્ત્રીની સાથે રમો છો, ત્યારે હું તો આપની અર્ધાંગના છું; આઠ ભવનો મારો અને આપનો સંબંધ છે; માટે આપ રથને પાછો વાળો.

દ્વિતીય ભાવાર્થ.

એક ગુહ્ય–તમે એક ગુહ્ય–એક આત્મરમણરૂપ રહસ્યવાળા ગણાઓ છો, તે સઘળા લોક જાણે થકે શી રીતે ઘટે ? એટલે કે જે સઘળું જાણે, તે ગુહ્ય શાનું ? તમે બ્રહ્મચારી થઇ અનેકાંતિક રહો છો–તથા ભોગવતાં થકા ગતરોગ રહો છો, એ પણ ઘટી શકતું નથી (બ્રહ્મચારીએ તો એકાંતમાં રહેવું જોઇએ; અને ભોગવનારને અવશ્ય રોગો થાય છે.) આ રીતે વિરોધાભાસ અલંકાર બતાવી વિશેષાર્થ ખુલાવ્યાથી વિરોધ પરિહાર પણ થઇ શકે છે.

પરમાર્થ.

હે પ્રાણનાથ ! આપની આ મને છોડવાની રીત સારી નથી; મને એક સ્ત્રીને ભોગવતાં જ્યારે બ્રહ્મચર્યનો નાશ થાય, ત્યારે આપ અનેકાંત મતરૂપ અનેક બુદ્ધિરૂપી સ્ત્રીઓની સાથે ભોગ કેમ કરો છો ! આપ એમ જાણતા હો કે આ વાત કોઇ જાણતુ નથી, તો તે બરાબર નથી; કારણ કે આ આપની ગુહ્ય વાત તો આખું જગત્ જાણે છે. જે બધાં જાણે તે ગુહ્ય ન છતાં પ્રગટ છે એમ કહેવાય છે. માટે આપ કહો છો કે ધારો છો તે ગુહ્ય નથી; આપ અનેકાતિક સ્ત્રીને ભોગવો છો તે જગજાહેર વાત છે, માટે હવે હઠ મૂકી મારૂં પાણિગ્રહણ કરો.

जिण जोणी तुमने जोउंरे, तिण जोणी जुवो राज;
एक वार मुजने जुओरे, तो सीजे मुज काज. म० १३

શબ્દાર્થ.

જિણ=જે, જોણી=જોવાની ઢબ–દૃષ્ટિ–તેણે કરીને–જે દૃષ્ટિએ, તુમને જોઉં રે=હું તમને જોઉં છું, તિણ જોણી=તે જોવાની ઢબથી, જુવો રાજ=હે રાજકુમાર ! (તમે મને) જુઓ. એક વાર–એ ફક્ત એકજ વેળા, મુજને=મને, જુઓરે=જોશો, તો=તેટલેથીજ, સીજે=સિદ્ધ થશે, મુજ=મારૂં, કાજ=કામ.

ભાવાર્થ.

હે રાજન્ ! જે દ્રષ્ટિથી હું આપને જોઉં છું, તે દૃષ્ટિથી આપ પણ મને જુઓ; માત્ર એકજવાર આપ જો મારા જેવી સરાગદૃષ્ટિથી મને જુઓ, તો મારૂં કાર્ય સિદ્ધ થાય.

પરમાર્થ.

હે નાથ ! હે રાજન ! જેવી સરાગ દૃષ્ટિથી હું આપને જોઉં છું, તેવી દૃષ્ટિથી આપ કૃપા

કરીને એકવાર મને જુઓ. માત્ર એકજવાર જો આપ સરાગદષ્ટિથી મને જોશો, તો મારૂં કાર્ય સિદ્ધ થશે; મતલબ કે આપ પાછા આવશો.

मोहदशा धरी भावनारे, चित्त लहे तत्त्वविचार;
वीतरागता आदरीरे, प्राणनाथ निरधार. म० १४

શબ્દાર્થ.

(હવે રાજિમતી ખરી સમજુતી ઉપર આવે છે.) મોહદશા=મોહનીય કર્મના ઉદયથી થયેલી પરિણતિને, ધરી=ધારણ કરી, ભાવનારે=પૂર્વોકત રીતે ચિંતના કરી, (પણ હવે), ચિત્ત=મન, લહે તત્ત્વવિચાર=ખરા સ્વરૂપનો વિચાર ગ્રહણ કરે છે કે, (તમે), વીતરાગતા=રાગરહિતપણું-પૂર્ણ વૈરાગ્ય, આદરીરે=ધારણ કર્યું છે, (એ વાત) પ્રાણનાથ=હે પ્રાણનાથ! નિરધાર=નક્કીજ છે. એમાં સંશય કરવાનું કંઈ કારણ નથી.

ભાવાર્થ.

મોહનીય કર્મના ઉદયથી થતી મોહદશાને ધારણ કરીને, મેં ઉપર પ્રમાણે સ્નેહરાગથી ભાવના ભાવી; પણ મારૂં મન હવે વસ્તુસ્વરૂપનો વિચાર કરે છે. તે વિચાર એ કે હું કોણ છું? અને પ્રભુ કોણ છે? એમ વિચારતાં હવે મને માલુમ પડે છે કે પ્રભુએ તો રાગ વિનાની દશાને નક્કી ધારણ કરી છે; માટે હવે રથ પાછો વાળશે નહિ.

પરમાર્થ.

મોહના ઉદયથી મે આ શુદ્ધાત્મપણું પામેલા પ્રભુને ઓળખ્યા નહિ; અને પૂર્વની પેઠે સ્થૂલ શરીરને લઇને આ પ્રભુને મેં મારા પતિ માની, તે જાણે રીસાઇ જતા હોય, અને હું સરાગી થઇ તેમને મનાવતી હઉં એવી રીતે એ પ્રભુની મેં ભાવના ભાવી; પણ હવે ચિત્તમાં તત્ત્વવિચારથી વિચારતાં મને માલુમ પડયુ છે કે, પ્રભુએ નક્કી વીતરાગપણું ગ્રહણ કર્યું છે, એટલે મારો રાગ તેમને અસર કરનાર નથી. મનોમન સાક્ષી છે એ વાત સરખાપણામાં સત્ય થાય છે; પણ જ્યાં સરખાપણું નથી, ત્યાં એકનો મનોવિકાર બીજાને અસર કરતો નથી. તે પ્રમાણે પ્રભુએ અથવા મારા પ્રાણનાથે રાગને તિલાંજલિ આપી છે, એટલે મારો રાગ તેમને અસર કરશે નહિ; અને એજ સત્ય છે. પ્રાણનાથ જે શ્રીનેમીશ્વર ભગવાન્ છે તે તો શુદ્ધ આત્મા છે. તેમજ હું પણ શુદ્ધ આત્માપણે તેમના સદશ્ય છું; તેથી મારે પણ તેમના પેઠે રાગ દૂર કરવો જોઇએ, આવો ભાવ આ ગાથામાં દર્શાવ્યો છે.

सेवक पण ते आदरे रे, तो रहे सेवक माम;
आशय साथे चालिये रे, एहीज रुडुं काम. म० १५

શબ્દાર્થ.

(માટે), સેવક પણ=(આ તમારી), સેવક દાસી પણ, અથવા કોઇ પણ તમારો સેવક, તે=વીતરાગતા, આદરે રે=ધારણ કરે, તો=તોજ, રહે=સચવાય, સેવક મામ=સેવકનું મર્મ—સેવકનો ધર્મ, (સેવકનો ધર્મ શું છે? તો કે,) આશય સાથે=(સ્વામીના), અભિપ્રાય પ્રમાણે, ચાલિયેરે=પ્રવર્તવું, એહીજ=એજ, રૂડું કામ=સારૂં કામ છે. (મામ શબ્દ લજ્જાવાચક પણ છે.)

ભાવાર્થ.

દાસીરૂપ એવી હું જે રાજિમતી, તે જો વીરાગ દશાને આદરૂં, તોજ મારો દાસપણાનો ધર્મ રહી શકે; કેમકે સ્વામીની ઇચ્છા પ્રમાણે અથવા તેમના વિચાર પ્રમાણે જો ચાલીએ તોજ ધારેલું ઉત્તમ કાર્ય થાય.

પરમાર્થ.

ઉપર પ્રમાણે એકત્વ ભાવના ભાવતાં દેવી રાજિમતી વિચાર કરે છે કે, હવે મારો અને ભગવાનનો સેવ્ય સેવક ભાવ થયો; એટલે મારે પણ મારા સ્વામીના પેઠે, વીતરાગતા આદરવી જોઇએ. કારણ કે નીતિજ્ઞ પુરૂષોનું વચન છે કે, સ્વામીના આશય પ્રમાણે ચાલવું એજ રૂડું કામ છે. તેથી હવે હું પતિપત્નીના સંબંધનો ત્યાગ કરી, સેવ્ય સેવક અથવા સ્વામી સેવકનો સંબંધ મનમાં લાવી, મોહદશાનો ત્યાગ કરી, જે વીતરાગતા પ્રભુએ ગ્રહણ કરી છે તેને હું પણ ગ્રહણ કરૂં.

त्रिविध योग धरी आदर्योरे, नेमनाथ भरथार,
धारण पोषण तारणोरे, नवरस मुगताहार. म० १६

શબ્દાર્થ.

(આમ વિચારીને રાજિમતીએ શું કર્યું ? તે કહે છે)

ત્રિવિધ=ત્રણ પ્રકારનો મન વચન કાયાનો, યોગ=એકીભાવ, એકાગ્રતા અથવા ત્રણે પ્રકારોવડે યોગ—સંન્યાસ, ધરી=ધારણ કરી, આદર્યોરે=સ્વીકાર્યો.

નેમનાથ=નેમનાથ નામના બાવીશમા તીર્થંકરને, ભરથાર=ભર્તા તરીકે, (ભર્તા એટલે શું તેનો ખુલાસો આપે છે કે) ધારણ=ધારણ કરનાર, પોષણ=પોષણ કરનાર, અને તારણોરે=તારણ કરનાર, (શાવડે ! તો કે) નવરસ મુગતાહાર= નવા–અપૂર્વરસ–શાન્ત રસ રૂપ, મુગતા=મુકતાફળના–મોતીના; હાર=હાર, આપવે કરીને, (ભોગ પક્ષે પણ નવા નવા રસ, અને મણી મોતીના હારો આપવે કરીને જે સ્રીનું ધારણ, પોષણ, તારણ કરે તેજ ખરો ભરતાર ગણાય છે.)

(આ ગાથાનો નેમિનાથ ભગવાને યોગ આદર્યો, એવો ઉદ્દેશ લઇ અર્થ કરીએ, તોપણ થઇ શકે છે; પરંતુ રાજિમતીએ યોગ આદર્યો એ ઉદ્દેશથી અર્થ કરતાં ગાથાનો અન્વય વધુ બંધ બેસે છે; તેથી શબ્દાર્થમાં એ અર્થ લખી, ભાવાર્થ અને પરમાર્થમાં અર્થાંતર લીધેલ છે.)

ભાવાર્થ.

શ્રી નેમિનાથ નામના મારા સ્વામીએ હવે મન, વચન અને કાયાથી વૈરાગ્યને ધારણ કર્યો છે, તે મારા સ્વામી આત્માના ગુણોને ધારણ કરનાર છે. વળી આત્મગુણને વધારનાર, આત્માને પુષ્ટ કરનાર, અને મારા આત્માને તારનાર છે; તેમજ શૃંગારાદિ જે નવ રસો તે રુપ મોતીઓના હાર, એટલે કંઠના આભૂષણ સરખા છે.

પરમાર્થ.

હવે મારા પ્રાણપતિ એવા શ્રી નેમિનાથ ભગવાને, મન, વચન અને કાયાથી ત્રણ પ્રકારે યોગને ધારણ કર્યો છે, માટે મારે પણ પતિની ગતિને અનુસરી તેજ યોગ ધારણ કરવો યોગ્ય છે. આ મારા ભર્તાર, મારા આત્માના ગુણોને પુષ્ટ કરનાર અને મારા આત્માના ગુણો કે જે કર્મોથી આચ્છાદિત હતા, તે કર્મોનો નાશ કરી આત્મગુણોને પ્રગટ કરનાર છે. વળી સંસારસમુદ્રમાં ડુબતા, એવા મારા આત્માને તારનાર પણ એજ ભગવાન છે. વળી ૧ શૃંગાર, ૨ હાસ્ય, ૩ કરૂણા, ૪ વીર, ૫ રૌદ્ર, ૬ ભયાનક, ૭ બિભત્સ, ૮ અદ્દભૂત, અને ૯ શાંત, એ નવે રસરૂપ મોતીઓના હાર છે. અર્થાત્ મારા હૃદયપર હમેશાં ધારણ કરવા લાયક એવા હારરૂપ એ મારા સ્વામી છે.

कारणरुपी प्रभु भज्यो रे, गणयो न काज अकाज;
कृपा करी मुज दीजीए रे, आनंदघन पदराज. म० १७

શબ્દાર્થ.

(હવે રાજિમતી છેલ્લી પ્રાર્થના કરે છે.) કારણરૂપી=સાધ્ય વસ્તુના

હેતુભૂત, પ્રભુ=સમર્થ સ્વામી, ભજ્યોરે=(મે) સેવ્યો છે, (તેમ કરતાં) ગણ્યો ન કાજ અકાજ=કાર્યાકાર્યની દરકાર રાખી નથી. (માટે), કૃપા કરી=કરૂણા કરી=મુજ=મને, દીજીએરે=આપજો, આનંદઘનપદ રાજ= આનંદથી ભરપૂર પદ– (મુક્તિ–) ઉત્તમ સ્થાનનુ રાજ્ય.

ભાવાર્થ.

જેનાથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય તે કારણ ભગવાનથી આત્મસ્વરૂપ જાણવારૂપ કાર્ય સિદ્ધ થયુ છે, તેથી ભગવાન નિમિત્ત કારણ છે. એવી રીતના આ નિમિત્ત કારણરૂપ જે ભગવાન્ તેમને મે સેવ્યા છે, અને તેમને સેવતા થકા મે કાર્ય અકાર્યનો વિચાર કર્યો નથી પણ એકાગ્ર વૃત્તિથી મે પ્રભુને સેવ્યા છે, માટે હવે આપ મારાપર કૃપા કરીને મને મુક્તિરૂપી રાજ્ય આપો

પરમાર્થ.

મારા આત્માની ઓળખાણ મને આ પ્રભુથી થઇ છે માટે મારા પતિ જે શ્રી નેમિનાથ, તે મારા આત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવાના નિમિત્તરૂપ છે અને એ નિમિત્તરૂપ પ્રભુને કાર્ય અકાર્યનો વિચાર કર્યા વિના, અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત રાગસહિત મે સેવ્યા છે માટે હે પ્રભુ ! હવે મારા પર કૃપા કરીને મને અનત સુખના સ્થાનરૂપ મોક્ષ આપો (જાણે ખગ પ્રેમાની આ માગણી પ્રભુએ સ્વાકારી ન હોય, તેમ મહાદેવી મહાસતી રાજિમતી ભગવાનની પહેલા મોક્ષપદ પામ્યા)

આ સ્તવના કરનાર આનદઘનજી મહારાજ પણ એમજ કહે છે કે, હુ પણ ભગવા નના માર્ગને અનુસરૂ છુ, અને કાર્ય અકાર્યનો વિચાર કર્યા વિના, ભગવાનને ભજુ છુ, તો મારાપર પણ કૃપા કરી મને મોક્ષ આપો આ વ્યગાર્થ છે

શ્રી પાર્શ્વનાથ જિન સ્તવન.

ध्रुव पद रामी हो स्वामी हमारा, निःकामी गुण राय; सुग्यानी निजगुण कामी हो पामी तुं धणी, ध्रुव आरामी हो थाय. सु० ध्रु० १

શબ્દાર્થ.

ધ્રુવ=અચળ, પદ=સ્થાન, તેમાં રમનારા, (એવા), હે સ્વામી

હમારા=હે મારા સ્વામી, પાર્શ્વનાથ ભગવાન્), (તમે), નિઃકામી=કામનારહિત છો, ગુણરાય=ગુણોથી રાજમાન છો, સુગ્યાની=કૈવલ્યજ્ઞાનવાન છો; નિજગુણ=જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ આત્મગુણ, (તેમાં), કામીહો=રમનાર છો, (એવા), પામી તું ધણી=તમો જેવા (મહાન્), સ્વામીને મેળવીને, (હરકોઈ સેવક), ધ્રુવ=અચળ–શાશ્વત, આરામી=આરામસ્થળ, ગામી=મોક્ષગામી, હો=નક્કી, થાય=બને છે.

ભાવાર્થ.

હે મારા સ્વામી શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુ! આપ મોક્ષરૂપ જે અચળ સ્થાન તેમાં રમનારા છો, વળી આપ ઇચ્છાથી રહિત છો, વળી આપ ગુણી પુરૂષોમાં રાજા સમાન, અથવા ગુણોના રાજા છો, તેમ કૈવલ્ય જ્ઞાનવાળા છો. આત્મગુણના ઇચ્છક છો, એવા આપને પામીને–મેળવીને કોઇપણ સેવક મોક્ષમાં રહેનારો થાય છે.

પરમાર્થ.

હે શ્રાપાર્શ્વનાથ ભગવાન્! આપ ધ્રુવપદ જે મોક્ષપદ તેમાં રમનારા, કોઇ પણ પ્રકારની ઇચ્છા વિનાના, ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનવાન્ અને આત્મગુણના ઇચ્છિક છો એવા આપ અમારા સ્વામી છો; અને આપના જેવા પોતાના ગુણના ઇચ્છક સ્વામી મળવાથી અનેક ભવ્ય જીવો હમેશાં આરામમાં રહેનારા થઇ શકે છે, અર્થાત્ મોક્ષપદમાં રમનારા થાય છે.

सर्वव्यापी कहे सर्व जाणगपणे, परपरिणमन स्वरूप; सु०
पररुपे करी तत्त्वपणुं नहि, स्व सत्ता चिद्रूप. सु० ध्रु० २

શબ્દાર્થ.

(હે સ્વામી! તમને,) સર્વવ્યાપી=સર્વ વસ્તુમાં વ્યાપક, (જો કોઇ) કહે, (તો તે) સર્વ જાણગપણે=(તમે સર્વ વસ્તુ જ્ઞાનથી જાણો છો તેથી તમારા) સર્વ વસ્તુના જ્ઞાતાપણાથી (સંભવી શકે) (બાકી) પરપરિણમન સ્વરૂપ=પરવસ્તુમાં પરિણમન પામવારૂપ–પરવસ્તુમય થવારૂપ, પર રૂપે કરી=પર ભાવથી, તત્ત્વપણું=તેપણું–સર્વવ્યાપીપણું નહિ=નથી (અથવા જો) પરભાવ પામવે કરીને (સર્વવ્યાપીપણું માનવામાં આવે તો) તત્ત્વપણું આત્મગુણમય આત્મત્વપણુ નહિ=નહિ રહી શકે (કેમકે) સ્વસત્તા=આત્મસત્તા તો, ચિદ્રૂપ=જ્ઞાન રૂપ છે.

ભાવાર્થ.

આપ સર્વ જગતના ભાવો જાણો છો, તેથી આપને સર્વવ્યાપી એટલે આખા જગતમાં વ્યાપક કહે છે. પણ આપનું તે અન્યમાં પરિણમવારૂપ સ્વરૂપ નથી, કારણકે પરરૂપે એટલે અન્ય વસ્તુને રૂપ, આપનું અથવા શુદ્ધ આત્માનું ઓળખાણ થાય તો, તેવડે કરીને, અન્યના સ્વરૂપનો બોધ થતાં આત્મામાંથી તત્ત્વપણું જતું રહે; કારણકે આત્માની જે સત્તા છે, તેજ ચૈતન્યરૂપ છે.

પરમાર્થ.

આપ સર્વજ્ઞ છો, તેથી કેટલાક આપને સર્વવ્યાપી કહે છે. આ વાત કોઇક રીતે સત્ય છે; પણ આત્માનો સ્વભાવ પરમાં રમવાનો નથી. પર જે બીજા દ્રવ્યો, તેમાં પરિણમવાનો આત્માનો સ્વભાવ છે નહિ; અને ધારો કે આત્માનો જો તેવો સ્વભાવ હોય તો, જેમાં આત્માનું રમણ હોય, જેમાં આત્મા પરિણમ્યો હોય, તે રૂપ ભાસે, એટલે આત્માનું આત્મત્વ જે તત્ત્વરૂપ છે, તે તત્ત્વપણું પરરૂપવડે દેખાય નહિ, તેથી નાશ પામે, તેવું સર્વવ્યાપીપણું ઘટતું નથી. આત્માની સ્વસત્તા જે છે, તેજ ચૈતન્ય શક્તિ છે.

ज्ञेय विनाशे हो ज्ञान विनश्वरु, काळ प्रमाणे थाय. सु०
स्वकाळे करी स्वसत्ता सदा, ते पर रीते न जाय. सु० ध्रु० २

શબ્દાર્થ.

(વળી પરપરિણામભાવે સર્વવ્યાપીપણું માનતાં બીજો દોષ આવે છે, તે બતાવે છે કે—જો આત્મા જ્ઞેય રૂપ બની જતો હોય તો , જ્ઞેય=જાણવા યોગ્ય વસ્તુનો, વિનાશે હો=વિનાશ થતાં, જ્ઞાન=આત્માનો જ્ઞાન સ્વભાવ, વિનશ્વરૂ=વિનાશવંત, કાળ પ્રમાણે=મોડો કે વહેલો. થાય=થઇ પડે. (માટે), સ્વકાળે કરી=સ્વપર્યાય પરિણતિથી વર્તતા કાળે કરીને—અનાદિ અનંત સ્વપર્યાયે કરીને, સ્વસત્તા=આત્મસત્તા, સદા=હંમેશા, (કાયમ રહે છે), તે=તે સત્તા, પરરીતે=પરપરિણામરૂપ ભાવમાં, ન જાય=નહિ જવી જોઇએ.

(આ ગાથાનો બીજી રીતે પણ અર્થ થઇ શકે છે તે ભાવાર્થમાં લીધો છે.)

ભાવાર્થ.

જ્ઞેય એટલે જાણવાનો જે પદાર્થ તેનો નાશ થતાં, આત્માનો જાણવાપણાનો

સ્વભાવ જે જ્ઞાન, તે સમયે સમયે નાશવંત થાય છે. પણ જ્ઞાતાનો પોતાના કાળ વડે, અને જ્ઞાનની પોતાની સત્તાવડે જ્ઞાનનો નાશ નથી; એટલે જ્ઞેય પદાર્થના નાશની રીતે તેનો નાશ થતો નથી.

પરમાર્થ.

જો આત્મા સમયે સમયે ન બદલે તો. અને તમે જેમ કહો છો તેમ, પ્રભુ ધ્રુવપદમાં રમનાર હોય તો, આ નીચેની વાત ઘટતી નથી.

જ્યારે જગતના કોઈપણ પદાર્થનું જ્ઞાન થાય છે, ત્યારે તે પદાર્થ જ્ઞાનમા ભાસે છે. અને તેને જ્ઞેય કહેવામા આવે છે. જ્ઞાન જ્યારે જ્ઞેયને આકારે પરિણમે છે, ત્યારે વસ્તુનુ યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાન અને જ્ઞેયનો સ્વભાવ છે.

હવે જ્ઞેય પદાર્થનો નાશ થતા, તે પદાર્થના જ્ઞાનનો પણ નાશ થાય છે. એટલે આત્માનો ગુણ જે જ્ઞાન, તે નાશવંત ઠર્યો. તેથી ધ્રુવપદરામીપણુ ઘટતુ નથી. ગુણ અને ગુણીનો ભેદ નથી, તેથી જ્ઞાનનો નાશ થતા, આત્મા જે જ્ઞાતા, તેનો પણ નાશ થાય છે તેથી આત્મા ક્ષણિક છે એમ સિદ્ધ થાય છે

આ શકાનું સમાધાન નીચે પ્રમાણે છે. સ્વકાળે કરી સ્વસત્તાએ જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી પણ તે જ્ઞેય જે પર તેના જ્ઞાનનો નાશ થાય છે આ પર વસ્તુ જે જ્ઞેય, તેનો પણ દ્રવ્યથી નાશ થતો નથી, પણ તે રૂપાંતર પામે છે, એટલે પર્યાય બદલાય છે, અને આ બદલાયેલા પર્યાયો પાછા જ્ઞાનમાં પ્રતિભાસે છે, તેથી જ્ઞાનનો નાશ થયો નહિ, પણ સ્વકીય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની અપેક્ષાથી જ્ઞાન નિત્ય છે, તે નિત્ય રહ્યું. માત્ર પર્યાયાંતર થતા વસ્તુ તો નિત્ય રહે છે; એવું ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવયુક્ત સલક્ષણવાળુ દ્રવ્ય જૈન સપ્રદાયમા માનેલુ છે, એટલે ભગવાનને જે ધ્રુવપદરામી કહ્યા છે તે યથાર્થજ છે.

परभावे करी परता पामतां, स्वसत्ता थिर ठाण; सु०
आत्म चतुष्कमयी परमां नहि, तो किम सहुनो रे जाण. सु० प्रु० ४

શબ્દાર્થ.

(વળી દોષાંતર બતાવે છે કે), પરભાવે કરી=પરપરિણામરૂપ ભાવે કરીને, પરતા પામતાં=પરપણું પામતાં થકાં—પરરૂપ બની જતાં, સ્વસત્તા= પોતાની સત્તા, (જે), થિર ઠાણ=સ્થિર સ્થાનવાળી, (હોવી જોઈએ તે), આત્મચતુષ્કમયી=અનંતજ્ઞાન, અનતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને અનંત વીર્યરૂપ ચાર આત્મસ્વભાવમય સ્વસત્તા, પરમાં નહિ=પર વસ્તુમાં તો છે નહિ, (અથવા એવી જે સ્વસત્તા તે પરવસ્તુ વિનશ્વર હોવાથી તેમાં થિર ઠામ વાળી થઇ શકે નહિ), તો ત્યારે પછી, કિમ=શી રીતે ! (આત્મા), સહુનોરે જાણ=સર્વનો જાણ—સર્વજ્ઞ થઇ શકે ?

ભાવાર્થ.

પરવસ્તુ જે જ્ઞેયાદિક તેના ભાવથી પરવસ્તુ પામતાં છતાં પણ આત્માની પોતાની જ્ઞાતાપણાની સત્તા, તે પોતાને ઠેકાણે જાણવી. જ્યારે આમ કહેવામાં આવે, ત્યારે વાદી શંકા કરે છે કે; જો તમારા કહેવા પ્રમાણે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપ આત્મચતુષ્કમયી, પરને જે જ્ઞેય પદાર્થ, તેમાં નથી, તો પછી બધી વસ્તુઓનો જાણનાર શીરીતે માનવો તે કહો.

પરમાર્થ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે ત્યારે શુ આત્મા પરપણુ પામતો નથી ? તેના ઉત્તરમા કહે છે કે જ્ઞેયને આકાર જ્ઞાન પરિણમે છે તેમા સશય નથી, અને તે રીતે પરભાવવડે પરપણુ પામતા છતા પણ આત્મા પોતાની સત્તામા સ્થિર રહે છે ત્યારે વળી શકા કરે છે કે એમ થાય કેમ ? જો તમે એમ કહો કે, આત્માચતુષ્કમયી બીજામા નથી, તો આત્મા બીજી વસ્તુઓને શી રીતે જાણી શકે છે ?

(આ શકાનુ સમાધાન આગળની ગાથામા કરવામા આવે છે.)

अगुरुलघु निज गुणने देखतां, द्रव्य सकल देखंत; सु०
साधारण गुणनी साधर्म्यता, दर्पण जळ दृष्टांत. सु० ध्रु० ५

શબ્દાર્થ.

(માટે હવે સિદ્ધાંત કહે છે કે), (આત્મા), અગુરૂલઘુ=નહિ ભારી, નહિ હલકો, એવો ગુણ તે અગુરૂલઘુ, તે રૂપ નિજ ગુણને=પોતાના ગુણનેજ, દેખતાં=દેખતો થકો, દ્રવ્ય સકલ=બીજા સર્વ પરદ્રવ્યને, દેખંત=જોઇ રહ્યો છે. (અગુરૂલઘુપણુ તે), સાધારણ=સર્વ વસ્તુ વ્યાપક ગુણ છે; (તેથી તે), ગુણની=તેની, સાધર્મ્યતા=આત્મા સાથે સમાન ધર્મતા રહેલી છે; (માટે આત્મામાં સર્વ પરપદાર્થોનું પ્રતિબિંબ થતું રહે છે તે ઉપર દ્રષ્ટાંત આપે છે કે), દર્પણ જળ દ્દષ્ટાંત=જેમ આરસામાં તથા પાણીમાં, (પ્રતિબિંબ ગ્રાહ્યતારૂપ ગુણ હોવાથી, કોઇપણ ચીજનું પ્રતિબિંબ પડી શકે છે, તે દ્રષ્ટાંતે આત્મામાં પણ પરવસ્તુ પ્રતિભાસિત થાય છે.)

ભાવાર્થ.

નહિ ભારી, નહિ હલકો એવો જે ગુણ તે અગુરૂલઘુ કહેવાય છે. તે રૂપ પોતાના ગુણનેજ દેખતો થકો આત્મા બીજા સર્વ પરદ્રવ્યને જોઇ રહ્યો છે. આ

અગુરૂલઘુપણારૂપ ગુણ સાધારણ એટલે સર્વવ્યાપક છે અને તે ગુણની આરીસા તથા પાણીના દષ્ટાંતે પ્રતિબિંબરૂપે આત્મા સાથે સમાન ધર્મતા રહેલી છે.

પરમાર્થ.

આ ગાથાના અર્થનો પૂર્ણપણે અનુભવ થતો નથી માટે તે ગુરૂમુખે ધારવી

જેમ દર્પણમા અને પાણીમા વસ્તુનો પ્રવેશ થયા વિના, તેમજ વસ્તુમા દર્પણ અગર પાણીનો પ્રવેશ થયા વિના આખી વસ્તુ દર્પણમા સાગોપાગ દેખાય છે, તેમજ જ્ઞેયનો જ્ઞાનમા અથવા જ્ઞાનનો જ્ઞેયમા પ્રવેશ થયા વિના દર્શન માત્રનો અગુરૂલઘુ નામનો ગુણ સાધારણ છે, તેથી આત્માને પદાર્થનુ જ્ઞાન થાય છે, અને જેમ આરીસામા દેખાતી વસ્તુ, બીજે સ્થાનકે જતા આરીસાને કંઈપણ બાધા થતી નથી, તેમજ જ્ઞાનમા પ્રતિભાસતી વસ્તુનો નાશ થતા અથવા બદલાતા જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી આ રીતે પ્રભુ ધ્રુવપદમા રમનારા છે

श्री पारस जिन पारस रस समो, पण इहां पारस नांहि; सु० पूरण रसियो हो निज गुण परसमां, आनंदघन मुज मांही, सु० ध्रु. ६

શબ્દાર્થ.

શ્રી પારસજિન=શ્રીપાર્શ્વનાથ જિનેશ્વર, પારસ રસ સમો=પારસમણિરૂપ રસાયન સરખો છે, પણ ઇહા=પણ ઈહાં મારામાં તે, પારસ નાંહિ=પડખે રહેનાર—મારાથી અલગો રહેનાર નથી. (કિંતુ), પૂરણ રસિયો હો=પૂર્ણ રસિક—પૂર્ણ ઇચ્છાવાન્, (શેમાં ? તો કે) નિજ ગુણ પરસમાં=સ્વગુણ ફરસવામાં—આત્મગુણસાથે રમવામાં, (એવો તેમજ) આનંદઘન=આનંદમય રહેલો (તે પ્રભુ) મુજમાંહી=મારામાંજ છે—મારાથી જુદો નથી.

(સૂચના—બધાં સ્તવનોમાં આ સ્તવનનો અર્થ કરવો ઘણો કઠિન અને ગહન છે, તેથી તેનો અર્થ સૌ સૌને પોતાની મતિ મુજબ પ્રગમે છે. અમને પણ જુદો અર્થ સમજાય છે, તેથી શબ્દાર્થમાં એક અર્થ લખ્યો છે ત્યારે ભાવાર્થ તથા પરમાર્થ બીજી રીતે નીકળતા અર્થને અનુસારે છે. હજુ ત્રીજી રીતે પણ અર્થ થઇ શકે છે, પણ તેમ કરતાં લંબાણથી વાંચનારને અકળામણ થાય માટે તે લખ્યો નથી.

ભાવાર્થ.

શ્રી પાર્શ્વનાથ નામના ત્રેવીશમા તીર્થંકર મહારાજ, જેને અડકતાં લોહું સોનું થઇ જાય, એવો જે મણિ તેના સરખા છે; પણ આ ઠેકાણે પા રસમણિ અથવા એક ચતુર્થાંશ રસ નહિ સમજવો. પણ સંપૂર્ણ રસવાળા ભગવાન્ છે. શાના ? તો કે, પોતાના આત્મગુણરુપ સ્પર્શના; કારણ કે આનંદનો સમૂહ ભગવાનમાં છે, અથવા મારામાં છે. તેથી ભગવાન પારસમણિ અથવા પા રસ જેવા નથી પણ પૂર્ણ રસિયા છે.

શ્રી મહાવીર જિન સ્તવન.

वीर जिनेश्वर चरणे लागुं, वीरपणुं ते मागुंरे;
मिथ्या मोह तिमिर भय भागुं, जित नगारुं वाग्युंरे. वी० १

શબ્દાર્થ.

વીર જિનેશ્વર=ચોવીશમા વીર ભગવાનને ચરણે લાગું=પગે લાગું છું, (અને), વીરપણું તે=તેમના જેવું વીરપણું—શૂરવીર ભાવ, માગું રે=હું તેમની પાસેથી માગી લઉં છું. (તેમનું વીરપણું કેવું છે ? કે, જેના આગળ), મિથ્યામોહ=મિથ્યાત્વ મોહનીય રૂપ, તિમિરભય=અંધકારનો ભય, ભાગું=દૂર નાઠો છે, અને જીત નગારૂં=જયનું નગારૂં, વાગ્યું રે=વાગી રહ્યું છે.

ભાવાર્થ.

ચોવીશમા જિનેશ્વર જે શ્રી મહાવીર સ્વામી તેના ચરણોમાં હું વંદન કરૂં છું; અને કર્મોરૂપી શત્રુઓને હણવામાં જે યોદ્ધાપણું, અથવા જેવું શ્રી વીર ભગવાનનું છે તેવું વીરપણું હું માગું છું. મિથ્યાત્વ મોહનીય કર્મોરૂપી જે અંધકાર તેનો ભય નષ્ટ થયો છે; અને જય પટહ વાગ્યો છે.

પરમાર્થ.

હું શ્રી વીરભગવાનને ચરણે નમીને, મને વીરપણું પ્રાપ્ત થાઓ એવું માગું છું. શ્રી વીર

ભગવાન્ કેવા છે? તો કે જેમનો મિથ્યાત્વાદિ મોહ દૂર થયો છે એવા છે. તથા કર્મરૂપી શત્રુઓનો પરાજય કરવાથી જેમનો જયપટહ વાગ્યો છે, એવા શ્રી વીરભગવાનને પગે લાગીને હું વીરપણુ માગુ છુ

छउमथ्थ वीरज लेस्या संगे, अभिसंधिज मति अंगेरे;
सूक्ष्म थूल क्रियाने रंगे, योगी थयो उमंगेरे. वी० २

શબ્દાર્થ.

છઉમત્થ=છદ્મસ્થ અવસ્થાની, વીરજલેશ્યા=ક્ષાયોપશમિક વીર્યવાળી લેશ્યા—આત્મ પરિણામની એક દશા, (તેના), સંગે=યોગે કરીને, (અને), અભિસંધિજ=અભિસંધિજનિત—યોગાભિસંધિજનિત—યોગ આદરવાની પોતાની મેળે થયેલ ઈચ્છાથી ઉત્પન્ન થયેલ, મતિ=બુદ્ધિ, (તેના) અંગેરે= તેની છાંયાને લીધે, (તથા), સૂક્ષ્મ=આત્મિક, (અને) થૂલ=વ્યાવહારિક, ક્રિયાને રંગે=ક્રિયા કરવાના ઉત્સાહે કરીને, (વીર ભગવાન્) યોગી થયો= યોગી બન્યા, ઉમંગેરે=ઉમંગ ધરીને—નહિ કે પરાણે.

ભાવાર્થ.

છદ્મસ્થ અવસ્થાની ક્ષાયોપશમિક વીર્યવાળી આત્મપરિણતિના યોગે કરીને, અને યોગને આદરવાની પોતાની મેળે થયેલી ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થયેલ બુદ્ધિએ કરીને, આત્મિક અને વ્યવહારિક ક્રિયા કરવાના ઉત્સાહે કરીને શ્રી વીરભગવાન્ ઉમંગપૂર્વક યોગી થયેલા છે

પરમાર્થ.

આ ગાથાનો ભાવાર્થ મને બરાબર સમજાયો નથી, માટે ગુરુગમથી ધારવો, તો પણ યથામતિ લખ્યો છે છદ્મસ્થ અવસ્થામાં આત્માનું ક્ષાયોપશમિક વીર્ય હોય છે અને તેની સાથે તેવીજ લેશ્યા મળે છે એટલે જોડાયેલા વીર્યે કર્મગ્રહણ કરે છે આ કર્મગ્રહણ કરવાની દશાને અભિસંધિજ કહે છે, અને મતિ ઉપર્યુક્ત વીર્યને ગ્રહણ કરે છે

દેહકંપન રૂપ સૂક્ષ્મ ક્રિયા, અને શરીર સંકોચવા રૂપ, તેમજ તેનો પ્રસાર કરવારૂપ પ્રસાર વગેરેની ક્રિયાને સ્થૂલ ક્રિયા કહે છે, આવી રીતે સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ ક્રિયાને રંગે મળેલા આત્મા ઉમંગથી યોગી થાય છે એટલે તે મન, વચન અને કાયાના યોગને પામે છે

असंख्य प्रदेशे वीर्य असंखो, योग असंखित कंखेरे;
पुद्गल गण तेणे लेशु विशेषे, यथाशक्ति मति लेखेरे. वी० ३

શબ્દાર્થ.

અસંખ્ય પ્રદેશે=આત્માના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે. (તેથી તે તે પ્રદેશનું વીર્ય એકઠું લેતાં થકાં), વીર્ય અસંખો=અસંખ્ય-કળ્યામાં નહિ આવે એટલું આત્મબળ છે, (તેથીજ આત્મા) યોગ અસંખિત=અસંખ્ય યોગ-મન, વચન, કાયાના વ્યાપાર, તેને કંખેરે=અભિલષે છે=કરવા સમર્થ થાય છે. (અને) પુદ્ગલગણ=પુદ્ગલની વિવિધ વર્ગણાઓને, તેણે=તે કારણે લેશુવિશેષે=લેશ્યા વિશેષે કરીને-જુદી જુદી લેશ્યાઓથી, યથાશકિત=શકિત પ્રમાણે, મતિ=બુદ્ધિ, લેખેરે=લેખી રહે છે, એક પછી એક ગ્રહણ કરીને માપતી રહે છે.

ભાવાર્થ.

જેની સંખ્યા ન આવે તે અસંખ્ય કહેવાય. આત્માના અથવા બીજા દ્રવ્યોના સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ આકાશના વિભાગમાં રહેલો જે ભાગ તે પ્રદેશ કહેવાય છે. આત્માના આવા અસંખ્યાતા પ્રદેશો છે, અને દરેક પ્રદેશ કળ્યામાં ન આવે તેટલા આત્મબળવાળો છે. તેથીજ આત્મા મન, વચન અને કાયાના અસંખ્ય યોગની અભિલાષા કરે છે, અર્થાત્ તે યોગો સાધ્ય કરવાને સમર્થ થાય છે; અને તે હેતુથી પુદ્ગલની જુદી જુદી વર્ગણાઓને વિવિધપ્રકારની લેશ્યાઓથી શક્તિમુજબ બુદ્ધિ લેખી રહે છે-અર્થાત્ એક પછી એક ગ્રહણ કરીને માપતી રહે છે.

પરમાર્થ.

આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશો છે; અને તે એકએક પ્રદેશમાં અસંખ્ય વીર્ય છે. આથી અસંખ્ય યોગની કાંક્ષા થાય છે; અને યોગસામર્થ્ય પ્રમાણે આત્મા કર્મવર્ગણાના પુદ્ગલો યથાશક્તિ ગ્રહણ કરે છે.

उत्कृष्टे वीरजने वेसे, योग क्रिया नवि पेसेरे;
योगतणी ध्रुवताने लेसे, आतमशक्ति न खेसेरे. वी० ४

શબ્દાર્થ.

(પણ), ઉત્કૃષ્ટે વીરજને વેસે=ઉત્કૃષ્ટ વીર્યના આવેશમાં–જ્યારે સૌથી વધારે વીર્યોલ્લાસ થાય છે ત્યારે, યોગક્રિયા=મન, વચન, કાયારૂપ યોગનો વ્યાપાર, નવિ પેસેરે=પ્રવેશજ ન કરે–થાયજ નહિ, (કારણકે એ વખતે) યોગતણી=યોગની, ધ્રુવતાને=અચલપણાને, લેસે=લવલેશમાત્ર પણ, આતમ-શક્તિ=આત્મબળ, ન ખેસેરે=ડગાવતો નથી–યોગ સ્થિર થઈ રહે છે.

ભાવાર્થ.

જો આત્મામા સર્વથી વધારે વીર્ય હોય તો, મન, વચન અને કાયાનુ કર્મ બાધવા રૂપ કાર્ય પ્રવેશજ કરે નહિ; કારણ કે તે વખતે આત્મબળ છે, તે યોગના અચળપણાને લવલેશ માત્ર પણ ડગાવતો નથી.

પરમાર્થ.

ઉપર બતાવ્યું તેમ આત્મા યોગની શક્તિને અનુસારે કર્મપુદ્ગલ ગ્રહણ કરે છે. પણ જો આત્મામાં ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય પ્રગટ થયુ હોય તો, પછી મન, વચન કાયાના યોગ લગભગ બધ થાય છે, અને કર્મ બાધવારૂપ ક્રિયાથી આત્મામા કર્મબધ થતો નથી

યોગની ધ્રુવતાનો લેશ બધા આત્મામા હોય છે, અને તે લેશમાત્રથી પણ આત્માના આઠ રૂચક પ્રદેશ કર્મબધથી વિરક્ત રહે છે એ દૃષ્ટાત છે માટે જેમ જેમ આત્મામા ઉત્કૃષ્ટ વીર્ય પ્રગટ થાય, તેમ તેમ કર્મબધ કમતી થાય, અને છેવટે સપૂર્ણ વીર્યપણુ પ્રગટ થતાં વીર ભગવાનની પેઠે સમસ્ત કર્મબધનો નાશ થાય, અને શુદ્ધ ચૈતન્યપણુ પ્રાપ્ત થાય તેવુ છે, માટે હે ભગવાન્ ! મને વીરપણુ આપો !

काम वीर्य वशे जेम भोगी, तेम आतम थयो भोगीरे;
सूरपणे आतम उपयोगी, थाय तेह अयोगीरे. वी० ५

શબ્દાર્થ.

કામ વીર્ય વશે=સ્રીસંગની ઈચ્છા થતાં, વીર્યબળે કરીને, જેમ=જે રીતે, ભોગી=ભોગકર્તા થાય છે, તેમ=તે રીતે, આતમ થયો ભોગીરે=આત્મા, (પોતાના વીર્યોલ્લાસથી સ્વગુણોનો), ભોગી બને છે, (અને) શૂરપણે= શૌર્યગુણના જોરે, આતમ ઉપયોગી=નિજભાવમાં ઉપયોગવંત રહીને, થાય તેહ અયોગીરે=તે આત્મા તુરત અયોગી ગુણસ્થાનારૂઢ થાય છે.

ભાવાર્થ.

સ્ત્રીસંગની ઇચ્છા થતાં વીર્ય એટલે ધાતુના ઉલ્લાસથી જીવ જેમ ભોગકર્તા થાય છે, તેમ આત્મા પોતાના વીર્યોલ્લાસથી પોતાના ગુણોનો ભોગી બને છે, અને શૌર્યગુણના જોરે કરીને નિજભાવમાં ઉપયોગવંત રહીને તે આત્મા તુરત અયોગી ગુણસ્થાનારુઢ થાય છે.

પરમાર્થ.

જેમ કામી પુરૂષમાં વીર્યનો વધારો થતાં તેને પ્રબળ કામેચ્છા થાય છે, તેથી પુરૂષ આની, અને સ્ત્રી પુરૂષની ઇચ્છા કરે છે; અથવા કામ એટલે ઇચ્છા, તે દ્રવ્યાદિકની ઇચ્છાવાળો જેમ દ્રવ્યની ઇચ્છા કરે છે, અને પરભાવને વાંચ્છે છે, તેમ આત્મા પણ સ્વરૂપના અજાણપણાથી પર જે પુદ્ગલાદિક, તેના ભોગની વાંછા કરે છે.

પણ જ્યારે આત્મામાં શૂરાપણું અથવા વીરપણું પ્રગટ થાય છે, ત્યારે કર્મોનો ક્ષય થતાં તે પોતાનું સ્વરૂપ જાણે છે; તેથી પરવસ્તુપરથી તેને અભાવ થાય છે. આત્મા પોતામાં રમણ કરે છે; મન વચન અને કાયાના યોગને સ્થિર કરી નવાં કર્મો બાંધતો નથી; અને છેવટે અયોગી પણ થાય છે, તેથી વીર્યપણું પ્રાપ્ત થતાં આત્માનુ કાર્ય થવાનું જાણી ભગવાન પાસે વીરપણું માગ્યું છે.

वीरपणुं ते आतम ठाणे, जाण्युं तुमची वाणेरे;
ध्यान विनाणे शक्ति प्रमाणे, निज ध्रुव पद पहिचाणेरे. वी० ६

શબ્દાર્થ.

વીરપણું=શૂરવીરપણું, તે આતમ ઠાણે=તે આત્મગુણસ્થાનમાં ચઢતાં (પૂરેપૂરૂં હોવું જોઇએ એમ), જાણ્યું=હું જાણી શક્યો છું, (શાવડે કરીને તો કે), તુમચી=તમારી, વાણેરે=વાણીવડે કરીને–તારા આગમવડે કરીને, (તથા), ધ્યાન વિનાણે શક્તિ પ્રમાણે=મારી શક્તિના પ્રમાણે ધ્યાન વિજ્ઞાન કરીને, નિજ=પોતાના, ધ્રુવપદ=(પરિણામે સ્થિરતા પ્રાપ્ય), શાંતિરૂપ અચલ-પદ, પહિચાણે=પિછાન્યાથી.

ભાવાર્થ.

આત્મગુણસ્થાનમાં ચઢતાં પૂરેપૂરૂં શૂરવીરપણું હોવું જોઇએ એમ હવે હું જાણી શકયો છું. શાથી ? તોકે આપની વાણીથી, અર્થાત્ આપના ઉપદેશથી. વળી મારી શક્તિ મુજબ ધ્યાન વિજ્ઞાને કરીને, એટલે ધ્યાન અને વિજ્ઞાનનું જેટલું

બળ હોય તેના પ્રમાણમાં, અથવા તે પ્રમાણે પોતાનું સ્થિરપદ જે વીરપણું, તેને જીવ પિછાને એટલે ઓળખે.

પરમાર્થ.

ભગવાન્ પાસે વીરપણું માગવાનો વિચાર કરતાં ભગવાને કરેલા ઉપદેશનું સ્મરણ થયું; તેથી પોતેજ ખુશી થઇને કહે છે કે હે પ્રભુ! મારી જે ભૂલ છે તે મને જણાઇ. અત્યાર સુધી મેં આપને વિનંતિ કરી કે મને વીરપણું આપો; પણ મારી માગણી પહેલાં આપે કહેલું છે કે તમામ આત્મા મારા જેવા છે. એટલે જે વીરપણું હું આપની પાસે માગું છું તે વીરપણું મારામાં જ છે, પણ તે વાતની મને ખબર નહોતી; પરંતુ આપની વાણીથી, એટલે આપના ઉપદેશથી મારી ખાત્રી થઇ છે કે તે વીરપણું મારામાં છે.

ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે જ્યારે વીરપણું તમારામાં છે, તો તમે કેમ નહોતા જાણતા? અને ભગવાને કહ્યું છે તે શિવાય વીરપણું પોતાના આત્મામાં છે તે જાણવાને બીજું સાધન છે કે કેમ? તેનો ઉત્તર કહે છે કે, ધ્યાન કરવાથી વીરપણું પોતામાં છે. તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થઈ શકે છે. તેમજ ગુરૂપરંપરાથી વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હોય તો તેથી પણ અનુભવ થઇ શકે છે. ધ્યાન અને જ્ઞાનની જેમ વિશેષતા, તેમ આત્મઅનુભવની પણ વિશેષતા જાણવી. મુમુક્ષુઓએ જ્ઞાન અને ધ્યાનને ગુરૂગમથી જાણી આત્મઅનુભવ કરવામા પ્રવૃત્તિ કરવી એ આ સ્તવનનું રહસ્ય છે એમ હું ધારૂં છું.

આલંબન સાધન જે ત્યાગે, પર પરિણતિને ભાગેરે;
અક્ષય દર્શન જ્ઞાન વૈરાગે. આનંદઘન પ્રભુ જાગેરે. વી૦ ૭

શબ્દાર્થ.

(પૂર્ણ વીર્યોલ્લાસથી શૂરવીર બનીને) આલંબન=(સકળ) આલંબનો=અસમર્થ દશામાં લીધેલા ટેકા, (તથા) સાધન=(સકલ) સાધનો—ઉપકરણો, (તેને), જે=જે મહાત્મા, ત્યાગે=છોડે, પર પરિણતિ=આત્માથી અન્ય પુદ્ગલાદિનો સ્વભાવ, (તે), ભાગેરે=દૂર જાય (તે), અક્ષય=ક્ષય ન પામે એવા—શાશ્વત, દર્શન જ્ઞાન વૈરાગે=જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રે કરીને, આનંદઘન=આનંદથી ભરપૂર, પ્રભુ=પરમ સમર્થ—પરમાત્મા પરમેશ્વર, (થઇને), જાગેરે=(હમેશાં) જ્ઞાનથી જાગતો રહે છે.

ભાવાર્થ.

સંપૂર્ણ વીર્યોલ્લાસથી શૂરવીર થઇને જે પુરૂષ અસમર્થ દશામાં લીધેલા આલંબનોને, અને સઘળાં ઉપકરણોને ત્યાગે છે, તેનાથી આત્માથી પર જે પુદ્ગલા-

દિનો સ્વભાવ તે દૂર જાય છે. વળી તે મહાત્મા પુરૂષ કદાપિ પણ ક્ષય ન પામે. એવાં શાશ્વતા જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રે કરીને, આનંદથી ભરપૂર પરમાત્મારૂપ થઇને હમેશાં જ્ઞાનથી જાગતો રહે છે; અથવા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે પ્રભુ એટલે આત્મા તે જાગે, એટલે અનાદિની ઉંઘમાંથી આત્મા જાગ્રત થાય; એટલે વિભાવદશાને ત્યાગી પોતે પરમાનંદરૂપ થાય છે.

પરમાર્થ.

આત્મા પુદ્‌ગલના આધારથી પોતાનું કાર્ય કરવાનુ ત્યાગે, અને પુદ્‌ગલનું આલંબન જો છોડી દે તો અખંડ શુદ્ધ ચૈતન્યપણું, સમ્યગ્ જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રવડે પ્રાપ્ત કરે; અને અનાદિ કાળથી આત્મા જે પુદ્‌ગલના સંગમાં ઉંઘમાં પડેલો છે તે જાગીને, પોતે પોતાનુંસ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરે અથવા આનંદઘનજી મહારાજ કહે છે કે, આત્મા પરવસ્તુનો સંગ છોડે, પોતાનું આલબન રાખે, અને પગનુયાયીપણું તજે તો રત્નત્રયીના આરાધનથી મોક્ષ પામે.

આ ચતુર્વિંશતી જિનના સ્તવનામાં ભગવાનને વિનતિ કરતાં, જૈનશાસ્ત્રના રહસ્યનું કથન કરેલું છે. વળી જે ભવ્ય પ્રાણીઓ આ સ્તવનાનું સેવન કરશે, તેમજ શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસન કરશે તે અક્ષયપદ પામશે.

કર્તાએ ઉપકાર બુદ્ધિથી આ સ્તવના રચેલી છે; તથા પોતાના આત્માનું હિત ઇચ્છવા સાથે, અન્ય ભવ્ય પ્રાણીઓનુ પણ હિત વાંછ્યું છે, તો તેમના પ્રયત્નને સફળ કરવા વાંચકવૃંદને વિનતિ છે.

શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિ મહારાજે આ સ્તવનોનો ટબો લખતાં લખ્યું છે કે,

" आशय आनंदघनतणो, अति गंभीर उदार;
बाळ बांहि पसारि जिम, कहे उदधि विस्तार ॥ १ ॥

' શ્રી આનદઘનજી મહારાજનો આશય અત્યંત ગંભીર અને ઉદાર છે છતાં બાળકને ' સમુદ્ર કેવડો મોટો છે ? ' એમ પૂછતાં જેમ પોતાની બાંહ્ય (હાથ) લાંબા કરીને ' આવડો મોટો છે ' એમ કહે છે તેમ મે તેનો અલ્પમાત્ર અર્થ લખ્યો છે.'

આ સ્તવનના ગુઢાર્થ માટે જેટલુ કહીએ અને લખીએ તેટલું ઓછું છે. તેમાં પણ મારો પ્રયત્ન તો માત્ર ગુરૂમહારાજના આધારપરજ છે. જો મારી મતિની ન્યૂનતાથી કંઇ ન્યૂનાધિક લખાયું હોય તો વાચકવૃંદ ક્ષમા કરશે, અને બને તો મને જણાવશે. આ ચોવીશે સ્તવનોનું શ્રવણ, મનન, અને નિદિધ્યાસન કરતાં મારો શ્રમ સાર્થક થયો ગણાશે.

ઇતિ શ્રી આનંદઘનજી કૃત ચોવીશી શ્રી જ્ઞાનવિમળજીસૂરિ કૃત અર્થ ને ભાવાર્થ સહિત સંપૂર્ણ.